

5

1976

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VI. évfolyam, 5. szám, 1976, szeptember—október

*„Nem az emberek tudata az amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatahoz;
Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Arokszállási-Borza Gyöngyi, szerkesztő
Ing. Bacsí Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél, főszerkesztő helyettes
Illés Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav mr. Martin
Molnár Irén
Dr. Rehák László, fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád mr. György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Kovaček dr. Božidar
Martin mr. Borislav
Dr. Mirnics József, a tanács elnöke
Popin Vladimír
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

A szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1976. július 21.
Megjelent 1976. október 29-én

TARTALOM

<i>Vlastimir Mrdaković</i>	A társult munkáért vívott harcunkban felmerülő néhány alapvető kérdés és feladat	7
<i>Tomislav Bandin</i>	A társult munka alapszervezete — a munka felszabadítása az új jövedelmi viszonyok alapján	21
<i>Szórád György</i>	Informatikai Intézet Vajdaságban	30
<i>Kisimre István</i>	A „magyar módszer” alkalmazása	42
<i>Milodánovics Mária</i>	A szabadkai történelmi levéltár kézíratos térképeinek gyűjteménye	65
<i>Vékony László</i>	Marsigli	84
<i>Kasza Bálint</i>	A szabadkai színjátszás múltjából	115
<i>Milutin Perović</i>	Szlovákok az 1848/1849-es forradalmi évben	126

Műhely

<i>Katona Imre</i>	A vándormunkások munkaszervezetei és ideiglenes életközösségei idénymunkákon (1848—1945)	141
<i>Molnár Irén</i>	Lenin elméleti és gyakorlati hozzájárulása a szocializmus kiépítéséhez	148

Dokumentum

<i>Dušan Petrović-Šane</i>	A Szocialista szövetség hatása a társadalom alapjaiban	171
----------------------------	--	-----

Jelen és múlt

<i>Stevan Doronjski</i>	A Kommunista Szövetség szerepe a társult munkában	191
	Munkásélet — írások a Szervezett Munkásból	215

Szimpozion

<i>Petres Tibor</i>	Operációkutatás és számítástechnika a mezőgazdaságban — tudományos konferencia Gödöllő	223
---------------------	--	-----

Szemle

<i>Molnár Géza</i>	Hámori Miklós: Ismerkedés a komputerrel	233
<i>Laki László</i>	Dr. Lazo Antić: Érdekközösségek	237
<i>Dési Ábel</i>	Környezetpusztulás és környezetvédelem	242
<i>Skenderovics Márta</i>	A Praksa folyóirat 1976. április 4. számának ismertetése	250

A TÁRSULT MUNKAÉRT VÍVOTT HARCUNKBAN FELMERÜLŐ NÉHÁNY ALAPVETŐ KÉRDÉS ÉS FELADAT*

A községi politikai nagygyűlés mai összejövetelével, illetve ezen az összejövetelen tartott megbeszéléssel kezdődik el Szabadkán a társult munkáról szóló törvény tervezetének nyilvános megvitatása. A politikai előkészületek azonban a társult munka szervezeteiben, a helyi közösségekben és a társadalmi-politikai szervezetek szerveiben már több mint egy hónapja, illetve a JKSZ Központi Bizottságának harmadik ülése óta tartanak községünkben.

A társult munkáról szóló törvény és a társadalmi rendszert szabályozó egyéb törvényeink lehetővé teszik néhány nyílt kérdés gyorsabb és konkrétabb megoldását, és azt, hogy a munkásosztálynak a munkafeltételek és a munkaeredmények feletti közvetlen hatalmán alapuló öniszerveztetése szocialista társadalmunk további fejlődési irányvonalait meghatározzuk.

Ez egyben alkalom arra, hogy összegezzük az eddig elért eredményeket, méltassuk a társult munkában az öniszerveztetési viszonyok építésében felmerülő problémákat és hiányosságokat, bíráljuk és korrigáljuk a következetlenségeket, ellentmondásokat – továbbá hogy a törvénytervezetben meghatározott megoldások alapján kijelöljük az egész társult munka rendszerének építésében a további akciókat.

Ezért szem előtt tartva a küldöttrendszerben az öniszerveztetési viszonyok elért fejlettségi fokát, a társult munkáról szóló törvény tervezete nyilvános megvitatásának nyíltnak, bírálónak, alkotójellegűnek és szabadnak kell lenni, hogy a dolgozók minél jobban hozzájárulhassanak a törvény végleges megalkotásához és annak alkalmazásához. Más szavakkal, a nyilvános vita folyamán nem szabad az akciót előadásra illetve az előadás végighallgatására szűkíteni. Ellenkezőleg, a törvény lényegének értel-

* A Szakszervezeti Szövetség Községi Tanácsa elnökének, Vlastimir Mrdakovićnak Subotica község politikai nagygyűlésén 1976. május 20-án elhangzott bevezetője.

mezése folyamán mindannyiunknak egyben hallgatónak és előadónak is kell lenni.

A JKSZ Központi Bizottságának harmadik ülésén hozott záróhatározatok, a JSZSZ Tanácsának hatodik ülésén hozott záróhatározatok és az öngazgatású szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok építésével kapcsolatos akciókkal és feladatokkal foglalkozó más dokumentumok által kijelölt feladatok alapján a nyilvános vita akciójában a szubjektív szocialista erőknél ki kell venni részüket. Ma meg fogjuk hozni ennek az akciónak a programját is, és e program megvalósítása érdekében a feladatok hordozói maximális politikai felelősségtudattal konkrétan részt vállalnak.

Több mint öt év telt el az alkotmányfüggelékek meghozatala óta, és két teljes év az új alkotmányunk meghozatala óta. Ez az időszak a munkásosztály harcának jegyében telt el, hogy a munkások még teljesebben uralkodjanak munkájuk feltételei és eredménye felett, hogy egészében uralják a gazdasági és politikai hatalom központjait, hogy a döntéshozatal munkaközösségeikben ténylegesen közvetlen gyakorlatukká váljék, hogy a társadalmi folyamatok a dolgozók közvetlen hatása és ellenőrzése alatt álljanak. Szabadka dolgozói méltóan hozzájárultak társadalmunk munkásosztályának harcához, az erőfeszítéseket koronázó eredményekhez.

A községben a társult munka alapszervezeteiben és a munkaközösségekben 450 küldöttséget választottak meg. Ebből 12 küldöttséget a mezőgazdasági magántermelők, egyet pedig az iparosok választottak. A küldöttségekbe több mint 6000 küldöttségi tagot választottak, akiknek 60 százaléka a közvetlen termelésben dolgozik, 11 öngazgatási érdekközösség alakult. Minden tmsz-ben, munkaszervezetben és tmsz-ben működnek a munkástanácsok, öngazgatási munkásellenőrzési szervek, a tmsz-ekben pedig még a dolgozók gyűlése is. Minden tmsz be van jegyezve a bíróságon az öngazgatású társult munka formájának megfelelő jegyzékébe, és pedig:

1. 149 munkaszervezet,
2. munkaszervezet társult munka alapszervezetekkel 29 (ebből 27 gazdasági, 2 pedig gazdaságon kívüli),
3. munkaszervezet társult munka alapszervezet nélkül 120 (ebből 53 gazdasági, 67 pedig gazdaságon kívüli),
4. a tmsz-ek száma 129 (102 gazdasági, 27 gazdaságon kívüli),
5. összetett társult munkaszervezet 3.

E néhány adat is bizonyítja, hogy Szabadka munkásosztálya a JKSZ-gel az élen kivette részét forradalmunk új szakaszában a társult munkáért vívott harcban. Ezt az időszakot, amely az új alkotmány meghozatalával és a pártkongresszusokkal kezdődött, az az új feladat jellemzi, hogy határozottabban haladunk az emberi munka felszabadítása felé, hogy a régi társadalom helyett olyan társadalmi feltételeket teremtsünk, amelyek

között kifejlődhet a társulás, amelyben minden egyén szabad fejlődése egész társadalmunk szabad fejlődésének feltétele. Ez a szabad termelők társulásának, útja illetve a szabad és sokoldalúan fejlett személyiségek társadalmi viszonya, akik ezt a viszonyt közvetlenül, lényük társadalmiasságával összhangban valósítják meg. Szocialista öngazgatási viszonyaink jelenlegi legfontosabb problémája ezek szerint már nem a társult munka egyes összetevő részeinek fejlesztése, hanem a társult munka egész rendszerének olyan megformálása, hogy a dolgozók uralják az egész társadalmi újratermelést és a politikai hatalmi rendszert.

E lényegbevágó feladatok milyen alapossággal valósulnak meg a konkrét környezetben a nyilvános vita és annak részei – a fennálló gyakorlatot és a társult munkáról szóló törvény tervezetében nyújtott megoldásokat összehasonlító elemzések mutatják meg.

Engedjék meg, hogy kitérjek a társult munkáért vívott eddigi harcunkban felmerült néhány kérdésre.

A törvénytervezet a társult munka alapszervezetet technikai-gazdasági egységként határozza meg, amely jövedelmet valósít meg, amelyben megvalósul a közvetlen öngazgatás, és ezáltal a dolgozók teljes jövedelmükkel rendelkeznek. Ellenben nem csak technikai és gazdasági egység, nem csak az emberek és gépek pusztá halmaza, hanem ennél sokkal több, a társult dolgozók alapvető munka- és öngazgatási közössége, akik a jövedelmet önállóan és közvetlenül valósítják meg, és osztják el. A társult munka alapszervezete alapul szolgál az egész társadalmi és gazdasági felépítményhez, ebből következnek az összes többi szervezési formák a társadalomban. Eszerint nem egy autochton, zárt szervezési egység, hanem a dolgozók érdekei által más tmsz-ekkel szemben nyílt, azokkal kapcsolatban álló közösség, és éppen az ilyen kapcsolatának köszönve igazolja létezésének értelmét, ezáltal valósítja meg azt a társadalmi funkciót, amiért megalakult. A társult munka alapszervezeteinek megalakítása nincs ellentétben a gazdasági szubjektumok integrációs folyamataival, ügyviteli társulásokkal, stb. Inkább ezeket a folyamatokat kiegészítő akciónak tekinthetjük. Az integrációval elért gazdasági célokat és effektusokat a társult munka alapszervezeteinek megalakítása társadalmi tartalommal – az öngazgatással egészíti ki. Vagyis az öngazgatással megnövekedett anyagi alapokon, a magasabb szintű jövedelemszerzési feltételek mellett közvetlen öngazgatást lehetővé tevő rendszert építünk, de közben nem gyengítjük a kapcsolatokat és azok effektusait. Ezt úgy érhetjük el, hogy a jövedelmet közvetlenül azon a szinten osztjuk el, ahol azt megvalósították, majd a bővített újratermelési részt a más tmsz-ekkel kötött öngazgatási megegyezések alapján társítjuk, és közösen rendelkezünk velük.

A tmsz-ek megalakulására vonatkozó fentebbi adatokból láthatjuk, hogy a tmsz-ek megalakulásának folyamata még nem fejeződött be,

sőt mondhatjuk, hogy kezdeti fázisában van. Az a tény, hogy 129 önálló tmsz-et képező tmsz-ünk van, és 120 munkaszervezetben nincsen alapszervezet, bizonyítja, hogy még csak a kezdetén vagyunk a társult munka megvalósításának az alkotmányos elvek alapján. Az eddigi törekvéseink és akcióink e téren az egyes társult munkaszervezetekben uralkodó konzervatív magatartás és csoporttulajdoni viszonyok miatt csak részben jártak eredménnyel.

Gazdasági és szociális szempontból tekintve látható, hogy nálunk igen sokféle a megoldás, mintha nem egy egységes, alkotmánnyal meghatározott öngazgatású közösségről lenne szó. Nagyságuk szempontjából igen nagy eltéréseket észlelhetünk, az egészen kicsi, tíz dolgozót foglalkoztató tmsz-ektől egészen az 1000 dolgozónál is többet foglalkoztatókig. A kicsi, gazdaságilag erőtlén tmsz-ekben olyan tendenciók jutnak felszínre, hogy a munkaszervezet dönt a tmsz hatáskörébe tartozó kérdésekről, mert az arra képtelen. Olyankor viszont, amikor egész gyárak alakítottak tmsz-et, fennmaradt az a veszély és azok a feltételek, hogy a hatalmat különböző módon elidegenítsék. Ily módon a megalakításuk fő értelme – a dolgozóknak munkaeredményeikkel való társulása az új névvel illetett régi tartalom mellett elsikkad. Annak ellenére, hogy nincs szabály arra, milyen a tmsz optimális nagysága, a szélsőséges esetekben nem lettek tiszteletben tartva az alkotmányos kritériumok, nem lettek kihasználva az alkotmány nyújtotta lehetőségek olyan tmsz-ek létesítésére, amelyekben megvannak a gazdasági feltételek (olyan értékek termelésére, amelyek mások számára is felhasználható értékek, és ennek alapján jövedelmet valósítanak meg), de szociális feltételek is (arra, hogy keretében lehetőség nyíljon minden egyén közvetlen öngazgatására).

A tmsz-ek különböző nagysága kihat az öngazgatási szervezetszervezetükre is. A kis tmsz-ekben nem eléggé határozott, bizonytalan a gazdasági, anyagi alap, és ebből következően bizonytalan a keretében társult dolgozók öngazgatásának alapja is. A túl nagy tmsz-ekben a dolgozók gyűlése tömeges, és így az egyén, az öngazgató nehezen tudja akarát közvetlenül kinyilvánítani, ily módon az egész öngazgatási szervezet az öngazgatás ellenes magatartás palástolására szolgál, vagy egyes elidegenült csoportok illetve egyének törekvéseinek kendőzésére. Biztosan állíthatjuk, hogy az ilyen megoldások nem a dolgozók érdekeit szolgálják, és nem lehet az öngazgatási tevékenységük pozitív eredményének tekinteni. Egy bizonyos távolságot kell a dolgozóknak áthidalni, hogy az új alkotmány által nyújtott lehetőségeket saját hasznukra fordítsák, felkészületlenségüket, eszmei képzetlenségüket és elégtelen szervezetszervezetüket leküzdjék. Ezt az úrt helyenként a technokrata erők sajátították ki, és mindaddig míg maguk a dolgozók nem szűkítik hatalmukat, az öngazgatás fenyegető alternatívái lesznek.

Gyakori eset, hogy egyes tmsz-ek, különösen a kedvezőbb anyagi helyzetben levők zárt öngazgatási egységet képeznek, akik számára nem létezik a „külső világ” és a jövedelem feletti csoportérdeket a társadalmi jelleg fölé emelik. Gyakran megfélemlenek arról, hogy a tmsz létesítése a társadalmi munka integrációjával nem ellentétes folyamat, sőt, olyan társadalmi szervezési forma, amely még inkább elősegíti az integrációval megerősített anyagi alapokon a feltételek kialakulását a társult dolgozók közvetlen öngazgatásának megnyilvánulásához. A tmsz bezárkózása nem a dolgozók akaratából, legalább is nem az ő érdekében jön létre, hanem a technokrata erők „csorbítatlan hatalmáért” vívott harca eredményeként, gyakran primitív önzés, kispolgári felfogás eluralkodásaképpen. Az ilyen magatartás különböző deformációkat von maga után, a vezető beosztású személyek számának valamint a közös szolgálókban a hivatalnokok számának megnövekedését, stb. Nem kerül sor párhuzamosan öngazgatási megegyezés útján a tmsz-ek egymásközötti kapcsolatának kialakítására, ami közös érvényesülésük fontos feltétele, amely egymásközötti gazdasági és munkakapcsolatukból ered. Ily módon nem valósul meg az öngazgatású társadalmi viszonyok erősödésének és fejlődésének döntőjelentőségű feltétele, mert nem erősödik az anyagi alap, amelyre e viszonyok támaszkodnak.

A tmsz megalakítása az egyedüli lehetőség a társadalmi újratermelésben az összes szubjektumok széles körű összekapcsolásának gyorsítására és a munkásosztály érdekeinek szintjére emelésére. Ezzel meglesznek a feltételek ahhoz, hogy a munkaszervezet növekedésével a döntéshozatal fórumai ne távolodjanak el a közvetlen termelőtől, vagyis kialakulnak a feltételek a társadalmunkban végbemenő integrációs folyamatok szocialista jellegének megvalósulásához. Mindaddig míg az integráció kizárólagos célja a gazdasági siker, és figyelmen kívül maradnak az e folyamatokat követő szociális jelenségek, az ilyen integrációk a tőke felhalmozódásának a tőkés társadalmakból ismert sok elemét vonják maguk után. Az öngazgatási integráció célja nem lehet a jövedelem növelése és összpontosítása, az csak funkciója, vagyis a társult munka dolgozóinak ellenőrzése alatt a termelőeszközök koncentrációja. Ott, ahol az integráció fő célja a jövedelem centralizálása és a jövedelem igazgatása, nem pedig az egyszerű és bővített reprodukció folyamatában a közös érdekek megvalósítása, és nem a bővített reprodukció részvevőinek a nagyobb munkatermelékenységért vívott harca, a rendszabályokkal felállított öngazgatási rendszer a jövedelem centralizálási rendszerének és monopolisztikus igazgatásának palástolására szolgál inkább, mint tényleges öngazgatásra. Innen van a gyakori válság az integrációs rendszerekben annak ellenére is, hogy azok legtöbbször gazdaságilag igazoltak és szükségesek.

A tmsz-ek megalakulásának rövid áttekintéséből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a társult munkáról szóló törvény tervezetének nyilvános megvitatása során elsődleges feladatunk, hogy önbírálattal mérlegeljük saját viszonyunkat az alkotmányos határozatokkal szemben, különösen, ha tudjuk, hogy a törvény értelmében a tmsz nem állhat magában, és a munkaszervezetnek sem lehet kettőnél kevesebb tmsz-e.

A társult munka kialakításával kapcsolatban fő álláspontunknak a tmsz-ek számának növelésére kell irányulni, hogy a munka és az eszközök társításával csökkenjen a munkaszervezetek és összetett társult munkaszervezetek száma. A munka és az eszközök társítása nem lehet pillanatnyi hanem tartós feladat. A jövedelem állandó növelésének motívumára kell alapulnia és egyben a dolgozók életszínvonalának növelésére is. Ez közös feladat, közös érdek, nem elvont, imaginárius kategória a személyi érdekekkel szemben.

A törvénytervezetben feldolgozott jövedelmi viszonyok világosan és egyértelműen megjelölik a termelő eszközök feletti társadalmi tulajdont. Az így megfogalmazott viszonyok kizárják a tulajdonjogi viszonyok érvényesülését, amelyek legtöbbször a társult munka technokrata struktúrájában a monopolista jogok formájában nyilvánultak meg, és többé kevésbé a centralizált jövedelemmel való rendelkezésre irányultak. Ez azt jelenti, hogy nem kerülhet sor e tulajdon csoportos vagy egyéni kisajátítására, és senki sem élvezhet előnyöket más dolgozókkal szemben. Edvard Kardelj elvtárs a JKSZ Központi Bizottságának harmadik ülésén ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „Mi a társult munkáról szóló új törvényben a társadalmi tulajdonnak nem valami statikus modelljéből indulunk ki, mint ahogyan abból a felfogásból sem, hogy a szocializmusnak sokféle formája van, és ezek saját körülményeiket figyelembe véve – ahogy gyakran olvashatjuk a propaganda cikkekben – az egyedüli helyes utat képezik, a legjobbat, sőt örökösét. A mi felfogásunk szerint a szocialista társadalmi viszonyok alakulása összetett, hosszantartó történelmi folyamat, melyben a fejlődésnek soha sem lesz vége, mint ahogyan a történelemben a fejlődés sohasem ér véget. A jelenlegi szocialista gyakorlatban e folyamat fő hajtóereje, véleményem szerint, éppen a társadalmi tulajdoni viszonyok fejlődése, melyben a szocialista társadalom anyagi és szubjektív erői képesek lesznek fokozatosan leküzdeni a monopólium-tulajdon minden formáját. Ilyen értelemben a társult munkáról szóló új törvényünk nem tekinthető egyetlen lehetséges modellnek, sem szocialista fejlődésünk végső, tökéletes aktusának.”

A társult munkáról szóló törvény tervezetének és az alkotmányos rendelkezéseknek a jövedelmi viszonyokra vonatkozó része szerint a társadalmi tőke forgásának egész folyamatában a társult munka alap-

szervezetének dolgozói felé irányul. Ezért az egész jövedelem, amely a piacon vagy a társult munka valamely más fokozatán megvalósul, a társult munka alapszervezeteiben kell, hogy összpontosuljon.

A társult munkáról szóló törvény tervezete tehát az alapvető társadalmi-gazdasági viszonyok jellegének kifejezője, és meghatározza a jövedelem társadalmi-gazdasági tartalmát kiindulva a megvalósításában létrejövő viszonyokból. A jövedelem megvalósításában létrejövő viszonyok alapján meghatározza a jövedelemszerzés és elosztás viszonyait is.

A jövedelem társadalmi jellegéből következik, hogy a társult munka alapszervezetében megvalósított jövedelem nemcsak annak az alapszervezetnek a dolgozóit illeti meg, hanem a társult munka más dolgozóit is, akik hozzájárultak a jövedelem megvalósításához. Ebből kifolyólag a jövedelem az elosztás folyamán nemcsak a társult munka konkrét alapszervezetében szolgál a személyi és közös fogyasztás kielégítésére és az anyagi alap bővítésére, hanem az egész társadalom általános és közös szükségleteinek kielégítésére is. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a társult munka alapszervezetének dolgozója mellett más is dönthet a jövedelem szerzéséről és annak elosztásáról.

A társult munkáról szóló törvény tervezete pontosan meghatározza a jövedelemszerzési viszonyokat, pontosan előírja, hogy az árpolitika a társult munka funkciójába tartozik (56. szakasz). Ennek értelmében a törvény kizárja azt a lehetőséget, hogy a jövedelemszerzést etatista döntéshozattal vagy a társult munkában a vezető technokrata erők monopólista jogai által rendszabályozzák. A társult munkában a dolgozók jogában áll, hogy más öngazgatási szervezetekben dolgozókkal együtt öngazgatási jogaikkal és felelősségükkel összhangban valamint a piaci törvények alakulása szerint társadalmi megállapodás és öngazgatási megegyezés által rendszabályozzák a jövedelemszerzési viszonyokat.

A társult munkáról szóló törvény tervezete széles lehetőséget nyújt a munka és az eszközök további társítására, míg a közös jövedelem szerzése és elosztása feltételeinek pontos meghatározása mellett a társult munka dolgozóinak öngazgatási jogaival és felelősségével összhangban kizárja a szűk keretekbe való zárkózás lehetőségét, kedvező alapot teremt a jövedelem társadalmi lényegének megvalósulásához, de nem az eszközök és a munka adminisztratív társításával, hanem az öngazgatási társadalmi viszonyaink fejlődésével összhangban.

A törvény többek között pontosan meghatározza a holt munka társadalmi-gazdasági funkcióját is. Annak az elvnek a következetes megvalósítása érdekében, hogy a dolgozó dönt a termelés minden tényezőjéről, a társult munkáról szóló törvény tervezetében a dolgozók társadalmi-gazdasági viszonya a holt munkával szemben – a saját- és az egész társadalmi holt munkával szemben – oly módon van meghatározva, hogy

a holt munkával való gazdálkodás a jövedelemszerzés és a személyi jövedelem megszerzésének egyik alapja.

Abból a tényből kiindulva, hogy a társadalmi tevékenységek munkaeredményei az anyagi termelés jövedelmére hat ki, a társult munkáról szóló törvény tervezete megoldást ad az anyagi termelés és más társadalmi tevékenységek közötti viszonyokra. A munka szabad cseréje által a társult munka alapszervezeteiben dolgozóknak, akik eszközöket különítenek le a társadalmi tevékenységekben foglalkoztatott dolgozók részére, joguk van dönteni ezekről az eszközökről, míg az e tevékenységeket végző társult munka alapszervezetek dolgozóinak joguk van az anyagi termeléssel foglalkozó alapszervezetekben dolgozókkal azonos társadalmi-gazdasági helyzetre. Ily módon hidaljuk át az eddigi költségvetési megoldást valamint az anyagi termelésben és a társadalmi tevékenységben foglalkoztatott dolgozók helyzete közötti különbségeket, jövedelmi viszonyt állítunk fel a társadalmi munka e két nagy területe között.

A törvénytervezetben jelentős újdonság az is, hogy meghatározza a személyes munkának a társult munkával való kapcsolatának és társulásának társadalmi-gazdasági alapját. A törvény a személyes munkának a társult munkával való különböző társulási formáját irányozza elő, miközben a dolgozó, aki saját eszközeit és saját munkáját társítja a társult munkával, elnyeri azokat a jogokat, amelyekkel a társult munka dolgozója rendelkezik a folyó és holt munka alapján. Az ilyen megoldások bizonyára jelentősen serkenteni fogják a személyi és a társult munka összekapcsolódását.

A társult munkáról szóló törvény tervezete részletesen szabályozza a jövedelem elosztását.

A jövedelem társadalmi jellegéből kiindulva a társult munkáról szóló törvény tervezete kötelezővé teszi az összjövedelemből a közös és általános szükségletek közvetlen kielégítését (94. szakasz), amelyeket az öngazgatású szocialista társadalmi viszonyokkal összhangban öngazgatási megegyezésekkel vagy más határozatokkal állapítanak meg.

A társult munkáról szóló törvény tervezete továbbá szabályozza a dolgozók helyzetét a munkaközösségekben, és helyzetüket kiegyenlíti a társult munka alapszervezeteiben dolgozók helyzetével.

Szabályozva van még annak a jövedelemrésznek a lekülönítése is, amely nem a munka eredménye. A törvénytervezet kötelezővé teszi e jövedelemrésznek a lekülönítését a személyi és közös fogyasztási eszközök valamint a társult munka anyagi alapjának bővítésére szolgáló eszközök lekülönítése előtt. A törvénytervezet nem határozza meg pontosan, mi minden tekintendő a kedvező természeti adottságokból eredő jövedelemnek. Ezt a kérdést az öngazgatási megegyezésekben vagy más, törvényben

előírt módon kell rendezni. Ez a rendelkezés viszont kizárja annak a jövedelemnek az elsajátítását, amely nem a munka eredménye.

A társult munkáról szóló törvény tervezetében első alkalommal van meghatározva a tiszta jövedelem kategóriája, amelyet a személyi jövedelemre, közös fogyasztásra, a munka anyagi alapjainak bővítésére és a tartalékok felújítására osztanak fel a törvénnyel összhangban. A dolgozóknak a tiszta jövedelem feletti döntési joga a társult munka más dolgozóinak azonos szabadságával korlátozott. Az a tény, hogy az alapszervezet jövedelmét a dolgozók társadalmi tulajdonban levő eszközökkel valósítják meg, vagyis amelyek minden dolgozó tulajdonát képezik, az egymásközötti függőségben, minden dolgozót arra kötelez, hogy ezeket az eszközöket ne csak reprodukálja, hanem növelje is. Éppen ezért a társult munka alapszervezetének dolgozói elsősorban a munkaszervezeten belül, majd más társult munkaszervezet dolgozóival öngazgatási megegyezést kötnek a jövedelem elosztásának alapjairól és kritériumairól.

A társult munkáról szóló törvény tervezete meghatározza a tiszta jövedelem elosztásának alapvető kritériumait, amit tovább öngazgatási megegyezésekben kell feldolgozni.

A dolgozók személyi jövedelmének megállapításakor a társult munkáról szóló törvény tervezete a jövedelem és a személyi jövedelem társadalmi jellegéből indul ki és a személyi jövedelem összegét minden egyes személynek a társult munka alapszervezete jövedelméhez való hozzájárulásától, a munkaeredménytől teszi függővé, vagyis a társult munka alapszervezete termelékenységének növekedésétől illetve az egész társult munka termelékenységének növekedésétől. A társult munkáról szóló törvény tervezete még egyszer kitűzte azt a feladatot, hogy minden társult munka alapszervezetben meg kell határozni a munka mennyisége és minősége valamint a szolidaritás alapján a személyi jövedelem elosztásának kritériumait és alapjait. Más szavakkal, minden munkahelyen fel kell mérni a munkát, munkaeredményt, mert csak ily módon kerülhet minden dolgozó azonos helyzetbe és csak ily módon szűnhet meg a bérvizony és az élőködés az elosztásban. Ez egyben azt is jelenti, hogy a munka szerinti elosztás elve által harcolunk a technokraták ellen, akik a kedvezőbb anyagi helyzet kiharcolására törekednek.

A társult munkáról szóló törvény tervezetének nyilvános megvitatását alkotó szellemben kell vezetnünk, a gyakorlatban ellenőriznünk kell minden megoldást, amit a törvénytervezet a társadalmi-gazdasági viszonyok rendezésével kapcsolatban nyújt, továbbá a gyakorlatban észlelt pozitív eredményeket be kell építenünk a társult munkáról szóló törvény tervezetébe. Ezekből az okokból kifolyólag felül kell vizsgálni a társult munkában a jövedelmi viszonyok funkcionálását, és a törvénytervezetben

meghatározott megoldásokat kell alkalmazni. Ennek érdekében a következőket kell tenni:

- Felül kell vizsgálni a jövedelemszerzési viszonyokat, számon kell tartani e területen a társadalmi fejlődést gátló problémákat, és fel kell fedni a jövedelemszerzési viszonyok öngazgatási rendszerét romboló jelenségeket és azok hordozóit.

- Fel kell fedni még a csoporttulajdonra és monopolista jogra való törekvés jelenségeit, amelyek ellentétben állnak a jövedelem társadalmi jellegével és a termelő eszközök feletti társadalmi tulajdonnal. Ezek a jelenségek legjobban a jövedelemszerzés és elosztás elemzése alkalmával kerülnek felszínre.

- Ellenőrizni kell továbbá a szabad munkacsere funkcionálását, és mérlegelni kell, hogy milyen mértékben valósult meg az anyagi termelés és a társadalmi tevékenységek munkája és jövedelme közötti kapcsolat, milyen mértékben él még a költségvetési szellem e területeken.

- A jövedelem elosztásával kapcsolatban minden környezetben meg kell állapítani, hogy milyen mértékben valósult meg a munka és a munkaeredmények szerinti elosztás, és be kell illeszteni a törvény rendelkezéseit a már meglevő megállapodásokba, hogy kiküszöböljük az elosztásból a bérvizonyokat, a piaci törvények és a monopolista helyzet eluralkodását. Meg kell még vizsgálni, hogy az elosztás kapcsolatban áll-e a fejlesztési tervekkel és programokkal, mert azokkal szorosan összefügg.

- A személyi jövedelmek elosztása terén meg kell vizsgálni, hogy az milyen mértékben a munka eredménye, és a munka eredményét minden munkahelyen külön megállapítják-e. Fel kell még ezenkívül fedni azokat a jelenségeket és a jelenségek hordozóit, amelyek akadályozzák minden munkahelyen a munka és a munka eredményének megállapítására szolgáló mércék és kritériumok alkalmazását. Környezetünkben a technokrata-bürokrata erők azt a tézis hangoztatták, hogy sok munkahelyen a munka és a munka eredménye nem mérhető. A nyilvános vita folyamán harcolnunk kell ezekkel az erőkkel, mert megkíséreltik akadályozni a társult munkáról szóló törvény alkalmazását a személyi jövedelmek elosztása és az öngazgatás terén.

A törvénytervezetről szóló vita biztosan felszínre hozza az öngazgatási szervezés azon megjelenési formáit is, amelyek a közvetlen öngazgatás követelményei és a mindennapi öngazgatási gyakorlatban felmerülő jelentős kérdések közötti egyensúly legdemokratikusabb módjára törekednek. E tekintetben egészen pozitív tapasztalatokkal és megoldásokkal is találkozhatunk, de olyanokkal is amelyek az öngazgatási döntéshozatal és annak megvalósításának szintéziséhez kapcsolódó alapvető tényeket is figyelmen kívül hagyják. Ezért bíráló szemmel kell felülvizsgálni az olyan gyakorlatot, amelyben a munkástanácsot mellőzték, és a legkisebb kér-

désekkel is a dolgozók gyűlését terhelték. Ily módon egy meghatározatlan formájú demokratizmus alakul ki, amikor „nem lehet látni a fától az erdőt”, amikor a lényeg a forma helyettesíti. Ezáltal lehet a leggyorsabban, a legrövidebb úton kompromittálni a közvetlen öngazgatás fő eszméit. Az ilyen atmoszférában kendőzik el legtöbbször a felelősséget a csoport-felelősségre hárítva azt. A dolgozók gyűléseinek fedezékében kedvező lehetőségek rejlenek a technokrata és más öngazgatás ellenes erők számára a megoldásokért vállalt felelősség alóli kibúvókra, hogy méginkább megerősíthessék saját pozíciójukat az öngazgatásban vetett bizalom megingatásával. Néhol a dolgozók sajátos módon reagálnak az ilyen módszerekre: nem jelennek meg a gyűléseken, vagy csak passzívan vesznek részt azokon. Szemmel láthatólag a munkástanács szerepét, mint öngazgatási szerv szerepét az őt megillető módon kell érvényre juttatni, hogy a dolgozók gyűlésén meghatározott globális politika keretében operatív határozatokat hozzon, és gondoskodjék azok megvalósításáról. Ezek szerint az öngazgatási szervezetben a problémákat rendszerezni kell jelentőségük szerint, és a dolgozók gyűlése elé csak a stratégiai jelentőségűeket kell terjeszteni, csak azokat, amelyek a társult munka dolgozóinak társadalmi-gazdasági helyzetét érintik.

Ezzel párhuzamosan ki kell emelni a felelősségvállalás kérdését a társult munkában az öngazgatási és más funkciók betöltése alkalmával. Nem lehet megtűrni azt a gyakorlatot, hogy mindenért mindenki, tehát senki sem felelős. Ez különösen azokra a szolgálatokra és egyénekre érvényes, akik tisztségükből kifolyólag felelősek a javasolt határozatok minőségéért, de ugyanez vonatkozik az öngazgatási határozatok meghozatalában más részvevőkre is. Mind ritkábban védekezhetünk azzal, hogy számunkra valami érthetetlen, neki kell gyürkőznünk, hogy behatoljunk a problémák lényegébe arra törekedve, hogy a határozat által hassunk a társadalmi-gazdasági viszonyokra. Továbbá meg kell szilárdítanunk, erősítenünk a felelősségtudatot az öngazgatási tisztségek viselésében – mert ez alapfeltétele az öngazgatási döntéshozatalnak. Különösen vonatkozik ez a küldöttrendszerben és valamint a termelés és a társadalmi tevékenységek közötti munkacsere és kapcsolat rendszerében betöltött funkciókra. E komponensek nélkül e társadalmi megoldás is nehezen fog megfelelni öngazgatási rendeltetésének és értelmének.

A társult munkáról szóló törvény tervezete számunkra társadalmi-politikai kötelezettséget jelent, melynek segítségével a társult munkáért vívott harcunkat meg is kell nyernünk. Ez a törvénytervezet kezdete a tmsz-ek belső viszonyainak tényleges, konkrét, gyakorlati rendezésének a normatív megoldás helyett. Többé nem elégedhetünk meg azzal, hogy megalkotottuk a tmsz-et azzal, hogy legjobb esetben bejegyeztettük a bírósági iktatóba, vagy hogy – elkészítettünk legtöbbször lemásoltunk –

egy egész sor öngazgatási megegyezést, amelyek senkit semmire nem köteleznek. A társult munkáról szóló törvény tervezete mindenekelőtt egy olyan dokumentum, amely lehetőséget nyújt minden manipuláció megakadályozására. Az a törekvés, hogy a dolgozó tudja, hogy mit és miért alkot, lényegében harc azért, hogy a társadalmi viszonyok egésze felett is uralkodjék. Mi hiába mondjuk, vannak öngazgatási érdekközösségeink, alkalmazzuk a munkacserét, megalakítottuk az alkotmányos elvek alapján a tmasz-eket, vagy hogy a küldöttségi tagok 60 százalékát a közvetlen termelők soraiból választottuk, ha nem valósítjuk meg, hogy a közvetlen termelésben dolgozók döntsenek is arról, amit termelnek. Társult munka nélkül, amikor a dolgozó nem csak a termelés, hanem a döntéshozatal szubjektuma is nem beszélhetünk öngazgatási alapokon nyugvó kultúráról, oktatásról, sem egészségügyről.

A társult munkáról szóló törvény tervezetével kapcsolatos politikai akció vezetése közben külön figyelmet kell fordítani arra, nehogy kisajátítsák e dokumentumot a technokraták, bürokraták, vagyis az öngazgatás ellenségei. Ezek az erők mindig megtalálták helyüket az új társadalmi változásokban, éppen a változások fedezékében. Az öngazgatás ellenségei gyakran nagyon ügyesen kihasználták a mulasztásokat, kialakították „saját verziójukat”, amelyet egyedüli, sérthetetlen tényként érvényesítettek. Az ilyen gyakorlatot a társult munkáról szóló törvény tervezetében teljes mértékben meg kell hiúsítanunk, mert előfordulhat, hogy a nyilvános vita befejeztével a társult munkáról szóló törvénynek egy technokrata vagy bürokrata változatát kapjuk meg, amely alattomosan kizárja a dolgozókat az általuk létrehozott javak feletti döntésből. Ennek megvalósításáért a nyilvános vitán való részvételre fel kell készítenünk és be kell vonnunk a közvetlen termelésben dolgozókat, míg a szakcsoporthoz a társult munkáról szóló törvényről nem meditálgatni, elmélkedni kell, hanem minden konkrét társult munka alapszervezetben konkrét megoldásokat kell keresni. A társult munkáról szóló törvény tervezetének megvitatását nem szabad a törvény szövegének pusztá ismertetésére csökkentenünk, hanem alkotó tevékenység formájában kell felvázolnunk, amely által a törvény lényegének konkrét alkalmazására kerül sor. A nyilvános vita során az öngazgatási gyakorlatunk pozitív tapasztalatait kell előtérbe helyezni, de ugyanakkor a negatív jelenségeket is fel kell használnunk a törvényre támaszkodva, amelynek szellemében sor kell, hogy kerüljön a gyakorlat hatékony és minőségi változtatására.

A társult munkáról szóló törvény tervezetének megvitatása folyamán feleletet kell adni arra, hogy milyen mértékben valósult meg a munkaszervezetek öngazgatású átalakulása az alkotmányos elvek alapján, másrészt pedig széleskörűen felül kell vizsgálnunk környezetünkben az öngazgatási gyakorlatot. A vita folyamán fel kell fednünk a törvényter-

vezettel nem egyező állapotok okait, és nem a következményeket kell magyarázni, tehetetlenkedni, hogy „ezt nálunk nem lehet, mi ezt nem tudjuk” s ehhez hasonló. A ránk váró feladat egyben az öngazgatási gyakorlat átalakításában végzett társadalmi-politikai tevékenységünk kritikai értékelése is. Éppen ezért a társult munkáról szóló törvény tervezetének megvitatása a dolgozók, a szakcsoportok és a vezetők ügye. E tevékenységben a szakcsoportok és a vezető személyek részt kell, hogy vegyenek minden környezetben a legmegfelelőbb megoldások alkotójellegű és konkrét alkalmazásának megvalósításában. Ez határozza meg a ránk váró munka felelősségét is, másrészt viszont ezáltal kerüljük el a társult munkáról szóló törvény „alkalmazkodó” változatának kialakulását, amely magában foglalja a technokratizmus, bürokratizmus, csoporttulajdoni magatartás, stb. keverékét.

A társult munkáról szóló törvény tervezetének megvitatását komplex társadalmi-politikai akcióként kell megszerveznünk. Minden társadalmi-politikai szervezet és öngazgatási szerv egybehangolt akciójával tudjuk sikeresen lebonyolítani a vitát és meghozni illetve alkalmazni a törvényt. Ezért az eszmei-politikai jellegű kérdésekben és a politikai akció vezetése szempontjából fontos kérdésekben egybe kell hangolni a tevékenységet és együtt kell működni minden koordinációs testületnek, kezdve a tmsz koordinációs szervétől a község koordinációs testületéig.

Fordította *Megadja Ida*

Rezime

Osnovna pitanja i zadaci koje iskrsavaju u našoj borbi za udruženi rad

Sastankom Političkog sabora opštine Subotica otpočela je organizovana javna diskusija o Nacrtu zakona o udruženom radu. Ovaj napis predstavlja uvodno izlaganje na tom saboru.

Radnička klasa Subotice, na čelu sa SKJ, u borbi za novu etapu naše revolucije, u borbi za udruženi rad, ostvarila je već vidne rezultate. Na tu konstataciju nas upućuju neki pokazatelji aktivnosti na polju samoupravnog i radnog povezivanja.

U ovom radu autor govori o nekim osnovnim pitanjima koja su uočena u dosadašnjoj borbi za udruženi rad.

Pre svega ističe da osnovna organizacija udruženog rada nije samo omeđena tehničkim i ekonomskim zaokruživanjem, niti je prosta gomila mašina i ljudi, već je ona mnogo više od toga: u idejnom smislu, ona je prevashodno osnovna radna i samoupravna zajednica udruženih radnika, koji samostalno i neposredno stvaraju i raspodeljuju dohodak.

U nastavku autor govori o problemima oko konstituisanja OOUR, o njihovoj veličini, samoupravnoj organizaciji, o tendenciji izolacije nekih osnovnih organizacija o enormnom povećanju broja rukovodilaca i službenika kao izraz borbe tehnokratskih snaga za „neokrnljenu vlast”.

Dalje autor govori o dohodovnim odnosima, koji su detaljno razrađeni u Nacrtu. Na kraju autor konstatuje da se mora zaoštravati pitanje odgovornosti za vršenje samoupravnih i drugih funkcija u udruženom radu. Ne može se tolerisati praksa da za sve odgovaraju svi, pa prema, tome niko.

Resümee

Grundfragen und Aufgaben in dem bisherigen Kampf für die Vergesellschaftete Arbeit

Mit einer Tagung des Politischen Rates der Stadtgemeinde von Subotica begann die organisierte öffentliche Diskussion über den Gesetzentwurf über die Vergesellschafteten Arbeit. Diese Schrift stellt die Einführungsrede dieser Tagung dar.

Die Arbeiterklasse Suboticas, an der Spitze der Kommunistischen Partei Jugoslawiens, erzielte schon sichtbare Ergebnisse im Kampf für die neue Etape unserer Revolution, im Kampf für die Vergesellschafteten Arbeit. Zu dieser Konstatation führen uns jene Erscheinungen, die in der Verbindung mit der Selbstverwaltung und der Arbeit eine Aktivität zeigen.

In dieser Schrift schreibt der Autor von einigen Grundfragen, die in dem bisherigen Kampf für die Vergesellschaftete Arbeit bemerkt wurden.

Vor allem wird es hervorgehoben, daß die Grundorganisation der Vergesellschafteten Arbeit nicht nur durch einen technischen und ökonomischen Kreis begrenzt ist, sie ist nicht nur ein Haufen von Maschinen und Menschen, sie bedeutet davon allem viel mehr: sie ist, in dem ideellen Sinn, vor allem eine arbeitenden und selbstverwaltende Gemeinschaft der vergesellschafteten Arbeitern, die ihr Einkommen selbstständig schaffen und ordnen.

In der Fortsetzung spricht der Autor von den Problemen um das Konstituieren der OOUR (=Grundorganisation der Vergesellschafteten Arbeit), von der Größe deren Grundorganisationen, von der Selbstverwaltungsorganisation, von der Isolations-tendenz einiger Grundorganisationen, von der enorm vergrößerten Zahl der Leiter und Beamten, als ein Ausdruck des Kampfes der technokratischen Kräfte um die „unberührten Herrschaft“.

In weiterem Text schreibt der Autor von den Einkommensbeziehungen, die im Gesetzentwurf einzeln bearbeitet sind. Am Ende konstatiert der Autor, daß die Verantwortungsfrage in der Ausübung bei den Funktionen in der Selbstverwaltung und bei anderen Funktionen in der vergesellschafteten Arbeit verschärft werden muß. Man kann nicht mehr jene Gewohnheit dulden, daß für alles alle antworten, da das heißt niemand.

A TÁRSULT MUNKA ALAPSZERVEZETE

A munka felszabadítása az új jövedelmi viszonyok alapján

BEVEZETÉS

A társult munka alapszervezetének öngazgatási és jövedelmi jellemzőiből antianilarchikus önállóságából, az öngazgatási forradalmi gyakorlat keretén belüli új utakból kiindulva, a társult munka alapszervezete, mint amilyenné most alkotjuk, a munka felszabadításának forradalmi pillanatában, valóban a szó teljes értelmében a munka felszabadításának forrása, a munka és eszközök társadalmi integrációjának széles teret nyújtó kezdőpontja. A társult munka alapszervezeteinek önállósága, öngazgatási és önkéntes integrációja, mint a munkásosztály öngazgatói-társadalmi erejének kiterjedése a társadalom minden anyagi és jövedelmi területére, mindezek ösvények a munka köztársasága megalkotásának útjai.

Ezért, a társult munka alapszervezete, mint amilyenné a jelenlegi forradalmi pillanatban alkotjuk, nem lehet és nem szabad, hogy a közeli vagy távoli jövőben valamilyen néma tan, megkövesedett társadalmi struktúra, vagy a történelmi forradalmi folyamatok végére tett pont legyen. Más szóval, a társult munka alapszervezete nem várhatja a jövődőt, neki a jövő gyújtópontjában kell lennie, amely már elkezdett valósággá válni. A jövő társadalmi gépezetének aktív kerekévé kell válnia, amelyről ma döntünk, és amelyet megalkuvás nélkül tegnap választottunk.

A társult munka bonyolult összetettségében ez nem a jövőre való elmélkedés, hanem forradalmi mozgatóerője a jövő megalkotásának. A látomást valósággá változtató erő. Már kihangsúlyoztuk, a társult munka a jövőbe vezető út, a múlt és a jövő erős hídfője.

A társult munka alapszervezete tehát, a termelőerők és az öngazgatású szocialista termelési viszonyok felépítményének alapegysége.

1. A munka felszabadítása a munka alapján és a munka által

„... Az emberek, akik végre uraivá lettek saját társadalmításuk módján, ezzel egyszerre mind a természetnek uraivá, önmaguknak uraivá, szabadokká lesznek” (F. Engels, *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig, a „Szocializmus-istorija-teorija-praksa”, Bgd. 1973. 74—75. old.*)

A JSZSZK Alkotmányának 11-ik szakaszából kiindulva, amely szerint „Az ember anyagi és társadalmi helyzetét egyenlő jogok és felelősség alapján a munka és a munka eredményei határozzák meg”, de ugyanakkor a munka köztársaságára (republika rada) való törekvéskor, történelmileg egyértelmű, hogy a munka köztársasága csak munkával teremthető és valósítható meg. Olyan munkával, amely nem kényszerített, nem szükség-gel kicsikart; hanem olyan munkával, amely az embert emberré tette. Olyan munkával, amely az emberből és az embert nem formálja szétválasztott és elidegenült egyéniségek összességeként, hanem szabad és boldog emberi közösségként, hogy „... Ne csak az ember gazdagsága, hanem szegénysége is, a szocializmus feltételezésével egyenlően emberséget kapjon, s ezzel társadalmi jelentőséget. Ez egy passzív kapcsolat, amely lehetővé teszi, hogy az ember a másik embert szükségéként és legnagyobb kincseként érezze”. (K. Marks, Prilog kritici nacionalne ekonomije, K. Marks i F. Engels, Rani radovi, Zgb., 1967. 284—285. old.)

Teljesen szabad tolmácsolásban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a munka éppen a jövedelemben testesül meg, mint megvalósított újratermelési értékben, és amennyire miénk a jövedelem, annyira vagyunk szabadok, annyira szabad a munkánk is. A jövedelem mennyire a miénk, közvetlen termelőké a jelenben, attól függ az is, hogy hogyan fogunk élni ma, de még jobban holnap. Nem lehet ma nem élni, hogy holnap jobban élhessünk. (Mert „... A másik oldalon kezdődik az emberi erő fejlődése, amely önmagáért való cél, az igazi szabadság birodalma, amely azonban a szükség birodalmán, mint a maga alapzatán el is virágozhat.” Karl Marks, *Kapital*, tom III, Bgd., 1961. 1561. old.) Nem élhetünk viszont holnap jobban, ha már a mai életben nem dolgozunk, és nem rendelkezünk a jövedelemmel, mint a saját és közös munkánk eredményével, úgy, hogy azt holnap megvalósíthassuk. Minden holnapról ma döntünk, és minden holnap olyan lesz, mint ahogyan tegnap dolgoztunk és ma döntöttünk. Ez nem a „dialektika tájéka”. Ez az élet dialektikája. Ez az élet dialektikus törvénye bennünk, amelyekről mi (dolgozók) egyedül határozunk és nem valaki a részünkre és rajtunk kívül. Mindezzel, a jelen életért is, és a jövő életért is ma nagyobb a felelősség. Ám, a felelősség nem lehet plátói, élet-telen és tartalmatlan. Erősen és mélyen anyagnak és erkölcsnek kell len-

nie, és az is. Ez a múlt és jelen munkája iránt táplált felelősség, azonban a jelenkori munka eredményeivel való rendelkezésért, a mai életért és a szebb és holnap jobb életért való jog is. A ma a tegnap követelménye, a holnap az a jövő, amelyet ma alkotunk.

„Szebb jelenünkért és jövőnkért, amelyeket mi akarunk, döntő harcot vívtunk. Azonban, mint ahogyan azt Kommunista Szövetségünk Programjában is leírtuk, és amint azt Marx tudományának üzenete is tartalmazza, mi sohasem elégedhetünk meg az elértekkel, hanem elszántabban kell a jobb és haladóbb felé, a szabadabb és emberibb felé tartanunk...” (J. B. Tito, a II AVNOJ ülésének 30. évfordulója alkalmából megtartott díszülésen elhangzott beszéd, Jajce, 1975. november 29-én, „Tito i samoupravljanje” Bgd, 1975. 148. old.)

Ezért az a kérdés, hogy a jövedelem ma mennyire a miénk, egyben arra a kérdésre adott válasz is, hogy ma hogyan élünk, és hogyan fogunk holnap élni, de minden ma, holnap már tegnap. Bizonyos, hogy a holnapnak nem kell olyannak lennie, mint a ma, hanem jobbnak, habár az annak elkerülhetetlen természetes folytatása. A mának akadályja és kerékkötője, a holnapnak perspektívája. Azonban, a ma a múlt és jövő kereszteződése. Olyan kereszteződés, amely nem lehet fájdalommentes, és amely nem is az, hanem a társadalmi fejlődés és az élet ellentéteinek és összehangoltságainak egysége.

Mi ebbe a holnapba merészen léptünk, az öngazgatás bevezetésével, és még merészebb, hogy mélyítettük, sokoldalúan és emberien fejlesztettük, mert „... a munkásosztály világtörténelmi küldetése éppen abban van, hogy túlhaladja az osztálymegoszlást a társadalomban, és a termelők századokig tartó elválasztását az eszközöktől, a feltételektől és a munka termelésétől, amely magában véve már a szocialista öngazgatás legmélyebb értelme” (J. B. Tito, ugyanott, 146. old.)

Saját jövedelmükkel rendelkezve, az elosztásról határozva a társult munka alapszervezetének dolgozói a jelen életmódról és a fejlődésről, a holnap, jövő életmódról határoznak, mégpedig egyedül. Megteremtettük ezáltal azokat a reális feltételeket, a látomásnak a valóságba, a jelennek a szebb holnapba való átváltozásához. E látomásnak a valóságba történő átváltozásában folytatott alapvető harc éppen a társult munka alapszervezetekben folyik, amelyekben a közvetlen termelők önállóan és egyenjogúan rendezik és társítják munkájukat. Azokban a szervezetekben, amelyekben a munka nem lesz felaprózott, szétmorzsolts, egymásnak antagonisztikusan szembeállított, hanem szabad és társult munka lesz. Azokban a szervezetekben, amelyekben a munka eredménye (a jövedelem) nem csak az „enyém” lesz, hanem a „mienk”, azokban, amelyekben a munkaeredményről nem „valaki” dönt, hanem „mi”, a szabad társult termelők.

Olyan történelmi feltételek alakulnak, hogy „... A munkás megszűnik a mechanizmus kerekévé lenni, amelyet mások húznak fel, vagy legalábbis olyan feltételek alakulnak ki, hogy megszűnhessen annak lenni, és az egész öngazgatású társult munka rendszerének és a társadalomnak egészében véve hordozója és célja lesz.” (E. Kardelj, A JK SZ KB III. ülésén elhangzott vita, „Borba”, 1976. április 18.)

A munkások megvalósított jövedelmének közös megteremtése és a róla való döntés a társult munka alapszervezetében nemcsak jog, hanem kötelesség is. Jog önmagában véve és önmagáért, másokhoz viszonyítva is, de kötelesség is, mégpedig az ellentétek dialektikus egysége, amelyek nem semmisülnek meg, amelyek elválaszthatatlan fonalai a dolgozók közösségeinek, de megszabadulva a csoportok általi hatalomfosztástól (alienációtól), akik, mint az élet és halál ellentétes pólusai szembeszegülnek a munkáosztállyal, ugyanígy a felszabadult munkások a munkát helyezik a tétlenséggel szembe; a munkások szembeszegülnek a dologkerülőkkel, mert mindenkinek joga van a munkára, de senkinek sincs joga a tétlenségre („... senki sem háríthatja a másokra saját osztályrészét a termelőmunkában, az ember fennállásának ebben a természetes feltételében”... – F. Engels, Anti Dühring, Szociálistizmus-istorija-teorija-praksa, Bgd., 1973. 110. old.) Tehát, a munka és a munkával szerzett jövedelem az alapja felszabadulásunknak, szabad munkánknak, és az emberi személyiség szabadságának. („A társadalom, magától értetődik, nem szabadulhat fel, ha előbb fel nem szabadul minden egyén..., termelékeny munka, ahelyett, hogy a kifosztásnak lenne eszköze, az emberek felszabadításának eszközévé válnak, minden egyes személynek alkalmat nyújtva arra, hogy tehetségét, testi és lelki tehetségét egyaránt továbbképezze, és minden irányban alkalmazza, amikor így elégedettséggé változik a teher”. F. Engels, ugyanott, 110. old.); így alapzata lesz a munka felszabadításának és a munka köztársaságának kiépítésében. „... A legnagyobb és legerősebb az az ösztönzés, amely lehetővé teszi a munkásnak és dolgozónak azt, hogy harcoljon, és hogy ugyanakkor olyan szabad közösség kiépítéséhez szükséges eszközökkel rendelkezzen, amelyben ő szabad alkotó személyiség lesz a többi munkással egyenjogú közösségben, azzal, hogy egyéni alkotóképességük eredményei, ugyanúgy az egész szabad dolgozó közösség erőfeszítése is minduntalan olyan anyagi és társadalmi feltételeket teremtenek, amelyben az ember a legnagyobb mértékben „sorsának saját kovácsa” lehet, amely tulajdonképpen az ember valódi szabadságának feltétele.” (E. Kardelj, ugyanott, „Borba”, 1976. április 18.)

2. Öngazgatási jövedelmi önállóság conditio sine qua non a munka felszabadításának folyamatában

A JSZSZK Alkotmányának alapelveiből és a 17., 19., 20., és 21., szakaszból kiindulva egyértelműen következik, hogy a társult munka alapszervezetének dolgozói az összes jövedelemről döntenek, „a társult munka más dolgozói iránti és az egész társadalmi közösség iránti alkotmányos jogukkal és lehetőségükkel összhangban” (A JSZSZK Alkotmánya, 17. szakasz). Ily módon teremtettük meg a munka felszabadításának alapját, mert megteremtettük azokat a feltételeket, amelyek szerint „... a többletmunkáról maguknak a dolgozóknak kell döntenüik, saját és szervezeteik érdekében, ugyanúgy a társult munka minden dolgozójának közös érdekében.” (J. B. Tito, a JKSZ kongresszus beszámolója, Belgrád, 1974. május 27. „Tito i samoupravljanje”, Bgd., 1975. 157. old.) Tehát, a társult munka alapszervezetében, a munka felszabadítása a dolgozóknak saját munkájuk eredménye felett való döntésen alapszik. Ez a döntés azonban többdimenziós és korlátozott is. De nem a termelőeszközök tulajdonosai az állam vagy techno- menedzseri körök (kapitalisták), részéről korlátozott, hanem a munkások (és saját szervezetük) által, a társult munka minden dolgozójának és az egész társadalmi közösség közös érdekének kielégítése szempontjából.

A társult munka alapszervezetének dolgozói tehát, önállóan határoznak arról, hogy mennyit különítenek el a megvalósított jövedelemből a meglévő szükségletekre, (személyi fogyasztás), mennyit a felhalmozásra, (töblet munka), a munka anyagi alapjának kibővítésére, és végül mennyit a tartalékokba. Ha a két alapvető tényezőt figyeljük: személyi jövedelem és felhalmozás viszonyát, akkor felvetődik a (szabad) munka felszabadíttóságának helyzetére és fokára irányuló logikus kérdés. A társult munka alapszervezetének dolgozói a jövedelem elosztásának folyamatában a két fő tényezővel kapcsolatban közvetlenül határoznak a meglévő, és a jövő személyi fogyasztásról is, amely nemcsak a folyómunka, hanem a befektetett vagy társított, tehát holt munka függvénye is. Az új öngazgatási termelő viszonyok lényege éppen abban a tényben rejlik, hogy maguk a munkások határoznak alapszervezetük többletmunkájáról, minden dolgozó érdekének tiszteletben tartása mellett, és ezáltal „... a munka és jövedelem társításában anyagilag is érdekelve lesznek, de mind képesebbé válnak arra, hogy a holnapra ne csupán csak a személyi jövedelem jelenlegi elosztásának prizmáján keresztül nézzenek, hanem elsősorban a társult munka termelékenységének megnövekedéséhez való hozzájárulásuk prizmáján keresztül, amely automatikusan nagyobb személyi jövedelmet és nagyobb munka- és alkotó szabadságot biztosít”. (E. Kardelj, „Protivurečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi, Bgd., 1972. 95. old.)

Pusztán azáltal, hogy az összes jövedelemről a társult munka alapszervezeteinek dolgozói döntenek, a munka felszabadítása még nem teljes. Ez a munka csak részbeni felszabadítása, a felszabadításnak csak alapzata a jövedelem területén és hatótávolságán belül, amelyet a társult munka alapszervezete jövedelmi, öngazgatási önállósága nyújt és tesz lehetővé. A munka felszabadításának társadalmi és anyagi kerete, területe és hatótávolsága emiatt az öngazgatású szocialista társadalomban az alapszervezet keretein kívülre is kiterjed, a társadalmi munka területére és a szó legszélesebb értelmében a többlet munka azon részének eldöntésére, is, amely a társult munka újratermelési keretein kívülre is távozik az általános szükségletek kielégítésére.

A társult munka alapszervezete, mint a munka társításának és az öngazgatási jövedelmi önállóság alapvető formája, a munka felszabadításának alapvető kiindulási pontja. Más szóval *conditio sine qua non* a munka felszabadításának folyamatában.

3. A jövedelmi önállóság autarkizációja.

– a munka felszabadításának folyamatában jelentkező akadály

Az öngazgatási jövedelmi önállóság útjait nem lehet megállítani. Az átfogó öngazgatású, szocialista társadalom szintjén jelentkező jövedelmi önállóság útjait, s úgyszintén a szervezet gazdasági szociális sejtjein belül, a társult munka alapszervezetekben a jövedelmi önállóság útjait sem lehet megállítani (a társult munka törvényének minden jelentőségét kiemelve a szocialista és öngazgatási viszonyok fejlesztésére vonatkozólag, E. Kardelj a JKSZ KB III. ülésén elhangzott, felszólalásában kiemelte: „Büszkék lehetünk arra, hogy lehetőségünk van egy ilyen törvény meghozatalára, de nagyon tévednénk, ha úgy gondolnánk, hogy ez a legnagyobb hatótávolság, ameddig a szocializmus el tud, vagy ameddig el kell érnie.”) Az önállóság a decentralizálásból nő ki és az öngazgatáson alapszik. Teljesen tartalmatlan volna, ha nem nyugodna anyagi alapon. Ezért nem létezik reális öngazgatási önállóság jövedelmi önállóság nélkül. A jövedelmi és öngazgatási önállóság azonban nem lehet öncélú. Velük még nem zárul be a kör. Ellenkezőleg. A jövedelmi és öngazgatási önállóság az öngazgatási központosítás ilyen formáinak – az önkéntes társulásnak feltétele és kezdőpontja. Ezért, az önállóság nem cél és szándék nélküli atomizálás, hanem tudatosan alkotott társadalmi viszony, új újratermelési viszonyokkal és tartalommal, kényszer nélküli társulással. Az önkéntes társulás, amely a termelőerők megtestesedéséhez vezet, nem vezethet kiereszkolt központosításhoz, hanem fordítva, az öngazgatási és önkéntes központosítás új területeire, amelyek a jövedelmi önállóságon alapszanak.

Az öngazgatói integrációnak mindenképpen fel kell szabadulnia minden etatisztikus-bürokrata, technokrata-menedzseri, területi- és ágazati felaprózottságtól, valamint az akadályok más formáitól. A munka és az eszközök öngazgatási alapon történő társítása a helyesen és hatékonyan megszervezett társult munka alapszervezeteiben az öngazgatás és öngazgatású szocialista viszonyok fejlődésének fő hordozója. Ismét, minden forradalmi komolyságával megmutatkozik, hogy az öngazgatási és önkéntes integrációt a szociális társulásként kell felfognunk, nem pedig műszaki-technológiai operációként; öngazgatási alapon megszervezett társult munkások gazdasági és szociális érdekközösségének kell tekintenünk és nem „összeillesztett sinekként”, vagy „összekapcsolt elektromos huzalokként”. A szociális integráció ily módon a műszaki-technológiai integráció feltétele és semmiképpen sem fordítva. Az integráció nem alapulhat gépies, vállalkozási, profitábilis kapcsolatokon, hanem az öngazgatói alapon szervezett dolgozók kapcsolatán, kiket közös érdekeik és az információ körforgása láncol össze, nem pedig a fentről jövő, a munkásosztály és a dolgozók összességétől elidegenített központból eredő vezénylés. A munka felszabadulásának és az öngazgatás forradalmi intézkedéseinek folyamata a társult munka alapszervezetének megalakításával és szélesebb öngazgatási társításával megszabadulnak a központi, bürokratikus és technokrata-menedzseri bilincsektől és korlátoktól. Ez a folyamat nem vezethet saját ellentétéhez, az alapszervezet önellátásához.

Minél hierarchikusabb a társadalmi hatalom, annál nagyobb a lehetőség arra, hogy az önállóság önellátásba változzék és megfordítva, az egész szervezet részei minél nagyobb mértékben kapcsolódnak kényszer nélkül, annál önállóbbak. A társadalmi összekapcsoltság önállóságot feltételez; az önállóság a kapcsolatok és társítások előlegezése. Megfordítva, az autarkia mindent, tehát még öngazgatás önállóságát is megsemmisíti. Minden autarkia, a gazdasági és szociális elkülönülés és felaprózottság olyan szorost alkot, amelyben esetleg csak egyes ütközetek nyerhetők meg, a háború azonban semmi esetre sem. Autark „magabazártság” mások szabadságának megsértését jelenti. A saját jövedelmi keretbe történő autark bezártság fékezi a közös kereteket, veszélybe sodorja az igazi tekintélyt, a közös célok tekintélyét; kaput nyit a lehető, de nem csupán nem kívánt, hanem a munka öngazgatású megszervezésének idegen tekintélyek előtt, a hatalom tekintélyének, amely elidegenedéshez, kizsákmányoláshoz valamint a munka felszabadítási lehetőségeinek leszűkítéséhez vezet. („... Ezen tekintetben, ez is más alapszervezetek kizsákmányolásának módja, mert ha a munkások „saját” felhalmozásukkal „saját” társult munka alapszervezeteikbe zárkoznak, ezzel megakadályozzák és megnehezítik más társult munka alapszervezetek fejlődését.” E. Kardelj, *Ostvarivanje ustavnih načela o udruženom radu*, Bgd., 1974. 26. old. E. Kardelj idézett

bekezdéséhez hozzá kell adnunk, hogy az ilyen bezárkózottságok leggyakrabban a hatalom, a bürokratikus hatalom és technokratikus – menedzseri körök tekintélyének hatására keletkeznek.

Mindezen okok miatt a munka és eszközök öngazgatási és önkéntes összefonódása, társulása-integrációja lehetővé teszi az egész munkássz-tálynak és dolgozók összességének, közös gazdasági-szociális és társadalmi erejének megszokszorosodását.

Fordította *Molnár Verona*

Rezime

Osnovna organizacija udruženog rada

– Ishodište i temelj oslobađanja rada na osnovama i putem dohotka –

Autor polazeći od samoupravnih i dohodovnih atributa OOUR-a, njene antiautarhične autonomije i novih puteva u našoj revolucionarnoj praksi, zaključuje da je ona u punom smislu reći ishodište oslobađanja rada i širokog integrisanja rada i sredstava. A rad otelotvoren u dohotku kao realizovana novostvorena vrednost, upravo zavisi od toga, koliko smo mi slobodni u njegovom realizovanju. Radni ljudi raspolažući sa ostvarenim dohotkom u svojoj OOUR-a, odlučujući o njegovoj raspodeli, odlučuju o življenju danas i razvoju i življenju sutra, u budućnosti, odlučuju sami. Stvorene su time realne pretpostavke za pretvaranje vizije u stvarnost.

Autor ističe da u realizaciji ustavnih načela postoje mnoge kočnice. Samoupravna integracija zato treba da bude oslobođena svih etatističko-birokratskih, tehno-kratsko-menedžerskih, teritorijalnih i granskih partikularizma i autarhizacija dohodovne autonomije. Ali, putevi dohodovne autonomije se ne mogu zaustaviti, ona se temelji na materijalnoj osnovi, na samoupravi, ona je pretpostavka i ishodište samoupravne integracije ona je svesno stvoren društveni odnos.

Resümee

Grundorganisation der Vergesellschafteten Arbeit

– Ausgangspunkt und Grund der Befreiung der Arbeit mit Einkünften auf Grundlage der Einkünfte

Der Autor beschließt ausgehend von den Selbstverwaltungs- und Einkommenattributen der Grundorganisation der vergesellschafteten Arbeit, ausgehend von ihrer anti-autarchischen Autonomie und von den neuen Wegen in unserer revolutionären Praxis, daß die Grundorganisation der vergesellschafteten Arbeit in wahren Sinne des Wortes der Ausgangspunkt der Befreiung der Arbeit und der breiten Integration der Arbeit und Mittel sei. Die Arbeit, die im Einkommen als ein neugeschaffener Geldwert verkörpert ist, hängt eben davon ab, in welchem Maße wir in ihrer Realisation frei sind.

Die arbeitenden Menschen, indem sie über das realisierte Einkommen verfügen und über seine Teilung entscheiden, entscheiden über die Lebensweise heute, über die Entwicklung, sie entscheiden selbst über die Lebensweise des Morgens, über die Zukunft. Damit sind die realen Bedingungen fürs Umformen einer Vision in die Wirklichkeit geschaffen.

Der Autor deutet darauf hin, daß es in der Realisation der Verfassungsprinzipie noch viele Hindernisse legen. Die Selbstverwaltungsintegration soll daher von dem etatisch-bürokratischen, technokratisch-managerischen, teritoriellen und von dem nach verschiedenen Zweigen entstandenen Partikularismus und von der Autarchisation der Einkommenautonomie frei sein. Aber, die Wege der Einkommenautonomie kann man nicht aufhalten, die Einkommenautonomie steht auf materiellem Grund, auf Selbstverwaltung, sie ist die Voraussetzung und der Ausgangspunkt der Selbstverwaltungsintegration, sie ist eine bewußt geschaffene gesellschaftliche Beziehung.

INFORMATIKAI INTÉZET VAJDASÁGBAN

1. BEVEZETÉS

Az informatika viszonylag fiatal tudományág, amelynek alapvető feladata az, hogy az információ különböző formáit matematikai módszerekre támaszkodva, számítógépek segítségével dolgozza fel, illetve alakítsa át. Ennek értelmében az informatika feladata a következőkből tevődik össze: információs rendszerek alkotása, tervezése, fejlesztése, működtetése, valamint kutatása, s mindez a tudományos-technológiai forradalom vívmányainak igénybevételével.

Az informatika rövid története folyamán olyan rohamosan fejlődött, hogy ilyen fejlődésre a tudomány múltjában még nem volt példa. Szűkebb pátriánkban, Vajdaságban is igen nagy léptekkel halad előre, habár nyilvánvaló lemaradásunk ezen a téren mind a jugoszláv átlaghoz, mind a fejlett köztársaságokhoz viszonyítva.¹ Ugyanis az informatika alkalmazásának fejlődése Vajdaságban sem volt mentes olyan negatív irányzatoktól amelyek általában jellemzőek erre a területre az egész világon és nálunk is. Azonban a gazdaság szerkezetéből és helyzetéből, valamint szervezettségéből kifolyólag ezek a nem-kívánatos folyamatok sokkal erőteljesebben jutottak kifejezésre itt, mint másutt.

Az informatika eddigi hatékonyabb fejlődését Vajdaságban elsősorban a következők gátolták:

- a kádereképző intézetek lassú kibontakozása ezen a területen,
- az olyan intézetek kis száma, amelyek információs rendszerek tervezésével és felépítésével foglalkoznak, valamint az automatikus adatfeldolgozás megszervezését végzik,
- a fejlesztési tervek hiánya ezen a területen,
- a meglevő eszközök és káderek nem megfelelő kihasználása,
- a tervszerűtlen, beszerzés a legkülönbözőbb típusú berendezések és

főleg kiskapacitású gépek vásárlása, ami akadályozza az egybekapcsolást és együttes feldolgozást,

- az olyan beruházási és fejlesztési politika gyakorlása, amely a szállító teljes hatásának van kitéve,
- a programkészítés és beszerzés többszörössége,
- az igen szerény integrációs folyamatok és a szükségtelen egymásközötti versengés a területen belül,
- a hiányzó kádertervek, kiképzőtervek és kiképzési programok,
- az adatátviteli hálózat tervének késése,
- a kommunális információs rendszerek részeinek összehangolatlan tervezése,
- az informatika más határterületekkel való összekapcsolási terveinek hiánya, mint például a tudományos-technikai információs rendszerekkel és dokumentációs-információs tevékenységgel,
- az olyan intézmények hiánya, amelyek tudományos kutatást végeznének a fundamentális és alkalmazott kutatások területén, s ezáltal hatást gyakorolnának a termelési folyamatok tervezésére.

Az imént az informatika fejlődésének csupán alapvető akadályait soroltuk fel, s már ebből is kitűnik, hogy a káderkérdés megoldatlansága és a tudományos kutatások hiánya van előtérben, s alapjában véve a többi gátló ok eredőjét is jelentik. Ezért nem csoda, hogy Vajdaság SZAT Végrehajtó Tanácsa 1974. őszén foglalkozva az informatika problémájával, olyan határozatokat hozott, melyek akciókra köteleznek a káderek képzése és további szakképzése, valamint a tudományos kutatómunka fejlesztése terén.

E határozatok értelmében a tartományi informatikai tanács azt a feladatot kapta, hogy az Újvidéki Egyetemmél, a Vajdasági Gazdasági Kamarával, valamint az érdekelt öngazgatási érdekközösségekkel karöltve, munkálkodjon az Informatikai Intézet megalakításán, amely tevékenységét az említett feladatokra összpontosítaná Vajdaságban. Az alapítási előkészületek befejezése kapcsán szeretnénk rámutatni az eddigi fejlődés azon mozzanataira, amelyek szükségessé tették az intézet megalakítását, majd kifejtetni, hogy milyen alapokra épül, és mit fog jelenteni a jövőben az intézet Vajdaságnak, miután teljes mértékben kifejti tevékenységét.

2. AZ INFORMATIKAI INTÉZET MEGALAKÍTÁSÁNAK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VONATKOZÁSAI

Az Informatikai Intézet megalakítása annak az általános folyamatnak igen fontos része, amely a tudománytól és az oktatástól várja a segítséget társadalmi-gazdasági fejlődésünk szerteágazó feladatainak megoldásában.

Ezek a szükségletek kötelezettséget jelentenek a tudomány és az oktatás számára, s elsősorban további sikeres fejlődésünk, konkrétan a gazdaság magasabb szintre való emelésének és az ezzel kapcsolatos szakemberkérdés megoldásának köréből erednek.

Már a JK SZ X. kongresszusának rezolúciója is rámutatott a tudománynak a gazdasággal és más társadalmi ágazatokkal való szükségszerű integrációjára, hogy ezáltal része legyen az öngazgatású társult munkának. Ez a közvetlen kapcsolat biztosítaná az alapvető és alkalmazott kutatások egymáshoz közelebbre kerülését, az eredmények gyorsabb felhasználását a termelésben, és olyan tudományos-kutató központok kialakítását a gazdasági szervezetekben, melyek elősegítenék önálló tudományos-technológiai fejlődésünket, és az ehhez szükséges tudományos káder kiképzését s egyben szükséges koncentrációját.

A VK SZ XV. konferenciájának² határozataiban ezen feladatok szintén kifejezésre jutottak. Kimondták, hogy a VK SZ szükségesnek tartja a tudományos munka széles körű fejlesztését, a tudomány összevonását a társult munkával a szocialista öngazgatási viszonyok alapján, és hogy a VK SZ következetesen ellene van a tudományos alkotás mindenfajta lebecsülésének valamint a tudománynak a munkásosztálytól való elidegenítésének. Ezzel összhangban fontosnak tartják a határozatok a tudományos munka és intézményei gyorsabb és szilárdabb fejlődését, valamint a tudományos munkatársak rendszeres képzésének és folyamatos továbbképzésének megszervezését.

A tudományos munka és a szakemberképzés ilyen, új alapokra helyezett fejlődése azonban csak akkor nyújthat hathatós támogatást gazdasági-társadalmi fejlődésünk számára, ha ezt lépéssel követi az olyan információs rendszerek kiépítése, melyek lehetővé teszik a tudomány és az oktatás vívmányainak széles körű alkalmazását. Ugyanis megfelelő időben, minőségben és mennyiségben – információk nélkül a társult munka alapszervezetei és általában a társadalom nem tud hatékony döntéseket hozni fejlődésének előmozdítására. S éppen ezért természetes, hogy Vajdaság SZAT hosszú lejáratú fejlődési koncepciójának alaptervezete is leszögezi: „Feltétlenül foganatosítani kell olyan intézkedéseket, melyek elősegítik az informatika tervszerű fejlesztését és Vajdaság SZAT általános információs rendszerének felépítését.

Vajdaság SZAT Alkotmánya is foglalkozik a társadalmi információs rendszer problematikájával és kimondja, hogy biztosítani kell az egységes adatnyilvántartást, adatgyűjtést, adatfeldolgozást, minden olyan adat és tény esetében, amely a társadalmi fejlődést hivatott nyilvántartani, tervezni és irányítani, valamint ezen adatok és tények hozzáférhetőségét. Az informatika ma már olyan módszerekkel és eszközökkel rendelkezik, amelyek lehetővé teszik az Alkotmány igen hatásos megvalósítását. Túlzottan

elbizakodó és téves lenne azonban azt állítani, hogy a társadalmi információs rendszer nem működhet informatika nélkül, de határozottan állítható, hogy az adatgyűjtés, adatfeldolgozás, adatkimutatás az informatika módszereivel és eszközeivel nagyon sokban hozzájárulhat a társadalmi információs rendszer intenzívebb fejlődéséhez.

Az Informatikai Intézet megalakításával a fentebb vázolt feladatok intézményes megoldást nyernek, s egyben az Intézet program-irányzatát jelentik. Közelebbről az Intézet alapvető feladatai közé tartozik:

- a.) a tudományos kutatómunka megszervezése és folyamatos végzése az informatika fejlesztésének érdekében,
- b.) az informatikai káderek képzése minden szinten a gazdaság valamint a gazdaságon kívüli ágazatok számára és
- c.) az együttműködés a gazdasággal és a közigazgatással az információs rendszerek célszerűbb kiépítésén, valamint a számítógépes munkafolyamat, valamint ügyvitel, igazgatás és irányítás terén.

3. AZ INFORMATIKAI SZAKEMBERKÉPZÉS ÉS A TUDOMÁNYOS MUNKA FEJLŐDÉSE VAJDASÁGBAN

Az előzőekben már említett lemaradást Vajdaságban az informatika alkalmazása terén, elsősorban a fejletlen tudományos kutatómunkára és az oktatási módszerek fejletlenségére vezettük vissza. Szemléljük meg közelebbről is, milyen eredmények születtek eddig, milyen tendenciák előzték meg az Informatikai Intézet megalakítását és milyen szükségletek, fejlődési irányzatok várhatók a jövőben az informatikai szakemberképzés és tudományos kutatómunka terén Vajdaságban.

Nézzük meg talán először, hogy milyen adatokkal rendelkezünk szakemberállományunkról és oktatási intézményeinkről az informatika terén.

Az 1974. évvégi adatok alapján³ a 48 számítóközpontban 58 számítógép volt felszerelve és 1.060 foglalkoztatott dolgozott a következő munkahelyeken:

1. adatfeldolgozó központ vezetője	75
2. adatfeldolgozási tervező	52
3. szervező programozó	54
4. programozó	110
5. adatelőkészítő	137
6. gépkezelő	497
7. egyéb beosztású	135

A dolgozók iskolai végzettség szerint a következőképpen oszlottak meg:

egyetemi végzettségű	14%
főiskolai végzettségű	10%
középfokú iskolai végzettségű	66%
alsófokú iskolai végzettségű	10%

A felsorolt 1060 dolgozó közvetlenül az adatfeldolgozásban volt foglalkoztatva a számítóközpontokban, ugyanakkor az informatikával nagyobb számú dolgozó foglalkozik közvetve, elsősorban az oktatásban.

Az informatikában dolgozók igen különböző szakmai felkészültséggel rendelkeznek. Az informatikához szükséges pótképzést tanfolyamon⁴ szerezték meg vagy külföldi tanulmányutakon, mert a hivatalos iskola-rendszernek a Vajdaság SZAT-ban csupán néhány kezdeti alakja létezik az informatikai káderképzésben, amelyek persze nem biztosítják sem a szükséges kádereket, sem pedig a megfelelő profilt. Így például:

a) a Tartomány területén csak két középiskola foglalkozik középszintű káderképzéssel, s az innen kikerülők persze univerzális képzést nyernek, mely szerint alkalmazhatók mind a mehanografiában, mind a számítógépes munkában.

b) a Természet-tudományi kar matematika szakán Újvidéken valamint a Közgazdasági karon Szabadkán külön tanszékek működnek, ahol a hallgatók informatikai kiképzést nyernek,

c) a Közgazdasági karon Szabadkán valamint a Műszaki tudományok karán Újvidéken, megindították a specialisták és magiszterek képzését, akik ezeken a tanfolyamokon tanulmányozzák a kibernetikai módszer alkalmazását a vállalatszervezésben, illetve az ipari rendszerek szervezésében, és

c) az újvidéki Radivoj Čirpanov népegyetem megszervezte az előadásokat a belgrádi Informatikai főiskola hallgatói számára.

Az említett számok és tények arra mutatnak, hogy sem szakembereink száma, sem arculata nem megfelelő.⁵ Ennek bizonyítása nem túlzottan nehéz feladat, elég ha megemlítjük az igen magasfokú munkavándorlást ebben a szakmában, amely kimondottan a káderhiány következménye, de kiindulhatunk állításunk bizonyítása érdekében abból a tényállásból is, mely szerint 1974-ben a központi memoriák összkapacitása 1567 KB-ot tett ki és hogy az eddigi növekedés alapján 30%-os évi növekedést várhatunk 1981-ig, ami 2250 szakember foglalkoztatását teszi majd szükségessé. Ez azt jelenti, hogy kb. kétszer annyi szakemberre lesz szükségünk, mint amennyivel rendelkezünk és a becslések szerint a következő összetételre lesz szükség:⁶

	Számító központ vezető	Rendszer tervező	Programo- zó	Gépkezelő	Karban- tartó
Közigazgatásban	30	90	130	350	25
Gazdaságban	90	240	300	850	95
Összesen	120	330	430	1.250	120

Amennyiben e tekintélyes számú kádert, akik közvetlenül a számítóközpontokban dolgoznak, és velük együtt kb. 360 informatikai tanár (akik majd az alsófokú és középfokú iskolákban, valamint főiskolákon és egyetemeken működnek) nem tudnánk tudatos akciókkal biztosítani, abban az esetben az informatika minden előnyével együtt csődöt fog mondani. Ezért, az informatikus káderképzéshez szélesebb fronton kell hozzáállni, nehogy a káderhiány problémája a fejlődés fékező tényezőjévé váljék.

Máris egész sor akció van folyamatban a megfelelő káder biztosítása érdekében. Így például folynak a munkák az informatika bevezetésén a tantervekbe és programokba, az alsóbbfokú és középfokú iskolákban, főiskolákon és az egyetemeken, mely szerint a hallgatók nem csupán tájékoztatást nyernek az informatikáról, hanem olyan szaktudást is, amely lehetővé teszi a hivatásos foglalkozást az iskola befejezése után.

Igaz, a hivatásos informatikusok képzése és folyamatos továbbképzése a munkahelyen elsőrendű jelentőségű az informatika fejlődési irányzatára vonatkozólag, mégsem szabad azonban megelégedezni azokról sem, akik nem fognak hivatásszerűen adatfeldolgozással foglalkozni, de a feldolgozott adatokat döntések meghozatalára fogják felhasználni a gazdasági és a gazdaságon kívüli ágazatokban. Éppen ezért úgy kell az informatikát az iskolarendszerben meghonosítani, hogy megfelelő tudásszerzési lehetőséget nyújtson az informatikáról minden hallgató számára.

Tekintettel arra, hogy a korszerű oktatás elképzelhetetlen megfelelő tudományos kutatómunka nélkül, így hát ezen a területen is megfelelő aktivitás kifejtésére van szükség. S ha az előzőekben elmarasztalóan nyilatkoztunk a káderképzésről, úgy a rendszeres tudományos kutatómunkáról az informatika terén alapjában véve egyáltalán nem is beszélhetünk. Így aztán itt nem a munka folytatásáról van szó, hanem minél előbbi megkezdéséről és megszervezéséről, azon kis számú tudós és szakember segítségével, akik az Újvidéki Egyetemen vagy másutt dolgoznak e téren.

4. AZ INFORMATIKAI INTÉZET MEGALAPÍTÁSA ÉS TEVÉKENYSÉGE

A Vajdaság SZAT Képviselőházának Végrehajtó Tanácsa az 1974. október 29-én megtartott ülésén napirendre tűzte, és megtárgyalta azt a beszámolót, amely a következő cím alatt lett felterjesztve: „Az informatika helyzete és problémái Vajdaság SZAT-ban és Vajdaság SZAT Képviselőháza Végrehajtó Tanácsának és a Tartományi Informatikai Tanácsnak az ezzel kapcsolatos tevékenykedési programjának tervezete.”

Ez alkalommal elhatározták, hogy az egységes társadalmi információs rendszer működési feltételeinek biztosítása érdekében, amely egyik elő-

feltétele a társadalmi-gazdasági fejlődésnek és az öngazgatási rendszer integrált működésének, az informatika területén hosszú lejáratú tevékenykedésre van szükség, amely kihatással lesz a következő területek fejlődésére:

- az informatika alkalmazása a Vajdaság SZAT gazdaságában,
- az informatika alkalmazása a közigazgatásban és a társadalmi tevékenykedés területén,
- káderképzés és a tudományos kutatómunka fejlesztése az informatika terén és
- az informatika szélesebb körű alkalmazása.

Ezen határozatokból kiindulva kinevezték a kezdeményező bizottságot, mely hivatva volt előkészíteni az Informatikai Intézet létrehozását. A bizottság Mr. Móra András, a Végrehajtó Tanács alelnökének vezetésével, elkészítette az Intézet megalapításának tervét, amely a következő tényekből indul ki:

a) az Újvidéki Egyetem már megkezdte az informatika bevezetését fakultásai tanterveibe, és ez a folyamat mindjobban kiszélesedik, és nagyobb lendületet ölt;

b) a korszerű információs rendszerek alkotás a gazdaságunkban és a közigazgatásban nem csupán módszeres iskolai oktatást igényel, hanem elsősorban a kezdeti években, egész sor tanfolyamot, amelyek később áthelyeznék súlypontjukat a specializációkra ill. tudást-felújító tanfolyamokra és szemináriumokra:

c) a tanácsadás mindinkább szükségessé válik a következő területeken: az informatika bevezetésében a tmsz-okban és intézményekben, a számítógép megválasztásának folyamatában, az informatikával foglalkozni szándékozó kiválasztásában, azok kiképzésében és más, a gazdasággal összefüggő együttműködésben;

d) az egyetem fakultásain mint például, a természettudományi, matematikai, közgazdasági, műszaki és filozófiai karokon már működik néhány tudományos munkatárs, akik megalkothatnák a magvát annak a részlegnek, amely az alapkutatásokkal foglalkozna az informatika területén, és fejleszthetnék az oktatási elméleti folyamatokat, mind a rendes, mind a rendkívüli képzés terén.

A fentebb említett feltevések alapján a terv egy olyan szervezeti felépítésű intézet kibontakozását szorgalmazta, amely képes lesz úgy egyesíteni az erőket, hogy azok felöleljék az alapkutatásokat, az egyetemi oktatást, az egyetemen kívüli képzést, az egyetemen kívüli szakkáderképzést és tudásfelújítási folyamatokat, valamint szolgálatok nyújtását a gazdasági és a gazdaságon kívüli munkaszervezeteknek.

Mindezeket figyelembe véve az intézet a következő funkciókat látná el:

4.1 Oktatás

A felsőfokú oktatás keretében az Intézet

- a) egyetemi végzettségű informatikusokat (rendszertervezőket, rendszer-elemzőket és programozókat)
- b) oktatókat az informatika oktatására a középiskolákban és
- c) a tudomány doktorait, magisztereket és specialistákat képezne ki. Egy-úttal ellátná az oktatást az informatikai tantárgyakból az Újvidéki Egyetem összes karán.

Ennek a tevékenységnek az ellátására az intézetnek néhány éven belül 32 tanárra és 64 tanársegédre lesz szüksége. Ez a tanári kar előreláthatólag képes lenne évente biztosítani 40 középiskolai oktatót, 55 rendszerelemzőt, 70 programozót, 20 magisztert és specialistát, valamint néhány tudományos kutatót.

Az oktatási rendszer a következő alapvető kutatási területeket ölelné fel:

- A) rendszerirányítás: rendszerek alapjai, bevezetés a munka és ügyvitel-szervezés tudományába, rendszerelemzés, információs rendszerek, elektronikus adatfeldolgozás irányítása,
- B) alaptudományok: elemi matematikai fogalmak, matematika és statisztika,
- C) számítógéprendszerek: általában a számítógépekről, gépi programozás, adatbankok szervezése, problémára orientált nyelvek,
- D) programnyelvek: COBOL, ALGOL, FORTRAN.

4.2 Szakképzés

Amíg a felsőfokú oktatás nem képez megfelelő számú rendszertervezőt és elemzőt, programozót és más szükséges szakembert, addig szükség lesz intenzív tanfolyamokra, hogy a szakemberhiányt enyhítsük. A már előbbiekben említett 2250 szakember (1918-ig) 60%-a éppen ilyen intézeti tanfolyamokon lenne kiképezve. Ezek a tanfolyamok különben 7—8 hónapig tartának, míg 30 napos tanfolyamokon évente kb. 500 olyan személy venne részt, aki nem hivatásos informatikus, hanem csak felhasználó. Ezenkívül egy vagy többnapos előadássorozatok is programba vannak iktatva, melyek az öngazgatási szervek tagjai számára informatív tudást nyújtának.

A rendes főiskolai oktatást pótló tanfolyamok száma idővel csökkenni fog s előtérbe fognak kerülni a folytonos továbbképzési, tudásfelújító és speciális tudást nyújtó tanfolyamok.

4.3 Tudományos kutatómunka

Ez a munka olyan kutatási projektumok keretében fog megvalósulni, amely a társult munka számára és azzal együttműködve lesz hasznosítható, azaz a gyakorlatban fog felhasználható eredményeket nyújtani.

A kutatási témák a következő területekről kerülhetnek ki:

- a rendszerirányítás elmélete
- számítógéprendszerek programozása
- az informatika alkalmazása más tudományágakban
- információs rendszerek felépítése és elemzése
- számítógéprendszerek optimalizálása.

4.4 Együttműködés a társult munka szervezeteivel

Ennek az együttműködésnek a keretében az Intézet munkaegységei közvetlenül alkalmaznák tudományos kutatómunkájuk eredményeit – segítenék az információs rendszerek bevezetését, konzultációs támogatást nyújtanának és résztvennének a szakemberek képzésében valamint folyamatos továbbképzésében – a társult munka szervezeteiben.

5. Az Intézet szervezeti felépítése, káderei és eszközei

Végül pedig szóljunk néhány szót az Informatikai Intézet várható felépítéséről, potenciális kádereiről és szükséges eszközeiről.

5.1 Szervezeti felépítés

Az Intézet szervezeti szerkezete az előbbieken felvázolt tevékenység felépítménye, lehetővé kell hogy tegye az összevont ténykedést az oktatás, az alap- és alkalmazott kutatások, valamint a társult munka felé irányuló tudásátvitel terén. Éppen ezért előreláthatólag várható a következő munkaegységek kialakulása:

- A TÁRSULT MUNKÁVAL EGYÜTTMŰKÖDŐ EGYSÉG
- A TUDOMÁNYOS KUTATÁSI ÉS OKTATÁSI TMSZ, AMELYNEK KERETEIN BELÜL KIALAKULHATNA:
 - az alapkutatásokkal foglalkozó osztály,
 - a rendes oktatási osztály,
 - a szakoktatási osztály,
 - az informatikus tanárképző osztály.

Különben az Intézet az Újvidéki Egyetem keretében fejtené ki tevékenységét, mint munkaszervezet, mely társítaná több társult munka alapszervezet (Újvidéken, Szabadkán, stb.) munkáját. Ezek száma a fejlődés szükségleteinek és lehetőségeinek függvénye s majd a későbbiek folyamán fognak kialakulni, miután az egész szervezeti felépítés végleges formát ölt.

5.2 Káderek

Az intézet kádербázisát a következő szakemberek soraiból lehetne kialakítani:

- a tudományos-oktatási intézmények és a gazdaság meglevő szakembereinek soraiból,
- az intézet által kiképzett fiatal szakmunkatársak köréből, valamint
- a többi egyetemi központ és kutatási intézmény személyzetéből (tiszteletdíjasként alkalmazva őket).

Bizonyos becslések szerint az intézetnek az elkövetkező időben 32 tanárra, 64 tanársegédre 10 tiszteletdíjas munkatársra és 15 segédmunkatársra lesz szüksége. Feltehetőleg nem lesz könnyű ezt a számú kádert biztosítani, főleg a kezdeti időszakban, s éppen ezért szükséges lesz az intézet együttműködése hasonló hazai és külföldi intézetekkel, valamint a már fejlett egyetemi karokkal és a jól működő számítóközpontokkal.

5.3 *Eszközök*

Az intézet munkájának normális megkezdéséhez szükséges biztosítani a megfelelő anyagi eszközöket, melyek segítségével a következőket kellene pénzelní:

- a tudományos-kutató, szak- és műszaki személyzet költségeit (személyi jövedelmek, ösztöndíjak),
- az intézet munkásai lakásproblémáinak megoldását,
- a megfelelő felszerelés vásárlását és
- az ideiglenes elhelyezés költségeit.

Az intézet munkájának megkezdéséhez Vajdaság SZAT Képviselőháza 1,400.000. - dinárt fordított, míg a további beruházási eszközöket az alapítónak⁷ kell fedezni. A rendszeres tudományos és oktatási tevékenység költségeit a vajdasági öngazgatási érdekközösségek (oktatási és a tudományos) kell hogy fedezzék.

Az intézet kiépítéséről és felszereléséről külön program készül el (az intézet megalapításától számított 3 hónapon belül), s ez lesz az alapja az olyan öngazgatási megegyezésnek, amely az építés és felszerelés pénzelését fogja rendezni.

6. ZÁRSZÓ

Az újvidéki Informatikai Intézet megalapításával új távlatok nyílnak az informatika fejlődése előtt Vajdaságban. Az erőfeszítések, melyeket az összes érdekelt tesznek az Intézet mielőbbi sikeres munkájának kibontakoztatásáért, része annak az egybehangolt akciónak, amely céljául azt tűzte ki, hogy leküzdi Vajdaság SZAT lemaradását e téren.

Az Informatikai Intézet megalapításáról szóló okmányt az alapítók aláírták, megalakult az a bizottság is, amely hivatott előkészíteni az intézet jövőbeni munkáját. Meg lettek választva az első tanárok, munkatársak

s a közvélemény tudatában egy új intézmény arculata kezd kirajzolódni. Rengeteg verejtékes munka, a problémák leküzdése áll azonban még előttünk, mielőtt azt mondhatnánk, hogy az újszülött – az intézet – lábraállt. Minden lehetőség, jóakarát megvan az illetékesekben, hogy segítsék a mielőbbi „lábraállást”, de ez nem csak tőlük függ. Mindannyiunk, akik e téren tevékenykedünk, közös akciójára van szükség, hogy e nemes kezdeményezést mielőbb felkaroljuk, a kedvező szelet fejlődésünk vitorláiba fogjuk, ezáltal hathatósan segítve általános társadalmi fejlődésünket itt Vajdaságban, a szocialista öngazgatású Jugoszláviában.

Jegyzetek

- ¹ Például Vajdaságban 1973. elején 20%-kal kevesebb számítógép üzemelt, mint a jugoszláv átlag és 4-szer kevesebb, mint a Szlovén SZK-ban. Lemaradásunk azonban nemcsak a számítógépek számára vonatkozik.
- ² Újvidéken 1975 áprilisában.
- ³ A Tartományi Informatikai Tanács adatai alapján.
- ⁴ Legtöbbször a gyártó cégek által szervezett tanfolyamokon.
- ⁵ Együttal iskolahálózatunk sem.
- ⁶ A kimutatás nem tartalmaz adatokat a ma dolgozó káderekről, sem pedig azokról, akiket időközben le kell majd váltani.
- ⁷ Az alapítók: Vajdaság SZAT, a Vajdasági Gazdasági Kamara, Újvidéki Egyetem és, egyes karai, valamint az oktatási és tudományos öngazgatási érdekközösség.

Rezime

Institut za informatiku u Vojvodini

Pre izvesnog vremena su završene pripreme za osnivanje Instituta za informatiku u SAP Vojvodini. U članku se ukazuje na društveno-ekonomske osnove, kao i na objektivne potrebe i nužnosti dosadašnjeg razvoja informatike koje su dovele do osnivanja ovog Instituta.

Analizirano je stanje obrazovanja i naučno-istraživačkog rada na polju informatike u Vojvodini, te su razmotreni zadaci koji iz toga proizilaze za novoosnovani Institut.

Dat je osvrt na društvene akcije koje su prethodile osnivanju Instituta za informatiku, kao i na programsku orijentaciju i plan aktivnosti Instituta, dok je na kraju izložen pregled predviđene organizacione strukture, potencijalnih kadrova i potrebnih sredstava Instituta.

Summary

An Institute for informatics in Vojvodina

The preparations for the establishment of an Institute for informatics in Vojvodina have been finished recently. The article is pointing out the socio-economical basis, as well as the objective demand that has made the establishment of such an institute necessary.

The present state of skilled staff training and research work in the field of informatics have been examined, and the resulting tasks for the newly established institute have been put forward.

There is also a review of the social measures that have lead up to the establishment of the Institute for informatics, and the review of the vital objectives and planned activities. Finally the expected organisational structure is presented, including the would be staff members and the necessary funds of the institute.

A „MAGYAR MÓDSZER” ALKALMAZÁSA

1. BEVEZETŐ

Ma már nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy a gazdasági problémákat megoldó optimalizáló módszereket csak néhány szakember ismerje és csak itt-ott alkalmazzák. Nagyon fontos, hogy az operációkutatás matematikai módszereit ne csak matematikusok tudják használni, hanem egyszerűbb, típus esetekben mások is (közgazdászok, mérnökök, szervezők, stb.). Ezért kell közérthető módon ismertetni a módszerek alkalmazási módját és lehetőségeit. Ha ugyanis a felhasználó egyszerű, jól összeállított példákon keresztül megérti a probléma lényegét, és megtanulja a megoldás módját, akkor maga is alkalmazni próbálja, és előbb-utóbb eredményt is ér el vele.

Ebben a munkában a magyar módszer alkalmazását mutatjuk be szállítási, hozzárendelési és azokhoz hasonló problémák megoldására. Honnan ered a magyar módszer? H. W. Kuhn, amerikai matematikus 1955-ben az úgynevezett hozzárendelési probléma megoldásához a magyar König [6] és Egerváry [1] tételeit használta fel, és az így kapott módszert elnevezte magyar módszernek. Később Egerváry ezt a módszert tökéletesítette, és azóta igen sokféle probléma megoldására alkalmas.

A magyar módszer egyes kérdéseivel a [2], [3], [4] és [7] -es művek is foglalkoznak, de az eddigi egyetlen, a magyar módszer teljes problematikáját egy helyen összefoglaló mű az [5]. Abban megtalálható a módszer elméleti feldolgozása, a felhasznált tételek bizonyítása és a gyakorlati alkalmazás részletes ismertetése. Ismerteti a magyar módszer azon jó tulajdonságait, amelyek kiemelik azt a hasonló módszerek közül, mellékletként pedig egy FORTRAN programozási nyelven írt programot ad, amely

segítségével elektronikus számítógépen is megoldhatók a szállítási és hozzárendelési problémák.

Ez a munka az [5]-nek egy részét tartalmazza kissé átdolgozva.

2. HOZZÁRENDELÉSI PROBLÉMA

Bizonyára sokak számára ismerős az a feladvány, amelyben 8 bástyát kell úgy elhelyezni a sakktáblán, hogy azok ne üssék egymást. Megoldást könnyű találni, hiszen 40320 különböző, a feltételt kielégítő elhelyezés között válogathatunk.

Bővítsük ki most ezt a feladványt új feltételekkel. Írjunk a sakktábla minden mezejére egy-egy számot, mondjuk, pozitív egész számokat. Például így:

8	5	9	11	5	5	6	4	8
7	3	12	9	8	4	5	3	6
6	1	1	6	5	1	3	1	1
5	2	2	3	7	2	3	2	1
4	5	7	4	10	6	4	6	4
3	3	2	4	9	2	2	5	2
2	11	3	7	4	3	2	8	3
1	4	4	4	6	5	7	5	8
	a	b	c	d	e	f	g	h

A feladat ismét a 8 bástya elhelyezése a táblán úgy, hogy azok ne üssék egymást, ám követelmény még az is, hogy a bástyák által letakart számok összege a lehető legkisebb legyen.

Így már lényegesen nehezebb megoldást találni, hisz a 40320 különböző elhelyezés ugyanannyi összeget jelent, és azok kiszámítása, összehasonlítása igen sok munkát igényel. Ha az egy-egy elhelyezés által letakart számokat fél perc alatt összegezzük és hasonlítjuk össze a már kiszámolt összegek legkisebbikével, akkor is 336 óra kell a feladat ily módon való megoldásához.

Ilyen típusú problémákkal nemcsak szórakoztató feladványokban találkozunk, hanem a gyakorlati életben is. A konkrét feladatok pedig nem 8 „bástya” elhelyezését igénylik, hanem jóval többét. Viszont egy 20×20 -as tábla esetében, ami még aránylag kisméretű, az összes változat kiszámítása pár milliárd millió évszázadig tartana!

Hogyan lehet akkor az ilyen feladatokat megoldani viszonylag egyszerűen és gyorsan? Erre mutatunk be ebben a fejezetben egy eljárást, a magyar módszert.

2.1 A hozzárendelési probléma általános alakja

Ahhoz, hogy egy általános eljárást tudjunk adni, a feladatot is általános alakban kell felírni. Mivel ehhez matematikai fogalmakat használunk, az általános alakot gyakran nevezzük matematikai modellnek is.

Tekintsük az előbb említett sakktáblát egy 8×8 -as mátrixnak, melynek elemei a tábla mezőiben levő számok. Jelöljük C -vel a mátrixot, elemeit pedig c_{ij} -vel (ahol i azt mutatja, hogy a mátrix hányadik sorában, j pedig, hogy hányadik oszlopában van az az elem, az i és j az $1, 2, 3, \dots, 8$ számok közül vesz fel értékeket).

Még egy mátrixot használunk, a megoldásmátrixot, amely ugyanolyan méretű, mint a C . Ezt X -szel jelöljük, elemeit pedig x_{ij} -vel. Ha az i -edik sor és j -edik oszlop metszéspontjában bástya van, akkor x_{ij} eggyel egyenlő, különben nulla. Mivel minden sorban és minden oszlopban pontosan egy bástya lehet, ezért az x_{ij} -k soronkénti és oszloponkénti összege is egy, amit így írunk fel:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^8 x_{ij} &= 1 & j &= 1, 2, \dots, 8 \\ \sum_{j=1}^8 x_{ij} &= 1 & i &= 1, 2, \dots, 8. \end{aligned}$$

A feladat azt is megköveteli, hogy a bástyák által lefedett mezők összege a lehető legkisebb, más szóval, minimális legyen. Ez a matematika eszközeivel felírva:

$$\sum_{i=1}^8 \sum_{j=1}^8 c_{ij} x_{ij} \longrightarrow \min.$$

A teljes általánosításnál a mátrix mérete sem lehet rögzített szám, hanem az is a feladattól függően változik. Jelöljük hát n -nel a sorainak számát, ami egyben az oszlopok száma is.

Az így általánosított feladatot hozzárendelési problémának nevezzük és matematikai modellje a következő:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n c_{ij} x_{ij} &\longrightarrow \min \\ \sum_{i=1}^n x_{ij} &= 1 & j &= 1, 2, \dots, n \\ \sum_{j=1}^n x_{ij} &= 1 & i &= 1, 2, \dots, n \\ x_{ij} &\in \{0, 1\} & i, j &= 1, 2, \dots, n, \end{aligned}$$

($x_{ij} \in \{0, 1\}$ azt jelenti, hogy x_{ij} értéke csak 0 vagy 1 lehet)

2.2 A hozzárendelési probléma megoldása

A hozzárendelési problémákat legeredményesebben a magyar módszerrel oldhatjuk meg. A továbbiakban ezt a módszert ismertetjük, még hozzá algoritmikus formában, azaz lépésről lépésre megadjuk, hogy mit kell tenni a megoldás érdekében.

A hozzárendelési problémánál adott a $C = \|c_{ij}\|_n$ mátrix (a $\|c_{ij}\|_n$ azt jelenti, hogy egy $n \times n$ -es mátrixszal van dolgunk, melynek elemeit c_{ij} -vel jelöljük), a megoldás pedig a mátrixnak n megjelölt eleme, melyeknek az összege a lehető legkisebb és amelyek közül semelyik kettő sincs azonos sorban vagy azonos oszlopban.

A hozzárendelési problémát megoldó eljárás (algoritmus) hét különböző műveletcsoportból áll, ezeket röviden lépéseknek fogjuk nevezni. Közülük az első kettő előkészítő jellegű, a többit pedig bizonyos szabályok szerint addig ismételjük, amíg a megoldáshoz el nem jutunk. Bebizonyítható, hogy a hozzárendelési problémának mindig van megoldása, és azt véges számú lépés után meg is kapjuk.

1. lépés: A C mátrix minden oszlopában megkeressük a legkisebb értékű, elemet, és az oszlop minden eleméből levonjuk azt az értéket. A kapott mátrix minden sorában szintén megkeressük a legkisebb értéket, és azt levonjuk a sor összes eleméből. Így jutunk el a C_0 mátrixhoz. Ennek a mátrixnak minden eleme nem negatív, és minden oszlopában és minden sorában van bár egy elem melynek értéke nulla.

2. lépés: A C_0 mátrix első oszlopában egy elemet, amelynek értéke nulla (röviden: nullát), megjelölünk csillaggal (az ilyen elemet ezután csillagos nullának hívjuk). Ezután a többi oszlopban is megkísérelünk egy-egy nullát csillaggal jelölni, de csak olyanokat, amelyeknek a sorában még nincs csillagos nulla. Vigyázni kell arra, hogy semelyik sorban és semelyik oszlopban se legyen egynél több csillagos nulla.

3. lépés: Megnézzük, hogy hány nulla van csillaggal jelölve. Ha n , akkor megkaptuk a megoldást, azt a megjelölt nullák képezik. Ha a C_0 mátrixban lévő csillagos nulláknak megfelelő elemeket a C mátrixban összeadjuk, akkor megkapjuk a legkisebb összeget is.

Ha a csillagos nullák száma kisebb mint n , akkor a C_0 mátrix minden oszlopát, amelyben csillagos nulla van kereszttel jelöljük (fölé írunk egy keresztet). Ezentúl minden olyan elemét a mátrixnak megjelöltnek nevezzük, amely kereszttel jelölt sorban vagy oszlopban van. Ha mind a sor, mind az oszlop megjelölt, akkor az elemet kétszerjelöltnek mondjuk. Az összes többi elem közös neve pedig megjelöletlen.

4. lépés: Megnézzük, hogy van-e a mátrixban megjelöletlen nulla (azaz, olyan nulla értékű elem, amelynek se sora, se oszlopa nincs kereszttel jelölve). Ha nincs, akkor a 7. lépéssel folytatjuk a megoldást, ha van akkor

pedig kiválasztunk egyet, azt vesszővel annak sorát kereszttel jelöljük és áttérünk az 5. lépésre.

5. lépés: Tegyük fel, hogy a 4. lépésben egy olyan nullát jelöltünk meg vesszővel, amely az i_1 -edik sorban és j_1 -edik oszlopban van (ezt röviden így írjuk: $0'_{i_1 j_1}$). Ha ennek a sorában van csillagos nulla, akkor annak oszlopa fölött töröljük a keresztet és visszatérünk a 4. lépésre. Ha pedig abban a sorban nincs csillagos nulla, a 6. lépés végrehajtása következik.

6. lépés: Az a nulla, amely idáig juttatott bennünket a $0'_{i_1 j_1}$ volt. Ha annak oszlopában nincs csillagos nulla, akkor töröljük róla a vesszőt és csillaggal jelöljük. Ezután a mátrixban töröljük a kereszteket és vesszőket és visszatérünk a 3. lépésre.

Ha viszont a $0'_{i_1 j_1}$ oszlopában van csillagos nulla, mondjuk az i_2 -ik sorban (tehát $0^*_{i_2 j_1}$), akkor ugyanabban a sorban van vesszővel jelölt nulla is (mégpedig egy, legyen az $0'_{i_2 j_2}$). Ez utóbbi oszlopában újabb csillagos nulla lehet, és ha van, annak sorában megint van vesszős. Így haladva végig a csillagos és vesszős nullákon, valamelyik $0'$ oszlopában már nem lesz csillagos nulla és megszakad a lánc. Az addig elért nullák a következők:

$$0'_{i_1 j_1}, 0^*_{i_2 j_1}, 0'_{i_2 j_2}, \dots, 0^*_{i_s j_s-1}, 0'_{i_s j_s}.$$

Ezt a sorozatot láncnak nevezzük. Bebizonyítható, hogy ha megadjuk a lánc kezdő elemét (itt $0'_{i_1 j_1}$), akkor a többi eleme egyértelműen meghatározott; valamint az is, hogy a lánc mindig véges sok elemből áll, és vesszővel jelzett nullával végződik.

Ezen lánc mentén most a csillagos nullákról töröljük a csillagot, a vesszővel jelletteket pedig csillaggal jelöljük. Mivel vesszővel jelölt nulla eggyel több van a láncban mint csillagos, a csillagos nullák száma most eggyel növekszik. A mátrixban töröljük a kereszteket és a vesszőket és a 3. lépésre térünk vissza.

7. lépés: Erre a lépésre akkor jutunk ha a C_0 mátrixban nincs többé megjelöletlen nulla. A megjelöletlen elemek közül megkeressük a legkisebbet, ami mindig pozitív szám. Ezt a számot levonjuk az összes megjelöletlen elemből és hozzáadjuk a kétszerjelöltekhez. A többi elemet, valamint a jelöléseket változatlanul átírjuk az új mátrixba, amit szintén C_0 -val jelölünk. Az is csupa nem negatív elemből áll és tartalmaz megjelöletlen nullát. A megoldást a 4. lépéssel folytatjuk.

2.3 Egy gyakorlati példa megoldása

Az előbb ismertetett eljárással minden hozzárendelési problémát megoldhatunk, a kisebb méretűeket papíron, a nagyobbakat pedig elektronikus számítógéppel. Mi most egy egészen kisméretű feladaton mutatjuk be gyakorlatban is a megoldás menetét.

A probléma a következő:

Egy tervezőiroda főnökének öt elkészítendő tervet kell szétosztania öt mérnöke között. Tudja, hogy melyik mérnök, melyik tervet, hány nap alatt készítené el, és erről egy táblázatot készít:

	tervek				
	I	II	III	IV	V
1. mérnök	4	3	6	5	8
2. mérnök	3	4	4	3	9
3. mérnök	3	5	3	2	6
4. mérnök	3	2	4	2	7
5. mérnök	3	4	5	4	9

Mivel azt szeretné, hogy minél kevesebb munkanapot fordítsanak a tervek elkészítésére, keresi azt az elosztást, amely ezt biztosítja. (Minden mérnök egyedül készíti el a kapott tervet.)

Ez egy hozzárendelési probléma, amelynek C mátrixa a fenti táblázat. A feladat az, hogy abban 5 elemet jelöljünk ki, melyek mind más-más sorban és oszlopban helyezkednek el, és amelyeknek az összege a lehető legkisebb.

Mivel a feladat kisméretű, megoldást találgatással is lehet kapni, de itt a leírt algoritmussal való megoldást mutatjuk be.

1. lépés: A táblázat egyes oszlopaiban a legkisebb elemek: 3, 2, 3, 2, 6. Ennyivel kisebbítve a megfelelő oszlopok minden elemét a következő mátrixot kapjuk (3. ábra):

1	1	3	3	2
0	2	1	1	3
0	3	0	0	0
0	0	1	0	1
0	2	2	2	3

3. ábra

0	0	2	2	1
0	2	1	1	3
0	3	0	0	0
0	0	1	0	1
0	2	2	2	3

4. ábra

Ennek első sorában 1 a legkisebb elem, a többiben nulla. Ezért csak az első sor elemeit kell eggyel kisebbíteni, és megkapjuk a C_0 mátrixot (4. ábra).

2. lépés: Az első sor első elemét csillaggal jelöljük. A második oszlopban már csak a 4., a harmadikban pedig a 3. elem jelölhető csillaggal. A többi sorban viszont ezek után már nem tudunk nullát megjelölni (5. ábra).

Mivel így a mátrixban csak 3 csillagos nulla van, kereszttel jelöljük az 1., 2., és 3. oszlopokat (3. lépés – 6. ábra).

0*	0	2	2	1
0	2	1	1	3
0	3	0*	0	0
0	0*	1	0	1
0	2	2	2	3

5. ábra

x x x				
0*	0	2	2	1
0	2	1	1	3
0	3	0*	0	0
0	0*	1	0	1
0	2	2	2	3

6. ábra

Következik a 4. lépés, amelyben megjelöljük vesszővel a 0_{34} -et (a 3. sorban és 4. oszlopban lévő nullát) (7. ábra), majd az 5. lépés (8. ábra).

x x x				
x	0*	0	2	2
	0	2	1	1
	0	3	0*	0'
	0	0*	1	0
	0	2	2	2

7. ábra

x x				
x	0*	0	2	2
	0	2	1	1
	0	3	0*	0'
	0	0*	1	0
	0	2	2	2

8. ábra

Újra a 4. lépés következik (a 0_{44} kerül megjelölésre), majd az 5. Ezután ismét 4. (0_{12}), majd 5. a sorrend (9. ábra).

x	0*	0'	2	2
	0	2	1	1
	0	3	0*	0'
	0	0*	1	0'
	0	2	2	2

9. ábra

x	0*	0'	2	2
	0'	2	1	1
	0	3	0*	0'
	0	0*	1	0'
	0	2	2	2

10. ábra

Most a 4. lépésben megjelöljük a 0_{21} -et vesszővel és az 5. lépésben megállapítjuk, hogy annak sorában nincs csillagos nulla. (10. ábra)

6. lépés: A $0'_{21}$ -ből kiindulva a következő láncot állítjuk össze:

$$0'_{21}, 0^*_{11}, 0'_{12}, 0^*_{42}, 0'_{44}.$$

Elvégezzük az átjelöléseket és törlést (11. ábra), és mivel még mindig nincs öt csillagos nulla, folytatjuk a megoldást. A 3., majd a 4. lépés jön (0_{35} kerül megjelölésre), azután az 5. (12. ábra).

0	0*	2	2	1
0*	2	1	1	3
0	3	0*	0	0
0	0	1	0*	1
0	2	2	2	3

11. ábra

	x	x		x
0	0*	2	2	1
0*	2	1	1	3
0	3	0*	0	0'
0	0	1	0*	1
0	2	2	2	3

12. ábra

A következő 4. lépésben megállapítjuk, hogy ebben a mátrixban nincs már megjelöletlen nulla és ezért a 7. lépéssel folytatjuk a megoldást.

7. lépés: A mátrix legkisebb megjelöletlen eleme az 1. Ezt levonjuk a megjelöletlen elemekből és hozzáadjuk a kétszerjelöltekhez és a következő mátrixot kapjuk (13. ábra):

	x	x		x
0	0*	1	2	0
0*	2	0	1	2
1	4	0*	1	0'
0	0	0	0*	0
0	2	1	2	2

13. ábra

	x	x		x
0	0*	2	2	1
0*	2	1	1	3
1	4	0*	1	0'
0	0	1	0*	1
0	2	2	2	3

14. ábra

(Egy gyakorlati tanács: mikor a 7. lépésre jutunk célszerű a mátrix minden kereszttel jelölt oszlopának és sorának az elemeit egy-egy vonallal áthúzni és akkor könnyű megállapítani, hogy melyik elem a megjelöletlen, megjelölt vagy kétszerjelölt. Amelyiken ugyanis nem megy át vonal az megjelöletlen, amelyiken egy vonal megy át az megjelölt, ahol pedig két vonal kereszteződik, az kétszerjelölt (14. ábra). Ez még ellenőrzésként is szolgálhat, mert minden vesszővel és csillaggal jelölt nullának az egyszer keresztülhúzott elemek közt kell lennie, különben hibáztunk az eljárás során.)

A 13. ábrán lévő mátrixra most sorban a következő lépéseket alkalmazzuk: 4. (0_{15}), 5., 4. (0_{45}), 5., 4. (0_{23}), 5., 4. (0_{51}). A mátrix ezután így néz ki (15. ábra):

x	0	0*	1	2	0'
x	0*	2	0'	1	2
x	1	4	0*	1	0'
x	0	0	0	0*	0'
	0'	2	1	2	2

15. ábra

0	0*	1	2	0
0	2	0*	1	2
1	4	0	1	0*
0	0	0	0*	0
0*	2	1	2	2

16. ábra

Mivel a 0_{51} sorában nincs csillagos nulla, az 5. lépés után a 6.-ra térünk át. A $0'_{51}$ a következő láncot adja:

$$0'_{51}, 0^*_{21}, 0'_{23}, 0^*_{33}, 0'_{35}.$$

Átjelölés és törlés után kapjuk a 16. ábrán látható mátrixot. Abban már 5 csillagos nulla van, ami azt jelenti, hogy a feladatot megoldottuk.

Mivel a csillagos nullák a 0_{12} , 0_{23} , 0_{35} , 0_{44} és a 0_{51} ez azt jelenti, hogy az első mérnöknek a 2. tervet, a másodiknak a 3.-at a harmadiknak az 5.-et, a 4.-nek a 4.-et és az ötödiknek az első tervet kell adni. Ha az indulótáblázatban összegezzük az így szükséges napokat, 18 napot kapunk, ami a legkevesebb amennyit az öt tervre fordítani kell.

A fejezet elején említett sakkprobléma szintén megoldható ezzel az eljárással. A megoldás szerint a bástyákat a következő mezőkre kell helyezni: a1, b3, c4, d8, e6, f2, g7 és h5. Az általuk letakart számok összege 22. Ezt az eredményt kevesen találnák meg két-három próbálkozással „gyalog”-módszerrel!

3. SZÁLLÍTÁSI PROBLÉMA

Ha utána néznénk, hogy az operációkutatás matematikai módszerei közül melyeket használják ma a gyakorlatban, láthatnánk, hogy a szállítási problémákat megoldó módszerek az elsők között vannak. Ennek oka, hogy a szállítás a temelésnek egyik alapvető része és annak ésszerű megszervezése igen jelentős megtakarításokat eredményezhet. Azonkívül a szállítási problémákat könnyű közérthető módon megfogalmazni és az optimalizálás eredményei is mindenki számára „kézzelfoghatóak”.

Ime példaként egy jellegetes szállítási probléma:

Egy nagyüzemnek 4 telephelye van a község területén, jelöljük azokat A, B, C, és D-vel. Ezeken a telepeken egyfajta terméket gyártanak, mégpedig az A telepen naponta 50 mázsát, a B-n 80-at, a C-n 30-at és a D-n napi 100 mázsát. Az üzemnek 5 elárusítóhelye (üzlete) van a községben (a, b, c, d és e), azoknak napi szükséglete sorrendben 50, 40, 60, 50 és 60 mázsá-

Az üzletekbe naponta szállítják az árut a termelőhelyekről és nyilvánvaló, hogy a rosszul megszervezett szállítás naponta jelentős többletkiadást eredményezne. Ezért szeretné az üzem vezetősége megállapítani azt, hogy melyik telepekről melyik üzleteket kell ellátni áruval, hogy a szállítási költségek a lehető legkisebbek legyenek. Ehhez rendelkeznek egy táblázattal, melyben feltüntették, hogy mennyibe kerül egy mázsa áru elszállítása adott teleptől adott üzletig (17. ábra).

	a	b	c	d	e
A	5	4	3	4	2
B	2	1	3	3	4
C	6	1	4	4	5
D	7	2	5	2	∞

17. ábra

Ennyi adat éppen elegendő, hogy az alábbiakban ismertetett eljárással megoldhassuk a felvetett problémát. (Ami igen leegyszerűsített képe a hasonló gazdasági problémáknak, de arra megfelelő, hogy rajta keresztül megismerkedjünk a szállítási problémákat megoldó módszerek egyik legjobbjával.)

3.1 A szállítási probléma matematikai modellje

Ahhoz, hogy a szállítási problémát megoldó eljárásokat megérteni és alkalmazni tudjuk, feltétlenül meg kell ismerkednünk a probléma matematikai modelljével. A megoldási eljárást ugyanis a matematikai modell segítségével adjuk meg, mert az csak úgy lehet általános.

A szállítási problémához kell egy úgynevezett költségmátrix, amely m sorból és n oszlopból áll és C -vel jelöljük (tehát $C = \|c_{ij}\|_{mn}$). Az előbb említett példa táblázata egy ilyen költségmátrix, ahol $m=4$ és $n=5$.

A megoldás eredményét egy szintén m sorból és n oszlopból álló X mátrixban ($X = \|x_{ij}\|_{mn}$) kapjuk. Ennek x_{ij} eleme azt mutatja az adott példánál, hogy az i -edik telepről a j -edik üzletbe hány mázsányi árut kell szállítani, hogy a szállítás összköltsége a lehető legkisebb legyen. A két mátrix ugyanazon helyen lévő (ugyanazon indexű) elemeit megfelelő elemeknek nevezzük.

A szállítási problémához tartozik két feltételvektor is, melyeket a -val és b -vel jelöljük, elemeiket pedig $a_1, a_2, \dots, a_m$ -mel, illetve $b_1, b_2, \dots, b_n$ nel. Az előbbi példában $a=(50, 80, 30, 100)$, azaz a telepek napi termelése, és $b=(50, 40, 60, 50, 60)$, az üzletek napi szükséglete.

Láthatjuk, hogy a $c_{ij}x_{ij}$ szorzat azt mutatja, hogy mennyibe kerül x_{ij} mennyiség elszállítása i helyről j helyre. Minket az érdekel, hogy a szállítások összköltsége a lehető legkisebb legyen és ezt így írjuk fel:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n c_{ij}x_{ij} \longrightarrow \min.$$

Ügyelni kell arra is, hogy egy-egy telepről csak annyit szállítsunk, amennyit ott termelnek (azaz: $\sum_{j=1}^n x_{ij} = a_i$, $i=1, 2, \dots, m$), egy-egy üzletbe annyit, amennyit igényel ($\sum_{i=1}^m x_{ij} = b_j$, $j=1, 2, \dots, n$) és, hogy nem szállíthatunk negatív mennyiségű árut ($x_{ij} \geq 0$). Mindezt összegezve, a szállítási probléma matematikai modellje a következő:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n c_{ij}x_{ij} \longrightarrow \min \quad (1)$$

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = a_i \quad i=1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} = b_j \quad j=1, 2, \dots, n \quad (3)$$

$$x_{ij} \geq 0 \quad i=1, 2, \dots, m; \quad j=1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Bebizonyítható, hogy ha $\sum_{i=1}^m a_i = \sum_{j=1}^n b_j$, akkor a szállítási problémának mindig van megoldása és azt véges számú lépésen belül meg is kapjuk.

A gyakorlati életben előforduló esetek miatt célszerű ezt a szállítási modellt kissé kibővített alakban használni. Megtörténik ugyanis, hogy vannak bizonyos előre megadott kikötések, hogy erről és erről a telepről ide és ide nem kívánunk, vagy nincs módunkban szállítani. (Így például az általunk adott feladatnál a D telep nem szállíthat az e üzletbe, amit ∞ jellel jelöltünk.)

A matematikai modellben ezt úgy fogalmazzuk meg, hogy a megfelelő i, j indexpárookra megköveteljük, hogy x_{ij} nulla legyen. Ezen i, j párokat egy T halmazban (a tiltott szállítások halmaza) tároljuk. Az így kibővített szállítási probléma matematikai modellje az (1).-(4) képletek mellett tartalmazza még a következőt: $x_{ij} = 0$, ha $(i, j) \in T$.

Mivel a gyakorlati problémákban igen sokszor szükség van erre a kibővítésre, ezért a következőkben az ilyen típusú feladatokra adjuk meg a megoldási eljárást, azzal, hogy az a „szabályos” szállítási problémákra éppúgy érvényes.

3.2 A megoldási eljárás

A szállítási problémákat igen eredményesen oldhatjuk meg a magyar módszerrel. A megoldási eljárás hasonlít a hozzárendelési problémák megoldási módjához, csak valamivel bonyolultabb. Ha a második fejezetben ismertetett eljárást jól áttanulmányozzuk, akkor könnyebben boldogulunk ezzel is.

A szállítási problémát megoldó eljárás is 7 lépésből áll, melyek közül az első kettő előkészítő jellegű, a többi pedig többször is alkalmazzuk a megoldás folyamán.

A megoldandó feladat alapadatai a költségmátrix (C), amely a tiltott szállítások helyén ∞ jelet tartalmaz, és a két feltételvektor (a, b), amelyekre teljesül a

$$\sum_{i=1}^m a_i = \sum_{j=1}^n b_j \quad (5)$$

feltétel. A feladat megoldását a megoldásmátrixban (X) kapjuk, vagy pedig arra a megállapításra jutunk, hogy a nem korrekt tiltások miatt a feladat nem oldható meg. Mint már mondtuk, az (5) feltételt kielégítő, tiltásokat nem tartalmazó szállítási problémának mindig van megoldása.

És most lássuk a megoldási eljárást.

1. lépés: A C mátrix minden oszlopában megkeressük a legkisebb értékű elemet, és azt az értéket levonjuk azon oszlop minden eleméből. (Kivételt képeznek a ∞ jellel jelölt elemek, amelyek állandóan ∞ -k maradnak, és a legkisebb elem kiválasztása során nem kell őket figyelembe venni az 1. lépés folyamán.) Az így kapott új mátrix minden oszlopában lesz bár egy nulla. Most az új mátrix minden sorában keressük meg a legkisebb elemet és azt vonjuk ki a sor minden eleméből. A kapott mátrixot C_0 -val jelöljük. Ennek minden eleme nemnegatív, és minden sorában és minden oszlopában van nulla értékű elem.

Ezután létrehozuk a $d = (d_1, d_2, \dots, d_n)$ és $e = (e_1, e_2, \dots, e_m)$ segédvektorokat. Az e olyan hosszú mint az a, és kezdetben az értékeik is megegyeznek (azaz: $e_i = a_i$, $i = 1, 2, \dots, m$), ugyanaz érvényes a b és d vektorokra is ($d_j = b_j$, $j = 1, 2, \dots, n$).

2. lépés: Kiszámítjuk az X megoldásmátrix kezdőértékét a következőképpen:

Legyen a C_0 mátrix első oszlopában egy nulla értékű elem az $(i_1, 1)$ helyen (i_1 -edik sor, 1. oszlop). Megnézzük, hogy e_{i_1} vagy d_1 a kisebb, és azt az értéket az $(i_1, 1)$ helyre írjuk az X mátrixban. Ezenkívül ha e_{i_1} a kisebb, akkor az e vektorban e_{i_1} új értéke nulla, míg a d vektorban d_1 új értéke $d_1 - e_{i_1}$; ha pedig d_1 a kisebb, akkor d_1 (új) = 0, e_{i_1} (új) = $e_{i_1} - d_1$.

Ha azt, hogy e_{i_1} és d_1 közül a kisebbet vesszük, úgy jelöljük, hogy $\min(e_{i_1}, d_1)$, akkor az előbbieket így írhatjuk röviden:

$$x_{i_1 1} = \min(e_{i_1}, d_1), e_{i_1}(\text{új}) = e_{i_1} - \min(e_{i_1}, d_1), d_1(\text{új}) = d_1 - \min(e_{i_1}, d_1).$$

Természetesen most már e_{i_1} és d_1 régi értékét el is felejtethetjük.

Ezután megnézzük, hogy van-e még nulla a C_0 mátrix első oszlopában. Ha van, akkor megismételjük az előbbi eljárást, tehát, ha a nulla az $(i_2, 1)$ helyen van, akkor $x_{i_2 1} = \min(e_{i_2}, d_1)$ (ahol d_1 egyszer más kisebbítődött és lehet, hogy most már nulla, és akkor $x_{i_2 1} = 0$), $e_{i_2}(\text{új}) = e_{i_2} - \min(e_{i_2}, d_1)$, $d_1(\text{új}) = d_1 - \min(e_{i_2}, d_1)$.

Ha az első oszlopban már minden nullát sorra kerítettünk, akkor rátérünk a második oszlop nulláira, majd a többire. A C_0 mátrix minden nullájára alkalmazzuk az említett eljárást, nem felejtve el, hogy az e és d vektorok elemei ezáltal állandóan csökkennek (ám negatívvá sohasem válnak!). A lépés végén az X mátrix még kitöltetlen helyeire nullákat írunk. Ha jól számoltunk, akkor a 2. lépés végén

$$e_i = a_i - \sum_{j=1}^n x_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$d_j = b_j - \sum_{i=1}^m x_{ij} \quad j = 1, 2, \dots, n.$$

Matematikai eszközökkel a 2. lépést (az X mátrix kezdőértékének kiszámítását) a következőképpen írhatjuk fel:

ha a C_0 mátrix j -edik oszlopában r_j nulla van és a k -adikat, amely az i -edik sorban helyezkedik el, $i_{k,j}$ -vel jelöljük, akkor

$$x_{ij} = \begin{cases} 0 & \text{ha } i \neq i_{k,j} \quad k = 1, 2, \dots, r_j \\ \min(a_i - \sum_{p=1}^{j-1} x_{ip}, b_j - \sum_{q=1}^{i-1} x_{qj}) & i = i_{k,j} \text{ valamelyik } k\text{-ra } (k = 1, 2, \dots, r_j) \end{cases}$$

ahol $i = 1, 2, \dots, m$; $j = 1, 2, \dots, n$ és $\sum_{i=1}^0 = 0$.

3. lépés: Kiszámítjuk a

$$D = \sum_{i=1}^m a_i + \sum_{j=1}^n b_j - \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n x_{ij}$$

értéket. Ha $D = 0$, akkor a feladatot megoldottuk, és a megoldást az X mátrix tartalmazza. Ha pedig $D \geq 0$, akkor keresztet teszünk a C_0 mátrix minden olyan oszlopa fölé, ahol a d segédvektorban nulla van (a d vektornak ugyanis annyi eleme van, ahány oszlopa a C_0 mátrixnak, és a j -edik eleme a j -edik oszlopnak „társa”). Ezentúl a C_0 mátrix azon elemeit, amelyeknek sora előtt, vagy oszlopa felett kereszt van, közös néven megjelölt

elemeknek nevezzük, a többi pedig megjelöletlennek. A megoldást a 4. lépéssel folytatjuk.

4. lépés: Megnézzük, hogy a C_0 mátrixban van-e megjelöletlen nulla. Ha nincs, akkor a 7. lépésre térünk, ha van, akkor kiválasztunk egyet. Legyen az a mátrix i_1 -edik sorában és j_1 -edik oszlopában ($0_{i_1 j_1}$). Azt plusszal, a sorát pedig kereszttel jelöljük. Ezután megnézzük hogy, az e vektor i_1 -edik eleme nulla-e. Ha igen, akkor az 5. lépéssel, ha nem, akkor a 6.-kal folytatjuk a megoldást.

5. lépés: Végignézzük a C_0 mátrix i_1 -edik sorának nulla értékű elemeit. Ha azok közül valamelyik megjelölt oszlopban van, és az X mátrixban a neki megfelelő elem pozitív, akkor a nullát mínusszal jelöljük, az oszlopa fölül pedig töröljük a keresztet. Miután a sor összes nulláját sorra kerítettük, visszatérünk a 4. lépésre.

6. lépés: Erre a lépésre akkor jutunk, ha a 4. lépésben olyan jelöletlen nullát találunk (legyen az $0_{i_1 j_1}$), melyre $e_{i_1} \geq 0$. Ezt a nullát már ott megjelöltük plusszal. Ha az oszlopban nincs mínusszal jelölt nulla, akkor $x_{i_1 j_1}$ új értéke $x_{i_1 j_1} + \min(e_{i_1}, d_{j_1})$, $e_{i_1}(\text{új}) = e_{i_1} - \min(e_{i_1}, d_{j_1})$ és $d_{j_1}(\text{új}) = d_{j_1} - \min(e_{i_1}, d_{j_1})$. A C_0 mátrixban töröljük a plusszokat, mínuszokat, kereszteket és visszatérünk a 3. lépésre.

Ha viszont a j_1 oszlopban van mínusszal jelölt nulla, legyen a $0_{i_2 j_1}^-$, akkor az i_2 -ik sorban biztos van egy (és csak egy) plusszal jelölt nulla ($0_{i_2 j_2}^+$). Ennek oszlopában megint lehet egy mínusszal jelölt nulla, és ha van, akkor annak sorában van egy plusszal jelölt is. Bebizonyítható, hogy minden plusszal jelölt nulla egyértelműen meghatároz egy ilyen sorozatot:

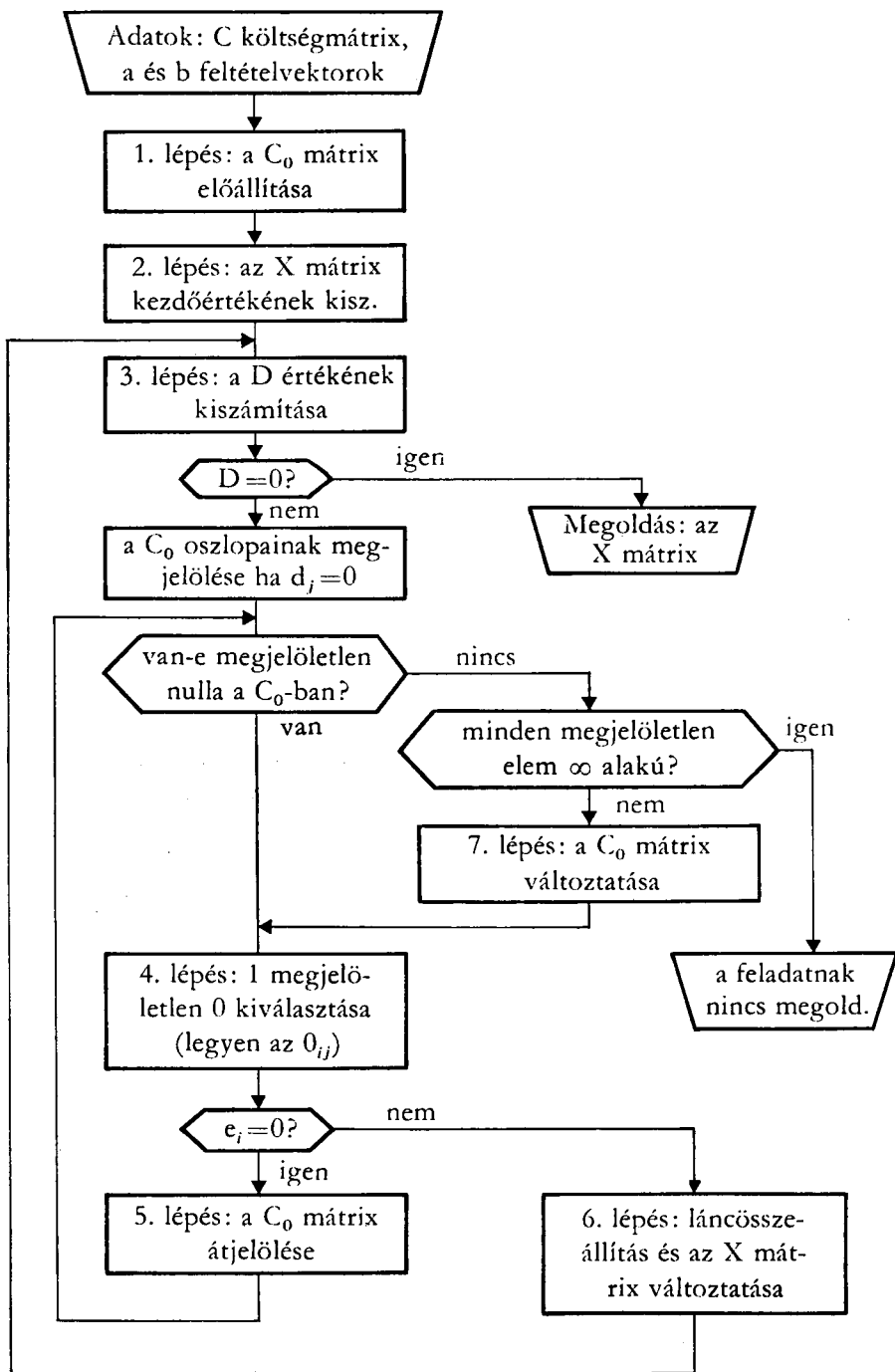
$$0_{i_1 j_1}^+, 0_{i_2 j_1}^-, 0_{i_2 j_2}^+, \dots, 0_{i_s j_s}^-, 0_{i_s j_s}^+.$$

Ezt a sorozatot láncnak nevezzük, és adott kezdőelemre ($0_{i_1 j_1}^+$) csak egy lánc állítható össze, amely mindig plusszal jelölt nullával végződik, és véges sok elemből áll.

Most megkeressük a legkisebbet a következő értékek közül: e_{i_1} , d_{j_s} , és az X mátrixnak azon elemei, amelyek a láncban szereplő mínusszal jelölt nulláknak felelnek meg (azokkal azonos indexűek). Jelöljük ezt az elemet t -vel, tehát

$$t = \min(e_{i_1}, d_{j_s}, x_{i_k + 1 j_k}) \\ 1 \leq k \leq s-1$$

Ezzel az értékkel kisebbítjük e_{i_1} -et, d_{j_s} -t és az X mátrix azon elemeit, amelyek a lánc mínusszal jelölt elemeinek felelnek meg. Ugyanennyivel növeljük X azon elemeit, amelyek a lánc plusszal jelölt nulláinak felelnek meg. Az X mátrix többi eleme változatlan marad, és az összes elem továbbra sem negatív, éppúgy, mint az e és d vektorok. A C_0 mátrixban törölünk mindenféle jelölést és visszatérünk a 3. lépésre.

18. ábra

7. lépés: Ha a 4. lépés folyamán nem akadunk megjelöletlen nullára, akkor jutunk erre a lépésre. Amennyiben a C_0 mátrix összes megjelöletlen eleme ∞ alakú, akkor az eljárást beszüntetjük, mivel a nem helyesen meghatározott, tiltott szállítások miatt a szállítási probléma megoldhatatlan.

Ha viszont vannak ∞ -tól különböző megjelöletlen elemek is, akkor azok mind pozitívek. Azok közül megkeressük a legkisebb értékűt. Azzal az értékkel csökkentjük a megjelöletlen elemek értékét, és növeljük az olyan elemekét, amelyek megjelölt oszlop és megjelölt sor metszetében vannak. A C_0 mátrix többi eleme változatlan marad, sőt még a jelölését is megtartja (az összes plusszal és mínusszal jelölt nulla ezek között van). A megoldást a 4. lépéssel folytatjuk.

Ezzel a szállítási probléma megoldási eljárását bemutattuk. Hogy az egyes lépések egymás közötti kapcsolata még érthetőbb legyen, lerajzoltuk az eljárás folyamatábráját is (18. ábra), amelyben az egyes lépéseket csak röviden jellemezzük, mivel a részletes leírásukat már megadtuk.

3.3 Egy példa megoldása

Ha az ismertetett eljárással oldjuk meg a fejezet elején említett példát, akkor a következőképpen jutunk el az eredményhez (itt a megoldás menetének csak egyes mozzanatait mutatjuk be:

A feladat adatai a költségmátrix (19. ábra) és az $a=(50, 80, 30, 100)$ és $b=(50, 40, 60, 50, 60)$ feltételvektorok.

5	4	3	4	2
2	1	3	3	4
6	1	4	4	5
7	2	5	2	∞

19. ábra

3	3	0	2	0
0	0	0	1	2
4	0	1	2	3
5	1	2	0	∞

20. ábra

Az első lépésben a C_0 mátrixot kapjuk meg (20. ábra), valamint az $e=(50, 80, 30, 100)$ és $d=(50, 40, 60, 50, 60)$ segédvektorokat. A második lépésben az X mátrix kezdőértékét számítjuk ki (21. ábra), miközben a segédvektorok is változnak. Értékük a lépés végén: $e=(0, 0, 20, 50)$, $d=(0, 0, 10, 0, 60)$.

0	0	50	0	0
50	30	0	0	0
0	10	0	0	0
0	0	0	50	0

21. ábra

x					
x	3	3	0^+	1	0
x	0^-	0^-	0^+	0	2
	4	0^+	1	1	3
	4	0	1	1	∞

22. ábra

Ezután a 3., 4.(0_{13}), 5., 4.(0_{23}), 5., majd a 4.(0_{32}) lépés kerül sorra (22. ábra). Így eljutunk a 0_{32} elemhez, és megállapítjuk, hogy $e_3 = 20 \neq 0$. Ezért a 6. lépésre megyünk és 0_{32} -ből kiindulva a következő láncot kapjuk: 0_{32}^+ , 0_{22}^- , 0_{23}^+ . Mivel $e_3 = 20$, $d_3 = 10$ és $x_{22} = 30$ közül a legkisebb érték 10, csökkentjük tízzel e_3 -at, d_3 -at és x_{22} -t, növeljük tízzel x_{32} -t és x_{23} -at. Így megkapjuk az X mátrix új értékét (23. ábra) és $e = (0, 0, 10, 50)$, $d = (0, 0, 0, 0, 60)$.

Folytatva az eljárást még négyszer jutunk a 6. lépésre, háromszor pedig a 7-re, és a végén a következő megoldást kapjuk (24. ábra):

0	0	50	0	0
50	20	10	0	0
0	20	0	0	0
0	0	0	50	0

23. ábra

0	0	0	0	50
50	0	30	0	0
0	20	0	0	10
0	20	30	50	0

24. ábra

Innen leolvashatjuk, hogy például az A telepről az e üzletbe 50 mázsa árut kell szállítani, a B-ből az a-ba szintén 50-et, a c-be pedig 30-at, stb. Az összes szállítás költsége 650.

4. A MAGYAR MÓDSZER MÁS ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI

Az előző fejezetekben bemutattunk két feladattípust, amelyek megoldásánál alkalmazni lehet a magyar módszert, és meg is mutattuk, hogy hogyan.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért választottuk külön a hozzárendelési problémát a szállítástól. Valójában a hozzárendelési probléma egy speciális esete a szállításnak, ahol a feltételvektorok minden elemének értéke egy, a költségmátrix pedig négyzetes. Ezek szerint megoldható lenne a 3. fejezetben közölt algoritmussal. Nos, a különválasztás azért történt, mert a hozzárendelési problémát megoldó eljárás lényegesen egyszerűbb, könnyebben megérthető és elsajátítható, és azon keresztül azután a másikat is

könnyebben felfoghatjuk. Azonkívül igen sok hozzárendelési probléma jelentkezik a gyakorlatban, és célszerű rájuk az egyszerűbb algoritmust alkalmazni.

Érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy a szállítási probléma is felírható (és megoldható), mint hozzárendelési, de mivel akkor a költségmátrix és feltételvektorok nagyon megnövekszenek (például a 3. fejezeti példánál a költségmátrix 260×260 -as lesz), ezért nem oldjuk a szállítási problémákat azzal az eljárással.

Az említett feladattípusok mellett még számos problémát oldhatunk meg magyar módszerrel. Ezek közül mutatunk itt be néhány egyszerűbbet.

4.1 Maximum feladatok

Megtörténik, hogy egy hozzárendelési problémánál a speciálisan kiválasztott elemektől nem azt várjuk el, hogy összegük a lehető legkisebb, hanem azt, hogy a legnagyobb legyen. Ha egy szállítási problémánál a „költségmátrixban” nem az egyes szállítások költségét, hanem mondjuk, a szállítással megvalósított jövedelmet tüntetjük fel, akkor sem a minimum, hanem a lehető legnagyobb összeg, a maximum érdekel bennünket. Az ilyen feladatokat nevezzük maximum feladatoknak.

Ezeknek matematikai modellje a következő:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n c_{ij} x_{ij} &\longrightarrow \max & (1) \\ \sum_{j=1}^n x_{ij} &= a_i & i = 1, 2, \dots, m \\ \sum_{i=1}^m x_{ij} &= b_j & j = 1, 2, \dots, n \\ x_{ij} &\geq 0 & i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n. \end{aligned}$$

Tudjuk azonban azt, hogy ha egy számsorozat minden elemének megváltoztatjuk az előjelét, akkor az addigi legnagyobb a legkisebb lesz és fordítva. Éppen ezért, amikor (1) teljesül, ugyanakkor $\sum \sum (-c_{ij}) x_{ij} \rightarrow \min$ is teljesül. Ebből látható, hogy egyszerűen a költségmátrix minden elemét be kell szorozni mínusszal egygyel (megváltoztatni az előjelüket), és az új költségmátrixra alkalmazni a 3. fejezetben ismertetett eljárást. Ha megkapjuk az eredményt, az összköltséget természetesen az eredeti költségmátrix segítségével számíthatjuk ki.

Ha például a második fejezetben említett sakkeladványban azt kérjük, hogy a bástyák által letakart mezők összege a lehető legnagyobb legyen, akkor ezen a módon könnyen eljutunk az eredményhez, ami: a2, b7, c8, d5, e4, f6, g3, h1 és az összeg 63.

4.2 Szállítási probléma, ahol $\sum a_i \neq \sum b_j$

Az előző fejezetben feltételeztük, hogy a szállítási problémánál mindig teljesül a $\sum a_i = \sum b_j$ feltétel, és úgy is írtuk le a megoldási eljárást. Ez a konkrét feladatban azt jelentette, hogy amennyit az üzem termel, annyi kell az elárúsító üzleteknek is. Ilyen „egyensúly” azonban ritkán van. Gyakoribb az, hogy vagy az üzem termel többet a keresletnél, vagy az üzletek igényelnek többet, mint amennyi elkészül.

A magyar módszert ezeknek a problémáknak megoldásánál is alkalmazni lehet. Tegyük fel például, hogy említett feladatunknál az üzem raktárra is termel. Kérdés, hogy melyik telepeken maradjon ott az árufölösleg, és hogyan alakuljon a szállítás, hogy a szállítási költségek továbbra is a legkisebbek legyenek.

Ilyen esetben a költségmátrixot kibővítjük még egy oszloppal, amibe nullákat írunk (hisz amit nem szállítunk el, annak nincs szállítási költsége sem). Ezenkívül a b feltételvektort is meghosszabbítjuk eggyel, és annak az elemnek az értéke $\sum a_i - \sum b_j$. Az így kibővített mátrixszal és vektorokkal a már ismertetett eljárás szerint dolgozunk. A megoldásként kapott X mátrix utolsó oszlopában kapott értékek mutatják, hogy melyik telepen mennyi áru marad.

Ha $\sum b_j > \sum a_i$, ugyanígy járunk el, csak akkor a mátrixot egy új sorral bővítjük, és az a vektort egy új elemmel.

Ha például az említett 3. fejezeti feladatban a D telep 100 helyett csak 60 mázsát termel, akkor egyes üzletek nem kapnak elég árut. De melyek és mennyivel kevesebbet? A feladat kibővített költségmátrixa a 25. ábrán látható, feltételvektorai pedig a következők: $a = (50, 80, 30, 60, 40)$, $b = (50, 40, 60, 50, 60)$.

5	4	3	4	2
2	1	3	3	4
6	1	4	4	5
7	2	5	2	
0	0	0	0	0

25. ábra

0	0	0	0	50
50	0	30	0	0
0	30	0	0	0
0	10	0	50	0
0	0	30	0	10

26. ábra

A megoldásból (26. ábra) láthatjuk többek között, hogy a c üzlet 30 mázsával, az e pedig 10 mázsával kevesebb árut kap.

4.3 Előre meghatározott szállítások

Egyes esetekben a következőket kötjük ki egy-egy szállítási problémával kapcsolatban: úgy kell meghatározni, hogy honnan hová és mennyit szállítsunk, hogy a szállítási költségek minimálisak legyenek, de egy (vagy több) adott helyről egy (vagy több) adott helyre, adott mennyiséget kell szállítani.

Így például kiköthetjük, hogy a már sokat emlegetett 3. fejezeti példában az A telepről a c üzletbe feltétlenül 20 mázsa árut kell szállítani, a többi pedig úgy elosztani, hogy a szállítási összköltség a legkisebb legyen.

Ilyen esetben is magyar módszerrel oldjuk meg a feladatot, csak a megoldás kezdete előtt kissé átalakítjuk a mátrixok és vektorok tartalmát. Az X mátrixba a megfelelő helyre beírjuk az előlátott mennyiséget, a költségmátrixba ∞ jelet teszünk ugyanoda (hogy azon az útvonalon többet ne szállíthatsunk), a feltételvektorokban pedig csökkentjük a megfelelő elemeket.

Konkrétan, a példánkban x_{13} 20 lesz (27. ábra), c_{13} ∞ (28. ábra) és $a = (30, 80, 30, 100)$, $b = (50, 40, 40, 50, 60)$.

0	0	20	0	0
0	0	0	0	0
0	0	0	0	0
0	0	0	0	0

27. ábra

5	4	∞	4	2
2	1	3	3	4
6	1	4	4	5
7	2	5	2	∞

28. ábra

Ilyen kezdő adatok mellett a megoldás:

0	0	20	0	30
50	0	10	0	20
0	10	10	0	10
0	30	20	50	0

a költség pedig 690. (A 20 mázsa árunak A-ból c-be való szállítása ezek szerint 40 egységgel drágítja a szállítást, hisz anélkül, a 3. fejezetben láttuk, 650 volt a költség.)

4.4 A szűk keresztmetszet problémája

Ez a feladattípus lényegesen eltér az eddig ismertettektől, ezért egy konkrét példán mutatjuk be.

Tegyük fel, hogy a 2. fejezetben említett tervezőiroda-probléma táblázata most a következő:

tervek

	I	II	III	IV	V
1. mérnök	2	4	3	4	5
2. „	3	4	2	1	4
3. „	6	4	3	2	6
4. „	3	1	5	2	8
5. „	2	6	4	7	6

Ennek megoldása 1-V, 2-IV, 3-III, 4-II, 5-I és a szükséges tervezői napok száma 12.

Legyen az iroda érdeke az is, hogy az összes terv elkészüljön 4 napon belül. Akkor a kapott megoldás nem jó, hisz az 1. mérnöknek 5 nap kell az ötödik terv elkészítéséhez, és feltételeztük, hogy nem segíthet neki senki. Olyan megoldást kell tehát keresni, amelynél egyik mérnök sem dolgozik 4 napnál tovább a kapott terven, és amely ilyen feltételek mellett a legjobb (legkevesebb napot igényel). (Tehát a feladat „szűk keresztmetszete” a 4 napos határidő.)

Ez a probléma is megoldható a magyar módszer ismertetett eljárásaival, mégpedig úgy, hogy az adattáblázatban először minden 4-nél nagyobb számot ∞ -nel helyettesítünk (tiltott hozzárendelés), és csak azután kezdünk hozzá a megoldáshoz.

Az indulóhálózat tehát így néz ki:

2	4	3	4	∞
3	4	2	1	4
∞	4	3	2	∞
3	1	∞	2	∞
2	∞	4	∞	∞

A megoldás pedig: 1-IV, 2-V, 3-III, 4-II, 5-I, ami összesen 14 napot jelent (az előbbi 12-vel szemben), de így minden mérnök leg több 4 nap alatt kész a munkájával.

A megoldáshoz alkalmazhatjuk a 3. fejezetben ismertetett eljárást, azzal hogy a és b elemei eggyel egyenlőek, de ugyanúgy be lehet vezetni a hozzárendelési probléma megoldási eljárásába is a tiltott hozzárendelés fogalmát (a ∞ jelet), csak az 1. és 7. lépésben kell figyelembe venni, hogy ∞ -hez sem hozzáadni, sem belőle kivonni nem szabad.

A szűk keresztmetszet problémája különösen olyan szállításoknál érdekes és hasznos, ahol nemcsak az a lényeges, hogy a szállítás mint egész a leg-gazdaságosabb legyen, hanem az egyes szállításokra is vannak bizonyos korlátozó feltételek (főleg időkorlátok).

- ¹Egerváry Jenő: Mátrixok kombinatorikus tulajdonságairól, Matematikai Fizikai Lapok, 38, (1931.).
- ²Judin, D. B., E. G. Goljszejn: Zadači i metodi linejnogo programirovanija, Izdanie vtoroe, Izdateljstvo „Sovetskoe Radio”, Moskva, 1964.
- ³Kaufmann, A.: Az optimális programozás, Műszaki könyvkiadó, Budapest, 1964.
- ⁴Kaufmann, A., R. Faure: Bevezetés az operációkutatásba, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1969.
- ⁵Kisimre István: Madarska metoda u programiranju, magistarski rad, Beograd, 1974
- ⁶König Dénes: Gráfok és Mátrixok, Matematikai Fizikai Lapok, 38, (1931.).
- ⁷Kreko, Dr Bela: Linearno programiranje, Savremena administracija, Beograd, 1966.

Rezime

Primena mađarske metode

Američki matematičar Kuhn je 1955. godine za rešavanje problema pridruživanja koristio stavove mađarskih matematičara Königa [6] i Egerváry-ja [1] i zbog toga svoj postupak nazvao „mađarskom metodom”. Kasnije je Egerváry pokazao da je mađarska metoda pogodna i za rešavanje transportnih problema.

Cela problematika mađarske metode obrađena je sa teorijske i praktične strane u radu[5].

U ovom radu opisan je način primene mađarske metode za rešavanje problema pridruživanja i transportnog problema. Postupak rešavanja dat je u algoritamskom obliku, korak po korak, tako da je pogodan za ručno rešavanje problema manjeg obima, kao i za programiranje za elektronski računar. Priloženi izrađeni primeri čine opisane metode još preglednijem.

U četvrtom poglavlju rada date su još neke mogućnosti za primenu mađarske metode na probleme operacionog istraživanja (problem maksimuma, problem uskog grla, itd.).

Resümee

Die Verwendung der ungarischen Methode

Der amerikanische Mathematiker Kuhn verwand im Jahre 1955 fürs Lösen des Anschlußproblems die Methoden der ungarischen Mathematiker König[6] und Egervary[1] und daher nannte er sein Verfahren „Ungarische Methode”. Später zeigte Egervary, dass die ungarische Methode auch für das Lösen der Transportproblemen geeignet ist.

Die ganze Problematik der ungarischen Methode ist sowohl von der theoretischen, als auch von der praktischen Seite bearbeitet.

In dieser Arbeit wird die Verwendungsweise der ungarischen Methode für das Lösen des Anschluss- und Transportproblems beschrieben. Das Lösungsverfahren wird in der algorithmischen Form gegeben, Schritt für Schritt, so daß es sowohl für die manuelle

Lösung eines Problems kleineren Umfangs, als auch für das Programmieren der elektronischen Rechenmaschine geeignet ist. Die beifolgenden ausgearbeiteten Beispiele machen die beschriebene Methode noch deutlicher.

In dem vierten Teil der Arbeit sind noch einige Möglichkeiten für die Verwendung der ungarischen Methode gegeben, lösen des Problems der Operationsuntersuchungen (Problem des Maximums, Problem des Engpasses).

A SZABADKAI TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR KÉZIRATOS TÉRKÉPEINEK GYŰJTEMÉNYE

A LEVÉLTÁRI HÁLÓZAT MEGSZERVEZÉSÉRŐL ÉS A LEVÉLTÁRAK MUNKÁJÁRÓL –

Hazánk területén a levéltári szolgálat minden köztársaság területén megvan szervezve. A Szerb Szocialista Köztársaságban 17 levéltár működik, amelyek közül egy köztársasági jellegű (Arhiv Srbije, Beograd), 15 községközi (területi), egy községi és egy kirendeltség jellegű.¹

Vajdaság Autonóm Tartomány területén 10 levéltár dolgozik, amelyeket a Karlócán székelő Tartományi Levéltár gyűjt hálózatba szakmai felügyelete mellett.²

A levéltári szolgálat elsősorban a levéltári anyag megőrzésének, védelmének és feldolgozásának érdekében alakult.³

A levéltárak munkájának jellege az őrzött anyag sajátosságait tekintve talán a múzeumokéhoz hasonlítható legjobban. A munka folyamatait nézve a levéltárak munkája azonban a múzeumokétól lényegesen eltér, összetettebb és sokoldalúbb feladatok megoldásán alapul. A cél közös: a történelmi értékű anyag megőrzése.⁴

A levéltárak anyagát képezi minden eredeti és reprodukált dokumentációs (írott, rajzolt, nyomtatott, fényképezett, filmezett, hangfelvételezett vagy más módon feljegyzett) anyag, amely jelentős a tudomány, a kultúra és a többi társadalmi szükséglet kielégítése tekintetében, és amely az állami szervek és szervezetek munkája által keletkezett, illetve más jogi, polgári-jogi vagy fizikai személy munkájából eredt, tekintet nélkül keletkezésének helyére és idejére.⁵

1975. decemberéig tartományunkban összesen 33.000 folyóméter (annak a 4250 alapnak az anyaga, amelyet a vajdasági 10 levéltár őriz) iratanyagot őriznek és rendeztek a levéltárak, illetve ennek az anyagnak 23%-át őrzik feldolgozatlan állapotban.⁶

A feldolgozatlan anyag nagyjából újabb keletkezésű, vagyis még nem képez történelmi anyagot. Ezek legtöbb esetben még nem is kerültek át a levéltárakba teljesen, illetve ezek a még fennálló társadalmi szervek és szervezetek folyó irattári anyagának részei. Ezek csak a végleges átadás után és meghatározott idő elteltével válnak történelmi anyaggá. Rendezésük is akkor lehetséges.⁷

Másrészt vajdasági szinten általános jelenség, hogy a levéltárak helyiség- és szakemberhiánnyal küzdenek már évtizedek óta, ez szintén maga után vonja az anyag rendezetlenségét.⁸

A levéltárak iratanyagát, feladatait és anyagi helyzetét tekintve a vajdasági, községi (területi) levéltárak munkája mégis a szakmai fejlődés útján haladnak, megfelelnek társadalmunk követelményeinek és iratanyaguk rendezettsége is kielégítő.⁹

A levéltári munka végcélja az iratanyag olyan részletes, alapos, tudományos jellegű feldolgozása, amely a rendezés alapján elkészített leltárak, tájékoztatók és más hasonló rendeltetésű eszközök kidolgozásával lehetővé teszi a történelmi anyag minél tökéletesebb megismerését és minél részletesebb feltárását a tudományos kutatások céljaira.¹⁰

A levéltári hálózat megszervezésének és munkájának szakmai tökéletesítése érdekében alakult a Vajdasági Levéltárak Tartományi Szövetsége, amely 1969. óta állandóan a közös akciók kezdeményezője, különösen sokat dolgozott a területi levéltárak, helyzetének javítása és problémáinak megoldása terén, feladataik sikeres végrehajtásában.¹¹

A SZABADKAI TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR MUNKÁJA

Az 1970-ben kiadott Levéltári anyag mutatója (Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva u Subotici, Sremski Karlovci, 1970) szerint a Szabadkai Történelmi Levéltár 143 alapot (fondot) őriz. 1975. decemberéig az alapok száma 191-re emelkedett, noha a levéltári anyag átvétele a Levéltár harminc éve meg nem oldott helyiség-hiánya miatt évek óta a lehető legszűkebb keretek között történik.¹² A Levéltárban őrzött irat-anyag igen értékes és nagyon sok réttű, amelynek megőrzése és feldolgozása különleges társadalmi jelentőségű.¹³

Az iratanyag eredeti és másolt anyagra oszlik. Az eredeti iratok és könyvek anyagában 1658-tól napjainkig, a másolt iratanyag különösen egyedülállóságuk miatt jelentős példányai között viszont 1391-től találunk okmányokat és más gyűjteményi anyagot.¹⁴

Történelmi anyaga között 10 értékes és rendkívüli jelentőségű gyűjtemény van, amelyek köztársasági viszonylatban is becsesek és értékesek: Az oklevelek (1658—1845.), az anyakönyvek (1839—1895.), az elemi

iskolai anyakönyvek (1871—1946.), a térképek (1770—1973.), hirdetmények és röpiratok (1852—1976.), pecsét- és bélyegzők-, (1743—1952.), Iványi István gyűjteménye (1724—1783.), a fényképek gyűjteménye (1862—1960.), a fénymásolatok (xerográfia) gyűjteménye (1391—1875.), és a munkakönyvek gyűjteménye (1885—1955.).¹⁵

A Levéltár történelmi anyaga, tehát a gyűjtemények anyaga is, állandó rendezés és feldolgozás alatt van. Az állandó rendezés az anyag természetéből következik, mert állandóan gyarapszik és szaporodnak az iratok. A folyamatos rendezés teszi lehetővé a tudományos és más kutató célokra való felhasználását.¹⁶

A Szabadkai Történelmi Levéltár fő feladata a következő: az irattári anyag nyilvántartása és rendbentartásának ellenőrzése a területünkön majdnem 600 működő társadalmi öngazgatási szervnél és szervezetnél, társadalmi-politikai szervezetnél, intézménynél, vállalatnál, egyesületnél és más közérdekű létesítménynél; a történelmi anyag átvétele, megőrzése és védelme, valamint tudományos-szakmai feldolgozása; a levéltári anyag alapján igazolások és másolatok kiadása a munkások nyugdíjjogosultságával és munkaviszonyainak rendezésével kapcsolatban a hiányzó adatok pótlása miatt. Kulturális tevékenysége ezért lényegesen háttérbe szorul a többi kultúr-intézményhez viszonyítva, mégis jelentős a kutató-munkák végzésekor a szakmai tanácsadás, a lehetőségekhez képest évente néhány kiállítás és előadás megtartása. Minden tekintetben sokoldalú társadalmi igényeket elégít ki, feladatait adottságaihoz és képességeihez mérten a lehető legjobb módon és megfelelő megoldásokkal teljesíti.¹⁷

Az 1976. évi munkatervben a térképgyűjtemény rendezése is helyet kapott. A gyűjtemény először időrendi sorban rendeződött (több, mint tíz évnek ezelőtt), de rendezés közben az irat-anyagból majdnem még háromszor annyi anyag gyűjtődött a térképek közé, ezen kívül nagyon szép és értékes térkép-anyaggal gazdagította a Levéltári anyagát Ulmer Gáspár főlevéltárosunk, aki tudományos-szakmai kutatásokat végzett a külföldi levéltárak irat-anyagában 1973-tól kezdve majdnem minden évben. A területeinkre vonatkozó külföldön őrzött térképekről és iratokról fénymásolatokat készített, így a régebbi anyag, amely nálunk nem maradt meg, részben mégis hozzánk került. Ezen kívül a Szabadkai Városi Múzeumtól visszakaptuk eredeti diplomáink közül a hiányzóakat, ezzel együtt néhány eredeti és néhány másolt (fényképezett) térképet is kaptunk. Az érvényben levő törvények és előírások alapján, a történelmi anyag védelme érdekében szükséges, hogy az irat- és gyűjteményi anyag rendeltetési helyére; a Történelmi Levéltárba kerüljön.¹⁸

A Szabadkai Történelmi Levéltár térképgyűjteménye a XVIII—XX. században készült térképeket illetve ezek eredeti kézíratos példányait tartalmazza.¹⁹

A korábban készült térképek, amelyek területeinket ábrázolják – főként külföldi kartografusok nagyobb területet ábrázoló térképei a XVI. és XVII. századból, mint Wolfgang Lazius (1570. után) és Nicolas Sanson (1689 körül) –, csak fénykép – vagy fénymásolatokat őrzünk a gyűjtemény anyagában.²⁰

A Levéltár iratanyagában még nagyon sok térkép (remélhetőleg, kézíratos térkép is) van az 1779—1875-ig terjedő időszak anyaga között, mivel annak idején még nem különítették el sem a tervrajzokat, sem a többi technikai anyagként mellékelt mérnöki és egyéb munkákat, térképeket, a közintézményekkel kapcsolatos rajzokat, képeket. Ezek nagy része fel van jegyezve, de fizikailag nem került a térképgyűjtemény anyagába, azaz nem lettek különválasztva az iratoktól. Az elkövetkező évek folyamán szükséges lenne ezeket is mind a gyűjteménybe átteni, és akkor a gyűjteményt ismét rendezni, de akkor már nem keletkezés szerint, hanem a levéltári gyakorlatban elfogadott, méretarány szerinti csoportosítás alapján és felosztásban.²¹

Egyelőre megelégedtünk a térkép-anyag egyszerűbb csoportosításával. Keletkezésük szerint a gyűjtemény anyagát úgy csoportosítottuk, hogy a terület-szerinti felosztás is érvényre jusson, a térképek könnyebb kezelhetősége és a tökéletesebb megóvása érdekében. Ez a beosztás alkalmasabb a kutatások céljaira, mint az első csoportosítás volt, csak időrendi sorrendet tartva. A térképgyűjtemény a jelenlegi rendezésben három csoportra tagolódik: a kézíratos és a nyomtatott térképekre valamint a fénymásolatok anyagára.

Mindhárom csoport térképei az ábrázolt terület, szerint: a 1. város belterületének, 2. a város külterületének és egyéb területek térképeire oszlik.²²

Mindhárom csoport alcsoportja időrendi sorban van rendezve.²²

KÉZÍRATOS TÉRKÉPEINK

A kézíratos térképeket a nagyszámú külterületről készült térkép miatt a két másik csoport térképeitől eltérően, nem három, hanem négy alcsoportra osztottuk. Vagyis a külterület megosztódása szerint megtartottuk a természetes felosztódást. Szabadka külterülete ugyanis a belső határ (Palics,

Sándor, Ugarok és Radanovác) és külső határ (a valamikori 12 pusztával) területeit foglalja magába.²³

A kéziratot térképek 1770—1940. közötti időszakban keletkeztek. A város belterületéről 1805—1921-ig készült térképek, a külterület belső határától 1782—1923-ig készült térképek vannak. A külterület külső határáról (a puszták területeiről) 1776—1940. között készült térképeink vannak megőrizve, egyéb területekről az 1770—1822-ig készült térképek maradtak meg a levéltárban.²⁴

Általános jellemzőjük a pontosságra való törekvés. Készítőik számtani felmérések alapján dolgoztak, az európai térképkészítők munkáihoz hasonlóan a térképkészítésben haladó irányzatokat követték.²⁵

A XIX. század közepétől kezdve különösen nagy lépést tett előre a térképkészítés Európában, amikor feladatainak köre a kataszteri felmérések, telepítések, áttelepítések, erdő- és vízrendezések, vasút- és útrendezések, valamint a különféle földtani kutatások céljainak megfelelően bővült.²⁶

A múlt században különösen katonai érdekektől vezérelve egész részletes térképek kidolgozását és nyomtatását szorgalmazták. Hasonló csak kevés maradt meg levéltárunk anyagában. Valamivel több térkép van megőrizve a XX. század első feléből, de ezek nem kézzel lettek rajzolva.²⁷

Elég sok térkép maradt meg a Levéltár irat-anyagában az 1780—1789. közötti felmérések céljaira készült kataszteri térképekből, illetve a város 1838—1846. között történt felmérése alkalmából, amelynek anyaga a Kataszteri hivatalban szépen megőrzött könyvekből áll.²⁸

Készítőik még mindig igen gondos, szép munkákra törekedtek, noha adataik jelentőségénél fogva számunkra ez csak másodlagos jelentőségű.²⁹

Két régebbi kéziratós térképünk 1770. körül készült és mindkettő Pacsért ábrázolja.³⁰

Egyike a legérdekesebb, színes, részletes kidolgozású térképeinknek az 1794-ben végzett egyéni felosztás alkalmával készült Bajsa falu területén, amely Bács megyében a Vojnics és Zákó család birtokához tartozott.³¹

A KÉZIRATOS TÉRKÉPEK ELSŐ CSOPORTJA

(A város belterületéről készült térképek 1.1. jelzéssel szerepelnek.)

- 1.1. 1. A sétaerdő tervét 1805. VII. 19-én Gabriel Vlassich készítette („Plan od varoške šume ili Dudarnice”). Adatai az epreskert és az erdő területének nagyságára vonatkoznak.
- 1.1. 2. Szabadka szabad királyi város terve, Gabriel Vlassich készítette 1826. VII. 1.-én. A város területével, fekvésével, vizeivel kapcsolatban őriz adatokat.

- 1.1. 3. Szabadka szab. kir. városban az ún. Pétervári útnak szabályozásáról 1847. V. 3-án készült terv. Verner János városi mérnök munkája. A szabályozási vonalon kívül az út mindkét oldalán levő épületekkel és egy új útköz nyitásával kapcsolatos adatokat tartalmazza.
- 1.1. 4. Szabadka szab. kir. város beltelkeinek térképe, Sztojanovics György városi mérnök készítette 1868. VI. 28-án. Egyike a legérdekesebb és legbecsesebb térképeinknek. Adatai a város belterületének (utak, terek, temetők, vízfolyási árkok és sáncok) nagyságára vonatkoznak és nagyjából jelöli az utcák, terek és középületek elnevezéseit.
- 1.1. 5. Szabadka szab. kir. város beltelkeinek átnézeti térképe, Sztojanovics György munkája, 1869, VII. 19., adatokkal a fontosabb utak és néhány tér elnevezésével kapcsolatban. A térképen a vasúti pályaudvar és a vasút feltüntetése jelentős.
- 1.1. 6. A vasúthoz a feljáró utak és váróhelyek terve, (1869. körül) készítője ismeretlen. Adatai szerint az egyik váróhelyiség az indóházhoz vezető főfeljáró és a régi kálvária között volt, a másik a roginabari töltés, az agyaggödrök és a baromhajtó út között.
- 1.1. 7. A roginabari töltés és környékének tervrajza, talán szintén a vasúthoz feljáró utak szabályozása céljára készült, (1869 körül) ismeretlen mérnök által. Részletesen jelöli a Szegedi szőlők környékét, települését.
- 1.1. 8. Szabadka város kövezési tervezetéhez készült Szeged-Zombori út helyrajza (I. szakasz), készítője a város építésmérnöki hivatala Tót S. városi mérnök vezetésével, 1878 januárjában.
- 1.1. 9. Szabadka város tervezetéhez készült Pest-Halasi út helyzetrajza (III. szakasz), készítője a város építésmérnöki hivatala Tót S. vezetésével, 1878. januárjában.
- 1.1.10. A szabadkai Szegedi út és környéke a személypályaudvarral és környező fatelepekkel. Tary Nándor mérnök munkája (1897. körül).
- 1.1.11. Helyrajz a Szegedi országút és környékéről, 1897-ből, készítője ismeretlen. A telefon, távíró és villamos-vasút vezetékeinek vonalát tünteti fel a személypályaudvar és teherpályaudvar környékének részleteivel.
- 1.1.12. Szabadka szab. kir. város gáz-közvilágítási terve. Készítője Beeriner Alfonz, 1908. (július) 31-i szabadkai keltezéssel. Jelöli az utcák elnevezéseit, a nyilvános és középületeket.
- 1.1.13. Szabadka szab. kir. város városligeti sugárútja és környékének szabályozási terve. Készítette a város mérnöki hivatala Frankl István főmérnök vezetésével 1910. áprilisában, tervezte Bedő Géza városi mérnök.

- 1.1.14. Subotica úthálózati térképe. Készítői: Ing. Petrović és ing. Tomandl. Az 1921 novemberében nyomtatásban megjelent térkép kézíratos eredetije. Tartalmazza az utcák és terek elnevezéseit, jelöli a nyilvános és középületeket.

A KÉZÍRTOS TÉRKÉPEK MÁSODIK CSOPORTJA

(A város külterületéről készült térképek a belső határ: Palics, Sándor, az Ugarok és Radanovác területével 1.2. jelzéssel ellátva)

- 1.2. 1. A Palicsi ugarok területéről készült térkép, szerzője ismeretlen (1782. körül).
- 1.2. 2. A Sándori, a Nyugati és Tukki ugarok, Palicsi ugarok, a Palicsi és Vértó valamint a város keleti és nyugati részén elterülő szőlők területéről készült térkép, szerzője ismeretlen (1785).
- 1,2, 3,-1.2.10. A Baltsek-dűlő, a város más birtokainak területe, Palicsi területek felosztása Sebesics és Sándor között, a Palicsi ugarok, legelők és faiskola, privát birtokok, városi határrészek területei, a Palicsi és Vértó és a szódagyár, valamint Sándor falu határának térképei. Az első hét Weinerth, a nyolcadik Frantz Ballucanti térképe. Az utóbbi 1788, a többi 1787. körül készült.
- 1.2.11. Sándor helység terve, amely Maria Theresiopol (Szabadka) szabad királyi városhoz tartozik és Bács Bodrogh vármegye területén 62 szessziót foglal magába, a szabad szessziókat is hozzászámolva és 1100 négyszögölt véve holdanként. Vlassich Gabriel készítette Szabadkán, 1792. körül.
- 1.2.12. A „Petreseva cseszma” részének terve, amely 97 holdat tesz ki. 2000 négyszögölt számolva holdanként.
- 1.2.13. A „Járanló” és „Tukk” területének terve, amely 1541 holdat tesz ki; készítője Vlassich G. 1801., Szabadka.
- 1.2.14. A Nyugati ugarok keleti részének terve, szerzője ismeretlen, 1803. körül.
- 1.2.15. A „Kameniti hát”, „Tukk” és „Petreseva cseszma” területének terve, amely 1666 holdat tesz ki. Készítője Vlassich G. 1820, Szabadka.
- 1,2,16. A Nyugati ugarok szántóföldjeinek felméréséről készült terv Scultety Ferenc királyi biztos vezetésével, készítette Josef Wüstinger, 1822-ben Szabadkán.
- 1.2.17. Terv a város ingatlan vagyonainak területéről a város és Sándor között, az ún. „Bain hat-on”. Készítője Josef Wüstinger. Szabadka, 1822. III. 6-i keletkezéssel.

- 1.2.18. A Palicsi ugarok szántóföldjeinek felméréséről készült terv Scultety Ferenc királyi biztos vezetésével, Josef Wüstinger munkája 1823-ból. Szabadkán.
- 1.2.19. A Szabadka környékén telepítendő szőlők területeinek terve, készítette Gabriel Aradszky földmérő 1823-ban.
- 1.2.20. A Kőrös-patak terve a Szegedi-úttól a Ludasi tóig, Alexander Tóth munkája 1828-ból Szabadkán.
- 1.2.21. Szabadka környékének térképe, 1840. III. 19-én készítette Tóth S. rendes városi mérnök, a hitelesítést Hewessy Károly Bács vármegye főmérnöke végezte.
- 1.2.22. A Radanováci szőlők területéről készült térkép 1841-ből, Aradszky és Tóth mérnökök munkája.
- 1.2.23. A Bajai szőlők területéről készült térkép 1841-ből, Tóth és Aradszky mérnökök munkája.
- 1.2.24.–1.2.36., a Bajai, Majsai Buckai és Halasi szőlők és a kukoricaföldek területéről készült térképek 1841, Tóth és Aradszky.
- 1.2.37. A Radanováci közös legelő és egyéni birtokok határvonalának térképe, 1845. Tot S., Szabadka.
- 1.2.38. Szabadka szab. kir. város határában levő Radanovác és Kotyeva területéről készült térkép, Karvázy Pál mérnök munkája, 1845, Szabadka.
- 1.2.39. Szabadka város a Nagyrét és a Bajai szőlők közötti homokterületeinek térképe, Karvázy Pál városi mérnök 1870. XI. 10-én Szabadkán készült munkája.
- 1.2.40. A város birtokához tartozó eladott homokterület térképe a Palicsi területeken, 1870. után (Karvázy Pál).
- 1.2.41. A Radanováci városi legelőn eladott terméketlen homokterületről készült térkép Karvázy Pál mérnök munkája, 1890. II. 8-án.
- 1.2.42. Szabadka területéről készült vázlat-rajzok (számai: 210-300), készítője ismeretlen. Összehasonlítás: Abaffy, ellenőrzés: Kofranek, 1890. körül.
- 1.2.43. Szabadka város birtokaihoz tartozó eladott területek térképe a Bajai és Mélykúti út között, szerzője ismeretlen, 1890. körül.
- 1.2.44. Szabadka város birtokaihoz tartozó eladott területek térképe a Halasi és Mélykúti út között, 1892. X. 28. szerzője ismeretlen.
- 1.2.45. A Palicsi szőlők vázlat-rajzai (számai: 1-81), szerzők: ing. Prochazka, M. Viljkovskij, 1922—1923.

A KÉZIRATOS TÉRKÉPEK HARMADIK CSOPORTJA

(A város külterülete a külső határral /pusztákkal/ =1.3.)

- 1.3. 1. Zobnatica puszta térképe az egyéni birtokok megjelölésével, a közös legelő, a fontosabb utak és szomszédos területek határainak feltüntetésével. Kovács Leopold földmérő, Szabadka, 1776.
- 1.3. 2. Kelebia puszta térképe a fontosabb utak, homokterületek, közös legelő és mocsár feltüntetésével. Kovács Leopold földmérő, Szabadka, 1776.
- 1.3. 3. Tompa és a szomszédos Mélykút, Mada és Kis-szállás közötti új határvonalról készült térkép az Orczy Lőrinczcel folytatott határpör után. Kovács Leopold 1779-ben készült térképe.
- 1.3. 4. A szabadkai határ Tompa-puszta és a szomszédos Mélykút, Mada és Kis-szállás puszták közötti új határvonalról készült térkép Kovács Leopold Szabadkán 1779-ben készült munkája.
- 1.3. 5. A Szabadkai határról készült térkép Tompa-puszta Balota, Kis-szállás, Mada és Mélykút felőli részéről, Kovács Leopold munkája, Szabadka, 1779. évi keltezéssel.
- 1.3. 6. Tompa puszta északi részének térképe, amely 1786-ban hosszú határpör után a szomszéd feudális birtokos Orczy Lőrincz tulajdona lett. Szerzője Tallken, készült Budán, 1785. XI. 5-én.
- 1.3. 7.–1.3.15. Tavankut puszta Sebesics-, Kelebia-, Verusics-, Ludas és Zobnatica puszta, a „Kameniti hat” környéke, a „Téglavető dűlő” térképei 1787—1788 évekből, Weinerth és Ballucanti készítették, Szabadkán.
- 1.3.16. Nagyfény pusztán elterülő öt privát birtok térképe, Veinerth 1788. körül készült munkája.
- 1.3.17. Szabadka szabad királyi város területének térképe 1789-ből. Gabriel Vlassich mérnök munkája, Szabadkán (Maria Theresiopoll). Kivételesen érdekes és becses térképünk, egész fejezetet érdemlő adatokkal a környező területekre vonatkozóan, pusztáinak területei nagyságának pontos kimutatásával. Egyike legszebb térképeinknek.
- 1.3.18. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Vantelek puszta térképe, amelynek területe 6740 holdat tett ki, Vlassich G. munkája 1789-ből.
- 1.3.19. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Zobnatica puszta térképe, amely 8787 holdat foglalt magába. Vlassich G. 1789-ben Szabadkán készített térképe.
- 1.3.20. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Kelebia puszta térképe, amely 11.058 holdat foglalt magába, Vlassich G. munkája 1789-ből.
- 1.3.21. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Tavankut puszta térképe, amely 5454 holdat foglalt magába. G. Vlassich készítette 1789-ben Szabadkán.

- 1.3.22. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Györgyén pusztája térképe, amely 6109 holdat foglalt magába. G. Vlassich térképe, 1789-ből.
- 1.3.23. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Ludas pusztája terve a jelenlegi és a régi dohánytermelőknek, a Ludasi mocsár mindkét oldalán megvett földek bérlőinek kimutatásával. G. Vlassich, 1817-ben készült terve, Szabadkán.
- 1.3.24. Bajmok és Sebesics közötti területek terve 1821-ből, Szabadkai kelezéssel, ellenőrizte: Bauer.
- 1.3.25. A Petrovaradini út terve Sándortól Zobnaticáig, Alexander Tóth 1828-ban készítette.
- 1.3.26. Kelebia pusztán Kardos János birtokáról készült terv, szerzője Kerekes József, Bács Bodrogh vármegye főmérnöke, 1831-ben készült.
- 1.3.27. Joannes Resnyi ludasi birtokairól készült terv, készítette A. Tóth, 1833 májusában Szabadkán.
- 1.3.28. Györgyén pusztán a Pacsér és Ómoravica felé vezető utak terve, Tóth S. városi mérnök készítette Szabadkán, 1834. VII. 5-én.
- 1.3.29. Györgyén pusztán a privát birtokokon keresztülvezető utak terve az 1789. évi likvidáció alapján készült földkönyvek adatai szerint készült 1841. VIII. 24-én, Szabadkán. Szerzője Tóth S. városi mérnök.
- 1.3.30. Nagyfény pusztája térképe, Tóth S, városi mérnök munkája, 1844, szabadkai kelezéssel.
- 1.3.31.–1.3.40., Tavankut-, Kelebia-, Sebesics, Györgyén- és Ludaspusztája térképei, Tóth S. munkája 1845-ből Szabadkán.
- 1.3.42.–1.3.45., Verusics pusztája térképei 1846-ból, Aradszky G. munkái.
- 1.3.46.–1.3.50., Sebesics, Vámtelek és Verusics pusztája térképei 1846-ból, Aradszky Gábor munkái, Szabadka.
- 1.3.51. Vojnics Jakab özvegyének Ó- és Új Roglaticán és Zobnaticán levő egyéni birtokairól készült térkép. Készítette Engelbrecht Dániel Szabadkán, 1856-ban.
- 1.3.52. A Bajmoki közös legelőről készült térkép Karvázy Pál mérnök munkája, Szabadka, 1859.
- 1.3.53. Csantavér község északi részéről készült térkép, Karvázy Pál mérnök munkája, Szabadka, 1859.
- 1.3.54. Csantavér község északnyugati részéről készült térkép, Karvázy Pál mérnök 1859-ben készült munkája, Csantavéren kelezett.
- 1.3.55. Csantavér község térképe, Szabadka, Karvázy Pál mérnök, 1859.
- 1.3.56. Csantavér község parcellázott területeinek térképe, Csantavér, 1866. Karvázy Pál mérnök munkája.
- 1.3.57. Tompa pusztán a Racsmán- és Halbrohr-féle földek felosztásáról készült térkép Karvázy Pál által, Szabadkán, 1868. VIII. 29-én.

- 1.3.58. Városi – Tompa-pusztai homokterületek felosztásáról készült térkép, Karvázy Pál munkája, Szabadkán, 1870. XI. 13-án.
- 1.3.59. A Majsai szőlők és „Tölgyfás” között eladott városi legelő térképe Karvázy Pál mérnök 1882. I. 21-én készült munkája, Szabadka
- 1.3.60. A „Sáskalapos” déli részén lévő legelők térképe 1887. IV, 28. Karvázy Pál munkája, Szabadka.
- 1.3.61.–63., Tompa pusztta északkeleti és keleti részén elterülő földterületek terve, illetve a Buckai és Majsai szőlők között lévő öv, amelyet szőlővel terveztek betelepíteni, Szerzőjük ismeretlen, (1890. körül)
- 1.3.64. Szabadka szab. kir. város homokos övezetének terve Kelebia pusztán a Mélykúti úttól északra és a Halasi úttól nyugatra elterülő részen, amelyet szőlővel terveztek betelepíteni, valamint a Tompai „Deszkás” erdő és Buckai szőlők ill. a közös legelő területe, amelyen szintén szőlő-telepítését tervezték.
- 1.3.66. „Kővágó” pusztán eladott terméketlen városi homokterület terve, készítette Karvázy Pál 1890. I. 23-án, Szabadkán.
- 1.3.67. Kelebia pusztán a vasútállomás mellett eladott városi homokterület terve, készítette Karvázy Pál 1890. IV. 10-én, Szabadkán.
- 1.3.68. Szabadka szab. kir. város területéhez tartozó Mérges-Tavankút pusztai erdők, legelők és szántóföldek területének térképe. (Karvázy Pál mérnök, 1890. körül).
- 1.3.69. „Kővágó” pusztai Vágó-járás területének térképe, (Karvázy Pál, 1890.)
- 1.3.70. Szabadka szab. kir. város tulajdonához tartozó Alsó- és Felső-Csikériai közös legelő térképe, Karvázy Pál munkája 1892. I., Szabadka.
- 1.3.71. Szabadka szab. kir. város tulajdonához tartozó eladott terméketlen homokterületről készült térkép a „Tölgyfás” és a Buckai szőlők” között. Karvázy Pál mérnök munkája 1897. február Szabadkán.
- 1.3.72. A Tölgyfás és Buckai szőlők között eladott terméketlen homokterületek térképe. Karvázy Pál készítette 1897. II. 6-án, Szabadkán
- 1.3.73. Tompa pusztta északi részének térképe, amely ma Magyarország területéhez tartozik. Szerzője ismeretlen, (1900. körül).
- 1.3.74. Szabadka szab. kir. városhoz tartozó Tavankút és Csikéria területén eladott földek térképe, szerzője ismeretlen, 1902-ben, készült Szabadkán.
- 1.3.75. Szabadka területén kiépített és kiépítetlen törvényhatósági és községi közlekedési közutak térképe. Készítette Sztankovics György királyi főmérnök 1904. IV. 26-án Zomborban.
- 1.3.76. Szabadka szabad királyi város területének térképe. Készítette Frankl István főmérnök, 1904-ben Szabadkán. Érdekes és egyedülálló adatokkal a környező területekről.

- 1.3.77. Csikériai homokterületeket ábrázoló térkép, ismeretlen a szerzője, Szabadkán készült 1909 októberében.
- 1.3.78. Tavankut pusztai földterületek felosztásának terve, Mamuzsics Pál városi mérnök készítette 1910-ben Szabadkán.
- 1.3.79.–1.3.81., Tavankut pusztai, Tavankut-csikériai és a Hajdújársi vasúti állomástól délre fekvő területek felosztásának terve, Mamuzsics Pál városi mérnök tervei 1910-ből.
- 1.3.82. A városi „csiszéri” eladott földterületek terve 1922-ből. Készítette ing. Prochazka és ing. Petrović 1922 szeptemberében.
- 1.3.83. Kőrösi és Szkenderjárasi városi szénakaszáló terve, készítői ing. Prochazka és ing. Petrović, 1923. VI., Subotica.
- 1.3.84. Városi birtokról készült térkép Tavankut-Csikérián 1925. szeptemberében, Suboticán, ing. Prochazka készítette.
- 1.3.85. A szabadkai község kataszteri munkáihoz készült vázlat, 1937. X., Subotica, ing. Prochazka készítette.
- 1.3.86. A Szabadkai járás poligon-hálózatának vázlata (kataszteri felmérések számításához készült vázlat) Szabadkán, 1937 októberében, ing. Prochazka munkája.
- 1.3.87. Tompa község területén a Kőrösoldal és az Újföldek elmeréséről felosztásáról készült térkép. Tompán, Varga Jenő mérnök készítette. (Magyarország területéhez tartozik.) 1940.
- 1.3.88. Tompa község területén az ún. Katonaföld felosztásáról készült térkép, Tompán, Varga Jenő mérnök által készült, 1940-ben
- 1.3.89. Tompa község területén Kőrösoldal felosztásáról készült térkép 1940-ből, Varga Jenő mérnök munkája, Tompán. (M. o.).
- 1.3.90. Tavankut pusztai térképe (részlet), szerzője ismeretlen, dátum nélkül készült.

EGYÉB TERÜLETEKRŐL KÉSZÜLT KÉZIRATOS TÉRKÉPEINK

(A kéziratos térképek negyedik csoportja.)

(Bács Bodrog vármegye területe és más, nem Szabadkához tartozó területek térképei a kéziratos anyagban = 1.4.)

- 1.4. 1. Pacsér pusztai északi részének térképe. Szabadkán készült 1770. körül, szerzője ismeretlen.
- 1.4. 2. Pacsér pusztai északi részének térképe, Szabadkán készült 1770 körül, ismeretlen szerző munkájaként.
- 1.4. 3. Pacsér szabad királyi falu térképe, amely összesen 112 szessziót foglal magába, minden szesszió 61 láncot számlál^{31a} (1 lánc=1200 négyszögöl). Készítője Fran. Ambrozovity, a zombori városi te-

- lekkönyv vezetője, 1784. VII. 2-án, Zomborban. Hitelesítés: 1786. V. 12-én Ant. Neszmér pacséri főszolgabíró által.³²
- 1.4. 4. Roglatica puszta részének, az egyéni birtokokról készült térképe. Szerzője G. Vlassich mérnök, a készítés ideje: 1792. XI. 10., helye: Szabadka.
 - 1.4. 5. Földmérnöki térkép Bajsa falu területéről, amely a Vojnics és Zákó családok birtokát képezte. Az egyéni felosztás a telepesek között Szalay Stevan mérnök felmérése alapján 1794-ben történt. Bajsán 1794-ben Szalay Stevan készítette.
 - 1.4. 6. Duboka tájékán elterülő egyéni birtokok terve, Antun Latzkó földmérő Szabadkán, 1798-ban készült térképe.
 - 1.4. 7. Duboka puszta térképe, amely uradalmi jogainál fogva a Vojnics család tagjainak részére öt egyenlő területre osztott birtokát képezte. Antun Latzkó mérnök felmérései alapján 1803-ban Szabadkán, a felmérő által készült térkép.
 - 1.4. 8. Bajsa területének északnyugati részéről készült, ismeretlen szerző, dátum nélkül (1803. körül) készült munkája.
 - 1.4. 9. Bajsa falu összes területének térképe, amely az örökösödési jog szerint a Vojnics és Zákó család tulajdonát képezte. Készítette Antun Latzkó 1814-ben.
 - 1.4.10. Térkép több birtokos területéről, 1810 körül készülhetett, ismeretlen szerző által.
 - 1.4.11. Bajsa puszta határának azon részéről készült térkép, amely Roglaticával határos, szerzője ismeretlen, 1810. körül készülhetett.
 - 1.4.12. Pilasanović Pavle Roglaticai birtokáról készült térkép, szerzője Jovan Golubović földmérő, 1818.
 - 1.4.13. Roglatica pusztán lévő Vojnics családi birtok térképe, szerzője ismeretlen, Roglaticán 1822-ben készült. Hitelesítette: Ant. Bauer, Joseph Szutsits de Pacsér, Carolus Antunović de Almaš és Joannes Vojnits jurator.³³

Jegyzetek

- ¹ Materijal I Sabora arhivskih radnika SRS, XII. 1975., Beograd, Trideset godina razvoja Arhivske službe SRS, 14—15. old. — obradio: Bogdan Lekić, arhivista Arhiva Srbije.
- ² Ugyanaz az anyag, a Tartományi Levéltárak fejlődéséről, összeállította és feldolgozta: Sredoje Lalić, a karlócai Tartományi Levéltárak szakmai felügyeleti szolgálatának vezetője, „Trideset god. razvoja arh. službe SRS, Razvoj arhivske službe u SAP Vojvodini, str. (Beograd, 1975. XII.) 44. old.
- ³ Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi, SRS 6. szakasz Szerb SZK. Hiv. Lap. 1967. 12. szám. és Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi u SAP Vojvodini, 1—23 szakasza, VSZAT Hiv. Lap 1973. 22. szám.

- 4 Ugyanazok a törvények, Vajdaság területére vonatkozó törv. 1. szakasza.
- 5 Ugyanazon törvény Vajdaság területére, 2. szakasz (cikkely).
- 6 Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci: Analiza izvršenja Petogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini u periodu 1971—1975. Tabela IV (Izd. Arh. Vojvodine, Sr. Karlovci, 1975.)
- 7 Uputstvo Arhivskog veća pri Arhivu Srbije o određivanju kriterije o formiranju i obradi arhivskog fonda, o razgraničenju napdležnosti između arhivskih ustanova nad arhivskom gradom i registratorskom materijalom, Beograd, 1968. IAS br. 0205-108/1969.
- 8 Materijal Arhiva Vojvodine u SR. Karlovcima, SIZ Kulture Subotica, Bačka Topola i Mali Idoš, Arhivskog veća i Arhiva Srbije, Saveta za kulturu APV. Saveza arhivskih radnika FNRJ, evidentiranih u IAS br. 4/1947, 7,9/1947, 79, 81, 82/1952; 12, 13, 34, 57, 66, 82/1953; 55, 74, 112, 115, 158/1954; 2/1955; 47, 195, 263/1956; 101, 162/1957; 0205—44/1959; 0205—356/1966; 0205-260/1968; 0205-737/1970; 0207-760/1970; 0210-724/1973; 0210-71, 368. 466, 644/1974; 0208-256/1975; 0210-551, 675, 687/1975; 0205-87/1976; 0210-50, 119/1976 godine.
- 9 Zajednica Arhiva Vojvodine i Arhiv Vojvodine: Analiza izvršenja Petogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini u periodu 1971—1975, zaključak analize rada, 19. old.
- 10 Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi SAPV, 32. és 37. szakasz,
- 11 Materijal I. Sabora arhivskih radnika SRS, Trideset godina razvoja arhivske službe, Razvoj arhivske službe u SAPV, 33—34. old.
- 12 Planovi rada Istorijskog arhiva u Subotici za period 1971—1975, i Izvršenje plana rada Ist. arh. u Subotici 1971—1975. godine, kao i Zapisnici Arhiva Vojvodine o kontrolnom pregledu rada IAS 1971—1975. godine.
- 13 Materijal I. Sabora arhivskih radnika SRS, Trideset godina razvoja arh. službe SRS, Razvoj arhivske službe u SAPV, 42. old.
- 14 A másolatok az ún. fénymásolatok anyagát tartalmazza, legrégebb egy 1391-ben írt jegyzőkönyv másolata, amelyben először említik városunk nevét, (eredetije a Magyar Országos Levéltárban) ezen kívül még néhány XV. században készült irat másolatát (1429, 1462) és a XIX. században írt szabadkai egyesületi alapszabályokat és más hasonló iratokról és anyagról készült fénymásolatot tartalmaz. Kivételes értéket képviselnek városunk történelmére vonatkozóan.
- 15 Az oklevelek gyűjteményében 21 adománylevél, diploma és más kivételes jelentőségű okmány van az anyakönyvek gyűjteményében majdnem 700 születési, házassági és elhalálozási anyakönyv, az iskolai anyakönyvek gyűjteményében majd 200 levéltári leltári egység, a térképek (kéziratos, nyomtatott és másolt térképek) gyűjteményében több, mint 500 térkép és tervrajz, a hirdetések és röpiratok gyűjteményében majdnem 1000 plakát és hirdetés, a pecsét és bélyegzőgyűjteményben 40 pecsét, és 180 bélyegző, Ivanyi István történész gyűjteményében három doboznyi anyag, a fényképek gyűjteményében 74 érdekes kép a város múltjával kapcsolatban (megjegyzem, ezeket nem tudta a Levéltár folyamatosan vásárolni anyagi helyzete miatt), a fénymásolatok gyűjteményében majdnem 200 másolt példány egység különféle iratanyagból, a külföldön őrzött levéltári anyagból, és a munkakönyvek gyűjteményében majd 250 régi iparos és kereskedő, segéd vagy munkás munkakönyve illetve az újabban idevándorolt vándorkönyvek (1860-as évekből) vannak.
- 16 Arhivsko veće pri Arhivu Srbije – Preporuka o proritetu arhivskih fondova i zbirki za sredivanje i obradu, i proritetu stručnih operacija, Beograd 1967—1968., 1—20. old. Uputstvo o opštem inventaru arh. grade, ista knjiga 9. old. és Planovi

rada ISA – u periodu 1970—1975 – Valamint Arhiva Vojvodine u vezi primeni upustva Arh. Veća, 1968. 6—7. old.

- 17 „Pregled arhivskih fondova i zbirki u svim arhivima SAPV, (Zajednička publikacija arhiva Vojvodine i svih arhiva SFRJ, koja će se završiti 1976 godine (XII.), i u kojem radu i JAS učestvuje, Zaključak, 37. old. Dokumentacija za isto u Srednjoročnom planu razvoja arh. službe APV, za period 1976—1980, I-VIII. táblázat, (IAS = Istorijski arhiv Subotica)
- 18 Tudomásunk van arról, hogy a Szabadkai Városi Múzeum, éppen úgy, mint évekkel ezelőtt is, rendelkezik régi, kivételes történelmi értékű levéltári anyaggal, ezek között térképek is vannak és más hasonló gyűjteményi anyag, amelyet a Levéltár részére a törvény rendelkezései és más előírás alapján eddig, nem adtak át, habár ez a szervezet lenne illetékes annak őrzésére. Ez a társadalmi eltulajdonítás semmi esetre sem helyes, mert nálunk ez az anyag még a legalapvetőbb rendezésen sem megy keresztül, szakmai hozzá-nemértés miatt.
- 19 Legrégibb két térképünk 1770. körül készült (Pacsér), az 1. 4. 1, és 1. 4. 2. számú térképek ezek, ettől régebbi, területeinket is ábrázoló eredeti kéziratos térképek a XVI—XVII. és XVIII. századból a Magyar Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában (gyűjteményében), a Bécsi Kamarai Udvari Levéltár anyagában illetve a Magyar Országos Levéltár anyagában vannak. (Izveštaj Ulmer Gašpara višeg arhivista o radu u inostranim arhivima 1973—1976.)
- 20 A fénymásolatok gyűjteményén kívül a Cartographia Hungarica I, Magyar Helikon kiadásában megjelent térképek fakszimile másolatát (Ulmer Gáspár fő levéltáros tulajdona) szintén őrizzük és használjuk, ezen kívül a XIX. század elején készült eredeti Magyar Atlas könyvtárunkban 289/a szám alatt. (I. br. 1179) van elhelyezve, amelynek vannak Szabadka területére vonatkozó eredeti példányban adatok.
- 21 Dr Stjepan Antoljak és dr. Ivan Beuc foglalkozott a levéltári gyakorlatban elfogadott elvek szerint tudományos-szakmai térkép-felolgozással. Szerintük a térképeket méretarányuk szerint a következő csoportokra osztályozzuk: tervrajzok, tervek (úthálózati; vízvezeték- és hasonló tervek), kataszteri térképek (1:10.000-ig), topográfiai (1:10000 – 1:200.000), és földrajzi térképek (1:200.000 és ettől nagyobb arány szerint készült térképek).
- 22 Májig a térképgyűjtemény anyagában 162 kéziratos, 170 nyomtatott és 100 térképmásolat ill. xeroográfia van. Mai felosztásuk a következő:
1. Kéziratos térképek: 1.1. a belterület,
 1.2. a külterület a belső határral,
 1.3. a külterület a külső határral és
 1.4. egyéb területek térképei.
 2. a nyomtatott térképek: 2.1 a belterület,
 2.2. a külterület és
 2.3. más területek térképei,
 3. a fénymásolatok és másolatok térképek: 3.1. a belterület,
 3.2. a külterület és
 3.3. a más területeket ábrázoló térképek.

Leltározáskor ezeket a jelöléseket még jelzésük kezdetén toldjuk az alapszámukkal, amely jelen esetben 3. Ez azt jelenti, hogy az anyag rendezése után a Szabadkai Történelmi Levéltár térképgyűjteményében levő anyagot az előírásoknak megfelelően, számítógépekre alkalmas feldolgozásban kell leltározni és nyilván tartanunk.

31/a, sessio = telek, Bartal-féle szótár, 1500. Budapest.

- 22a levéltári gyakorlatban elfogadott alapelvek egyike az anyag időrendben történő rendezése, amelyet minden iratanyagra, így a történelmi anyagra is vonatkoztatnunk kell.
- 23A tizenkét pusztá (valamikor városi tulajdon) területe Bajmok, Csantavér, Györgyén, Kelebia, Ludas, Nagyfény, Sebesics, Tompa, Vánteleg, Verusics, Zobnatica és Tavankút.
- 24A belterületekről ebben a csoportban 14 térképet őrzünk, ezek közül a legértékesebbek és legjelentősebbek az 1.1.4., 1.1.12., 1.1.13. számú térképek. A külterület belső határáról összesen 45 térképünk van a kéziratos térképek csoportjában, legértékesebbek, közülük az 1.2.9., 1.2.11., 1.2.20., 1.2. számú térképek. A külterület külső határának területéről készült térképekből összesen 90 van a Levéltárban, ezek közül szintén nagyon érdekesek és fontos adatokkal szolgálnak az 1.3.1., 1.3.2., 1.3.6., 1.3.17., 1.3.28., 1.3.75., 1.3.76., számú térképek. A más területeket ábrázoló kéziratos térképek közül 13 van a gyűjteményben, illetve a Palicsnak a Tiszával való kapcsolási tervét (1826) tekintetbe véve, amely nincs a gyűjteményben, összesen 14 térképünk van. Legszebb az 1.4.5. számú térkép, kidolgozását és adatait tekintve különleges értéket képvisel a térkép jobb oldalának felső részén feljegyzett, a szokásoktól bővebb legenda formájában megőrzött, a falu életére vonatkozó adatok miatt. Ezen kívül különösen szép és jelentős az 1.4.2., 1.4.3., illetve a többi térkép mind, és a tervek közül Szekity (Szeghegyer Gotter) betelepítéskor készült terve 1786-ból, amelynek másolatát őrizzük.
- 25Forrásműként K. A. Salishev: Osnovi nauke o kartografiji, Beograd, 1951-ben kiadott könyvét használtam. (91—117. old.)
- 26Helyi viszonylatban éppen ezért az adataikért nagyon jelentősek. Térképeink közül nemcsak a kéziratos, hanem a nyomtatott térképek és másolt (fénymásolatos) térképek is rengeteg adatot tartalmaznak a vasút, a közutak, vízrendezések és erdőrendezések, valamint a város parkosításával és fejlődésével kapcsolatban.
- 27A nyomtatott térképek közül összesen 5 ilyen térkép van 1914-ből a külterületek alcsoportjában. Az 1890-es évekből a más területek alcsoportjában 2 térkép van, 1914—1918 közötti időszakból viszont összesen 12 katonai térképünk őrződött meg.
- 28Sumarni inventar, fonda: Katastarski ured grada Subotice (1838—1846.) Beleške IV. — A város területének felmérése alkalmából megőrzött térképek közül az 1780—1789. között végzett felmérések alapján készült térképek száma a kéziratos anyagban összesen 26, (ebből az 1.1. csoportban nincs térkép, az 1.2. csoportban 10, az 1.3. csoportban 16 van, az 1.4. csoportban ilyen nincs;) az 1838—1846. között végzett felmérésekből készült térképek száma a kéziratos anyagban összesen 40. (ebből az 1.1. csoportban nincs, az 1.2. csoportban 18, az 1.3. csoportban 22 térkép van és az 1.4. csoportban sincs térkép közülük) — és Iványi István: Szabadka szab. kir. város története 166—170/II. részben és található.
- 29A felsorolt város-felmérések alapján készült térképek például éppen nem mutatósak, mégis a legpontosabb adatokat szolgáltatják.
- 30Mindkét térkép kivételesen szép és jelentős adatokat tár fel a község múltjából, megcáfolva a tényt és állítást: hogy itt soha nem történt semmi jelentős, érdekes és említésreméltó. (Pénovác Antal az „Üzenet” — 1975) 11. számában megjelent cikke például hasonlóan állítja.)
- 31A XVIII. és a XIX. században készült térképek egy része is még mindig a tulajdonosok, nagybirtokosok területeinek kimutatása és nyilvántartásai miatt keletkezett, mint az 1.2.16., 1.2.18., 1.2.37., 1.2.40., 1.2.41., 1.2.42., 1.2.43., 1.2.44. 1.3.9., 1.3.10., 1.3.12., stb.

³²A gyűjtemény anyagába nem került még be, de nyilvántartott térképünk ill. tervrajzunk van a Palicsnak a Tiszával való összekapcsolása tervezésének alkalmából. 1826 évi 12-D-286/1826 pol. irat anyagában is.

³³A Szabadkai Történelmi Levéltár térképgyűjteményének kéziratos anyagában a XVI. században készült térkép nincs, a XVII. században keletkezettek közül sem maradt fent, a XVIII. században készült térképek közül összesen 40 van, a XIX. század első feléből 65, a XIX. század második feléből összesen 37, a XX. század első feléből viszont összesen 21 térkép van.

A XVI. században készült térképek 2 másolatát őrizzük a fénymásolatú térképek csoportjában, a XVII. századból szintén két térképet őrzünk és azt is a másolt térképek csoportjában (eredetijük a külföldi levéltárak anyagában van), és 4 térkép fénymásolatát (xenográfia) a XVIII században készült, de nem nálunk őrzött térképekről. Egy nagyon érdekes adat feltárása van éppen folyamatban az egyik külföldi levéltár anyagából (országos kutató-csoport van nagyobb jelentőségű kutatómunka végzésével megbízva már néhány éve. E munka keretében igen szép és értékes, eddig még a történészek által sem ismert adatok kerülnek folytonosan felszínre, ill. levéltáraink történelmi anyagába.

Szabadka, 1976. VI. 7-én.

Rezime

Kartografska zbirka Istorijskog arhiva u Subotici

Arhivska mreža je u celoj Jugoslaviji dobro organizovana i u zadnjih pet godina, naročito u SRS veoma modernizovana. Prema funkciji oni se dele na republičke, pokrajinske i međuopštinske ustanove. Rad Istorijskog arhiva u Subotici je od posebnog društvenog interesa.

Najznačajnija i najveća zajednička akcija svih arhiva Jugoslavije je pripremanje vodiča kroz arhivski material u Jugoslaviji pod naslovom: „Pregled arhivskih fondova i zbirki SFRJ” U ovoj akciji učestvuje i arhiv Subotice, koji raspolaže zbirkama posebnog istorijskog značaja, pa je zbog toga veoma cenjena u krugovima vodećih stručnjaka arhivista.

Autor ovog članka dalje nabrja najznačajnije zbirke Ist. arhiva u Subotici, među ovima i kartografsku zbirku koja obuhvata vremenski period od 1770—1973 godine. Karte su prvo sređene hronološki a zatim prema načinu izrade. Prema ovoj drugoj podeli razlikujemo rukopisne, štampane i kserokopirane mape i planove. Štampane i kserokopirane mape se dele na one koje prikazuju unutrašnjost grada, zatim spoljne teritorije grada i najzad strane teritorije.

Rukopisne karte su po teritorijalnoj podeli uvrštene u četiri grupe: 1. unutrašnjost grada 2. teritorija oko grada 3. spoljna teritorija sa pustarama 4. strane teritorije. Prva, vrlo lepo izrađena mapa Subotice datira iz 1779 godine a priložena je knjizi Ivanji Ištvan: „Istorija slob. kralj. grada Subotice” Knjiga je izdata 1892 a mapa prikazuje samo uži centar grada. Najlepši plan grada iz XIX veka izradio je inženjer Stojanović Đerd 1868 godine. Daje detaljne podatke o veličini površine puteva, trgova, groblja i sančeva. Na mapi se naznačeni nazivi ulica, trgova i javnih objekata.

Mape koje prikazuju uže granično područje spoljne teritorije grada (Aleksandrovo, Palić, zapadne ugarnice i Radanovac) sadrže dragocene podatke o podeli gradskog pod-

ručja o nazivima pojedinih delova teritorije grada. Najznačajnija mapa ove serije izrađena je 1787 godine, izradio ju je Veinert, i prikazuje Paličko i Krvavo jezero.

Treća serija sadrži mape spoljne teritorije grada sa pustarama: Bajmok, Čantavir, Đurđin, Kelebija, Ludaš, Žednik, Šebešić, Tavankut, Tompa, Vamtelek, Verušić i Zornica.

Četvrta serija sadrži 14 mapa sa teritorija koja nisu pripadala gradu. Interesantni su, zbog sačuvanih istorijskih podataka, mape Pačira, Bajše, i Roglatice. Najznačajnija mapa ove serije izrađena je 1794 god. (Bajša) po inženjeru Salai Stevanu, koji je izvršio premeravanje zemlje za individualnu parcelizaciju među kolonistima.

Najranije kopije mapa datiraju iz prve polovine XVIII veka a u toku su otkrivanja nekih, do sada nepoznatih karata iz druge polovine XVII veka, za koja do sada ni istoričari nisu znali, a sačuvani su u arhivskom materijalu inostranih arhiva.

Summary

The cartographic collection of the Historical Archive in Subotica

The archivic network in Yugoslavia is well organized, and it has been brought up to date during the recent five years especially in the Socialist Republic of Serbia. According to their function the archives may be republican, provincial and inter-communal establishments. The activity of the local archive is of a very far reaching social interest.

The most significant and large scale action of all the archives in Yugoslavia is the preparation of a guide-book intitled: „The review of archivic funds and collections in Yugoslavia” The archive of Subotica also has a share in this nation-wide action, since it disposes with valuable collections of historical interest, highly rated even among the leading experts.

The author is pointing out the most precious collections of the historic archive, among them the cartographical collection, which is reaching over a period between 1770—1793. The maps are classified chronologically and according to the way of accomplishment. According to the latter division there are hand-made, printed and daguerreotyped maps and ground plans. The maps are representing the centre, the outskirts and the surrounding countryside.

There are four kinds of hand-written maps, those showing the strict centre, the others showing the suburbs and the rest showing the surrounding countryside or regions further away. The first well accomplished map of Subotica dates back to 1778 and was found in a book intitled: „The history of the royal independent town of Subotica” The book was written by I Ivanji and was published in 1892 The map is representing the strict centre.

The most beautiful map of Subotica in the 19th century was drawn by D. Stojanović in 1860. It gives details and figures about the size and length of roads, squares, churchyards and yards. The names of squares, streets and public buildings are also to be found on the map.

The maps representing the advanced borders and the surrounding countryside (Aleksandrovac, Palić, the western fields and Radanovac) provide valuable data about the territorial divisions, names etc. The most important of these was made in 1787 by a man named Veinert, and is representing Palić and the Bloody Lake.

The third series includes the maps of the countryside around the town with the

nearby villages: Bajmok, Čantavir, Đurđin, Kelebija, Ludaš, Žednik, Šebešić, Tavankut Tompa, Vamtelek, Verušić i Zobnatica.

The fourth series includes 14 maps of regions and places that do not belong to the town. The maps of Pačir, Bajša and Zoglatica are of special historic interest. The most significant of these was made in 1794 by S. Salai who was in charge of field-devision at the time when new settlers were coming to Bajša.

The earliest copies date back to the first half of the 18th century, but new, hitherto unknown maps have been discovered recently in various archives abroad, maps dating as far back as the 17th century.

MARSIGLI

1706. áprilisának elején a francia flotta másodszor jelent meg az Adriai tenger partjainál. Végigvonult a trieszti kikötő előtt, rémületet és örömet keltett Rijeka, Buccari városában, majd a szigetek között eltűnt. Villámgyorsan terjedt el a hír, jön a francia segítség, már partra is szálltak. Az osztrák császári seregben pánik tört ki, a bécsi udvar elhitte a hírt, hogy többezer francia katona szállt partra a Rákóczi szabadságharc megsegítésére Marsigli tábornok parancsnoksága alatt.¹

Ki volt Marsigli? Magyarország területére először 1682-ben lépett mint 24 éves ifjú bolognai gróf, az osztrák császári seregben mint közkatona kezdte, később hadimérnök, tábornok. Részt vett Budavár visszavételében, a török elleni felszabadító hadjáratokban, a Karlócai béke megkötésében, a határvonalak meghúzásában, ő látta utoljára és rajzolta le a békeszerződés értelmében lerombolt várakat. Ahova sorsa vetette gyűjtött mindent ami csak keze ügyébe került és amit meg tudott szerezni: ásványokat, felírtos köveket, okleveleket, könyveket, kéziratokat, növényeket és állatokat.

Bejáratos volt az udvarba, ismert megbecsült katona. Később kegyvesztett lett és életének hátramaradt éveit a tudománynak szentelte. Nagyon sok mindenhez értett. Volt csillagász térképész, ichtyológus, régész, geológus, tengerkutató, ethnográfus, festő, filológus. Tagja volt a párizsi montpellier-i, londoni tudományos akadémiának, megalapította a bolognai Tudományos és Művészeti Intézetet. Sorolhatnám még tovább is. Korának univerzális tudósa volt.

A Dunáról szóló hatkötetes művével, a *Danubius Pannonico-Mysicussal* megalkotta a legnagyobb művet, amit valaha is készítettek erről a folyóról. Húsz évet töltött Magyarországon a török elleni harcban és lankadatlan munkában. Megtalálta Buda visszavételekor a Corvina könyv-

tár maradványait. A maga idejében a legpontosabb térképeket készítette el erről a vidékről, lejegyezte a székely rovásírás ábécéjét, néprajzi megfigyeléseket tett, régészeti lelőhelyekre hívta fel a figyelmet, felmérte a római sáncokat, megtalálta Trajánus hídját a Dunán stb.

Magános férfi volt, mégsem egyedül munkálkodott. Barátainak nevezhette Malphigit, Newtont, Réaumurt, Boerhaavet, Eustachot, korának legismertebb tudósait. Nem mondhatni el ugyanezt katonai feljebbvalóiról, akik irigykedtek az olasz idegen gyorsan emelkedő pályája miatt. Ez törte ketté karrierjét, s ez kényszerítette gyűjteményeinek rendszerezésére, munkáinak befejezésére és kiadására.

Titkárai és ügynökei segítségével óriási mennyiségű anyagot halmozott fel amelyet nem sokkal halála előtt a bolognai városi tanácsnak ajándékozott, jelezve ezzel is életelvét: Nihil mihi. Ebben az anyagban húsz év gyűjtése Magyarországra vonatkozik. A kéziratok 120 kötetet tesznek ki s minden kötet kb. 5—600 oldalas.

Marsigli Magyarországon tulajdonképpen soha nem felejtették el. Művei a könyvtárakba főleg Széchenyi könyvtárából kerültek, mindig hozzáférhetőek voltak. Mégis, először csak 1849-ben hivatkoznak rá. Ennek is megvolt a maga oka amivel nem óhajtok foglalkozni. Csak a kiegyezés után 1868-ban kezdenek el részletesen foglalkozni vele. Ekkor vált lehetővé ugyanis a tudományok fellendülése és ekkor jelennek meg gyors egymásutánban a magyar történelemmel foglalkozó monográfiák.

Magyarországon a Marsigli kutatást Szilády Áron jelentése indítja el bolognai levéltári kutatásairól. Szilády küldetésének célja az volt, hogy a Budán talált Marsigli kéziratokat átnézzék, mivel lehetséges volt, hogy török defterek is keveredtek közéjük. Más részről a Corvina maradványaira utaló jeleket kereste. Ezután Giovanni Fantuzzi nyomán Beliczay Jónás 1881-ben írta meg Marsigli életrajzát, műveinek jegyzékével, valamint bibliográfiával ellátva.

Thaly Kálmán a Rákóczi kor kutatása révén, a bevezetésben említett probléma kapcsán jutott el Bolognába. Javaslatára Áldásy Antal ismertette a levéltár felépítését, tájékoztatta a közönséget a hozzáférhetőségről, leveleket és két kéziratot másoltatott le, amelyeket azután Thaly elemezett, az egyiket még ugyanabban az évben, 1892-ben, a másikat pedig 1896-ban.

Thaly ismételt sürgetésére Budapest tanácsa 1901. elején Faknói Vilmost kérte fel a kutatásra, ő azonban más irányú elfoglaltsága miatt erre nem vállalkozhatott. Előterjesztésére Veress Endre végezte el ezt a feladatot. Ő készítette el a 120 kötetnyi kézirat magyar vonatkozású jegyzékét. Megjelent 1906-ban. Egy évre rá a Budavár ostromára vonatkozó térképeket, iratokat adta ki.

1930-ban a Bolognai Tudományos Akadémia, Marsigli halálának kétszáz éves évfordulójára ünnepséget rendezett de ezt megelőzően, még

1928-ban, Veress Endre tájékoztatta az olasz közönséget a magyarországi Marsigli kutatásokról.

Az évfordulói ünnepségeken Itália magyarországi nagykövete, a bolognai hivatalos és tudományos körök képviselői magyar részről pedig a szegedi és pécsi egyetem, valamint a Corvin Mátyás Társaság képviselői jelentek meg. Ez alkalommal díszkiadásban jelentették meg Marsigli néhány kiadatlan munkáját, önéletírását és munkásságáról szóló más műveket.

Magyarországon ezután még 1941-ben a Soproni Szemlében jelent meg Marsiglirol egy rövid cikk, majd 1959-ben a szolnoki múzeum jelentetett meg egy tanulmányt Uherkovich Gábor tollából. Azóta a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári tájékoztatása szerint Magyarországon senki nem foglalkozik Marsiglivel.

Tudomásom szerint Jugoszláviában 1903-ban Beigel István jelentette meg Marsigli iratainak boszniai vonatkozását, majd a Matica Srpska kiadásában 1957-ben Radojčić Nikola írása látott napvilágot: „Lik Vojvodine krajem XVII. veka po dokumentumima u ostavini grofa Marsilija” (sic!). Ma Jugoszláviában szintén nem foglalkoznak Marsiglivel.

Műveit idézgetik, hivatkoznak rá, pontosan azonban senki sem ismeri mi rejlik még irattárában habár, mint említettük, húsz évig élt gyűjtött, harcolt ezen a vidéken. Ez indított arra, hogy összeállítsam ezt a bibliográfiát, életrajzában azt a szempontot követve, hogy merre járt, mert ahol megfordult, onnan jegyzetek és megfigyelések nélkül nem távozott.

MARSIGLI ÉLETRAJZA

Luigi Ferdinando Marsigli 1658. július 10-én született Bolognában, Olaszország egyik legrégibb egyetemi városában, Emilia tartomány székhelyén. A hely, az idő és származása egyaránt meghatározta világnézetének fejlődését. Apja Carlo Marsigli gróf, anyja Margita Ercolani grófnő volt. Mint grófnak sok olyan ajtó nyílt meg, amelyek másoknak csak érdemek megszerzése után, vagy még úgy sem nyílik meg. Hat testvére közül csak a legidősebbel – aki Perugia érseke lett, – volt mindvégig jó viszonyban. Közülük csak a legfiatalabb fiú, Filippo alapított családot, mivel a többi állása, vagy életmódja ebben meggátolta.

Bologna érseki székhely volt, pápai uralom alatt állott, és mint ilyen, a katolicizmus egyik fő támaszának számított. Marsigli születésekor a pápai széken VII. Sándor ült, akinek célja a keresztény hatalmak egyesítése volt a török ellen, amely már 150 éve uralta Magyarországot.

Tanulmányait Bolognában, Padovában és Velencében végezte. A gombákról írt művében² hálásan emlékszik meg tanáraitól Marcello Malphigi-

ről, Trionfetti Leliusról, Geminiano Montanariról. 1676-ban nagybátyjával Ercolani Antonio gróffal Rómába ment, ahol a pápánál tisztelgett. Tanulmányait Rómában folytatta, a matematikus és csillagász Borellinál, Oliva és Nazari tanároknál.

Római tartózkodása meghatározó volt tudományos képzését tekintve. A következő évben Nápolyba ment. Hazatérőben Livornón át vette útját a tengeri kereskedelem megismerése végett. Meglátogatta Firenzét is, amelynek főleg könyvtára érdekelte.

1678-ban tért vissza Bolognába, ahol megválasztották a Magistratura degli Anzianiba, amelynek többek között, feladata volt megrendezni a karnevált, ami akkor fontos ünnepnek számított. Egy karnevál alkalmával esett meg vele, hogy lova megvadult, elvesztette felette uralmát, s így nem indulhatott a versenyen. Emiatt a kor szokásaihoz híven, választottjához nem közeledhetett (lehetséges, hogy ebben más tényező is közrejátszott – nem szándékom ezt kideríteni). Annyi bizonyos, hogy családot nem alapított.

Padovában Phigi vezetése alatt anatómiát tanult, s mint Malphiginak írja, maga is boncolt. Itt értesült arról, hogy Velence új követet küld Konstantinápolyba. A török legyőzhetetlenségéről keringő hírek felkeltették érdeklődését és apja beleegyezésével Civrani Pietrohoz csatlakozott.

Útjáról naplót vezetett, időnként levelet írt Malphigihez és Montanarihoz. Barátságot kötött Husein és Abubekir tudósokkal, akik tájékoztatták a török politikai és katonai életről, megismertették a török nyelvvel és irodalommal. Tanulmányozta a Bosporust és tervbe vette egy a régi és új Törökországról szóló mű megírását. Erről szól egyik tractatusa, amelynek végén egy kagylót ír le, illetve ismertet bonctanilag. Törökországról szóló művét I. Lipótnak mutatta be, de az, a közelgő háborúra való tekintettel, kiadását nem engedélyezte, így csak Marsigli halála után jelenhetett meg. Az anyagot e művéhez 11. hónapi konstantinápolyi tartózkodása alatt gyűjtötte össze, majd később rabsága idején szerzett adatokkal bővítette ki. Azt, hogy ekkor még régészettel nem foglalkozott az is mutatja, hogy Görögországon és Dalmácián keresztül való visszatértekor figyelemre sem méltatta azok római kori emlékeit. Ugyanekkor tervbe vette egy, a görög és örmény egyházzal való mű összeállítását.³

Alig érkezett meg törökországi útjáról elvesztette édesapját (édesanyja még első római útja előtt meghalt.).

1681-ben ismét Rómába utazott, ahol csatlakozott Krisztina volt svéd királynő udvarához. Megmutatta a királynőnek a Bosporusról szóló tractatusát, amelyet az sajátkezű jegyzeteivel látott el (ez a példány megtalálható a bolognai könyvtárban).

1682-ben Svájcban keresztül Bécsbe ment. Előterjesztette a császárnak a török Európából való kiűzetéséről készített tervét, és kérte felvételét

a hadseregbe. Kérelmét a császár teljesítette s ezzel Marsigli élete fordulóponthoz érkezett; osztrák szolgálatba lépett.

Elküldték Aeneas Caprara tábornokhoz, ahol mint közlegény kezdte szolgálatát. Innen Győrbe került a muskétásokhoz. Káplárrá, majd őrmesterre léptették elő. Bádeni Hermann herceg megbízta a Rábaköz feltérképezésével, s a készített mappa szolgált azután a küszöbön álló hadműveletek alapjául. Marsiglit ekkor már a haditanácsban találjuk.

IV. Mohamed szultán 1683. március végén indította el seregeit Bécs ostromára. A dunántúli megyék, Sopron, Vas és Mosony megyék kivételével mind Thökölyhez pártoltak, így a szultán a Rábáig akadály nélkül vonulhatott előre. Marsigli kapta feladatul, hogy gátolja meg a török átkelését a Rábán. A megbízatást teljesítette és ennek jutalmául kapitányi rangot kapott. Később tarthatatlan helyzetbe került, állásait kénytelen volt feladni, emberei szétszóródtak, ő pedig török rabságba esett. Achmet temesvári pasa szolgálja lett, aki egy kávé mellé osztotta be. Marsigli kénytelen volt megtanulni a mesterséggel járó foglalkozást, ennek eredményeképpen írta meg később a kávéról szóló művét. (Érdekesképpen megemlítem, hogy Bécs alatt a török táborban zsákmányul esett kávé egy lengyelnek adományozták, aki ezzel alapította meg az első bécsi kávéházat.).

Győr alól a török sereg Bécs alá vonult, amelyet azonban Starhemberg kitűnően védett. Időközben Hussein basa és Thököly csatát veszített a császári sereggel szemben ami miatt a török sereg lázadni kezdett. Hogy a súlyosabb helyzetet megelőzze, a nagyvezír minden tizenhat év feletti rabszolgát kivégeztetett. Marsigli életét két boszniai katona mentette meg,⁴ akiknek jutalmat ígért.

A török sereget a lengyel király, Sobieski, szeptember 10-én Kahlenbergnél szétverte. Marsiglinek gazdája lova után kötélre kötve, 18 órát kellett futnia. Életét ismét a két (három?) boszniai testvér mentette meg. Álöltözetben bejárta velük Buda környékét, és erről, valamint az eszéki hídról, térképet készített, amelyet később a lotharingiai hercegnek küldött el. A testvérek, váltságdíjat remélve Szlavónián keresztül magukkal vitték Boszniába. Ezen útja alkalmával szerezte betegségét, amely azután egész életén végigkísérte. (Pontosan mi volt nem tudom, csak annyit, láz és vérhas).

Ramaban, a testvérek kunyhójában leláncolva feküdt betegen, ferencesrendi barátok ápolták egy álló évig. A kért váltságdíjat Civrani küldte el, egy török kapitány azonban újra elfogta és letartóztatta. Báránbörbe bújva ismét megszökött és Splitbe ment. Innen Velencébe utazott, fölkereste Civranit, aki szeretettel fogadta.

Értesítette a császárt és a lotharingiai herceget kiszabadulásáról. Szol-

gálatát újra felajánlotta. Bécsbe utazott, ahol a császár kihallgatáson fogadta. Ausztria, Lengyelország, Velence és a pápa szövetségben állt a török ellen. A szövetségesek ekkor már megkezdték Buda ostromát, így Marsiglit is ide irányították. Az alsóváros be volt véve, de a várral nem boldogultak. Starhemberg a kétoldali támadást javasolta, Marsigli viszont a töröknek a Dunától való elszakítását. Azonban mindkét terv kudarcba fulladt.

Marsigli a Budán dühöngő járványban megbetegedett, ezért Bécsbe ment gyógyíttatni magát. A Bádeni Őrgróffal tért vissza, akit a császár az eredménytelen ostrom okainak kivizsgálására küldött. Az Őrgróf az ostromot idő előttinek vélte, így a sereget elvonták Buda alól. Betegsége kiújult és ismét Bécsbe utazott.

A következő évben terszerű hadjárat indult a török ellen. A Buda környékén török kézen lévő várak visszafoglalására, valamint Esztergom és Visegrád megerősítése került előtérbe. Ennek véghezvitelét Marsiglire bízták. Ekkor nevezték ki ezredessé. Először Érsekújvárt vívták meg, ahol Marsigli hadmérnöki képességeit bevetve jeleskedett, de mint katona is az élen járt. Betegsége újból Bécsbe kényszerítette. Innen téli szállásra Sopronba ment. Itt írta meg munkáját a kávéról.

1686. tavaszán a török kézen lévő Székesfehérvár kikémlelésére küldték, azonban a császár parancsára a sereg Buda megvételeire indult. Marsigli Bécsűjhelyre ment Rabatta grófhhoz a beszerzendő felszerelés végett. Itt nevezték ki az ostrom műszaki generalis-inspectorává, majd visszaküldték a lotharingiai herceghez. Ez Buda tervének elkészítésével bízta meg, amelyet rövid idő alatt el is készített. Az ostrom megkezdése a parancsnokok civakodása miatt egy hónapot késett. Végül három eredménytelen roham után sor került az ostromárkok megvonására. Marsigli e munkák irányítása közben megsebesült, karját golyó törte össze.

Abdurrahmann, az utolsó budai basa erősen tartotta magát. Marsiglit a lotharingiai herceg után következő első katonai rangra léptették elő, hogy munkáját megkönnyítve, az ostrom hamarabb véget érjen. A nagyvezír segélycsapatait szétverték, Buda várát pedig 145 éves török uralom után, 1686 szeptember 2-án visszafoglalták.

Marsigli tudva a Budán lévő keleti könyvtár létezéséről,⁵ annak maradványait próbálta megmenteni, amelyre a főmecsetben rá is akadt. Emellett a Corvina maradványait is megtalálta; az eredeti 50.000-nyi kötetből az épen maradt és szétszaggatott könyvek száma 800 volt Buda visszavételekor. Ezekből Rabatta 300-at Bécsbe küldetett. Marsigli néhányat megtartott magának, Petelio császári könyvtárnokot pedig arra kérte, állítsa össze a Bécsbe küldött könyvek jegyzékét.⁶ ez azonban nem készült el soha.

Marsigli ekkor került először szembe írigyeivel, akik mint idegent megvetették, gyűjtéseit kapzsiságnak tartották.

A bádeni Őrgróf megvádolta, hogy a Corvinákat a császártól tulajdonított

ta el, és ezért árulással gyanúsította. A lotharingiai herceg azonban védelmébe vette, így a császár a vádat elvetette.

A török kiűzésére indított hadjárat 1687-ben folytatódott. A lotharingiai herceg seregével Eszék elfoglalására indult, előbb azonban a Dráván és mocsarain való átkelés végett Marsiglit egy híd építésével bízta meg. Ezt Marsigli sáncokkal erősítette meg. Eszék ostromával nem sokra mentek, ezért a herceg Mohács felé vonult Marsiglit pedig Siklósra rendelte. A török utánuk ment és a herceg, Marsiglival az ellenséget két tűz közé fogva, megverte a törököket. Ez a vereség a nagyvezírnek életébe, a szultánnak trónjába került.

Felmerült Szlavónia és Erdély felszabadításának lehetősége. Szlavóniában Dünevald gróf elfoglalta Pozsegát, Valkót, Karlócát, Oravicát és Eszéket, a törököt pedig a Száván túlra szorította vissza.

A lotharingiai herceg Kolozsvár elfoglalása után téli szállásra vonult. A bajor választófejedelem Eger megvívásával Doria örgróftól bízta meg, Marsiglit pedig ennek megtekintésére, majd Eperjesre küldte Caraffához. Ő azonban az egri tárgyalások után, a parancsot megszegve, Pozsonyba ment József főherceg magyar királlyá történő koronázását megtekinteni.

1688-ban a császár követségbe küldte a pápához, ahol beszámolt a szövetségesek addig elért eredményeiről, valamint előterjesztette tervét Nándorfehérvár (Belgrád) visszafoglalásáról. A pápa erre a célra 100.000 scudit ajánlott fel. A sereg parancsnokává, a lotharingiai herceg betegsége miatt a bajor herceget nevezték ki.

Marsigli a beteg herceget Pétervárad és Újlak között találta. A herceg Bécsbe küldte, és Marsigli a császárnak három tervet nyújtott be Belgrád elfoglalására. Gróf Kinsky és Stratmann a Száván túli vidéket nem ismerve Marsiglitől kértek tanácsot arra nézve, hogy hol húzzák meg a határt. Ő a Morava vizét és a Balkán hegységet javasolta, amit el is fogadtak.

Eközben a franciák is mozgolódtak, csapataikat a Rajna felé indították. Eléjük a lotharingiai herceget küldték, míg a déli sereg vezére a bádeni Lajos herceg lett, aki már egyszer megvádolta Marsiglit. Marsigli nem volt hajlandó a hercegnek engedelmeskedni és csak felsőbb parancsra maradt meg a helyén. Hidat vert a Moraván, megerősítette Szendrőt (Smederevo); így lehetővé vált, hogy a császári sereg támpontot nyerjen a Balkánon. A sereg azonban Požarevactól tovább nem nyomulhatott, mert a bekerítés veszélye fenyegette.

A bádeni herceget a nehéz helyzetből Marsigli segítette ki; új hídát vert a Moraván és biztosította a visszavonulást Smederevo felé. Sőt a helybeliek segítségével megfelelő megoldást, szorost találva a törököt még meg is futamította.

A török sereg roncsai Niš felé vonultak vissza, ahova a császári sereg követte őket. A várat Veterani és Piccolomini két oldalról támadta meg,

Marsigli a hidat zárta el, így a hercegnek 15.000 emberrel 60.000-nyi török felett sikerült fényes győzelmet aratnia.

Marsigli megerősítette Ništ, a herceg pedig Oláhország elfoglalásán gondolkodott, ahol télire szállást és élelmet találhatott. Viddin felé vonult, amelyet Sarri Oscin basa néhány ezer emberrel védett. Az ostromot két sánc emelésével kezdték meg, ahonnan a várat nyugodtan ágyúzhatták. A kislőtávú ágyúk miatt nem sok eredményt vártak, a vár őrsege azonban pár nap után megadta magát. A sereg Fetislandra ment téli szállásra, Marsigli megerősítette Viddint, majd követte őket.

Fetislani táborozása alatt a szerbiai római régiségeket kutatta fel, ráakadt Trajanus dunai hídjának romjaira, és Constantinus császár hídját is megtalálta, amelynek hírét csak római érmek tartották fenn.

Amikor először Magyarországon járt, figyelmét a Duna vonta magára és a török elleni hadjárat alkalmával mindinkább megerősödött benne az az elhatározás, hogy egy nagy, a folyóról szóló művel örökíti meg nevét. Elkezdte gyűjteni az anyagot és szorgalmasan publikált. Ebben az időben írta meg:

1. *Observationes Astronomicae in castris factae cum celenographie Lunae.*⁷

2. *Miscellanea rerum Naturalium* (A Duna hydrográfiája).

3. A dunai halaktól írt mű, a halak török és szerb neveivel.⁸

4. A dunai halak anatómiájáról vett rajzai.⁹

Ez azonban nem merítette ki energiáját: lefordította és jegyzetekkel látta el a szerb királyok és despotákról írt szerb nyelvű művet.¹⁰ összeállította a Duna mellett talált római régiségek, feliratos kövek gyűjteményét, elkészítette a Trajanus hídjára vonatkozó rajzait és jegyzeteit.

Az Oláhországban vezető hidat ugyanott akarta felverni, ahol Trajanus, ez azonban az erős szelek (košava) miatt nem sikerült. Ezért a Cernesnél levő szigetet használta fel hídverésre. Az elhagyott tartományban az Aluta (Olt) mellett lakott, Brankovan fejedelem palotájában. A fejedelem kalandorhoz illő feladattal bízta meg: szerezzé meg a nemrég elhalt vajda kincseit. 200 lovassal, a feladatot Marsigli bravúrral oldotta meg s az értékek illetékes helyre kerültek.

Lajos bádeni herceg, házassága miatt a parancsnokságot Heisler tábornokra bízta, a téli szállást elhagyta és Bécsbe távozott. Marsigli Brassóig kísérté, ahonnan az Orsován alul fekvő vidék kikémlelésére indult, hogy a téli táborozás végéztével Belgrád ostromát elkezdhessék. Miután feladatát teljesítette, tervet készített, amelyet Bécsben elfogadtak. Ittartózkodása alatt nagy figyelmet fordított az Al-Duna faunájára és a római régiségekre.

Február végén Strasser generális Nišbe küldte, hogy a török és tatár által szétvert öt ezred maradványait szedje össze. 1690-et írtak akkor.

Károly lotharingiai herceg Linz mellett meghalt, így a déli sereg parancsnoka végleg a bádeni Lajos herceg maradt. Megtudva, hogy a nagyvezír Magyarországra, Thököly pedig Erdélybe szándékozik betörni, minden erejét a Dunánál, Belgrádnál akarta összpontosítani. Ništ fel akarta adni, amit Marsigli nem helyeselt. A haditanács hasonlóan vélekedett. Emiatt a bádeni örgrófban és a hercegben csak nőtt a gyűlölet Marsigli iránt.

Időközben a franciákkal tovább folyt a háború. A megosztott erőkkal sem itt, sem ott nem érték el eredményt. Emiatt az angol és németalföldi követ, főleg saját érdekét nézve, békekötést javasolt a törökkel, amit az, veszteségeit tekintve el is fogadott volna.

Marsigit ez ügyben Kinsky és Stratmann kihallgatásra rendelte, akiknek beszámolt a hadi helyzetről, majd megbízásukra olyan tervet szerkesztett, amelyet mindkét fél elfogadhatott. Bécsből Veterani kérelmére Niš-be irányították. A bádeni herceg átkelt a Száván és Niš felé tartott, amelyet Veterani elhagyott miután Starhemberg Guidora bízta a parancsnokságot. Jagodina mellett szállt táborba és ide érkezett az erdélyi sereg vereségének híre, ami nagy pánikot keltett. A herceg ekkor Smederevon keresztül Erdélybe szállította csapatait.

Marsigit a sereg hátramaradt részének átszállításával bízta meg. Ő a rendelkezésére álló erőkkal Ó-Orsovánál megszállta Ada-Kaleh szigetét és elvágta Belgrád utánpótlásának vízi útját. Ezután Lajos herceg után, Szebenbe ment, aki elől Thököly Udvarhelyig hátrált.

Eközben Belgrádban felrobbant a löszerraktár, és a vár egy részét is romba döntötte. Marsigli tanácsára a herceg lerontatja Brassót, s annak őrségét Fogarasba rendeli. Miután ezt Marsigli végrehajtotta, az Olthoz ment, hogy kikémlelje az ellenség táborát. Innen az erdélyi szorosokhoz vonult. Innen hozta magával a székely rovásírás ábécéjét és feljegyzett naptárait.¹¹

A tél beálltával Bécsbe hívták a békekötés ügyében. Az addig gyűjtött tárgyakat és iratokat Bolognába küldte testvérének.

A békeközvetítő az udvar és a porta között Anglia követe volt. Mellé adták tanácsadónak Marsigit, aki ez időre formálisan kilépett a császár szolgálatából. A nagyvezír nem mutatkozott engedékenynek, így Marsiglinak nehéz dolga kerekedett. A béke feltételeinek meghatározását Lajos herceg belátására bízták. A herceg Vukovárnál táborozott, a török pedig Belgrádnál. Marsigli három napig járt-kelt a két tábor között, mint közvetítő. A francia tolmács mindenáron be akart avatkozni, Marsigli azonban kijelentette, hogy a portával alkudozik és nem Franciaországgal.

Júniusban meghalt III. Szolimán szultán, miután a nagyvezír kerekedett felül, aki hallani sem akart a békéről. A korábbi angol követ segítségével azonban nagy nehezen sikerült megegyezni az előzetes pontokban. Na-

gyobb lett a hajlandóság a törökben a béke iránt a slankameni ütközet után (1691. aug. 19.) amelyben súlyos vereséget szenvedett. Erre a nagyvezír hajlandó volt a császár kezében hagyni mindazt, amit elfoglalt, a lengyeleknek visszaadni a lerontott Kamenietzet és végül Velencének elégtételt adni. A két követ megérkezéséig a béke megkötése függőben maradt.¹²

Marsigli 1692-ben a békében érdekeltet képviselőivel Konstantinápolyba ment, ahol diplomáciai küldetése mellett az ott található régiségeket tanulmányozta, megfigyelte a Bosporust, az abban élő halakat és befejezte a török hadászatról szóló művét. Együttal török, arab és görög kéziratokat is gyűjtött.¹³

Folytathatta megszakadt béketárgyalásait az új nagyvezírral miután visszatért Bécsbe jelentést tenni. Bécsből Eszékre küldték, ahonnan tovább kellett volna mennie a tárgyalásokra, de betegsége miatt visszatért Bécsbe.

1693-ban kinevezték a Mohácson állomásozó tüzérség tábornokává. Innen az Al-Dunához kellett mennie, ahol a császári csapatok egyesültek. A Dráva torkolatán felül átkelt a Dunán és Bács-Bodrogh megyén (sic!) keresztül csapatait Pétervárad felé vezette. Elkerülve a mocsarakat rendeltetési helyére érkezett. Itt újra hídveréssel bízták meg, majd az Erdéllyel való összeköttetés megszervezésével. A Péterváradnál egyesült sereg haditanácsa Belgrád ostromát vette tervbe, habár megfelelő felszereléssel nem rendelkezett.

A tervet azért sem valósíthatták meg, mert a török utánpótlási vonalakat nem tudták elvágni. Az ostromot abbahagyták. Marsigli novemberben Pestre ment, majd innen téli szálláshelyére, Zólyom megyébe. Az itt tett megfigyelések adták mint maga mondja, egyik kötetéhez a bő anyagot. Kötényt véve lement a bányákba, megfordult a kohókban, rajzokat készített a tárnákról, ásványi, földtani megfigyeléseit jegyezte fel.

Nem szabad elfeledni, hogy környezete nem értette, miért gyűjt mindent, ami csak keze ügyébe kerül, miközben szálla volt szemükben azért is, mert idegen létére rövid idő alatt igen magas rangot ért el a hadseregben. Úgy tartották, hogy saját érdekeit képviseli és nem a császáré. A gyűjtemény pedig egyre szaporodott Bolognában.

A tavasz beálltával a seregek élére Aeneas Caprara tábornok, helyettesként Heisler tábornok került. Marsiglit Titelhez küldték, hogy a tiszai átkelőhelyet és Szegedet biztosítsa. A törökök a mocsarak között betörték ugyan Bácsmegyébe és Titelt is megtámadták, de az Eszékről küldött segítséggel sikerült neki állásait megvédeni.

Bejárta a Bácsmegyét átszelő, előtte senkitől sem említett sáncot, amelyet „római sáncnak” nevezett. Ekkor lett figyelmes a Tiszán túl, mintegy Tokajig húzódó és onnan a Dunáig, Vácig, vonuló árokra amely Csörsz árka néven ismeretes. Ezeket a földműveket olyan határozottan mint ő,

előtte senki más nem térképezte fel. A bácsmegyei római sáncokról sincs pontosabb korabeli térkép, mint amit ő készített.

A Dunáról írt művének II. kötetében említ egy Titelben és egy Szabadkán, a metanasta jazygok földjén talált föliratos követ, amelyek szerint az bizonyítja, hogy a rómaiaknak a Dunán innen is voltak megszállva tartott területeik.

A nagyvezír Belgrádból Pétervárad felé közeledett, ütközetre azonban nem került sor, mivel a török seregben láz ütötte fel a fejét.

A tél ideje alatt elkészítette a Gömör és Kis-Hont, továbbá Szepes megyében talált ásványok jegyzékét.¹⁴ Ezekre vonatkozó tanulmányait is összeállította.

1694-ben nagy kitüntetés érte: a császár aranykulcsos kamarássá nevezte ki. Az eskü letétele végett az udvarnál kellett megjelennie. Bécsbe ment, ahonnan azután ismét a harctérre küldték.

II. Ahmet meghalt, utódja II. Musztafa a békéről hallani sem akart. Az egyesített császári sereg élére Savoyai Eugent nevezték ki. Marsigli feladata a török feltartóztatása volt a Tiszánál és Lippánál. Ezt azonban még Schlick tábornok segítségével sem tudta elérni, Lugost és Karánsebest elfoglalta a szultán, Veterani seregét pedig szétverte. A vereséget alaptalanul a parancsnokok ügyetlenségének tulajdonították.

Temesvárt még a következő évben sem tudták visszafoglalni. Marsigit a Maros mellékre küldték, miután hidat veretett Titelnél a Tiszán, hogy biztosítsa az összeköttetést Péterváraddal. A császári sereg a 80.000 főnyi török felmentő sereg közeledtének hírére ezen az úton vonult vissza. Ekkor történt, hogy Marsigli a neki alárendelt Salzer grófort engedetlenség miatt vasra verette, aki emiatt gondatlan pénztárkezeléssel vádolta meg. A pénztárban csakugyan volt hiány, mivel Marsigli néha onnan összegeket vett kölcsön gyűjtése fedezése végett. Ezt később mindig pótolta, de ez a tényálláson mit sem változtatott. Bécsbe hívták és vizsgálatot indítottak ellene, amely egy évig elhúzódott. Így a zentai csatában nem is vehetett részt, de Savoyai Eugen levél útján igénybe vette földrajzi helyismeretét.

A bizottság végül is felmentette, és állásába visszahelyezte. Idejét ez idő alatt sem töltötte tétlenül; a bolognai foszforral tett kísérleteiről írt értekezést. Ez Lipcsében 1698-ban jelent meg.

Márciusban ismét elfoglalta régi állását, egy időre azonban még Bécsben maradt Kinsky és az angol követ felszólítására. A határok megállapítására Marsigli mappáit használták fel. A béketanácskozásokon Kinsky elnökölt, tagjai voltak Kaunitz alkancellár, Bucelini helyettes kancellár, a haditanács elnöke Starhemberg és Marsigli.

Starhemberg óvást emelt Marsigli jelenléte ellen, azonban helyi ismereteket nem tudták nélkülözni, így Starhembergnek a bizottságból ki kellett

lépnie, mivel kitartott óvása mellett. A császár és Kinsky ismerték a törökről szóló művét, annak keletkezését, írójának földrajzi ismereteit, ezért a tanácskozásokban való részvételét szükségesnek tartották. A béke megkötésére Oetting Farkas grófot, Slink (!) grófot és Marsiglit, mint tanácsadót küldték ki.

Kinevezését megkapva Futakra utazott, ahol a követek összegyűltek. Tanácsára Karlócára mentek, mivel ott könnyebben lehetett lakásokat kapni és közelebb is esett a Dunához. A környező területeket semlegesnek nyilvánította mindkét fél, de a tárgyalásokat csak akkor kezdték el, amikor Marsigli gondoskodott olyan épületről, ahova minden követ egyszerre léphetett be. Ez az épület Karlócán ma is látható.

November 17-én összeültek a küldöttek, és megkezdtek munkájukat. Itt volt a császár, a szultán a lengyel király, Velence követe, valamint az orosz, angol és németalföldi küldött. A császáriakkal a birtoklás szerint történt a megegyezés, ezen felül néhány erőd lerontását határozták el. Ezután a határvonalakat állapították meg. Velence egyezett bele legkésőbb a megvonandó határba, míg végül 1699. február 9-én mindnyájan aláírták az okiratot.

Marsigli a béke megkötése után, mint teljhatalmú megbízott utasítások végett Bécsbe utazott.

Útközben megtámadta egy martalóc csapat (!), szakácsát halálosan, őt magát is súlyosan megsebesítették. Amikor Bécsbe érkezett Kinsky gróf haldoklott, s nem sokára meg is halt. A gróf személyében elvesztette egyik legnagyobb pártfogóját. Ellenfelei ezután már szabadon áskálódhattak ellene.

A velencei követ ellenkezése dacára a határt Slankamennél húzta meg. A határvonal feltérképezésénél a velencei és a török követtel igencsak meggyúlt a baja. Ez a munka 1698. novemberétől 1701. április 15-ig tartott. Ramához érve tudakozódott a boszniaiak után, akik életét többször is megmentették, 200 zechinót (aranyat) és 1000 juhot adományozott nekik, mivel igen nagy nyomorban találta őket.

A határvonalak megvonása alatt maradt elég ideje más munkákra is; ekkor adta ki Amsterdamban a londoni tudós társaságnak ajánlott Prodromusát. Ez a később kiadott Danubius Panonico-Mysicusnak mintegy a programja. Ekkor készült el a gombákról szóló művével is.¹⁵

Bevégezve munkáját Bécsbe ment, ahol a császár ismét kitüntetéssel fogadta. Starhemberg meghalt, helyét Caprara töltötte be, aki Marsiglit dandártábornokká léptette elő, és ügyét újra felül vizsgálhatta. Marsiglit teljesen rehabilitálták. Bátyját ekkor nevezték ki Perugia érsekévé.

Keleten béke volt (!). Nyugaton elkezdődött a spanyol örökösödési háború. A császár Franciaországot Flandria felől készült megtámadni. Milano és Mantova megvédésére Savoyai Eugent küldték, aki a franciák

felett győzelmet aratott. Ennek következtében Anglia és Németalföld a császárhoz csatlakozott. A Rajna menti hadjárat vezérévé bádeni Lajos herceget nevezték ki, aki Marsiglit kérte maga mellé. Így került Marsigli Landau ostromához. 500 embert vezetett Csehországon keresztül Norinbergába. Útközben a cseh gyöngy, vagy gránát elterjedéséről¹⁶ készített térképet. A felszerelés hiányos volt, és az ostrom mindinkább elhúzódott. Catinat francia marsall viszont közeledett a felszabadító csapatokkal; ha nem veszik be a várat, a sereg elvesz. Négy nap múlva a vár elesett, a franciák viszont ügyes csellel bevették Ulmot.

Jegyzeteit, amelyekről úgy vélte reá nézve kellemetlen nyilatkozatokat tartalmaznak, Bolognába küldte Eustachio Manfredi orvoshoz és Trionfetti Lelius kanonokhoz. 1702-ben a bádeni herceg Breisachba küldte, hogy a várat védelemre alkalmassá tegye. Parancsnoknak Arco gróf volt kinevezve, akivel nem egyezett. Amilyen állapotban a vár volt, sokáig védeni nem lehetett. Amennyire tudta helyrehozta, habár Arco gróf még erődítési terveit is ellenezte. Marsigli erről értesítette a herceget, majd később az udvart is.

Mire azonban a válasz megérkezett, amelyben az állt, hogy a várat tartani kell az utolsó emberig, a várat már feladták. Arco gróf 1703. márc. 18-án Marsiglit rabságba vetette, ahonnan csak május 3-án engedte szabadon. A katonaság nem kapta meg zsoldját, és ezért az elégedetlenség mindjobban növekedett. Marsigli, hogy katonai becsületét mentse, Bécsbe küldte egyik kapitányát áthelyezését kérve, kérését azonban nem teljesítették, ezért maradnia kellett.

Arco és Marsigli gróft a bádeni herceg becsületvesztetté nyilvánította és Rheinfelden elfogatta. Bregenzben bíróság elé állították őket, Arco gróft halálra ítélték és lefejezték, Marsiglit megfosztották rangjától, kardját kettétörték és öt magát száműzték. Így ért véget szolgálata az osztrák császárnál.

Lépéseket tett aziránt, hogy a császár fogadja kihallgatáson, ez azonban nem sikerült neki. Ekkor írta a Dunáról és a gombákról tervezett nagy művét. Annak, hogy ki volt hibás Breisach feladásában egy külön tanulmány képezhetné tárgyát.

Különben Breisachban is folytatta tudományos munkáit. Trionfettihez írt levelében a breisachi bástyán talált gombát írt le, majd nem sokkal később arról értesíti bályját, hogy régi érmekről¹⁷ készül munkát írni. Minden reményét elvesztve, hogy tisztázza magát, az ítélet után, elhagyta Bécset, Bolognába ment, és beállt a pápai testőrök közé. 1705-ből való levelei tanúsítják,¹⁸ hogy illetékesek ajánlatokat tettek neki, hogy francia, vagy németalföldi szolgálatba álljon (lásd a bevezetőt).

Elkészítette emlékiratait, amelyekben tisztázni próbálja magát a sértő ítélet ügyében. Erre az emlékiratra cáfolat is megjelent, de ennek ellenére

a francia király utasította a milánói kormányzót, hogy Marsiglit karddal övezze fel.

Francia barátai kieszközölték, hogy MontPELLIÉREBEN lakhasson. Az ottani akadémiának különben külföldi levelező tagja volt. Innen CASSISBA, egy tengerparti kisvárosba ment. Házat és kertet vett magának, amelyet maga művelt. Tanulmányozni kezdte a tenger természetét, annak változásait és felfigyelt a tengerfenék és a hegyek kialakulása közötti kapcsolatra, vizsgálta a tenger flóráját és faunáját. Különös gondot fordított a korallokra. Művet is írt róluk,¹⁹ amelyet pontos megfigyelései tesznek értékké.

Az örökösödési háborúban a császáriak megtámadták a pápát is, mire a Vatikán hadsereget állított fel, amelynek élére Marsiglit hívták meg parancsnoknak. A harcból azonban nem lett semmi, mivel 1709. január 15-én békét kötöttek azzal a feltétellel, hogy Marsiglit a pápa távolítsa el posztjáról. Visszatért a tudományhoz és csillagászáttal kezdett el foglalkozni.

Egy tudományos társaság megalapításán fáradozott, ahol művészettel²⁰ is foglalkoztak volna. Ekkor gondolt arra, hogy gazdag könyvtárát Bolognában ajándékozza. Előbb azonban ehhez megfelelő helyiséget kellett találnia.

Visszatért Marseillesbe, befejezte és megírta a „Histoire de la Mer-t,” amely a Párizsi Akadémia Actáiban²¹ jelent meg. Párizsba küldte a korallokról és a tengeri növényekről írt művét is.

Ettől kezdve minden erejét egy intézet felállítására fordította. Elgondolásához megnyerte a pápa beleegyezését is. Kiadta olasz nyelven a tenger történetét, miközben régészetet tanult, hogy elemezni tudja az összegyűjtött régiségeket.

Régészeti tanulmányainak befejezése után visszatért Bolognába. 1712. január 11-én tudományos gyűjteményét a városnak ajándékozta. A tervezett intézetet végül is 1714. március 13-án nyitották meg.

Római tartózkodása alatt újra fegyverhez kellett nyúlnia, a török ugyanis támadást intézett a tenger felől, és őt bízták meg a védelemmel.²² A partvonalról készített térképe megtalálható iratai között. Szóba jött közben a Reno folyó vizének szabályozása, amelynek tervét szintén ő készítette el. Ezt a munkát 1720-ban fejezte be. Időközben a Francia Királyi Akadémia tagjává választották. Megírta az „Istoria fisica naturale delle valli del Bolognese”²³ című művét. Hogy kiegészítse a természetrajzi osztályt, Angliába és Németalföldre utazott.

Cassisban egy év múlva szívszélhűdés érte, és az orvosok tanácsára hazatért szülővárosába. Amint hazaért végrendelkezett. Három nap múlva újabb hűdés érte és 30 órai agónia után 1730. november 1-én meghalt.

Testét a bolognai Sta. Magdalena templomban helyezték örök nyugalomra. 1731-ben érmet verettek emlékére, 1765-ben a bolognai könyvtárban mellszobrot állítottak neki az akadémikusok.

A jegyzék összeállításánál a megjelenési sorrendet vettem figyelembe. Fontosabb műveinél közlöm azt is, hogy azok mely könyvtárakban találhatóak.

OSSERVAZIONI, INTORNO A BOSFORO TRACIO, ovvero Canale di Constantinopoli, rappresentate in lettera alla Sacra Real Maestà di Cristina Regina di Svezia (1681.) Roma per Niccolo Angelo Tinassi in 8.

BEVANDA ASIATICA etc. all Eminent. Bonvisi Nunzio Apostolico appresso la Maesta dell'Imperadore etc. (1685.) Vienna d'Austria appresso Gio: Van Ghelen in 12.

DISSERTAZIONE EPISTOLARE DEL FOSFORO MINERALE o sia della Pietra illuminabile Bolognese a sapienti, ed eruditi Signori Colettori dell Acta Eridutorium di Lipsia. Scritta da L. F. Marsigli di S.C.R.M Camerier e Colonello di un Reggimento die Fanteria. (1698.) Lipsia in 4.-Több kiadást ért meg, latinul 1702-ben jelent meg.

DANUBIALIS OPERIS PRODROMUS Ad Regiam Societatem Anglicanam (1700.) Norinberga 60 lap-A Danubius Panonico-Mysicus tervezete. Régészettel foglalkozókra nézve érdekes a pag. 26—28. terjedő rész. Megtalálható a MNM-ban Hungh. 345. alatt és a Belgrádi Egyetemi könyvtárban P 167 alatt.

INFORMAZIONE di quanto gli é accaduto nell'affare della resa di Brisaco, con le Postille responsive alla contra notata Scrittura di Autore Anonimo, intitolata: Innocenza immaginaria di ambi i Generali d'Arco, e Marsigli, a causa della troppo precipitata resa dell'importantissima Fortezza di Brisaco (1705.) in 8.-Megjelent olasz és német nyelven, hely, nyomda és nyomdász megnevezése nélkül.

AGGIUNTA DI ALCUNE SCRITTURA IN SUA DIFESA. (1705.) – Latin és francia nyelven, hely, nyomda és nyomdász megnevezése nélkül.

LETTRE ÉCRITE DE CASSIS prés de Marseille le 18. Decembre 1706 á. M. l'Abbé Bignon, touchant quelques branches de corail qui ont fleuri. (1707.) – Journal des Scavants tomo 35. pag. 346—359.

BREVE STORIA IN CUI SI NARRATO LE CAGIONI DELLA PAS-SATA guerra tra 10 Imperadore e la casa Ottomana e cioccho nell'assedio di Vienna e per alcun da popoi a Turchi avvenne: composta da uno storico turco, e nella nuova volgare favella ridutta. Al Signor Pietro Garzoni. (1709.) Bologna per Constantino Pissari-A Mars. 57 carte 407—446. alapján.

- EXTRAIT D L'ESSAY PHYSIGUE DE LA MER. (1710.) Inserito nell' Istoria dell'Accademia Reale delle Scienza dell' armo-Pag. 23.
- BREVE RISTRETTO DEL SAGGIO FISICO INTORNO ALLA STORIA del Mare, scritta alla Regia Societá di Parigi, ora esposto in una lettera all Eccmo Sig. Cristì no Martinelli Nob. Veneto. Annotazioni intorno alla Grana de Tintori, detta Kermes, in una lettera all'Illmo Sig. Antonio Maria Valisnieri publico Lettere di Padova in 4. con figure in rame (1711.) Venezia per Andrea Poletti.
- DISSERTATIO DE GENERATIONE FUNGORUM ad Ill. et. Rev. Praesulem Joannem Mariam Lancisium Clementis XI Pont. Apost. Max. Archiatrum et Cubicularium intimum, cui accedit ejusdem responsio una cum Dissertatione de Plinianae Villae Ruderibus, atque ostiensis Littoris incremento. (1714.) Roma in folio Ex officina typographica Francisi Gonzagae in via lata.
- LETTERA INTORNO AL PONTE FATTO SUL DANUBIO SOTTA L'IMPERIO TRAJANO, indirizzata al R. P. D. Bernardo di Montfaucon in data di Roma 27. aprile 1715. Megjelent még a Giornale Venezia XXII. kötetében a 116. és következő lapokon és Sallengre A. H.: Novus Thesaurus Antiquitatum Romanorum című művében.
- LETTERE A CLEMENTE XI CIRCA L'ÉSAME DEL LITTERATE DEL MARE ADRIATICO (1715.) – Bologna vecchia vol. 4, carte 131—134.
- LETTERA SCRITTA AL SIGNOR ANTONIO VALISNIERI intorno al origine delle anguille in data de 21. giugno 1717. – Megjelent a Giornale Venezia XXIX. kötetében pag 206 sqq.
- HISTOIRE PHYSIGUE DE LA MER. (1725.) – Ouvrage enrichi de figures dessinées d'après le naturel Par L. F. Co. de Marsigli, membre le Académie Royale des Sciences de Paris. – Amsterdam aux depens de la Compagnie, in folio. 40 rézmetszetes táblával, 173. lap, előszóval. – Megtalálható a Budapesti Egyetemi Könyvtárban.
- DANUBIUS PANONICO-MYSICUS, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in se tomo digestus ab A. F. com. Marsili. – Hagae Comitum, P. Gosse 1726. 54×39. Tomus 1. in tres partes digestus geographicam astronomicam hydrographicam. – pag 12+98+1–20, 26–40. tab.+1 k.
- Tomus 2. De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii. – pag. 6+155+66tab. 1+k.
- Tomus 3. De mineralibus circa Danubium effossis pag. 4+141+ +35 tab.+1k.
- Tomus 4. De piscibus in aguis Danubii viventibus. – pag 4+94.+ +33 tab.

Tomus 5. De avibus circa aquas Danubii vagantibus, er ipsarum nidis. – pag. 4+158.+74 tab.

Tomus 6. De fontibus Danubii. – pag. 128+28. tab. Magyarországon és a Pécsi Egyetemi Könyvtárban, az Országos Statisztikai Hivatal, (itt egy teljes, és egy töredékes példány), a Budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonában található. Jugoszláviában a Matica Srpska könyvtárában, a Belgrádi Egyetemi Könyvtárban van meg (más könyvtárak nem válaszoltak, de valószínűnek tartom, hogy még másutt is megtalálható.). Ezen kívül tudtommal Bratislavában, Krakkóban, Bécsben, Párizsban Vatikánban és természetesen Bolognában is megvan. 1744-ben megjelent francia nyelven is. INSCRIPTIONES, MONUMENTA, ORNAMENTA. – évszám nélkül – Bononiae A Danubius Panonico-Mysicus tom. 2 táblái külön kiadva. Megtalálható a Budapesti Egyetemi könyvtárban és a Velenicei St. Marco Könyvtárban.

ATTI LEGALI PER LA FONDAZIONE DELL'ISTITUTO DELLE SCIENZE ED ART LIBERALI per memoria degli Ordini Ecclesiastici Regolari, e Secolare, che compongono la citta di Bologna. (1728.) – Bologna nella Stamperia di San Tomasso l'Aquino. In folio.

STATO MILITARE DELL'IMPERIO OTTOMANO, incremento e decremento del medesimo del Sig. Co. Marsigli (1732.) 1—2. kötet A La Haye, Pitro Gosse. – Olasz és francia nyelven, egy kötetben, kéthasábos. Orosz nyelven 1737-ben Szentpéterváron jelent meg. – Magyarországon megtalálható a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, Jugoszláviában a Belgrádi Egyetemi Könyvtárban és a Matica Srpska könyvtárában.

LA HONGRIE ET LA DANUBE par le Co. Marsigli. (1741.) – A La Haye, Aux depens de la Compagnie. Marsigli térképei in folio impérial. Bevezetés és 31 térkép. Megtalálható a Pécsi Egyetemi Könyvtárban.

LETTERA AL CANONICO PAOLO GAGLIARDI sopra 10 stato antico de Cenomani, colle note d'Antonio Sambuca, inserita nella memorie Istoricho-critiche intorno all antico stato. (1750.) – Brescia presso Gio Maria Rizzardi a cart. 366 in folio.

LETTERA ALL'ILLUSTRISS. SIG. ANTONIO VALISNIERI del Co. Marsigli riferita nel tomo 2 delle Opere del detto Valisnieri alla pag. 359.

OBSERVATIONS SUR L'ANALYSE DES PLANTES MARINES ET PRINCIPALEMENT DU CORAIL ROUGE. Inserita nell'Histoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris. cart. 48.

OBSERVATIONS SUR LES PLANTES DE LA MER. Nella medesima
Storia a cart. 69.

Azokat a műveit, amelyeket később adtak ki, a bibliográfiában fogom felsorolni. Amelyeket évszám nélkül találtam, azokat mind a végére hagyom.

MARSIGLI IRATAI

Marsigli iratai megtalálhatók a bolognai intézet könyvtárában, amelyet ő alapított, továbbá a bécsi, karlsruhei, valamint a vatikáni levéltárakban. Ezenkívül levelei szétszórta azon családok levéltáraiban, amelyeknek elődeivel kapcsolatban állott. Veress Endre magyarországi filológus és történettudós a Magyar Könyvszemle 1906-os évfolyamában jelentette meg Marsigli iratainak magyar vonatkozásait. Ezt a jegyzéket felhasználva kiválogattam azokat, amelyek a mai Vajdaság területére vonatkoznak. Sorban a kötetek régi száma, alatta a kötet teljes címe, majd a vonatkozások jegyzéke következik.

Vol. 5.

Piante di fortezze, forti, assedi, ponti, accampamenti, e proposizioni fatte all'Imperatore Leopoldo nelle guerre dell'Ungheria e dell'Impero dal generale Co. Marsigli. Ponte sul Danubio, che cominciai a far fabricare a Ram per stabilire la communicatione con la Transilvania, e Servia e che poi Sua Altezza di Baden la fece desistere e far fare a Giuvina.

20×30 cm nagyságú térkép, két példányban.

Plan de Petervaradin et des retranchements faicts par l'armée Imperiale commandée par le Mareschalle Comte de Caprara, avec les campements, lignes et approches de l'armée Ottomane commandée par le Grand Vizir Aly Bassa, arrive le 11. sept. et decampé la nuit du 1. au 2. oct. 1694.

46×64 cm. nagyságú festett térkép.

Segedin. A szegedi vár 42×61 cm. színezett térrajza, felül maga a vár 35. cm. hosszú látképe tollrajzban.

Vol. 19.

Co. A. F. Marsigli Epitome historicum regni Hungariae, sive prodromus et introductio ad „Acta Executionis pacis Carlovicensis” ad Clementum XI P. M.

Nagy negyedréti, 59 lapra terjedő kézirat, a kötet sarkán „Bellum Tekelianum” felirattal.

Vol. 21.

Ichographia fortalitorum limitaneorum, que, vigore pacis Karlovitzensis, plurimam partem sunt destructa aut evacuata, uti guidem relationes huc spectantes clarius docent.

Notandum in omnibus scalis orygie intelliguntur.

Magyarországi, horvátországi és boszniai várak 32×45 cm. nagyságú tervrajzai és látképei. Jegyzékük: 2. Slankamen, 3. Mitrovica, 4. Morovig, 5. Ratzka, 6. Brod, 7. ua. lerombolva, 8. Gradiška, 9-11. Jesenovitz, 12. Dubitza, 13. Kastanovitz, 14. Novi 15. Zerin, 16. Pedalj, 17. Gvozdansky, 18. Sluin, 19. Kremen, 20. Kresnik, 21. Gračac, 27. Titel (oldalt a vár látképével), Négy számozatlan és aláírás nélküli (!), 25. Sablya, 26. Ua. lerombolva, 28. Becskerek, 29. Ua. lerombolva, 27. Becse (mellékelten lerombolva 28. Kanisa a Tisza mellett (mellékelten lerombolva), 29. Szeged (oldalt a város látképével), 30. Ua. lerombolva, 58. Doboy, 59. Brod és vidéke, 63. Visoka, 65. Jajce.

Nem tartottam szükségesnek a teljes jegyzéket közölni. E rajzokat Marsigli és mérnöki kara készítette 1697. őszén mielőtt a várakat a békekötés értelmében lerombolták volna. Jelentőségüket az adja, hogy utolsó megbízható képek.

Vol. 24.

Raccolta di 122 Mappe di osservazioni militari ed erudite fatte al Generale Marsigli per ilimiti dei due imperii, che si stendono per la vera Ungaria e pei regni adjacenti, e che si dovranno riscontrare colle mappe poste in netto, potendo essere in gieste notizie omnesse in quelli. Kisebb-nagyobb térképvezérlatok, eredeti felvételek 1693-tól.

6. Mappa di la del Tibisco fatta nell'anno 1697. Színezett nagy térkép a Tiszától az Oltig terjedő földekről.

7. A Duna völgye Érdtől Futakig a Tiszavidék feltüntetésével.

8. Mappa, che nostra le piu commode marchie tanto per l'armata, che proviande dal Danubio, Tibisco e Marusio a Temisvár, e da guesto per rimettersi di novo occorendo al Danubio in soccorso delle piazze della Schiavonia, come la strada che pigliaranno li soccorsi delli Turchi da Belgrado a tal piazza

A Maros, Bega, Temes folyók vidéke.

30. Sito, pianta davisio d'Illok, fatto nell'anno 1694.

Az újlaki vár 24×30 cm. rajza.

44. Prime notizie per Clain Canisa nell'anno 1694.

Német jelmagyarázattal kibővített kis térképvezérlat.

49. Confluenze del Dravo nel Danubio l'anno 1695. osservata. Kis 20×32 cm térkép.

Vol. 41. et 42.

Mappae geographicae itineris et limitanei

A karlócai békékötést megelőző erdélyi és délmagyarországi felvételek vázlatai.

Vol. 54.

Manuscripti diversi Vol. IV.

7. Progetto a S. M. Cesarea per fortificare realmente Belgrado, e così coprire tutte le conquiste dell'Ungheria.

Tisztázat a 42—58 lapokon.

8. Esame, o perquisitione fatta si per il trasporto del corpo del Beate Giovanni da Capistrano in Illok nel antico convento de Padri Franciscani da L. F. Marsigli del Sirmio. Fatto in Illok li 6. genaro 1689.

24. Index civitatum, oppidorum, arcium Ungariae, eique contiguarum fluviorum etc. (185—188.)

76. Sabác vár tervrajza. 28×39 cm. nagyságú színes térkép.

Vol. 56.

Manuscripti diversi Vol. VI.

Lettere originali in Tedesco, che dal 1693. insino al 1696. molti ufficiali, generali e ministri scrissero al Co. L. F. Marsigli stando in campagna o al commando di Sablya o in altre operationi e cariche militari, con le copie delle lettere in Tedesco, che il medesimo conte ad altri scrisse per tutto il suddetto tempo.

530 lapnyi kötet, elől a levelek rövid tartalmát mutató indexszel. A kelezések helye 1693-ban: Veresmart, Mohács, Futak, Illok, Pest, Szeged. 1694-ben: Pétervárad, Mohács, 1695-ben: Pest, Buda, Kis-Kanizsa, Martonos, Baja, Illok. 1696-ban: Szeged, Sablya, Komlós, Ollós, Szántós, Aranka, Titel, Becskerek, Becse. A levelek írói: Heisler, von Croy Schlick, Co. Derbeville, stb.

Vol. 57.

Manuscripti diversi Vol. VII.

26—28. Progetto per lespugnazione di Belgrado comandato dall'Augustissimo padrone (1698.)

Marsigli fogalmazványa Belgrád két hadi térképével, az ostromot ábrázolja (286—299.)

Vol. 58.

Manuscripti diversi Vol. VIII.

Teljes egészében magyar vonatkozású. Tartalmazza Marsigli véleményeit Erdély határáról, a Maros és Tisza hadi és kereskedelmi fontosságáról. Leírja terveit Pétervárad megvédéséről, a Duna-Tisza köz védelméről, a békefeltételek megvalósításáról.

Vol. 59.

Manuscripti diversi Vol. IX.

A határok megvonásáról szóló jelentések, oklevelekkel kísérve. Főleg szerbia és boszniai vonatkozásokkal.

Vol. 62.

Manuscripti diversi Vol. XII.

1699—1701. közötti jelentések a béke végrehajtásáról és a várak lerombolásáról.

Vol. 63.

Manuscripti diversi Vol. XIII.

Lettere del Consiglio di Guerra ricevute nella divisione, de confini della Slavonia e Croazia. (Eredetiek 757 lapon). 1699—1701. közötti iratok, küldőik szerint rendszerezve.

Vol. 64.

Manuscripti diversi Vol. XIV.

Vegyes iratok: levelek a Délvidékről a német őrségek parancsnokaitól (Pétervárad, Szeged, Belgrád.)

Vol. 66.

Manuscripti diversi Vol. XVI.

Notitiae geographicae originales circa lineam limitaneam Cisdanubialem, sive Diaria in itinere limitaneo Cisdanubiali collecta. Primis ac originalibus suis schedis expressa ac in III libros digesta.

A határkiigazítási munkálatok eredeti térképvázlatai több mint 400 lapon. 1700. május 1.-től 1701. április 21-ig. Hogy Marsigli jelentőségét kiemeljem a magyar történettudomány szempontjából, megjegyzem, hogy más rézmetszet Hunyad és Déva váráról 1701- előttről nem ismert, csak az övé.

Vol. 103.

Documenta rerum Croaticarum et Transylvanicarum
in commissione limitanea collecta.

1. Denominationes montium, fluviorum, civitatumque, eorumque et aliorum locorum, plerumque per Illiricorum, eorumque ab antiquo differentiae et significata.
2. Authores qui de Illyrico et Croatiae, Serbiae et Ungariae scripsorunt.
4. Antiquae Romanorum inscriptiones, quae per Croatiam visuntur.
6. Croatiae erudita descriptio.
8. Banorum Croatiae et Slavoniae cathalogus.
15. Francisci Ladány: De gestis banorum regni Slavonie, (237—273).

Ugyanezen kötet második részében mellékletként:

Conscriptio districtum Karánsebes, Lugos, Bokcsa, Csakova, Versec, Palánka, Pancsova, Porecsa etc.

Vol. A. M. C. I. 5.

Raccolta di mappae geographicae

Azokat a metszett térképeket tartalmazza, amelyeket Marsigli magyarországi útjai alkalmával gyűjtött össze, ezeken felül európai térképeket is tartalmaz. Legértékesebb mindjárt az első, amely Erdélyt ábrázolja. Ezen felül még ugyanitt megtalálhatók:

Pianta di Belgrado con sue fortificationi fattesi l'anno 1695 e 1696, (28 × 35. cm).

Petervaradino nel stato che ful anno 1697 (28 × 28 cm).

Ennyi Marsigli iratairól, amelyek erre a vidékre vonatkoznak. Megnehezíti a válogatás körülményeit az, hogy nem egy országhoz tartoznak, így nem lehet őket teljesen elhatárolni. Viszont ez nincs is szándékomban miután elsősorban Marsigli munkássága érdekel. A felsoroltakon kívül még sok más is található iratai között, ami ránk vonatkozik de, ismétlem, mindez még ezután vár felderítésre.

BIBLIOGRAPHIA MARSIGLIANA²⁸

Marsigli magyar irodalma

HANÁK JÁNOS: Az állattan története és irodalma Magyarországon, 1849. Budapest.
– Rövid életrajz, a Danubius Panonico-Mysicus állattani részének taglalása (35—41. old.)

SZILÁDY ÁRON jelentése bolognai útjáról (1868.) – MTA Értesítője – Marsigli rövid önéletrajza latin nyelven. Latin kódexek felsorolása (128—142. old.)

A CORVINA KÉRDÉSE OLASZORSZÁGBAN (1880.) – Századok (Vegyes közlések) – Recenzió Ercole Riccotti: Sulla Bibliotheca Corvina spigolature című tanulmányáról. (354—355. old.)

BELICZAY JÓNÁS: Marsigli élete és munkássága (1881.) – Budapest-Ért. a Tört. Tud. Oszt. köréből. IX. köt. 9. füz. – Bevezető, Marsigli életrajza, művei életírói. Eddig a legnagyobb terjedelmű, Marsigliéről magyar nyelven megjelent mű, nem a legmegbízhatóbb adatokkal. Nagyrészt Fantuzzi: Memorie della vita de del generale Marsigli című mű átírása.

THALY KÁLMÁN: II Rákóczi Ferenc gyermekkora és ifjúsága (1881.) – Pozsony – Rákóczi és Marsigli kapcsolatai. (268—269. old.)

PETRIK GÉZA: Magyarország bibliographiája 1712—1860. (1890.) Budapest, II. köt. 680. old.

ÁLDÁSY ANTAL: Olaszországi levéltári kutatások (1892—1893.) Budapest, Magyar Könyvszemle. Rövid életrajz, szerepének taglalása a francia-magyar kapcsolatok-

- ban. Marsigli iratainak katalógusa a bolognai egyetemi könyvtárban; az irattár felépítése, hozzáférhetőség. (240—277. old. Marsiglira vonatkozó rész 258—274. old.).
- HAVASS REZSŐ: Magyar Földrajzi Könyvtár (1893.) Budapest.
- THALY KÁLMÁN: A székesi gróf Bercsényi család története (1892.) Budapest, Marsigli magyar kapcsolatai III. köt. (608—621. old.)
- THALY KÁLMÁN: Erdélyi costume-képek a XVII. századból. (1893.) Akadémiai Értesítő, Budapest. A Le Populatione di Transylvania composta di varie nazioni, di diverse lingue, eligioni usi e vestiti című Marsigli kézirat elemzése (658—661. old.)
- ÁLDÁSY ANTAL: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története (1895.) Századok, Marsigli kapcsolata a Rákóczi szabadságharccal. (561—562. old.)
- THALY KÁLMÁN: A budai mufti könyvtára az 1686-os években (1896.) – Magyar Könyvszemle, Budapest, (338—340. old.)
- REIZNER JÁNOS: Szeged története (1899.) Szeged, vol. I. pag. 169. et seqq.
- MARGALITS EDE: Beigel Istán: Marsigli iratai a bolognai egyetemi könyvtárban (1903.) Századok, Budapest – Recenzió, Marsigli rövid életrajza, iratainak boszniai vonatkozásairól. (277—283).
- APPONYI SÁNDOR: Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok I—II. kötet (1902.) Budapest, (Marsiglira vonatkozik: 257., 271., 349. old.)
- VERESS ENDRE: A bolognai Marsigli iratok magyar vonatkozásai (1906.) Magyar Könyvszemle, Budapest, 44. lapon a bolognai Marsigli levéltár 120. kötetnyi kéziratának magyar vonatkozású jegyzéke.
- VERESS ENDRE: Gróf Marsigli Alajos Ferdinánd, olasz hadimérnök jelentései és térképei Budavár 1684. -86 ostromáról, visszafoglalásáról és helyrajzáról. (1907.) Budapest Régiségei 9. kötet, 70. lap.
- KÁROLYI ÁRPÁD: Recenzió a Marsigli jelentései stb. (1d. előbb) (1907.) Századok.
- MÁRKI SÁNDOR: Rákóczi adriai tervei, (1915.) Magyar Adria Könyvtár, II. sorozat, 9. szám.
- MÁRKI SÁNDOR: Desalleurs altábornagy Rákóczinál, (1917.) Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, (230. old.)
- VUTSKITS GYÖRGY: A magyar birodalom állatvilága I—II. köt. (1918.) Budapest, Marsigli ichtyológiai megfigyelései, kutatásának jelentősége ebben a tudományágban.
- VERESS ENDRE: Il conte L. F. Marsigli e gli Ungheresi. (1929.) Imola. (Studi e Memorie per la Storia dell'Università di Bologna-Vol. -10. pag. 81—103.) – Az olasz közönség tájékoztatása az addig elért magyar kutatásokról Marsiglivel kapcsolatban.
- BEVILACQUA-BORSODI BÉLA: L. F. Marsigli di Bologna gróf, tábornok XVII. századvégi csillagászati megfigyelései, (1929.) Budapest, Stella (22 lap).
- GARÁDY SÁNDOR: Marsigli óbudai castrumai, (1929.) Budapest Historia, Rövid ismertető két római castrumról és a későbbi kutatásokról, ezzel kapcsolatban. (173—177. old.)
- BEVILACQUA-BORSODI BÉLA: L. F. Marsigli rokonai és a Bevila lacqua családok, (1930. nov. 1.) Budapest, Nemzeti Szalon (7. old.)
- GAÁL ISTVÁN: Marsigli kutatásai hazánkban (1930.) Budapest, Term. tud. Közlöny (593—603.)
- SEBESTYÉN GYULA: A magyar rovásírás emlékei (?), Budapest (pag. 35—36.).
- VERESS ENDRE: A Marsigli centenáriumi kiadványok magyar vonatkozásai (1930.), Budapest, Magyar Könyvszemle. (8 old.).

- VERESS ENDRE: Il conte Marsigli in Ungheria, (1931.) Budapest, Corvina (19—20. vol. 39. lap), Conferenza tenuta alla Societa Mattia Corvino di Budapest.
- IVÁNYI BÉLA: Recenzió E. Lovarini: Autobiografia di L. F. Marsigli című műről (1931.), Századok, Budapest. (438)
- IVÁNYI BÉLA: Recenzió a Memorie intorno a L. F. Marsigli antológiáról, (1931.) Századok, Budapest (440. old.)
- IVÁNYI BÉLA: Recenzió a Scritti inediti di L. F. Marsigli kötetről, (1932.) Századok, Budapest, (354—355.).
- TÓTH LÁSZLÓ: Recenzió a Celebratione di L. F. Marsigli kiadványról, (1934.) Századok, Budapest, (356. old.)
- BEVILACQUA-BORSODI BÉLA-MAZSÁRI BÉLA: Pest-budai kávéházak Kávé és Kávé mesterség, (1935.), Budapest, (Marsigliéről a 1060—77. lapon).
- MARSIGLI SOPRONI KAPCSOLATAI (1941.), Soproni Szemle, Sopron. – Rövid cikk.
- KOSÁRY DOMOKOS: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, (1951.) Budapest, (405. old.)
- UHERKOVICH GÁBOR: L. F. Marsigli, hazánk egykori nagy kutatója, (1959.) Szolnok, Dolgozatok a Szolnoki Múzeum gyűjtőterületéről.
- SERGE BERTINO: A tenger mélye, (1972.), Gondolat, Budapest (36.—38. old.) – Marsigli munkásságának jelentősége a tengerkutatás történetében, a Histoire de la Mer rövid elemzése.

MARSIGLI XVIII. SZÁZADI IRODALMA

- SCIPIONE POMPEO DOLFI: : Cronologia di Famiglie nobili di Bologna. Bologna – 1670, (pag. 534—541).
- MICHAEL TALMAN: Elenchus Librorum orientalium manuscripturum vivelicet graecorum, arabicorum, persicorum turcicorum et deinde hebraicorum ac antiquorum latinorum cum manuscriptorum comp. impressorum a Marsigli. Viennae, 1702.
- RELAZIONE DELLA FUNZIONE PUBBLICA AVUTA IN BOLOGNA li 13. di marzo 1714. in occasione di aprire il nuovo Instituto delle Scienze. Bologna, 1714. per C. Pisarri.
- GARZONI: Istoria della republica di Venezia, ove insieme narrasi la guerra per la successione delle Spagne al re Carlo II. Venezia, 1719. parte II.
- LIMIERS DE H. P.: Histoire de L' Academie appellée L' Institut des Sciences et des arts établi á Boulogne en 1723.
- DOPPLMAYER, JOHANN: Historische Nachricht von den nürnbergischen Mathematicis und Künstlern, Nürnberg, 1730.
- BAZZANI, MATTHAEUS: In obitu comitis Ludovici Fredinando Marsili oratio Bononiae 1732. (pag. 16.)
- NICÉRON, G. PIETRO: Mémoires pour servir á l'Histoire des Hommes Illustres dans la republique des lettres avec un Catalogues raisonne de leur ouvrages. – Chez Briasson Libraire rue S. Jacques á la Science (1729-től.) Marsigliéről 1734-ben (pag. 212—227.)
- OUCINCY. EBERTO: Mémoires pour la vie de m. le Comte de Marsigli Zürich 1741. in 12. Vol. 2.
- DE BONONIENSI SCIENTIARUM ET ARTIUM INSTITUTO ATQUE ACADEMIA COMMENTARII. Bologna, 1745—1746. Tom. 2. parte I. (pag. 5—11).

- De senatoribus instituti praefectis. De Coraillo (pag. 74—78) Parte II. Giuseppe Monti: De scriptis Comitum A. F. Marsigli (pag. 378—388.).
- FONTENELLE: Eloge des Academiciens. Des Académies Francaises se des Sciences des Belles lettres de Nancy, de Berlin et de Rome. Amsterdam, 1764. Nouvelle Edition I—XII tom. in 8-Eloge de L. F. Marsigli VI. tom. (pag. 249—261).
- BOLLETTI, G. G.: Dell'origine e de progressi dell' Instituto di Bologna. Della Volpe, 1767. (1751. és 1780. évi kiadás név nélkül.)
- FANTUZZI, GIOVANNI: Memorie della vita del generale Marsigli dedicate All'Emo e Rev. Sig. Cardinale Lazzare Opizio Pallavicini, Segretario di Stato di N. S. in Bologna (1770.) in 8.- Előszó, 338 oldal szöveg (okmánytárral). Legjobban használható forrásmunka. Az Országos Széchényi Könyvtárban III. Biogr. 1532. i. jelzés alatt.
- FUSCONI, LORENZO: Origine dell' Instituto delle Scienze di Bologna — Roma, 1777. (pag. 7.).
- FABRONI, ANGELO: Vitae Italorum doctrina excellentium qui saeculis XVII et XVIII floruerunt. Pisa, 1779. (pag. 6—64. in vol. 5.)
- FANTUZZI: Notizia degli scrittori bolognesi 1—5. vol. Bologna 1781—1794. Nella Stamperia di San Tommaso d'Aquino in 8. Marsigliéről tom. V. (1786.) (pag. 286—327) A grázi Egyetemi könyvtárban, Lit. II. 38. sign. alatt.

MARSIGLI XIX. SZÁZADI IRODALMA

- CORNIANI, GIOVANNI BATT.: Isecoli della letteratura Italiana — Brescia 1812. (Vol. 8., pag. 339—351)
- VERONESI, GIOVANNI: Storie e ritratti di uomini utili benefattori del l' Umanita Bologna, 1835. Vol. 2.
- MAZZETTI, SERAFINO: Memorie Storiche sopra l'Universita e l'Instituto delle Scienze di Bologna e sopra gli stabilimenti e i corpi scientifici alla medesima addetti Bologna, 1840.
- TIPALDO, EMILIO: Biografia degli Italiani illustri Venezia 1841. Tom. 8. (pag. 272—287).
- LENZI, GAETANO: Descrizione del'Instituto delle Scienze di Bologna, col nadro dell'Universita ed il novero delle Accademie. Bologna 1841.
- MEDICI, MICHELE: Memorie storiche intorno le Accademie scientifiche e letterarie della citta di Bologna. Sassi, 1852.
- ARNAUD, GIOVANNI: Monografie d'illustri Italiani-II Conte L. F. Marsigli. — „Il Politecnico” Vol. X. (1861.) (pag. 171—198).
- CHIERICI, TITO: Il Co. L. F. Marsigli Cenni biografici. Bologna, 1871.
- NEILREICH, AUGUST: Die Botanischen Leistungen des Dr. Burser und des Conte Marsigli in Nieder-Österreich, Vienna 1866. (Verhandlungen den K. K. Zoologisch botanischen Gesellschaft in Wien).
- LA FESTA LETTERARIA DEL R. LICEO GALVANI E IL CONTE FERD. MARSIGLI Bologna, 1874. Fava e Garagnani-Ricordo di S. F. De Dominicis.
- PESCHEL, O.: Geschichte der Erdkunde, München 1878. (pag. 7—733).
- RICCOTTI, ERCOLE: Sulla Bibliotheca Corvina spigolature Torino, 1879.
- CARUS, VICTOR: Historie de la zoologie. Parigi, 1880. (pag. 356—365).
- ERCOLANI, G. B.: Accademia delle scienze dell'Instituto di Bologna dalla sua origine a tutto il 1880. Bologna, 1881. Zanichelli.
- ROSEN, VICTOR: Remarques sur les manuscrits orientaux de la collection Marsigli

- á Bologne suivies de la liste complète des manuscrits arabes de la même collection. Rome, 1885. Impr. Acad. (134. lap) (Atti dell Reala Accademia dei Lincei, Serie 5. Vol. 12.)
- THOULET: Oceanographie. Paris, 1890. (pag. 281).
- D'ALBERTIS, ENR. ALB.: Come la navigazione da diporto possa validamente contribuire allo studio della geografia fisica dei mari e de laghi. Genova 1894. Atti de I. Congr. geograf. Ital. Vol. 2, pag. 72.
- THOULET: Un des fondateurs de l'oceanographie. „Revue scientifique” Tom. 8. (1897.) (pag. 801 e seqq.)
- GÜNTHER, SIEGMUND: Handbucs der Geophysik. Stuttgart, 1897—1899. Vol. 2, pag. 376.
- GUARESCHI, ICILIO: La chimia in Italia dal 1750. all 1800. Parte I. pag. 367.
- MAYLENDER, MICHELE: Le Accademie d'Italia degli Inqueti Vol. 3. pag. 300—301.
- MEZZOFANTI: Catalogo dei codici orientali di L. F. Marsigli (manoscritto no. 4111. della R. Biblioteca Universitaria di Bologna).
- ASSEMANI, G. S.: Index Librorum Bibliothecae Marsilianae. (Manoscritto no. 2951. della R. Biblioteca Universitaria di Bologna).

MARSIGLI XX. SZÁZADI IRODALMA

- WISSMÜLLER, CHRISTIANO: Der geograph L. F. Graf Marsigli. Nürnberg, 1900.
- ALBERTAZZI, ADOLFO: Avventure e militari imprese duno scienziato (Il conte L. F. Marsigli). — Nuova Antologia 1901. pag. 252—68.
- FRATI, LODOVICO: Il viaggio da Venezia a Constantinopoli del Conte L. F. Marsigli (1679). Dal Nuovo Archivio Veneto 1904. Nuova Seria.
- ALMAGIA, R.: Sullo sviluppo della conoscenza delle profondita marine. — „Boll. della Soc. Geogr. Ital. 1905. pag. 440.
- DALLA VEDOVA, G.: L' oceanografia. Napoli, 1910. Atti delle Soc. ital. per il progresso delle Scienze. (pag. 61.)
- COSTA, E.: Contributi alla Storia dello Studio bolognese durante il sec. XVII Bologna, 1912. Studi e Memorie per la storia dell'Universita di Bologna III, pag. 1. e seqq.
- NORDMANN, CHARLES: Quelques recherches récentes sur l'océan. — Revue de deux mondes, 1913. pag. 218.
- mondes, 1913. pag. 218.
- GUARESCHI, ICILIO: L. F. Marsigli e la sua opera scientifica — Torino, 1916. Memorie dell'Accademia delle Scienze di Torino, Serie 2. Vol. 65.
- COSTA, EMILIO: La fondazione dell Istituto delle Scienze ed una riforma dello studio bolognese proposta da L. F. Marsigli Bologna, 1919. Studi e Memorie per la storia dell'Universita di Bologna Vol. 5, pag. 47. e seqq.
- MICHIELI A. A.: Il fiume Danubio e l' Italia „Boll. della Societa geografica italiana” anno LV (1921.), pag. 397—403.
- BRUZZO, GIUSEPPE: L. F. Marsigli Bologna, 1921. Nouvi studi sulla sua vita e sulle opere minori editae et inedite. — Két fejezet magyarországi vonatkozású.
- FRATI, LODOVICO: L'Istituto delle scienze nel 1726. Bologna, 1922. Il Progresso.
- FRATI, LODOVICO: Il settecento a Bologna, 1923. Remo Sand ron. (pag. 147—168.)
- LONGHENA, MARIO: Un uomo di armi e di scienza nel 700. L. F. Marsigli La „Cultura Moderna” 1926. pag. 264—273.
- LONGHENA, MARIO: L. F. Marsigli e le sue osservazioni sul Mare Adriatico, Bologna, 1926.
- LONGHENA, MARIO: Alpinismo nel Settecento. Bologna, 1927.

- LONGHENA, MARIO: Il gen. L. F. Marsigli e la raccolta delle sue carte geografiche. Milano, 1927. X. Congresso geografico.
- FRATI, LODOVICO: Catalogo dei Manoscritti di L. F. Marsigli conservati nella Bologna Biblioteca Universitaria. Firenze, 1928. Különnyomat a La „Bibliofilia” c. lapból. – Hiányzik belőle a Veress Endre által átnézett iratok jegyzéke.
- BERTACCI, COSIMO: Geografi ed esploratori italiani contemporanei. Milano, 1929. (Capitolo I. pag. 21—24.)
- DUCATI, PERICLE: L. F. Marsigli (3. febbraio 1929.). Resto del Carlino.
- GUATTERI, GIUSEPPE: L. F. Marsigli fondatore dell’oceanografia Resto del Carlino, Bologna, 1929.
- LONGHENA, MARIO: L. F. Marsigli sull Appennino Modenese e sul Cimone. „Archiginnasio” XXIV. 1929. 1—3. (pp. 31.)
- LONGHENA, MARIO: Uno dei fondatori dell’oceanografia – L. F. Marsigli. (1929.) – „Le vie d’Italia” 1929, pag. 707—712.
- LONGHEBA, MARIO: Una lettera sul viaggio da Livorno a Londra ed alle costa olandesi di L. F. Marsigli ad H. Boerhaave. Bologna, 1929. Annuario del R. Liceo Scientifico a Righi.
- SORBELLI, ALBANO: L. F. Marsigli e l’Ungheria, (1929.) Resto del Carlino.
- RAVA, LUIGI: L’opera di L. F. Marsigli. (17. gennaio 1929.) Rievocazione fatta in Senato e riportata dal Resto del Carlino.
- SENZA AUTORE: L. F. Marsigli, Il Messaggero. Roma, 1929.
- ALBERTO GARBIERI: L’avventurosa vita di uno scienziato uomo di guerra. La Lettura XXX. évf. no. 11, 1930. nov. 1.
- GIANOLA, ALBERTO: Medaglioni italiani. Il Conte L. F. Marsigli – Corriere Danubiano 1930. jún. 22. 22. lap.
- AMALDI, MARIA EMILIA: La Transylvania attraverso i documenti del Conte L. F. Marsigli. Roma, 1930. Tip. Garoni, 102. lap. (Roma Istituto per l’Europa Orientale, Pubblicazioni 2., ser. 20.) – Dissertatio.
- TAGLIAVINI, CARLO: Despre „Lexicon Marsilianum” (Dictionar latin-roman-maghiar din secolul al XVII-lea) Bucuresti, 1929. Cultura Nationala, 13. lap. (Academia Romana Memoriile Sectiunii Literare Ser. 3. Tom. 4. 7.)
- TAGLIAVINI, CARLO: Il „Lexicon Marsilianum” Dizionario latino-romano-ungherese del sec. XVII Bucarest, 1930. Cultura Nationala. (Academia Romana: Études et recherches Marsigli L. F.).
- TAGLIAVINI, CARLO: L. F. Marsigli e la scrittura runica dei Siculi (székelyek) di Transylvania. Bologna, 1930. Stab. Poligraf. Rium. Különnyomat az Il Comune di Bolognából. (37. lap, bibliográfia a 27—39. old.)
- DUCATI, PERICLE: Marsili. Libro e moschetto. Milano, 1930. Edizione Corbaccio in 8. (343. lap.) Öt fejezetben Marsigli magyarországi tartózkodásával foglalkozik.
- STUDI E MEMORIE PER LA STORIA DELL’UNIVERSITA DI BOLOGNA. Bologna, 1930. Vol. X., Presso l’Istituto per la Storia dell’Università, in 8. – (212. lap) – Veress Endre bolognai kutatástörténeti felolavása (81—103. lap)
- LONGHENA, MARIO: Il Conte L. F. Marsigli. Un uomo d’arme e di scienze Milano. 1930. Edizione Alpes in 8., (346. lap).
- AUTOBIOGRAPHIA DI L. F. MARSIGLI messa in luce nel secondo centenario dalla morte di lui dal Comitato Marsiliano a cura di Emilio Loarini. Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8. (262. lap).
- MEMORIE INTORNO A L. F. MARSIGLI pubblicate nel secondo centenario dalla morte per cura del Comitato Marsiliano Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8 (510. lap.) 16. tanulmány Marsiglieről, a kötet végén bibliográfiával.

- SCRITTI INEDÍTI DI L. F. MARSIGLI raccolti e pubblicati nel secondo centenario dalla morte a cura del Comitato Marsiliano Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8. (274. lap) – Marsigli kiadatlan művei.
- CELEBRAZIONE DI L. F. MARSIGLI nel secondo centenario dalla morte. Relazione delle cerimonie e discorsi. Bologna, 1931. Nicola Zanichelli. – (250. lap)
- REGGIANI, RENZO: La riabilitazione di L. F. Marsigli (18. feb. 1931.) – Il Resto del Carlino.
- SILVANI, PAOLO: Il generale L. F. Marsigli e la nazione ungherese Bologna 1931. Stab. Poligraf. Riun. in 8. (30. lap) – Il Commune di Bologna, no. 12. Dicembre 1930.
- LOVARINI, EMILIO: La schiavitù del generale Marsigli sotto i tartari i turchi da lui stesso narrata. Bologna, 1931. Nicola Zanichelli-Nuova scelta di curiosità letterarie inedite o rare 5. - (192. lap)
- LONGHENA, MARIO-FORTI, ACHILLE: L. F. Marsigli e le sue osservazioni sul lago di Garda, Verona, 1931. Tip. Veronese-Atti dell' Accademia d'agricoltura scienze e lettere di Verona. (35. lap)
- ZUCCHINI, GUIDO: I teschi di Guido Reni di L. F. Marsigli e di Giuseppe Sole. Bologna 1932. Stab. Poligr. R. Riun. – Resto del Carlino (7. lap)
- MÜNSTER, LADISLAO: L. F. Marsigli e le scienze mediche Bologna, 1933. Stab. Poligr. Riun. – Il Commune di Bologna.
- FILIPPO, DI AMATI: Biografia dei viaggiatori italiani Vol. I. (pag. 709—714.)
- BRUZZO, GIUSEPPE: Dei movimenti delle acque del Benaco in un Ms. del 1725. Contributo alla storia degli studi limnologici in Italiano. – Atti del VII. Congresso Italiano. – Palermo p. XLVI.
- BOSDARI, FILIPPO: „Francesco Maria Zanotti nella vita bolognese del 700.” Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia patria per le Romagne.” Quarta serie vol. VIII. fasc. I-III. (pag. 5—11.)

Jegyzetek

1. Erre a részre vonatkozókat ld. a bibliográfiában.
2. Kézirat a bolognai Institutóban, Vol. 83. cart. 43.
3. Kéziratai közt Cod. 2. n. 13. Cart. 155. et 589.
4. Fantuzzi később mindenütt hármát említ.
5. Magyar Könyvszemle 1880. 170. old., Vasárnapi Újság, Magyarország és Nagyvilág 1880.
6. Caps. 3. sign. 85.
7. Vol. Mss. Caps. signata 100.
8. Cod. 54. cart. 363.
9. Vol. 54. cart. 382.
10. Vol. 54. cart. 725.
11. Cod. 54. cart. 669.
12. Cod. 54. cart. 228.
13. Mss. caps. 96. fasc. segnato D.
14. Catalogo delle varie sorti di minerali etc.
15. Vol. 3.
16. Cod. 95. lib. 3.
17. Lettere del Marsigli Vol. 4. n. 19.

18. Vol. 3.
19. Journal des Scavants tom. 35. 1707. pag. 346—359.
20. Zanotti: Vite de Pittori Bolognesi
21. 1710. Acta Cart. 23.
22. Caps. 1. n. 7.
23. Az Institutoban Aula 2. C. n. 96.
24. Amsterdam 1725. folio impérial
25. Caps. 99. fasc. A.
26. Lettere vol. 1.
 Leveleinek jegyzéke megtalálható az Okmánytárban Fantuzzi: Memorie della vita
 etc, végén.
27. Marsigli életírói nyomán
28. Könyvtári levelezés alapján

Rezime

Marsigli

Snažna i svestrana ličnost, naučnik, miljenik carskog dvora, ali i čovek koji je bačen u nemilost kao žrtva nerazumevanja svoje okoline. Ko je bio Marsigli, pita autor ovog rada, i otkriva nam jedan život, pun neobičnih događaja neverovatnih uspona i padova, ali i jedan sadržajan život ispunjen naučnim radom. Marsigli je bio isto tako cenjen u vodećim naučnim krugovima Evrope kao na carskom dvoru. Sve ga zanima, njegov naučno-istraživački rad i interesovanje gotovo ne poznaju granice. Tu svoju strast nije zapostavio ni na vrhuncu svoje vojničke karijere.

Luigi Ferdinando Marsigli je rođen 10. jula 1658. godine a Bolonji. Mladi grof se školovao u najboljim školama tadašnje Italije. Kasnije se pridružio diplomatskoj misiji Venecije za Konstantinapul, i tamo je proveo 11. meseci. Upoznao se sa kulturom i istorijom turskog naroda. Nakon toga se vratio u Rim gde je proveo neko vreme u pratnji bivše švedske kraljice Kristine.

Vojničku karijeru je započeo 1682. kao običan vojnik u carskoj vojsci. Brzo je unapredovao u službi, ali prilikom jednog okršaja zarobili su ga turci, i tako je proveo neko vreme u Temišvaru kao sluga Achmet paše. U dva navrata spašavaju ga bosanski vojnici, koji ga vode preko Budima, Osijeka i Slavonije u Bosnu, u nadi velike otkupnine. Novci stižu iz Venecije ali on ponovo pada u turske ruke da bi se još jedanput spasio na čudesan način. Nakon toga ponovo niže uspehe u službi bečkog dvora. Njemu pripada deo zasluga za oslobođenje Budima. Kao poslanik carskog dvora stiže u Rim da bi upoznao papu sa svojim planovima za oslobođenje Beograda. Papa je obećao svoju podršku i Marsigli je prišao realizaciji svojih planova. On je izvojevao značajne pobeđe i izvršio sve pripreme za opsadu Beograda. U međuvremenu promenio se odnos snaga u Evropi, vode se pregovori i njegove usluge su neophodne prilikom određivanja novih granica. Primirje nije donelo trajne rezultate. Marsigli uživa naklonost dvora, najveći deo svog vremena ipak provodi na ratištima, gdje su njegovo znanje i iskustvo isto tako neophodni kao i za pregovaračkim stolom. Pored toga on nalazi vreme i za proširivanje svoje zbirke mineralnih uzoraka, arheoloških i drugih nalaza, kao i za sređivanje svojih zapazanja i istraživanja.

Dobio je najveća priznanja i odlikovanja dvora, ipak na dvoru se sve više čuje glas

njegovih neprijatelja, koji mu potkopavaju ugled. Tako je bio nevino optužen, ali je doživio rehabilitaciju. Posle jednog neuspeha na bojnopolju, lišili su ga svih počasti i odlikovanja i time je njegova vojnička karijera okončana. Još se samo dva puta latio oružja, jednom u službi Vatikana protiv bečkog dvora, ali tada do borbe nije došlo, drugom prilikom mu je bila poverena odbrana Rima od Turaka.

Ostatak života proveo je u naučnom radu. Osnivač je naučnog instituta u svom rodnom gradu, svu svoju ostavštinu je također poklonio Bolonji. Umro je 1. nov. 1730., u Bolonji i bio je sahranjen u crkvi svete Magdalene.

Autor daje bibliografiju Marsiglijevih radova. Pored naučnih i drugih radova ta bibliografija uključuje i njegove beleške i prepiske, kao i sve biografske i ostale radove koje su napisane o njemu u zemljama Evrope i posebno u Mađarskoj, gdje je proveo 20. godina. Bibliografija je sveobuhvatna i veoma pregledna te je neophodna pomoć svima koji žele nešto više saznati o ovom izuzetnom čoveku koji još uvek nije dobio priznanje i pažnju kakvu je zaslužio.

Summary

Marsigli

The author is featuring Marsigli in his many roles as soldier, scientist and influential man of court who was eventually disfavoured. His life was full of unbelievable adventures, glamorous triumphs and fall-backs, but also a life of a most versatile scientist whose name was wellknown in the scientific circles of Europe. He was interested in every subject conceivable.

Luigi Ferdinando Marsigli was born in 1658 in Bologna. The young count received his education from the best teachers available in Italy. Later on he joined a diplomatic mission to Turkey. During his stay he learned a lot about the turkish culture and historical background. When he returned to Rome he stayed with the former queen of Sweeden Kristina for a while. He began his military career as a common soldier in the imperial army in 1682. Getting on very fast he gained considerable reputation by the time he was taken prisoner. During his captivity his life was in danger. Two bosnian soldiers saved him and took him to Bosnia hoping to get a high ransom. They received the money from Venice but he was captured once again and escaped once more under the most adventurous circumstances. He was once again back in the service of Wienna. His merits were numerous and significant. He was one of the most deserving men for the successful recapture of Buda. As the ambassador of Wienna he went to Rome to present his plans for the liberation of Belgrade to the Pope. The Pope promised his support and Marsigli set out to fulfill his plans. He achieved important victories and was on the best way to accomplish his mission. However there were great changes going on in Europe and a treaty was reached with the turks. During the negotiations Marsigli's precious maps and know-how were indispensable. The treaty brought no permanent peace. Marsigli divided his time between the battlefield and the court, devoting most of his time to the latter. Even so he kept on conducting his scientific researches. In spite of his successes there was a group of men constantly trying to undermine his advancement at the court. They accused him of treason and avarice but he managed to discredit his opponents. After a military failure he was completely degraded, and with this ended his brilliant military career. He got involved into armed struggles twice more, when he was defending Rome from the turks.

Marsigli devoted the rest of his life to science. He is the founder of a scientific institute in his native town, and he left all his belongings to Bologna. He died in 1730 and was buried in St Magdalen's church.

The author is providing a bibliography of Marsigli's works. Apart from scientific and other works it also includes his notes and correspondence as well as the biographical and other writings dealing with Marsigli, that have been published in Europe so far. The bibliography is comprehensive and well organized and is no doubt a precious aid to all those interested in this outstanding figure, who certainly deserves more respect and attention that he has been given credit for.

A SZABADKAI SZÍNJÁTSZÁS MÚLTJÁBÓL

Engedélyek, cenzúra és reformok a XIX. század közepéig

A XVIII. században már elég sok meglehetősen kezdetleges német vándor-komédiás bolyongta be az országot, és hamarosan gyakorlattá vált, hogy a színházat a város bérbe adja a vándortársulatoknak. Ilyen gyakorlattal Szabadkán is találkozunk 1780. óta, amikor a világi színjátszás városunkban megindult. Míg nálunk a színjátszás céljaira külön épület nem volt, addig a társulatoknak a város az előadás jogát adta bérbe. Így vált a színjátszás városi üggyé, helyesebben üzletté. Üzlet volt a színház az igazgatónak és a társulatnak, de nyereszkesedési lehetőség volt a városnak is.

Több forrás¹ is arra utal, hogy az első világi színielőadást Szabadkán 1780-ban tartották meg. Az utóbbi időben vannak, akik az 1780-as év hi-telességét vitatják, és a világi színjátszás, azaz a német vándorszínjátszás kezdetét az 1780-as évekre tekintik. Bármelyik dátumot tekintjük is a vá-rosunkban a színjátszás kezdetének, jelentős esemény ez mert Szabadka ebben az időben az átlagos országos viszonyok között is nehéz helyzetben volt. Számos olyan problémával küszködött, amelyek károsan befolyásol-ták a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését, már pedig ezek a té-nyezők lényeges szerepet játszottak a világi színjátszás kialakulásában és fejlődésében.

Az országban de városunkban is a világi színjátszás kezdete óta, már a XVIII. században is a vándorszínjátsszók csak hatósági engedéllyel mű-ködhettek. Az engedélyeket a külföldi színjátsszók számára a XVII. és XVIII. században a „Röm. Kaiserliche auch zu Hungarn und Böhmen königliche Obristen Spielgrafen Anbt” adta meg meghatározott díj elle-nében. A hazai színtársulatoknak 1791-től az uralkodó, Erdélyben pedig a helytartótanács adta meg az engedélyt. Üzlet volt tehát a színház nemcsak a városnak és az igazgatóságnak, hanem a hatóságoknak, sőt még a földes-uraknak is. A városunkban megfordult német színtársulatok játékgenedé-lyével sajnos nem rendelkezünk, de hogy az igazgatóknak is jó üzlet volt

a színház már ebben a korban is, és hogy a színtársulatok némelyikének szép jövedelme volt, arra abból is következtethetünk, hogy a németek mellett egy magyar származású erdélyi polgár, Felvinczi György is kedvet kapott színtársulat szervezéséhez, abban a reményben, hogy a jövedelemből nem csak adósságát tudja kifizetni, hanem még ingatlan vagyont is szerezhethet. Kérelmével 1696-ban I. Lipót császárhoz fordult, aki sajátkezű aláírásával látta el a latin nyelvű színjátszási engedélylevelet. Jelentős dokumentum ez, mert ez az első gyökértelen, folytatás nélküli kísérlet a magyar játékszín megteremtésére.

E dokumentum szövege elárulja, hogy sem a kérelmezőt, sem a császári felséget nem a kultúra és a művészet ápolása és alattvalóinak szellemi fel-emelkedése és művelődése vezérelte, hanem megfontolt anyagi érdek. Egyfelől a szórakoztatás útján szerzett pénz, másfelől az alattvalói hűség istápolása és a császári jövedelem gyarapítása. A „kegyes” uralkodó nem feledkezik meg hűbéreseiről sem, és számukra is biztosítja nagylelkűen az igazgató jövedelméből a megegyezés szerinti „részecskét”, de nem kevesebbet a tizednél.

A cenzúra bevezetését Mária Terézia rendelte el 1751-ben, miszerint olyan színmű nem játszható a színpadon, amely a közönség jó ízlését sértene, vagy erkölcsét megmértelyezné. A cenzorok elsősorban a kétértelműségek kiítására kaptak megbízást. Ez az intézkedés elsősorban is a népszínház és a rögtönzés ellen irányult. II. József reformjainak a cenzúra volt az egyik leghatásosabb támasza. Erre a fontos állásra Sonnenfels udvari tanácsost, író, újságíró, dramaturgot és főiskolai tanárt nevezte ki. Sonnenfels színházi levelei útján a naívság, butaság, ízléstelenség alá rejtőzködő „Hanswurstokat” és a velük járó rögtönzést igyekezett lehetetlenné tenni. Olyan színházi reformot hirdetett, mellyel az irodalmi színház útját egyengette. Voltak neki megbocsáthatatlan eszközei is, ezek elsősorban is a népszínházakat igyekeztek elnyomni. E cél érdekében még ilyen nyomtatványok is megjelentek: „Az erkölcsös játékszínen szigorú cenzúrának kell uralkodnia.” A cenzúrának nemcsak a cselekményére, hanem a dialógusokra is ki kell terjeszkedni. A rögtönzött darabok tehát el nem tűrhetők.”

II. József szerette a színházat, és uralkodása alatt Ausztriában és Magyarországon is nagyobb lendületet vett a színészet fejlődése. Az általa bevezetett cenzúra játszott közre abban is, hogy a Hanswurst (Paprikajancsi) komédiáig lezüllött színpadot megtisztítsa ettől a szürkeségtől, és magasabb szintre emelje. Gottsched a francia klasszikusok illetve álklasszikusok utánzásával próbálta a német színpadot irodalmi szintre emelni. Törekvései nem sok sikerrel jártak, Lessing megjelenésére volt szükség, hogy a német színpadot a Hanswurstoktól megtisztítsa, és megszülessen a német polgári dráma. A II. József által bevezetett cenzúra ezeket az intézkedéseket volt hivatva előmozdítani. Egyébként a magyar értelmi osztály is úgy értékeli,

hogy ez a cenzúra elviselhetőbb. Az első magyar irodalom írója Pápay Sámuel is úgy látja, hogy: „... József alatt, szabadabb folyamat engedte-tett a könyvírásnak és általában a gondolkodás közlésének, s ez főképpen ugyan idegen nyelven, de azalatt némely magános tudósaink írdogálnak magyar könyveket is, sőt közönséges újságíróink is támadt a nagyérdemű Ráth Mátyásban, az utolsó úgynevezett iskolákban pedig nyilván tanítatott a nevelétség nyelvünknek gyökeres esmeretére s helyes írására, s e végett közhasznú iskolai könyvek készítették, ami még annak előtte nem igen történt iskoláinkban.”²

A cenzor és a cenzúra akkor játszik különösen jelentős szerepet a színjátszás fejlődésében, amikor II. József 1790-ben visszavonta rendeleteit. A cenzor ekkor kéréllhetetlen volt. A cenzorok mindent cenzuráltak, a kapott hatalommal gyakran visszaéltek, például még azokat a darabokat is cenzurálták, amelyek nyomtatásban is megjelentek, és már több színtársulat műsorán is engedéllyel szerepeltek. A szöveg cenzurálásán kívül több esetben a cenzorok még a színelőadások felett való intézkedést is maguknak akarták megszerezni. Ezeknek a kormányintézkedéseknek az alapvető céljuk az volt, hogy elsősorban a társadalmi haladást szolgáló darabokat elzárják a közönség elől, és megakadályozzák a monarchiában élő leigázott nemzetiségek nemzeti tudatának kibontakozását. Elsősorban a magyar színészet fejlődését voltak hivatottak fékezni és lelassítani. Ennek érdekében még olyan rendelet is született, miszerint a gyerekeknek és az ifjúságnak megtiltották a színházlátogatást, aki pedig a rendelet ellen vétett, azt kirekesztették az iskolából, vagy jobbik esetben alacsonyabb osztályba helyezték át.

Olyan intézkedések voltak ezek, amelyekkel a reakciós uralom a társadalom haladását igyekezett elfojtani. A bécsi kormányzat urai féltek a polgári fejlődéstől és a vele együtt haladó nemzeti öntudattól, mert tudták, ez a feudalizmus végét sürgeti. A bécsi kormányzat világosan látta a nemzeti színjátszás politikai szerepét, ezért a cenzurálással mindenképpen arra törekedett, hogy megakadályozza létrejöttét, megerősödését. Az egyház sem ült ölbetett kézzel, attól tartva, hogy elveszti a lelkek fölötti uralmát, a színházat az erkölcstelenség melegágyának, a bűn tanyájának nyilvánította. A falun élő nemesség sem lelkesedett érte, a „komédiákban”, ahogyan a színjátszást nevezte, a magyarság lelkét-erejét megrontó idegen „módit”, a „nemzeti méltósággal” össze nem egyeztethető idegen „bohóckodást” látott. Ilyen körülmények között a haladás híveire kemény és szívós felvilágosító munka várt.

Már 1793. október 8-án a Budán székelő helytartótanács a 25. 166-os számú rendeletével értesíti az összes vármegyét, és elrendeli, hogy mind az állandó, mind a vándor színtársulatok ellenőrzését, előadásaiknak kiváltképpen erkölcsi szempontból való figyelését el ne mulasszák! Egyben azt

is elrendelte, hogy Ausztriában és Magyarországon csakis azon darabok adhatók elő, melyek a bécsi udvari színház műsorában legalább kétszer szerepeltek 1791 óta. Ha netalán valamelyik igazgató eredeti darabot kívánna bemutatni, azt a cenzor tüzetesen köteles megvizsgálni. Budán a helytartótanácsnál sajtóügyi osztályt létesítettek, melynek egyik alosztályához a színdarabok ellenőrzése tartozott.

A színingazgatók hamarosan megtalálták a módját a cenzúra kijátszásának. Ennek egyik módja az volt, hogy nem küldték be a darabok pontos címét. A helytartótanács hamarosan erről is tudomást szerzett, és az ellenintézkedés sem maradt el. A helytartótanács elrendelte, hogy a színingazgatók helyett a színészek telepedési helyéül szolgáló város, avagy község tanácsa köteles az előadandó darabok műsorát a helytartótanácsához ellenőrzésre megküldeni. A Budához közel eső városok tanácsa 20—22 darab címét, míg Temesvár, Nagyvárad stb. és városunk 50—60 színművet s 10—16 operát is terjesztettek fel a cenzuráló helytartótanácsához.

Nem csoda tehát, hogy a kor vágyálmairól „Profétzia, melyet látott álom közben egy Frantzia ezelőtt Tizenégy esztendőekkel” cím alatt nyomtatvány jelent meg a következő tartalommal: „Péter nevű francia álmában látja a világot, ahogy hétszáz év múlva lesz. Kolostorok már nincsenek. A római püspök szerény és szegény ember. Könyörög a császár életéért és gyalog megy haza. Madridban megtiltják a Dominikus nevet, mert az inkvizícióra emlékeztet. Versaillesben leveszik a falról XIV. Lajos képét, mert 300.000 embert hitük miatt kiűzött az országból. Aztán magyar híreket olvas az újságban. Az országgyűlés arra kéri az uralkodót, hogy ezentúl valamennyi uralkodó a József nevet viselje II. József emlékezetére. Budán építkezés közben egy volt kolostor pincéjében csontvázat találnak és mellette egy naplót, melyből kitűnik, hogy egy szerencsétlen apáca végezte itt életét. Eger: még Egerben is toleranciára inti a püspök a papokat... de úgy látszik ez már álomnak is túlságosan szép, mert a francia itt felébred és a profétzia véget ér.”³

Ezek a rendeletek Szabadkán sem késtek. A cenzúra ugyan meglassította, de elfojtani már nem tudta a világi színjátszás fejlődését. Városunkban a világi színjátszást ebben az időben a német vándorszínjátszás képviselte, melynek további alakulását két jelentős tényező befolyásolta. Az egyik II. József reformjai, a másik a kialakuló nyelvmozgalom folyamán keletkezett magyar nemzeti színjátszás.

II. József sokat fáradozott a színházak reformálásán is. Az osztrák színházakat francia mintára igyekezett átszervezni. Ebből a célból a párizsi színházak szabályzatát is meghozatták, és a német társulatokat erre a mintára szervezték át. A színpadot a nemzeti képzőintézet színvonalára akarta emelni. A színpad feladatául tűzte a német nyelv, ízlés, szellem és művészet terjesztését. Utazásai közben előszeretettel látogatta meg a szín-

házakat is, Ausztriában az új színházak építését anyagilag is támogatta, de a magyarországiakat leginkább csak gúnyolódásaival sürgette. Még ennek ellenére is jó hatással volt a magyarországi világi, azaz a német színjátszás fejlődésére, mert a színdarabok becslésénél nem a korízlést, hanem saját szellemét állította. Így lassan megváltozott a közszellem a színházról, ami városunk színjátszásában elsősorban is abban éreztetette hatását, hogy a Hanswurstok mellett mást is fel kellett engedni a színpadra.

A Városi Történelmi Levéltár több okmánya is arról tanúskodik, hogy városunkban meghonosodott a világi színjátszás. Ezt a felsőbb hatóságok is nyilván tartják, és a színjátszásra vonatkozó rendeleteket, tilalmakat rendszeresen el is juttatják a városi tanácsnak. 1813-ban a helytartótanácsnak az a szigorú rendelete jelenik meg, amely megtiltja a „Die Waldmänner” (Erdei emberek) című darab bemutatását.⁴ Ugyanebben az évben újabb rendelettel szabályozzák a színházi darabok bemutatását, miszerint a helytartótanács engedélye nélkül csak azokat a darabokat lehet játszani, amelyeket már a bécsi Burgtheaterben legalább kétszer játszották. Minden más darab bemutatására a helytartótanácsból kell engedélyt kérni.⁵

1815-ben Balogh István színdarabja, a „Cserny György” zaklatta fel a „császári” kedélyeket. Mielőtt a helytartótanács 28645. számú rendeletével betiltotta a darab bemutatását, a darabot már Szegeden, Zomborban, Újvidéken, Eszéken és Temesvárott játszották. Az ősbemutatót 1812-ben a pesti Rondellában tartották. Az előadáson fellépett Széppataky Rozália, a későbbi Dériné is, és óriási sikerrel énekelt a darabban szerb nyelven.

A darab játszásából nagy ijedelem keletkezett a helytartótanács részéről, mert Balogh István darabjának a „Cserny Györgynek”, vagy Belgrád bevételének a témáját a szerbek törökök elleni harcából merítette, és a darab cselekménye Cserny György (Karadörde) valamint a szerbek Belgrád felszabadításáért vívott harca köré csoportosul.

A Városi Történelmi Levéltár két okmánya is tanúskodik arról, hogy a hatóságok mekkora figyelmet szenteltek e kérdésre.⁶⁻⁷

Amint láttuk a helytartótanács betiltotta a színdarab bemutatását, de a betiltással sem elégedett meg, hanem tudni akarta, hogy milyen volt a darab hatása is, ezért elrendelte, hogy a város küldjön jelentést arról is, hogy a „Cserny Györgyöt” játszották-e már esetleg korábban a városban? A magisztrátus megkönnyebbüléssel és alázatosan jelenti, hogy a „Cserny Györgyöt” Szabadkán sem most, sem múltban nem játszották. Óvatos volt a helytartótanács, mert a Cserny György a szerb népnek a szabadságáért vívott harcáról szól, s ez elég volt ahhoz, hogy a monarchia betiltsa a bemutatását. Az sem számított, hogy ez a harc a törökök ellen, a monarchia ellensége ellen is irányult, de az már igen sokat számított, hogy ez a harc a feudális Törökország alapjait veszélyeztette. A szerb felkelés győzelme alapjaiban ingatta meg a feudalizmust, a szerbeknek nemzeti szabadságot,

függetlenséget hozott, és megindult a polgári fejlődésük is. Ezek voltak azok a jelenségek, amelyekről a monarchia urai legjobban félték, és minden ilyen jellegű megmozdulást igyekeztek még a csírájában elfojtani, nehogy a monarchia leigázott népei is okuljanak belőle és kövessék a példát.

Hogy félreértés ne essék, a szabadkai német színészettől nagyon is távol álltak az ilyen gondolatok, és műsorára inkább a következő jellemzés illik: „a német társulatok ez időben legtöbbször látványos boházatokkal mulattatták a közönséget s nem a művészi alkotás, hanem a hanswurstok arcfintorai szereztek meg a kenyeret számukra.”⁸

A színházak életében továbbra is jelentős szerepet játszottak a törvények, és a hatósági intézkedések. A színelőadások előleges cenzúrájának eltörlésére egészen 1848-ig kellett várni. A színház csak hatósági engedéllyel működhetett, a színgazgató a belügyminisztériumtól nyert jogosítványt, de az előadások tartásához még külön közigazgatási hatósági engedély is szükséges volt. Aki ezeket az intézkedéseket megszegte, szigorú büntetésben részesült. Külön figyelmet érdemelnek a színészek és az igazgató viszonyára vonatkozó előírások, melyek továbbra is kiszolgáltatták a színészt az igazgatónak. Igaz, a színésznek van olyan joga, hogy szerepkörében kellően foglalkoztassák – e jog megsértése ok a felmondásra, de van olyan rendelkezés is, hogy felmondási ok lehet hang elvesztés, betegség, baleset, amely a színészt bizonyos szerepek játszásában gátolják. Olyan előírások ezek, amelyek az igazgatónak kedveznek, nincs olyan kézzel fogható törvény, amely a színész érdekeit az önkényeskedő igazgatóval szemben megvédené. Létezett színházi bíróság is, de ezekről elfogultságuk miatt országszerte elmarasztaló vélemény alakult ki.

A szabadságharc bukása után a hatóság különös éberséggel őrködik a színjátszás felett. Számunkra ezek a német nyelvű hatósági törvények és intézkedések azért érdekesek, mert a Bach-korszak urainak félelmét és a színjátszás akkori helyzetét tükrözik. Évente több olyan rendelet is megjelent, amelyek a színjátszás szabályozását, ellenőrzését és korlátozását szolgálta. A Városi Történelmi Levéltár gazdag ilyen anyaggal rendelkezik, mi közülük csak a legjelentősebbeket említjük meg. 1850-ben olyan felszólítás érkezik a vármegyétől a városi tanácshoz, hogy a városban bemutatott színdarabok jegyzékét tekintet nélkül arra, hogy állandó vagy vándor társulatok mutatják be a darabot, a főispáni hivatalhoz kell továbbítani.⁹

A nagyobb nyomaték kedvéért 1851-ben maga öfelsége intézkedik, és elrendeli, hogy a ht. engedélye nélkül egyetlen helységben sem szabad előadásokat tartani. Az ilyen engedély kérelme mellé csatolni kell a társulat összes tagjának és személyzetének névsorát, bizonyítványát, valamint a bizonyítványt az igazgató megbízhatóságáról és a jó előadásokról. Egy engedély csak egy településre vonatkozik, minden új helységben való

szerepléshez újabb engedély szükséges. Azok számára, akik ezt a rendelkezést megszegik, szigorú büntetést helyeznek kilátásba, a hatóságot pedig különös éberségre intik.¹⁰ Hasonló tartalmú leirat érkezik a katonai parancsnokságtól is. Ők is figyelmeztetik a polgármestert, hogy a vándortársulatok nem mindig az előírásoknak megfelelő darabokat játszanak, és evvel az amúgy sem kedvező közhangulatot méginkább megrontják, sőt az előadások alkalmával még demonstrációkat is előidézhetnek. Az ilyen jellegű előadásokat azonnal le kell állítani, és szigorúan ügyelni kell arra is, hogy a színészek hasonló jellegű improvizációkat a színpadon ne rögtönözzenek. Ezek az észrevételek elsősorban az országban élő elnyomott nemzetiségek, de főleg a magyar színjátszásra vonatkoztak, mert a katonai parancsnokság arra hivatkozik, hogy a nyelvismeret hiányában ezt a felöltségteljes feladatot képtelen ellátni, ezért az ellenőrzéssel a polgármesteri hivatal bízta meg.¹¹

Az intézkedéssel nem késik a polgármesteri hivatal sem, és időben továbbítja a városi főkapitányságnak.¹²

A monarchia területén több német színtársulat betársult a württembergi udvari színház kezdeményezésére megalapított német Színjátszó Egyesületbe. Az említett intézmény ehhez az akcióhoz megszerezte a monarchia kormányának a hozzájárulását is, de a kormány azért pontosan tudni akarta, mi történik a monarchiában, és tudta nélkül nem engedélyezte a betársulást. Mivel ez esetenként így is megtörtént, felszólítják a polgármesteri hivalt, hogy a fentieket ismertesse a város területén működő színtársulatokkal, és küldjön jelentést arról, hogy a város területén működő színtársulat elvégezte-e a betársulást, vagy nem?¹³

Az ügygel kapcsolatban a polgármesteri hivatal jelenti, hogy a város területén abban a pillanatban nem tartózkodik színtársulat.¹⁴

A monarchia urait, úgy látszik, a Németországból érkező hírek igen nyugtalanítják, mivel mással lehetne magyarázni, hogy a türingiai Adolf Stiftung Volksbote című lapjának 1., 2., 3., 4., és 5. számát elkobozzák. Az elkobzás pontos okát sajnos az átíratból nem tudhatjuk meg.¹⁵

A kifogástalan ellenőrzés érdekében a városi tanácsnak még az engedélyezett színdarabok és operák jegyzékét is megküldik Temesvárról. Az első temesvári jegyzék: 139 német és 18 magyar darabot, a második pedig 75 német (csak német) darabot és operát tartalmaz. Az első jegyzék magyar darabjai a következők voltak: 1. Szigligety Csikósa, 2. Scribe Lecouveur Adrienne-je, (Csepreghy és Egressy fordításában), 3. Hegyaljai: A kunok, 4. Hegedűs: Hazatértek, 5. Szigety: Viola, 6. A jól öltözött lány – franciából Csepreghy átdolgozásában, 7. Marcsa – franciából Szerdahelyi József fordításában, 8. Szigeti József Szép juhásza, 9. Thomas és Martin: Nem mind arany, ami fénylik (Csepreghy Lajos fordításában), 10. Marianna – franciából Csepreghy és Egressy fordításban, 11. C. I. Folnes 1850: Bátho-

ry Gábor, erdélyi fejedelem és Michael Weiss, Kolozsvár bírása (Báthory Gábor, Fürst von Siebenbürgen, und Michael Weiss, Stadtrichter von Kronstadt.) 12. Benedict Frei: Hunyady, 13. Szigligety: A nagyidai cigányok (Szerdahelyi zenéje), 14. Ferdinand Raimund: Tékozló (Jakob Stefan fordításában), 15. Rosier: A káplár (Telepi György fordításában), 16. Holberg: Politikus csizmadia. 17. Vachot Imre: Bányarém (Szerdahelyi zenéje), 18. Körner: Zrínyi, (Szemere Pál fordításában).¹⁶⁻¹⁷

A második temesvári Jegyzékben már magyar darab nincs, az elnyomás, az önkényuralom egyre fokozódik, 1855-ben a helytartótanács újra intézkedik, és elrendeli, hogy semmiféle színi- vagy muzsikusi társulat az engedély nélkül nem léphet fel, az engedély kiadására is csak a helytartótanács illetékes. A helytartótanács részéről nincs bizalom az alsóbb hatósági szervek iránt. Minden körzetre külön helytartótanácsi engedély szükséges, amelyik társulat ilyen engedéllyel nem rendelkezik, attól meg kell vonni az utazási engedélyt, a társulat ellen pedig a törvény értelmében rendőrségi intézkedést kell foganatosítani. Az utazási engedélyek és az utazó személyek ellenőrzésének a fontosságát újra és ismételt hangsúlyozza ez a hivatal is.¹⁸

Az engedély nélküli darabok cenzurálását különös gondossággal rendelik el a hatóságok, és hangsúlyozzák a rendeletekben, hogy a darab politikai hatása mellett az ilyen darabok művészi értékeit is alapos vizsgálat tárgyává kell tenni.¹⁹

Az önkényuralom folytott légköre egyre fokozódott. Minden sajtó-, gondolat- és politikai szabadságot elnyomott elsősorban a cenzúrát irányító rendőrmisztérium révén. I. Ferenc rendszere politikai eszközökkel vissza akart állítani egy meghaladott szellemtörténeti állapotot, amely ekkor már visszavonhatatlanul a múlté volt. Még olyan írók művei is a tiltottak listájára került, mint Goethe, Lessing, Schiller stb. a Bánk bán előadását betiltották, mert Bánk nagysága csorbította a királyi ház tekintélyét, Kisfaludy Károlynak két drámáját nem lehetett kinyomtatni, mert fájdalmas érzéseket keltettek volna a hazafiakban stb. A cenzúra csak sokszorosan átrostált műveket és lapokat engedett nyomdába, a vámfatóság pedig elkobzott majdnem minden külföldön kiadott munkát. A rendőrség felnyitotta a postai leveleket, és hálózatába szervezte a magánleveleket továbbító küldöncök csoportját is. A besúgók egész hada működött, és rajtuk keresztül a rendőrség és a kormány azonnal értesült minden megmozdulásról. A színjátszás sem képezett kivételt, az említett rendszabályok börtönné formálták a birodalmat.

Sem most, sem korábban a színjátszás nem önmagáért volt, hanem mindig a társadalom életével állt összefüggésben. Egy-egy korban tükörképet mutatott a társadalomról. Szabadkán a színjátszás az iskolai színjátszással indult, ez a színjátszás a színészet hiányát volt hivatva pótolni. Az akkori társadalom igényei szerint működött, a nevelés és a tanítás egyik eszköze

volt. Játékszint és közönséget teremtett a világi színjátszás számára. Zárt körű, egyházi jellegű tevékenység volt, s így nem tartozott a hatóság ellenőrzése alá.

A világi színjátszás kialakulása társadalmi feltételekhez volt kötve, nálunk ez a színjátszás a német vándortársulatok játékával indult meg a polgárisodás hajnalán. A város színjátszásában hasonló szerepe volt, mint az angol színjátszásnak Németországban, csak vendég és közvetítő szerepe volt. Nem gyökerezett a hazai kultúrában, így társadalmi missziója, sem társadalmi gyökerei sem alakulhattak ki. Közönsége is vegyes volt, amely elsősorban a német színészek stílusára és játékára volt kíváncsi. A 48-as forradalom bukása végképp megpecsételte a német színészet sorsát, mert a közönség teljesen elpártolt tőle. Az elnyomatás éveiben a közhangulat olyan volt, hogy a közönség ellenszenvvel fogadott és visszautasított mindent, ami német, vagy a német szellemmel volt összefüggésben. Ez a hangulat 1867-ig nem is változott meg, rajta sem a magyar és a többi nemzetiségiek színjátszása ellen irányuló rendeletek, sem a cenzúra nem tudott változtatni. Az 1818-ban meginduló magyar színészet olyan társadalmi átalakulásra épült, amelyet a kormányrendeletek nem tudtak megsemmisíteni és fejlődésének útját állni.

Jegyzetek

- ¹ „Az első színházi előadást Szabadkán 1780-ban tartották.” (Prva pozorišna predstava u Subotici održana je 1780. god.) Vojnić H. Blaško: Subotica juče i danas, Subotica, 1950. „Német színházi előadásról már 1780-ból maradt ránk feljegyzés.” – Garai Béla ekhószekértől a forgószínpadig, Subotica, 1955.
„Német színházi előadásokat is élvezett az úri közönség 1780-as évek óta és e század elejétől voltak itt rövidebb, hosszabb ideig magyar s néha német szín-társulatok is.”

Iványi István: Szabadka szab. kir. város története. Szabadka 1886.

- ² Szeli István: Hajnóczy és a délszlávok. Novi Sad, 1965.

- ³ Szerb Antal: A magyar irodalom története

- ⁴ Történelmi Levéltár: – „9788 Cum productio lucus Theatralis sub titulo „Die Waldmänner” per Suam Majestatem Sacratissiman obsolute interdicta habea tur Civicus hic Magistratus necessaria disponet, ne ejusdem lus Productio in sui gremio adminittatur. De Dato 27 mae Aprilis 1813.

Gruber”

- ⁵ Városi Történelmi Levéltár – 3. F. 176/pol. 1813

- ⁶ Városi Történelmi Levéltár – 7. A. 109/1815

- ⁷ Városi Történelmi levéltár – 3. I. 258/pol. 1815

- ⁸ Dr. Váli Béla: Az aradi színészet története

- ⁹ Városi Történelmi Levéltár – 1601 – 1800/1850.

- ¹⁰ Városi Történelmi Levéltár – 1801 – 2000/1851.

- ¹¹ Városi Történelmi Levéltár – 1 – 2000/1851.

- 12 Városi Történelmi Levéltár – 1 – 200/1851.
- 13 Városi Történelmi Levéltár – 2801 – 3000/1851
- 14 Városi Történelmi Levéltár – 2802 – 3000/1851
- 15 Városi Történelmi Levéltár – 2401 – 2600/pol. 1853
- 16 17 Városi Történelmi Levéltár – 2601–2800/1852, 201–400/pol. 1853.
- 18 V. Tört. Levéltár – 1234 – 1352/pol. 1855.
- 19 V. Tört. Levéltár – 1695 – 1848/pol. 1854.

Režime

Iz istorije pozorišnih igara u Subotici

Autor članka prati istoriju svetovnog pozorišta u Subotici od 1780. do polovine XIX veka. Obraćajući naročitu pažnju na dozvole, cenzuru i reforme koje su pratile tu istoriju, autor konstatuje da pozorišna igra od početka nastajanja nije postojala samostalno već je uvek bila u tesnoj vezi sa društvenim životom.

Nastajanje svetovnog pozorišta uslovljeno je nastajanjem građanske klase. U Subotici ovo pozorište je imalo i određenu posredničku ulogu između nemačke, mađarske kulture, i naše jer repertoar se sastojao uglavnom od prevedenih dela. Ovo pozorište nije imalo korena u domaćoj kulturi, te se ni njena društvena misija nije razvila u potpunosti.

Razvoj svetovnog pozorišta su usmerile naročito reforme Marije Terezije, koje strogo zabranjuju improvizaciju i amoralnost predstava; Jozefa II (odnosno njegovog dvorskog savetnika Sonnenfelsa), kojima se nastojalo pozorišnim predstavama dati književni nivo. 1790. godine, kada su ukinute reforme Jozefa II, cenzura postaje naročito moćna: cenzuriše se tekst pozorišnih igara (čak i štampanih) i sam način izvođenja. Zabranjivane su upravo one predstave koje su bile izraz buđenja nacionalne svesti porobljenih naroda monarhije. U tom smislu autor navodi vrlo interesantan primer zabrane pozorišne igre Balogh Istvána o Karadordu. Pored ove cenzure crkva je pomno vodila računa naročito o moralnosti pozorišnih predstava i tekstova, smatrajući pozorište rasadnikom greha.

Koristeći gradu Istorijskog arhiva u Subotici autor daje obilje podataka i o dozvolama pomoću kojih su se u Subotici mogle izvoditi pozorišne predstave. Osnovni uslov za izvođenje bila je dozvola gradskih vlasti.

Na kraju, daje se pregled položaja svetovnog pozorišta posle poraza revolucije 1848. godine. Cenzura Bahovog apsolutizma je još budnije bdila nad pozorištem. Nastaje čitav niz odredbi i zabrana. Tekstovi mnogih pozorišnih komada su zaplenjeni, a predstave zabranjivane.

Međutim, i u takvoj situaciji publika je odlučno odbijala sve one pozorišne komade koji su imali tendenciju germanizacije.

Summary

From the history of stage-performance in Subotica

The author is tracing up the history of the worldly theatre in Subotica, from 1780 up to the second half of the 19th century. He is directing his attention mostly to the licences, censorship and reforms following up the development of stage-production, which, according to the author of this article, had always been closely connected with the social background of the given moment.

The beginnings of the worldly theatre had been made possible by the appearance of the bourgeoisie. In Subotica the theatre had been a sort of link between the German, Hungarian and local cultures, since the repertoire was made up mainly of translated plays. Such a theatre could not have been deeply rooted in the home culture, therefore it was not able to fulfill its mission successfully.

The development of the worldly theatre was especially determined by the reforms of Maria Terezia, which strictly outlawed every improvisation and immorality, as well as with the reforms of Joseph II, or rather his royal counselor Sonnenfels, reforms aiming to render higher artistic value to the dramas. In the year of 1790 the reforms of Joseph II had been overruled, the censure had become extremely powerful, the play-scripts as well as the actual way of performance had been subject to censure. All the attempts of the expression of the national awakening of people had been banned. The author is mentioning a play by J. Balogh dealing with Karadörde, as an interesting example.

Apart from the censorship the church had ardently kept in check the texts and performances with special regard to morality, since the theatre was believed to be the very wellspring of sin.

Making use of the contemporary recordings the author is presenting plenty of data concerning licences and permissions making allowance for performances. The local authorities had a decisive say regarding those licences.

Lastly the author is reviewing the role of the worldly theatre after the failure of the 1848 revolution. The censorship of the totalitarian Habsburg regime was more severe than ever. There was an enormous number of laws and rules, and there were also many proscriptions. Many play-scripts and performances were banned. Even so the audience refused all the attempts in the line of Germanisation.

SZLOVÁKOK AZ 1848/1849-es FORRADALMI ÉVBEN

Szlovákok az 1848-as forradalom előestéjén

Magyarországon a XIX. század első felében a kapitalista gazdaság elemeinek megérlelődése a burzsoázia erősödését feltételezte Magyarország minden népénél, és a nemzeti mozgalom erősödését, mint a burzsoázia azon törekvésének kifejezőjét, hogy a társadalom vezető gazdasági és politikai erejévé váljon. A magyar liberális nemesség és a magyar burzsoázia arra törekedett, hogy a legszükségesebb burzsoá reformok által kivívja a magyar állam teljes függetlenségét, melynek gyorsabb gazdasági, politikai és kulturális fejlődését a bécsi centralizmus és a német hegemonia fékezte. Magyarország függetlenségéért harcolva a magyar liberális nemesség és a burzsoázia nem akart lemondani a nem magyar népek feletti hegemoniáról, ezért került összeütközésbe a burzsoáziával és a nem magyar népek értelmiségével, akik a nemzeti újjászületés törvényes hordozói voltak.

Ilyen általános szituációban alakultak ki a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom közötti viszonyok, melyek a XIX. század 30-as éveitől kezdve szüntelenül konfliktusban voltak egymással. Štur és követőinek ténykedése a szlovák nemzeti mozgalom kialakulását eredményezte, mely fokozatosan kidolgozta a szlovák kulturális, politikai és szociális nemzeti programot. A XIX. század 40-es éveiben az egész Magyarországon a legégetőbb kérdés a falvakban uralkodó feudális viszonyok felszámolásának kérdése volt, melyek lehetetlenné tették a burzsoá átalakulást. A konzervatív magyar nemesség azonban, mely a kezében tartotta a hatalmat és az Országgyűlésen is többségben volt, arra törekedett, hogy ezeket a viszonyokat minél, tovább fenntartsa. Az 1836-os és az 1843-as törvénnyel lehetővé tették a parasztok fakultatív felmentését a feudális kötelezettségek alól. A nemesek ellenállása és a parasztság a parasztság finansziális tehetetlensége miatt ezek a törvények nem hoztak eredményt. Magyarország oppozíciós sajtó-

ja, köztük Štur „Slovenskje narodnji novini”-a liberális burzsoá reformokat követelt: a hűbéri függés és a patrimoniális törvénykezés megszüntetését, a rendi országgyűlés képviselői országgyűléssel való felcserélését, az árugazdaság fejlődésében fennálló akadályok megszüntetését, a hazai piac kibővítése érdekében¹. Magyarország liberális opposíció – az újságokban és az Országgyűlésen is a bécsi centralizmus ellen folytatott harcot Magyarország önállóságát követelve, és nem mondott le a nem magyar népek feletti magyar hegemoniáról.

Habár a szlovák nemzeti megújódás a 40-es években jelentős eredményeket ért el, a szlovákok helyzete az 1848-as év előestéjén kedvezőtlenebb volt, a ruszinok kivételével, Magyarország minden más nem magyar népétől. Szlovákiának nem volt semmilyen államjogi státusa, habár a szlovákok képezték a többséget Észak-Magyarország vármegyéiben. A szlovákoknak nem volt saját gazdasági politikai és kultúrközpontjuk, a megyékben a hatalom a magyar nemességet illette, ki annak a földnek a tulajdonosa volt, amelyet a szlovák jobbágyok műveltek meg. A városokban gazdaságilag a német és a magyar burzsoázia uralkodott, továbbá a magyarok megtartották a vezető állást mindkét- a katolikus és a protestáns- egyházban. A szlovák nemzeti mozgalom éppen csak megalakult, vezető szerepe az intelligenciának volt, mely mindkét egyház papságának alacsonyabb rendjeiből és a tanítókból állt. Ezt a mozgalmat alig támogatta a szlovák kisburzsoázia, és még kisebb hatással volt a parasztságra, a szlovák lakosság zömére. Ezzel a mozgalommal merő ellentétben állt a magyar nemzeti mozgalom, melyet a megyei és a városi hatóság teljes mértékben támogattott.

Az 1847-es év folyamán Pozsonyban összeült az utolsó forradalom előtti magyar Országgyűlés. Az Országgyűlésen mindössze két szlovák vett részt: Štur és Mojsez. Štur, mint a szlovák nemzeti mozgalom ismert vezetője, az Országgyűlésen Zvolen városát képviselte. Ismertette a szlovák nemzeti programot, amelyben a radikális és burzsoá reformok mellett Magyarország népeinek egyenjogúságát követelte. Ezeket az eszméket Štur öt gyűlési beszédben és a szlovák újságok cikk-sorozataiban fejtette ki, azonban az Országgyűlés konzervatív többségének és a liberális opposíció ellenállásába ütközött, mert Magyarország népeinek egyenjogúságáért állt ki. Az Országgyűlés nem a konzervatívok ellenállása miatt hozott törvényt a jobbágyok kötelező kiváltásáról és a városok képviselőinek közvetlen szavazásáról. Csak azokat az intézkedéseket fogadták el, melyek Magyarországon tovább erősítették a magyar hegemoniát.

A forradalom kezdete 1848-ban

A magyar Országgyűlésen az európai forradalmi események és az 1848-as március eleji bécsi felkelés hatott az opposícióra oly módon, hogy az harciasabb álláspontot foglaljon el. A pesti egyetemisták meghozták az ismert 12 pontból álló programjukat, és Kossuth csoportja túlerőbe került az Országgyűlés megijedt konzervatívjaival szemben. A magyar liberális nemesség lépett a színre Kossuth vezetésével, és az Országgyűlés elfogadta az ismert márciusi törvényeket, melyek megnyitották a burzsoá átalakulás korát a még feudális Magyarországon. A forradalomtól megijedt V. Ferdinánd császár a márciusi törvényeket április 11-én szankció alá vetette. Magyarország önálló állammá alakult azzal, hogy az Országgyűlés és a felelős kormány továbbra is Ausztriával perszonális unióban maradt. Az Országgyűlés, mint központi képviselő-testület, mellett a megyékbe és a városokba is bevezették a képviselő-testületet, de bennük, az erényes tagok által, a magyar nemesség megőrizte a fölényt azzal, hogy a nagy burzsoáziával és az értelmiséggel szemben bizonyos engedményeket tett. Szavazati jogot a férfi-lakosság alig 5-6%-a kapott, az Országgyűlésen pedig csak az lehetett képviselő, aki jól tudta a magyart, mint államnyelvet. A jobbagyságot kiváltással megszüntették, de földet csak a földesurak kaptak mindannak ellenére, hogy a parasztok fele a zsellérek és a kontraktualisták kategóriájába tartozott. Megszüntették az egyházi tizedet, a patrimoniális törvénykezést, és bevezették a polgárok törvény előtti egyenlőségét. Bevezették a gyülekezés-, egyesülés- és a sajtószabadságot (kaució mellett). Ezek a burzsoá reformok nem döntötték meg a magyar nemesség hegemoniáját, melyet Kossuth ütőkártyaként akart felhasználni úgy a Bécsi udvar, mint a nem magyar népek mozgalma ellen. Az új magyar Batthyány-kormányban mindegyik miniszter (Mészáros kivételével) nemes volt, és esküdt ellensége minden kompromisszumnak, mely a nem magyar népek mozgalmának követeléseivel kapcsolatos.²

Szlovákok a magyarországi változásokkal szemben

A szlovák nemzeti mozgalom vezetői üdvözlötték az Európában és Magyarországon beállt forradalmi változásokat. Štur a „Slovačke narodne novine”-ben üdvözölte a szabadság óráját Magyarországon, de hangsúlyozta, hogy a beállt változások nem elegendőek, míg Magyarország minden népének nem biztosítják a nemzeti jogokat. „A mi népünk már szabad, egyszer már az ország polgárává és emberévé lesz” – írta Štur – „Ezzel a joggal egyenlőre elégedettek lehetünk, és szívből örülhetünk a szabadságnak.”³ Ha megkapnánk mindazt, ami népi szemszögből nézve múlhatatlanul fontos,

teljesen szabadok és nyugodtak lehetnénk. Ezt könnyen elérhettük volna, ha erre jobban felkészülünk, és ha lett volna egy intellektuális központunk”³ A márciusi törvényeket a szlovák nemzeti megújódás más vezetői is hasonlóan üdvözltek – Hurban, Kuzmani és Sladkovič.

A márciusi törvények azonban a szlovák parasztokat nem elégítették ki, kiknek javarésze (zsellérek és kontraktualisták) semmit se kapott. A paraszt-forrongások hulláma egész Szlovákiát elárasztotta, a mozgalom a Vah feletti Novo Mesto körül, Skalícén, Mijaván valamint a Honti és Gömöri megyékben volt a legerősebb. A Honti megye parasztjait Janko Kral költő és Jan Rotaridis nótárius vezérelték. A Kormány energikus katonai beavatkozással a mozgalmat elfojtotta, Kralt és Rotaridist pedig letartóztatta. A Banska Bistrica-i és a környékbeli bányászok is felkeltek jobb munkafeltételeket követelve, de ezt a felkelést is a kormány katonai erőszakkal elfojtotta. Március második felében és április elején számos szlovák városban antiszemita mozgalom alakult ki, melyet gyakran a helyi hatóság sugalt, azonban ezekben a zsidóellenes programokban a szlovák nemzeti mozgalom képviselői nem vettek részt.

A szlovák nemzeti mozgalom első fellépései

A szlovák nép-vezetők aktivitására az új magyar kormány revolucionális forrongása és hegemonisztikus politikája hatott. A Hodža parochiáján, a Liptói Mikulašon, egybegyűlt a szlovák nemzeti újjászületés néhány ténykedője. Kihasnálták a megyei gyűlést, melyet a magyar kormány hívott össze 1848. Március 27-én azzal a céllal, hogy kihirdesse a márciusi törvényeket. A gyűlésen a márciusi törvényeket lelkesedéssel fogadták, majd az ülés végén Klajn nótárius kért szót. Felolvasta a petíciót, melyet a szlovák vezetők állítottak össze, Hodzával az élükön, mely később a „Liptói követelések” néven szerepelt.⁴ Ebben az okiratban követelték: a szlovák nyelv szabad használatát a megyei gyűlésen, az adminisztrációban, a bírósági tárgyaláson és a népiskolákban a gyűlés pedig a: minden nép képviselve legyen elv alapján épüljön fel. Követelték hogy az okiratot regisztrálják a Megyei közgyűlés jegyzőkönyvében, és tartalmát tegyék ismertté az Országgyűlés, a Kormány, a Palota, valamint Magyarország és Horvátország minden megyéje előtt.

Ezeket a követeléseket („Liptovske Žiadosti”) közölték a szlovák újságok, ily módon tanúsítottak a szlovák nemzeti programnak jelentőséget. A magyar hatalom energikusan reagált. Az Országgyűlés, Kossuth ajánlatára, felhatalmazta a kormányt, hogy készültségi állapotot vezethet be azzal a céllal hogy a szlovák nemzeti mozgalmat elfojtsák. Persze a szlovák vezetők a hatalom nyomására sem álltak el aktivitásuktól. Hurban Brezován

hívta össze a gyűlést, melyen a 23 környékbeli községből elegendő részt vettek. A gyűlésen elfogadták a rezolúciót, mely a „Nitra megyei nép követelése” („Žiadosti naroda stolice Nitrianske”) néven vált ismertté⁵. Azoknak a követeléseknek a kivételével, melyek a „Liptói követelések”-ben is szerepeltek, itt elhangzottak még ilyenek is, mint: Magyarország minden népének egyenjogúsága, a majori földek felszabadítása, a parasztoknak adjanak erdőt, legelőt melyet bármikor a nemesek vettek el tőlük. Követelték, hogy Kralt és Rotaridist engedjék ki a börtönből, kiket a parasztforrongásokban való résztvételért tartóztattak le. Ezzel egyidőben Štur, Hurban és Hodža arról intézkedtek, hogy a szlovák nemzeti mozgalmat összekapcsolják a habsburg monarchia többi népének mozgalmával. Hurban és Štur Bécsbe látogattak, ahol különböző gyűléseken a szlovák nép követelésével léptek fel. Štur még Prágába is ellátogatott, ahol lelkesedéssel fogadták, mint a szlovák nép vezérét. Štur és Hurban a szlovákoknak egy kiáltványt készítettek elő, melyben a szlovák nemzeti programot magyarázták. A szlovák vezetőknek ezt a ténykedését a magyar hatóságok követelték, és megkísérelték lehetetlenné tenni a megyei és a városi hatóságok által, melyek az új magyar kormány politikáját hajtották végre.⁶ 1848. május 10-én, a Liptói szent Mikuláson, a szlovák nép-vezérek ilyen légkörben készítették elő a tanácskozásokat.

„A szlovák nép követelése”

A tanácskozáson, Štur, Hurban, Hodža, Daksner és Franciski vezetésével, 28 szlovák nép-vezér volt jelen. Elfogadták az ismert „Szlovák nép követelése”-t (Žiadosti slovenskeho naroda)⁷ A követeléseket Magyarország legfelső hatalmához intézték, mely 12 pontot foglalt magába. Aláhúzták a szlovák népnek azt a kívánságát, hogy testvériségben és szeretetben akar élni Magyarország minden népével együtt, és követelték: hogy a magyar Országgyűlés összehívása a nemzeti képviselő és Magyarország minden népének szabad nyelv-használata elv alapján történjen; a külön nemzeti gyűlés összehívásának jogát az illető nemzet területén; a közgyűlésen imperatív mandátum a küldötteknek, hogy ne árulhassák el a nemzeti érdekeket; a magyarról, mint a megyék hivatalos nyelvéről szóló törvény megszüntetése, a nemzeti nyelv bevezetése a megyei gyűléseken és az adminisztrációba; a szlovák, mint oktatási nyelv bevezetése minden szlovák iskolába, az általánostól az egyetemekig; a magyar megyék iskoláiban tanulmányozzák a szlovák nyelvet, a szlovák megyék iskoláiban pedig a magyart azzal a céllal, hogy a két népet közelebb hozzák egymáshoz; Magyarország minden népének teljes nemzeti egyenjogúságot; a szlovák nemzeti gárda a szlovák parancsnoksági káderrel, szlovák nyelvvel és szlo-

vák nemzeti zászlóval; az általános választási jog, a sajtó, a gyülekezet és az egyesületbe tömörülés teljes szabadsága; egyformán büntessék a saját nemzet és a Magyar Királyság árulását; a parasztok szervituitási jogának visszaállítása; Kralc és Rotaridist engedjék ki a börtönből.

A demokratikus okiratot a szlovák nemzeti követelések képviselték, amely a XIX. század 40-es éveiben a szlovák nemzeti megújódás logikus befejezője volt. Štur és követői ezzel az okirattal méltón reagáltak a legidősebb kérdésekre, melyeket a burzsoá forradalom vetett fel Magyarországnak általában és a szlovákoknak külön. Ők demokratikus és forradalmi szellemben kívánták Magyarországot átalakítani az egyenjogú népek közösségévé. Azonban a magyar és a szlovák nemzet-vezérek nemzeti programja közötti különbségek osztályfeltételekhez kötöttek és összeférhetetlenek voltak. A magyar liberális nemességgel – melynek a magyar államban hegemónisztikus hatalma volt – szemben állt a szlovák nemzeti, plebejus származású intelligencia, melyet a szlovák kisburzsoázia és az elnyomott, szervezetlen és nemzetileg alig öntudatos szlovák parasztság gyengén támogatott. A „Követelések-nek a szlovák népre nézve mégis nagy jelentőségük van, mert első és demokratikus szellemben alakult ki a szlovák államjogi program. A Kormány a „Követelések”-re, a szlovák megyékben, készülségi állapottal felelt, és meghagyta, hogy Štur, Hurbant és Hodžát tartóztassák le. A két nemzeti mozgalom, a magyar és a szlovák, között nyílt ellenségeskedés jött létre. A szlovák vezetők: Štur, Hurban és Hodža kénytelenek voltak a magyar hatóságok hatáskörén kívülre emigrálni, mivel azok megkezdték a megtorlásokat. A vezetők megkísérelték a szlovák nemzeti mozgalmat összekötni a Habsburg Monarchia más nemzeti mozgalmával, amelyre az új magyar hatalom úgy tekintett, mint hazaárulási tetre.

A szlovák nemzeti mozgalom a „Szlovák nép követelései” után

A horvátok, szerbek, románok és szlovákok nemzeti mozgalmának, mint pánszlávisztikus összeesküvésnek, és mindazoknak a mozgalmaknak az elítélése, melyek a Bécsi udvar szolgálatában álltak – a mozgalmakat a negyvennyolcas forradalom részéről elkerülhetetlenül reakció felé sodorta. A cseh ausztróslávisták (Placki és mások) kezdeményezésére a szláv mozgalmak képviselői 1848. július 2-án Prágában összehívták a Habsburg Monarchia területén élő szlávok kongresszusát. A kongresszus 3 csoportban dolgozott: a cseh (ahová a szlávok képviselői is tartoztak), amely a legnépesebb volt (237 tag), a lengyel-orosz (42 tag) és a délszláv (42 tag) csoport. A tanácskozás június 12-éig tartott. A kongresszuson, más álláspontok megjelenése mellett, túlsúlyba jutottak az ausztróslávizmus tézisei,

melyeket Placki sajátlagos hévvel képviselt. A szlovák képviselők rendkívül aktívan vettek részt a cseh csoport munkájában. Ők képviselték a radikálisabb politikai és nemzeti programot, és az ő nagy érdemük, hogy a csehek és a horvátok a Kongresszus okirataiban nem hangsúlyozták a történelmi jogokat. A Kongresszus két okmányt hozott: Kiáltványt az európai népeknek és Folyamodványt az osztrák császárnak. A szlovákoknak sikerült a császár folyamodványába beiktatniuk a „Szlovák nemzet követelései”-nek legfontosabb pontjait.⁸ Ezenkívül követeléseikbe bekapcsolták a ruszinokat is, akiknek a mozgalma gyenge és szervezetlen volt. A szlovákok fellépésének köszönve, a kongresszusi ülések és okmányok ausztoszlávista tónusa jelentősen enyhült. Štur a Kongresszuson nagyon élénk tevékenységet fejtett ki. Bírálta Plackinak azt az elgondolását, hogy Ausztria megmentése szükségszerű.” Vajon a mi célunk éppen Ausztria megmentése legyen? A mi célunk önmagunk megvédése. Mi legelőször is önmagunkat szolgáljuk, majd csak utána mást. Tehát Ausztria fennállt, mi pedig szenvedtünk. Mit szólna a világ, ha Ausztria megvédésén kívül semmi mással nem törődnénk. Ausztria összeomlásával mi nem vesszünk el.” – mondta Štur.⁹ Štur, Hurban és Hodža Ausztria föderális felépítését követelték minden népének egyenjogúsága mellett. A szlovák nép-vezérek nem tagadták Magyarország integritását, habár a német és a magyar hegemoniát elítélték. Azonban a szláv kongresszus hamarosan feloszlott a prágai felkelés miatt.

A kongresszus után a magyar és a nem magyar népek mozgalma közötti hasadék mindjobban elmélyült. A vajdasági szerbek a magyar Kormány hadseregével fegyveres harcot folytattak, a horvátok pedig a fegyveres akcióra készültek. Mivel a szlovák vezérek Magyarországra nem mertek menni, semmilyen felfegyverzett osztaguk sem volt, megpróbáltak bekapcsolódni a szerbek és a horvátok mozgalmába. Hurban június 29-én érkezett Zágrábba, és július 2-án, a horvát Száboron mondott beszédet. Szónoklatát éljenzés kísérte, és leszögezték, hogy a horvátok, szerbek és szlovákok egységes platformjáról van szó. Hurbán Vajdaságba látogatott^{9.a}) majd Belgrádban is járt azzal a céllal, hogy segítséget kérjen a szerb Kormánytól. Azonban ez az út, habár politikailag fontos volt, nem hozott nagyobb eredményeket.

A Szlovák Nemzeti Tanács és az első Önkéntes osztag megalakulása

A legkiemelkedőbb szlovák nemzeti vezetők 1848 szeptember elején Bécsben találkoztak. Itt alakították meg a szlovák legfelső nemzeti politikai testületet, a „Szlovák Nemzeti Tanácsot” („Slovenska narodna rada”). A Tanácsot Štur, Hurban és Hodža, mint politikai, Bloudek és Zah (cseh

katonatiszt) pedig mint katonai képviselők, alkották. Nosak és Borik is a Tanács tagjaivá váltak, mint ún. polgári titkárok. A Tanács a szlovák nemzeti mozgalom politikai és végrehajtó szervének tartotta magát, fő feladata, hogy előkészítse a magyar Kormány elleni fegyveres népfelkelést. A Tanács tagjai a szlovák önkéntes osztag megalakulásán fél-legálisan dolgoztak. Ausztria ezt a ténykedést engedélyezte, mivel titokban a magyarokkal való leszámolásra készült. Néhány nappal Jelašić magyarok elleni támadása után a szlovák Tanács két önkéntesekből álló csoportot (Bécsből és Prágából) irányított a magyar határ felé. A szlovák Önkéntes osztag és a Tanács tagjai 1848 szeptember 18-án szlovák területre értek, Mijavába – Nitra megye. Az elkövetkező napokban az osztag népesedett, 1500 harcost számlált. Štur az önkénteseknek Mijavában tartott beszédet, melyet a következő szavakkal fejezett be: „A mostani dicső időben mi a magyaroktól függetleneknek nyilvánítjuk magunkat. Megtagadjuk, hogy a magyar népek, s kormányának vagy minisztériumának engedelmeskedjünk, és ha valaki is a magyar néppel vagy a minisztériummal barátságban marad azon a területen, ahol a mi hatalmunk van, azt a mi népünk ellenségének nyilvánítjuk, és az nem kerülheti el a megérdemelt büntetést¹⁰. A Tanács, a felszabadított területen, megalakította a hatalmi szerveit, az Önkéntes osztag pedig tovább szélesedett, kb. 6000 embert számlált, melynek többsége fegyvertelen volt.

A magyar Kormány gyorsan reagált az Önkéntes osztag megjelenésére. Ellene küldte Nitra, Trencsi és Pozsony megye reguláris katonaságát és nemzeti gárdáját. A Tanácsnak nem sikerült a felkelést közép és kelet Szlovákiára is kiszélesítenie. A gyengén felfegyverzett, harci tapasztalat és szilárdabb nemzeti tradíció nélkül a szlovák parasztoknak nem sikerült ellenállniuk a magyar reguláris katonasággal. Az önkéntes osztag kudarcait említve, később Hurban joggal írta: „Tömeges alkotásnak még mindig kevés volt. Ilyen felkelésre nem volt példa a történelemben. A gyerekek és unokák sem emlékeznek arra, hogy apáik és nagyapáik valaha is hasonlóan cselekedtek volna. A népdalok (szlovák) még említést sem tettek a hősről.”¹¹

A szlovák területre lépést követő tizedik napon (1848. szept. 28.) a szlovák Önkéntes osztag a Tanáccsal együtt a határon túlra, Moráviába vonult vissza. Az önkénteseket a császár katonái fegyverezték le, a Tanács pedig Bécsbe ment. A szlovák vezetőknek az a próbálkozása, hogy népfelkelést indítványozzanak, nem sikerült. A szlovák nemzeti mozgalomnak a burzsoázia és a parasztság nem sok támogatást nyújtott. Mégis ez volt az első próbálkozás a fegyveres felkelésre, világosan kitűzött nemzeti célokkal – a szlovák nép nemzeti történelmében jelentősége éppen ebben rejlik.

A szlovák nemzeti mozgalom összekapcsolása a Bécsi udvar akcióival

A Tanács fegyveres formáció nélkül maradt, ennél fogva lemondott a forradalmi ténykedésről, és meghajolt a Bécsi udvar politikája előtt. A Tanács megkísérelte, hogy a szlovák nemzeti követeléseket érdeklétté tegye a császár előtt, aki ekkor Olomuchban tartózkodott, azonban az üres frázisokon kívül semmi konkrét ígéretet se kapott. Bécsben, a Tanács tagjai, megpróbálták Vindišgrectől segítséget kérni egy új szlovák önkéntes osztag alakítására, azonban ez iránt nem tanúsított nagyobb érdeklődést. 1848 októberében és novemberében a magyar Kormány Szlovákiába kemény uralmat vezetett be. Šturt, Hurbant és Hodžát hazaárulókká kiáltotta ki, megfosztotta őket a magyar állampolgárságtól, és fejükre díjat tűzött ki. A magyar kormány intézkedései a szlovák nemzeti mozgalmat véglegesen magyarelles és ellenforradalmi táborra osztották. A szlovák Tanács Jelašić segítségével biztosította Vindišgrec beleegyezését a Második önkéntes szlovák brigád megalakítására. A brigád 1848 november végén alakult meg, Szlovákia területére pedig december 4-én lépett. A Brigád és a Tanács főnökei közzétették a szlovák népnek a kiáltványt mely világosan tanúskodik a nemzeti mozgalom Bécsi udvar szolgálatába való átállásáról. A szlovák nép, a császár nevében, Kossuth és követői, „a cári árulók” ellen harcra szólít fel. A néhány határozatlan frázison kívül, mely a cári uralom alatti népek egyenjogúságáról és a szlovák nyelv használatának jogosultságáról szól, semmi ténylegeset se mond a szlovák nemzeti követelésekről.¹² Ezzel a szlovák nemzeti mozgalom lemondott önállóságáról, és az ellenforradalom eszközévé vált. Az 1849-es év folyamán a két szlovák önkéntes osztag külön egységként működött Gec és Šimunić tábornok cári hadseregében. A Tanács folytatta politikai aktivitását, azonban a forradalmi munkásságát petíciók és deklarációk írásával cserélte fel. A martini gyűlésen, 1849. március 10-én, elhatározták, hogy az uralkodóhoz egy deputációt küldenek, amely majd tolmácsolja a szlovák nemzeti követeléseket. Azonban Ferenc József császár már március 4-én elhagyta az Országgyűlést, és bevezette az oktrojált központi alkotmányt. Ebben az alkotmányban említést se tettek a szlovákokról, mint külön népről. A szlovák küldöttség mégis átadta a császárnak a petíciót, amelyben – az új alkotmánnyal összhangban – Szlovákia kiválását és az öröklött országokkal való összekapcsolását követelte, meghatározott autonómia mellett. A magyar forradalom és a cári sereg harcának hevében, 1849 tavaszán, Kossuth kiáltotta, Magyarország függetlenségét. Ez alkalommal se tettek semmiféle valódi engedményt a nem magyar nép nemzeti követeléseiben. Az a próbálkozás, hogy ezt jóvátégyék a nemzetiségekről szóló Törvénnyel, mely július 28-án lépett életbe, későn érkezett. Ezért Magyarország nem magyar népeinek nemzeti mozgalmait az ellenforradalom mellett maradtak, ami

ezekben a mozgalmakban a vezetőség konzervatív részének megfelelt. 1848. májusában, a harc hevében, amikor a cári hadsereg sorozatos vereséget szenvedett, a bécsi kormány a szlovák vezetőknek megígérte, hogy engedélyezni fogja a 20000 főből álló honvédség megalakítását. A Bécsi udvar azonban hamarosan úgy határozott, hogy Oroszországtól kér katonai segílyt, így a kombinációt elvetették, mint szükségtelent és kockázatosat. A forradalmat elfolytották, ezzel a szlovák mozgalom (mint a többi mozgalmak is) a Bécsi udvarnak szükségtelenné vált.

Az 1848/49-es szlovák nemzeti mozgalom sikertelenségének okai

Az 1848-as forradalom általános-ausztriai és általános-európai méretekben szenvedte végig a csődöt. A Bécsi udvar Ausztria minden népénél kihasználta a forradalmi erők éretlenségét és egyenetlenségét. Ezek szerint a szlovák nemzeti mozgalom sikertelenségének általános okai azonosak a Monarchia minden más mozgalmának okaival. A szlovák mozgalom sajátossága abban rejlik, hogy sokkal kedvezőtlenebb körülmények között fejlődött ki, mint a Habsburg Monarchia többi népének mozgalma. A ruszin mozgalom kivételével, politikailag, szervezésileg és katonailag a leggyengébb volt. Semmilyen tradícióval se rendelkezett, mert a szlovák nemzet még csak a kezdetén volt nemzet ébredésének. A szlovák burzsoázia nem képviselte az önálló gazdasági és politikai erőt, tehát a mozgalomban – melyet az értelmiség, a nemzeti megújhódás hívei irányítottak – nem volt vezető szerepe. A parasztságot a századbeli kizsákmányolással képtelenné tették arra, hogy aktívan részt vegyen a nemzeti mozgalomban, melynek programja, a néhány szociális követelmény kivételével, számára apsziakt volt. Tehát a szlovák társadalom az 1848/49-es évben nem volt azon a fokozaton, amely lehetővé tette volna az eredményes burzsoá demokratikus forradalmat. Mégis a szlovákok fellépése 1848/49-ben Štur és követői nemzeti újjáélesztési tevékenységének folytatása volt. Štur mozgalma, szlovák nemzeti szemzőgből, haladó és nemzeti érdekeinek törvényes képviselője volt. Az eltérő osztály- és nemzeti érdekek miatt került összeütközésbe a szlovák nemzeti mozgalom a magyarral, s gyengeségei miatt pedig mindkét mozgalomnak az ellenforradalom táborában kellett befejeződnie.

1. Štur „Slovenske narodni novini”-ja jelentette meg a cikksorozatot a „Naše nadeje, a žiadosti k nastavajúcem snemu.”
A cikkekben a szlovák nemzeti mozgalom teljes programját közölte, mely a következőkből állt: a hűbéri függés megszüntetése kiváltással, a patrimoniális törvénykezés megszüntetése, a megyei öngazgatás a nép kezében legyen, a kisvárosok feletti nemesi jurisdictio megszüntetése, és a népi öngazgatás megszervezése a szabad királyi városokban, minden nemesi privilégium megszüntetése azzal, hogy a köz-funkciók minden polgárnak hozzáférhetőek legyenek, az egyenjogúság biztosítása Magyarország minden népének.
2. Hogy a magyar liberális opposzició vezetői mennyire engesztelhetetlenek voltak a nemzetiségi kérdést illetően, ezt Kossuth nyilatkozata tanúsítja: „Én semmi módon se fogom elismerni a magyar korona országában a más nemzetiségeket, a magyaron kívül; tudom, hogy léteznek olyan népek, akik más nyelven beszélnek, de országunkban csak egy nép létezik.” Pič, Očerkipolitičeskoj i literaturnoj istorii Slovakov za poslednja sto ljet. Slovjanskij sbornik tom I, 135. oldal.
3. Štur cikke, a „Novi vek” („Az új század”) a „Slovačke narodne novine”-ben – Dr. Petar Ratkoš és dr. Naše dejiny v pramenoch, Bratislava, 1971., 216. oldal.
4. A „Liptói követelések”-ről („Liptovska zahtevanja”) részletesebben a Pič: Očerki političeskoj i literaturnoj istorii Slovakov (137 és 138. oldal) és a Slovensko dejiny művében Jana Tibenski szerkesztésében.
5. Részletesebben Pič említett művében, 142–144. oldal, és az idézett műben Tibenski szerkesztésében, 494. oldal.
6. Štur politikai ténykedése miatt kénytelen volt elhagyni a Szábort, és a „Szlovák újságok” („Slovačkih novina”) szerkesztését, mert a letartóztatás veszélye fenyegette. Štur Bécsben megismerkedett Jelačićyal, aki kijelentette, hogy: „a ti részetek a mi részünk is, a ti rabságotok a mienk is. Amikor majd megkezdjük a harcot a horvátok és a szerbek szabadságáért, minden lehetőet megteszünk értetek is.” Pič említett műve, 155. oldal. Štur Prágában tartózkodott, ahol a cseh vezetőkkel a szláv kongresszusról tárgyalt. Április 29-én részt vett a szkupstinán, ahol a kongresszuson való részvételtől hozott rezolúciót elfogadták. Štur Prágából tanácskozásra a Liptói szt. Mikulašra ment.
7. A „Követelések” (Zahtevanja”) teljes szövege orosz nyelven Pič említett művében, a 144. és 145. oldalon, a szöveg tartalmát az említett műben, Tibenski szerkesztésében, 495. old.
8. A császárhoz intézett Folyamodványban, mely a szlovákok és a ruszinok követeléseire vonatkozott, követelték: hogy a szlovákokat és a ruszinokat ismerjék el egyenjogú népnek, és a gyűlésen éljenek mindazokkal a jogokkal, melyekkel a magyarok; engedélyezzék a nemzetgyűlés összehívását, a magyar Országgyűlésen pedig legyen egy állandó bizottság, amely majd védelmezné nemzeti jogaikat; a szlovák és a ruszín vidékeken minden iskolában, a legmagasabbtól a legalacsonyabbig, a tanítási nyelv szlovák illetve ruszín legyen; létesítsenek szlovák és ruszín nyelvű tanszéket a magyar iskolákban, és magyar nyelvű tanszéket a szlovák és a ruszín iskolákban; Magyarország minden népe teljesen egyenjogú legyen; engedjék szabadon a bebörtönzött nemzet-vezetőket, engedélyezzék a nemzeti társadalom szabad fejlődését. Pič, az említett mű 151. old.
9. Štur 1848 június 3-án a Szláv kongresszuson mondott beszédéből, dr. Petar Ratkoš, Naše dejiny v pramenoch, Bratislava, 1971, 220. old.
9. a) Hurban Karlovácra való látogatása alkalmával a környékbeli szlovákoknak kiadta

- a proklamációt és kérte őket, hogy segítsék a szerbek harcát. Szerkesztő. L. Holotnik, Dejiny slovenska, Bratislava,
10. Pič, az említett mű 157. old.
11. Jozef M. Hurban, Obrazy zo slovenskeho povstania r 1848, dr. Peter Ratkoš, Naše dejiny v pramenoch, Bratislava 1971. 223. old. 12. Az 1848. nov. 26-i proklamációban melyet Levratovski Frišejzen, Hurban, Štur, Bloudek és Zah írtak alá, a következőket olvashatjuk: „Nj. I. V. kegyelmes királyunk minden népének egyenlő jogot adott, és mi azért jövünk, hogy ezt a császári szót teljesítsük; ezért mostantól senki se sértegetheti a nemzetiségeket. Most ti teljes joggal nyilvánosan tanácskozhattok a szlovák anyanyelveteiken, a fellebbezéseket átadhatjátok, és a felsőbb hatalomhoz fordulhattok, írhattok és tanulhattok a saját, gazdag szlovák nyelveteiken; mostantól ti magatok lesztok a saját nemzeti jogaitok védői, és ezt a jogot a ti császárotoktól kapjátok, aki ellen Kossuth, a hozzá hasonló gondolkozásúakkal, lázadást szított. Nj. V. császár kegyeskedett elrendelni, hogy a magyarok ne uralkodjanak felettetek, a jövőben csak egy uralkodótok legyen, a bécsi császár, aki egyaránt szereti minden népét.” Pič említett műve, 165. old.

Fordította *Kasza Ibolya*

Rezime

Slovaci u revolucionarnoj 1848/1849 godini

Sazrevanje elemenata kapitalističke privrede u Ugarskoj prve polovine 19. veka uslovi-
lo je jačanje buržoazije kod svih naroda Ugarske i jačanje nacionalnog pokreta kao iz-
raza težnje buržoazije da postane vodeća ekonomska i politička snaga društva. Boreći
se za nezavisnost Ugarske, mađarsko liberalno plemstvo i buržoazija nisu hteli da se
odreknu hegemonije nad nemađarskim narodima. Zbog toga su došli u sukob sa bur-
žoazijom i inteligencijom nemađarskih naroda koji su bili zakoniti nosioci njihovih
nacionalnih preporoda.

U takvoj opštoj situaciji razvijali su se i odnosi između mađarskog i slovačkog nacio-
nalog pokreta i oni su od 30-tih godina XIX veka neprekidno bili u konfliktu.

Glavni momenti slovačkog nacionalnog pokreta u tim godinama su bili: savetovanje
u Liptovskom sv. Mikulašu, formiranje Slovačkog narodnog veća i dobrovoljačkih
odreda, vezivanje slovačkog nacionalnog pokreta za akcije Bečkog dvora.

Opšti uzroci za neuspeh slovačkog nacionalnog pokreta su isti kao i za sve pokrete
u Monarhiji. Specifičnosti slovačkog pokreta su u tome što se on razvijao u mnogo
nepovoljnijim uslovima i prilikama nego pokret ostalih naroda. Slovačko društvo
1848/49 godine nije bilo na tom stupnju koji bi omogućio uspešnu buržoasko-demokrat-
sku revoluciju.

Die Slowaken in Jahren der Revolution 1848/49

Die Reifung der Kapitalistischen Wirtschaftselemente ermöglichte in Ungarn in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts die Stärkung der Nationalbewegung, als einen Ausdruck der Bourgeoisie um zur führenden ökonomischen und politischen Macht zu werden. Während des Kampfes für die Unabhängigkeit Ungarns wollte sich der ungarische liberale Adel auf die Hegemonie über den nichtungarischen Völker nicht verzichten. Deswegen kamen sie in den Konflikt mit der Bourgeoisie und Intelligenz nichtungarischer Völker, die die legalen Träger ihrer Nationalwiedergeburten waren.

Unter solchen allgemeinen Umständen entwickelten sich die Verhältnisse zwischen der ungarischen und der slowakischen Nationalbewegung und sie waren seit den dreißiger Jahren des 19. Jahrhunderts ununterbrochen im Konflikt.

Die Hauptmomenten der slowakischen Nationalbewegung waren in diesen Jahren: Beratung in Sv. Mikulas zu Liptovsk, Bildung des Slowakischen Volksrates und der freiwilligen Truppen, Verbinden der Aktionen von slowakischer Nationalbewegung mit den Aktionen des Wiener Hofes.

Die allgemeinen Ursachen für den Mißerfolg der slowakischen Nationalbewegung sind dieselben, die für den Mißerfolg aller Bewegungen in der Monarchie waren. Die Eigentümlichkeit der slowakischen Bewegung liegt darin, daß sie unter viel ungünstigeren Bedingungen und Umständen entwickelte, als die Bewegungen anderer Völker. Die slowakische Gesellschaft stand nicht auf jener Entwicklungsstufe, die eine erfolgreiche bourgeois-demokratische Revolution leiten könnte.

Műhely

A VÁNDORMUNKÁSOK MUNKASZERVEZETEI ÉS IDEIGLENES ÉLETKÖZÖSSÉGEI IDÉNYMUNKÁKON (1848—1945)

A mezőgazdasági, építőipari továbbá a szállító- és rakodómunkák gépesítése előtt tíz- és százazrek voltak kénytelenek lakóhelyüktől távol kétkezi munkát vállalni. A kisebb-nagyobb csoportokban tömörült vándormunkások maguk szervezték meg a munka folyamatát, sokszor maguk építettek ideiglenes hajlékokat, továbbá egyedül gondoskodtak élelemlről is. Az ideiglenes és kényszerű csoportmunka és együttélés folyamán kialakult szokásjog változatos munkaformákat eredményezett, amelyek több tudományág figyelmét is megérdemlik. Az Osztrák-Magyar Monarchián belül, sőt egész Közép-Európában Magyarországon volt a legnagyobb a mezőgazdasági munkások száma (a lakosság 39%-a) és ennek majdnem 3/4 része (73,27%) vándormunkásként dolgozott. Az adott korszakban e hatalmas tömegek munkája és élete fontos kordokumentumként szolgál.

Az idénymunkások zöme falun vagy mezővárosban élt, a földtől nem szakadt el teljesen, ennek következtében konzerválódtak élet- és kulturális viszonyaik. Nagy tömegben az idénymunkások foglalkoztatása szerfelett bizonytalan, nehéz volt, a gazdasági helyzet pillanatnyi alakulása éppen őket sújtotta a legjobban. Az idénymunkák vad hajrája és a kényszerű tétlenség szélsőségei között őrlődtek, igazi munkanélküli tartalékseregként. Idényjellegű munkájuk során valósággal nomád életet éltek, otthon viszont szinte tétlenül voltak kénytelenek átvészelni a munkanélküli időszakokat. Idővel azonban a csoportos vállalkozásokra jellemző a specializálódás, más szempontból viszont a tiszta bér munka hódít teret.

A mezőgazdasági, építőipari, továbbá szállító- és rakodómunkák terén a bér munka fokozatos elterjedése lassan-lassan kiszorította a családi, szomszédági és lokális elven alapuló csoportos munkavállalást és bizonyos szempontból új munkaszervezeteket hozott létre, amelyek azonban a vállalt munka helyétől, nemétől függően eltérőek voltak, de a belső viszonyok stb. tekintetében hasonlóak maradtak az előzőkhöz, többnyire lakóhelyük-

től távol ideiglenes életközösségekkel azonos összetételben alakultak meg. A gépesítést közvetlenül megelőző munkaszervezetek és ideiglenes életközösségek általános és legfőbb jellemzője a munka mindenkori érdekeinek alárendelt szervezettség volt.

Lényegében a *bér neme* szabta meg a munka, a vezetés és az együttműködés módját. A régebbi bérnemek (természetbeni ellátás, a megmunkált anyagból való részesedés, továbbá az időbér is) konzerválták a csoportok hagyományos formáit, míg a pénzben fizetett szakmánybér (teljesítménybér) meggyorsította az átalakulás folyamatát.

Nagyobb tömegű idénymunkás toborzása valóságos „hadművelet” volt, amelyben először a munkások és a munkaadók megbízottai, majd ezt követően szerződéskötéskor maguk a munkások vettek részt. A személyes, közvetlen kapcsolatot tehát hivatalos, közvetett összeköttetés váltotta fel. Ennek lényegét a toborzó ügynök *emberkereskedő* népi elnevezése, valamint a nyílt tereken ácsorgó, munkára váró tömegek *embervásár* megjelölése is pontosan kifejezi.

A különféle munkáscsoportok elterjedt elnevezése, *banda*, vezetőjük a *bandagazda*. A csoportok munkáját közvetlenül többnyire nem a munkaadók, hanem saját vezetőik irányították, akiket utóbb már a magyar polgári jog is a munkások közös meghatalmazottjának tekintett. Az említett bérformák szerint nagy különbség volt a bandatagok és a bandagazdák bére között.

A hagyományos csoportok kialakításánál meghatározó módon érvényesült a rokonság, szomszédság, lokalitás stb. elve, ezen belül a bandagazda szinte teljhatalommal válogathatta ki embereit. Az ilyen bandák társadalmi nemzetiségi és vallási tekintetben rendszerint homogének, nem és kor szempontjából viszont többnyire vegyesek voltak. Hagományos csoportok munkájában szükség volt a munkaadó hajcsárkodására és a bandagazda ellenőrzésére. Főként az utóbbi szerepe nőtt meg: a toborzástól a végelszámolásig kezében tartotta embereit, nem dolgozott velük, csak felügyelt rájuk, sokféle mellékjövedelemre tett szert. A kettős ellenőrzés alatt dolgozó csoportokon belül pl. az önkormányzat elemei valósággal nem, vagy csak illegálisan fejlődhettek ki. Az igazi „ellenőr” a hagyományos rend, a szülői házból magukkal hozott fegyelem volt.

Az ilyen vegyes, hagyományosan szervezett csapatokban a munkát rendszerint nem és kor szerint osztották meg és ez a bér elszámolásában is megnyilvánult. A férfiak un. *I. osztályú* vagy *teljesértékű* a nők és a fiatalok pedig *II. osztályú* vagy *fél munkások* voltak, eszerint a férfiak végezték a fő-, a többiek pedig a kisegítő vagy mellékmunkákat. Ezen belül tovább folyt a differenciálódás. A legnehezebb munkákat a fiatalabb, a könnyebbet az idősebb férfiak végezték, az utóbbiak kezdeményezték viszont a munkába indulást és a lefekvést. Ilyen esetekben a nők és a serdülők kisegítő és

mellékmunkákat végeztek. Ennek megfelelően a nehezebb munkát végző férfiak béréhez viszonyítva a segéd- és kisegítő munkások csak felényít harmad-, sőt negyedannyit kerestek.

Más volt a helyzet a szakmában (teljesítménybérben) dolgozó bandák és bandagazdák esetében. A tagság rendszerint egy helységből toborzódott, de a rokonságnak és a szomszédságnak sokkal kisebb szerep jutott, helyette az ismeretség, barátság játszott szerepet. Ezek a bandák rendszerint csupa felnőtt férfiakból tevődtek össze, akik lehetőleg még korban is közel állottak egymáshoz. Mindenki minden munkában részt vett, ha minőségi különbség mutatkozott az egyes munkafajták között, akkor megszabott időközökben váltották egymást. Mivel elvileg és gyakorlatilag is az egész csoport minden tagja egyforma teljesítményt nyújtott, a banda összkeresetéből a munkában eltöltött idő arányában részesült mindenki.

A szakmáymunkások maguk választottak vezetőt, aki ott dolgozott soraikban, és képviselte érdekeiket, a csoporttal és nem a munkaadóval volt szolidáris. Csak annyival több jövedelme és könnyítése lehetett a munkában, amennyit a csoport érdekei megkívántak, ill. megengedtek. A szakmáymunkások munkafegyelme példamutató volt, úgy dolgoztak, mint a hangyák, minimális ellenőrzésre volt csak szükség, a bandán belül szinte teljes volt az önkormányzat, munkaidő után pedig ki-ki tetszése szerint töltötte szabadidejét.

A hagyományos, kötöttebb formák között dolgozó bandák legtisztább típusait a *summások* (nagybirtokon dolgozó mezőgazdasági munkások), a modernebb típust pedig a *kubikosok* (ármentesítésen dolgozó, földkitermelő munkások) körében találjuk meg, de kisebb-nagyobb eltérés mutatkozik a végzendő munka nemétől függően a csoportosulások megszervezésében, belső viszonyaiban, (aratók, cséplők, különféle szállító- és rakodó-, valamint építőipari munkások csoportjai stb.).

Az egyes bandák tagjainak létszámát és belső szerkezetét a munka minősége, mennyisége és a rendelkezésre álló idő szabta meg. A csoportban a munkások száma esetenként a legszélsőségesebb határok (4 főtől 400—500 fő között mozoghatott, de a legáltalánosabbnak a 6—12 főt vehetjük. A csoportmunka mindig több, minőségileg más, mint az egyénileg végzett munkák pusztá összege, ennek megfelelően eltérő, szervezettebb módszereket kíván. Minden csoportban végzett munka az általános jellegek mellett változatos megkülönböztető elemeket is tartalmaz. Megnevezésükben a munka megosztása határozza meg a három fő rendezői elv, a bandatagok egymásközötti viszonyát, a munka folyamatát, a bér elosztását, az együttműködés formáját. Ezek szerint a csoportmunka lehet *térben*, vagy *időben* megosztott, ill. *kombinált*.

1. A térben megosztott csoportmunkák. A csoporton belül többen azonos munkát végeznek és a munkaterület határain belül szabályosan

eloszolva állnak fel. A segéd munkások a fő munkát végzőkhöz csatlakoznak. A mezőgazdasági munkák végzése során alakulnak ki ilyen bandák. A vezetők az egymás mellett dolgozók, azonos munkát végzők között versenyt igyekeznek kialakítani a csoporton belül is, de két vagy több csoport között is. Ennek számtalan bevált módja van, pl. élmunkások alkalmazása, különböző helységekből származó munkások vetélkedésének ösztönzése stb. Máskor a verseny csak a közeli párok, egyének között is kialakulhat (csatornázó kubikusok, kézierővel cséplő, egymással szemben álló munkások).

2. Az időben megosztott csoportmunka. Míg a térben megosztott csoportmunkát jobbára egynemű tevékenység végzésénél alkalmazzák, az időben megosztott csoporttevékenység rendszerint fő- és mellékmunkára tagolódik. Változatos alakzatokat láthatunk az aratóbandák, az említett summások, de a rakodómunkások eseteiben. Ez utóbbiak pl. az uszályból a gabona zsákolását, a munkát időbeni tagolódása szerint zsáktartó, töltőgető, feladó és maga a zsákoló tevékenységére bontották, aki felviszi. A felvitt zsákok száma szerint váltják egymást a munkások. A zsákolók rövidebb, az adogatók közepes, a zsáktartók pedig hosszabb ideig végzik ugyanazt a munkát, így tudják a megfelelő pihenést biztosítani.

3. A kombinált munkamegosztás. Ez a csoportmunka legtisztább és egyben legfejlettebb típusa a gépi cséplésnél alakult ki: itt térben is, időben is megosztják a munkát, sőt ezen belül is differenciált, egyéni munka jelentkezik, fő- és segéd munkások. A cséplőgép már szabadba kihelyezett és időszakosan működő kisebbfajta ipari üzemnek is felfogható.

A bonyolult, összetett munkafolyamatokat végző csoportok alapja rendszerint a *munkapár*. Ez a legrégebbi, leghatékonyabb és legegyszerűbb autonóm egység. A nagyobb csoportok sokszor szabályszerűen párokból tevődnek össze, legkövetkezetesebbek a favágók és az aratók szervezetei. A favágók bandák mindig párban dolgoznak, két ember munkája pontosan tükörképe egymásnak, még a főzést és a kunyhóépítést is párban oldják meg. Az aratóbandák párpai már nem egyenlő, hanem egymás munkáját kiegészítő társak. Maguk az aratóbandák mindig világosan megőrzik a páros eredet „varratait”, páros létszám esetén ugyanis egész, páratlan létszám esetén pedig másfél párokból tevődnek össze, vagyis a fő- és kisegítő munkások száma nem azonos, de arányos. A párosság elve annyira alapvető fontosságú, hogy a legfejlettebb munkafajtáknál is visszatér: megtaláljuk az említett gépi cséplésnél éppúgy, mint bármely kubikmunkában stb.

Hasonló vezérlő elv a tér és idő szerint megosztott, valamint kombinált megosztású munkákon belül a fő-, és mellékmunka kialakítása is, ha erre egyáltalán szükség van. Ennek bölcsője minden bizonnyal a családi közösség. A családtagok között a munkát elsősorban a nem és kor szerinti kü-

lönbségek figyelembe vételével osztották meg. Innen ered, hogy az összetettebb csoportviszonyok is erre vezethetők le. Különösen a vegyes összetételű bandák megszervezésében láthatjuk. Az aratócsapatokban a kaszások többnyire felnőtt férfiak, a marokszedők pedig nők és fiatalok szoktak lenni. Ez az elv még az ipari munkára is átöröklődhet, amint ezt a téglagyári munka megszervezése is bizonyítja.

A bandát az ideiglenes érdekközösséget az összteljesítmény után kapott közös kereset tartja össze, ezért vállalják a nehéz munkát és a kényszerű és ideiglenes társas élettel járó sokféle nehézséget is. A közös kereseten való osztozkodás szokásjogon alapszik. A részesedési kulcs az egyéni teljesítménytől függ, de ezt rendszerint átlagolják, tehát fő- és segédmunkák, ill. a munkában eltöltött idő szerint számítják ki. A közös keresetből előbb levonják a közös kiadásokat, majd elosztják az egy főre eső napszám-átlagot. Az időkiesést nem óránként, hanem félnaponként vonják le, ill. a helyettesítést eszerint fizetik. Néha büntetést alkalmaznak, a szokásosnál kétszeres levonást, ez azonban ritka eset. A bérharc nem a csoporton belül, hanem a csoporton kívül dül, tehát nem maguk a munkások, hanem a munkaadók és a munkások között.

A múltban a munkáscsoportok egy része a munkaadó kosztján élt, ilyenkor a főzést, az étel elosztását, esetleg csak az utóbbit kell nekik megszervezniük. A summásoknál rendszerint állandó szakács és naponta változó un. konyhások vannak és kisebb, rendszerint hatos csoportok közös edényből fogyasztják az ételt. Állandó személy a vízfordó és tűzmester is. E tekintetben a csoportok élete igen változatos. Közülük a teljesen önálló kubikosoké érdemel nagyobb figyelmet. Egyénileg, párban, vagy kisebb csoportokban étkeznek, utóbbi esetben a főznivalót összeadják, a szakácsa valamivel korábban hagyja abba a munkát, társai rádolgoznak helyette. Míg a szakács személye többnyire állandó, a vízfordó és tűzmesterek rendszerint naponként váltakoznak.

Nagyobb létszámú, hosszabb időn át dolgozó bandák rendszerint a munkaadótól kapnak szállást, így pl. a summások is nagyobb uradalmi melléképületekben laktak, ahol katonás szobarend alakult ki. Ideiglenes lakhelyükön az otthoni szokásokat megőrizték, de a csoportos együttélés az egymáshoz való alkalmazkodás kaszárnyákra emlékeztető rendet követelt. A favágók, kubikosok stb. rendszerint 2—4 személyes csoportokban kényszerítettek kunyhót, a munkát együttesen végezték, az anyagot közösen szálították.

*

A társadalmi fejlődés folyamán az idénymunkások csoportjaiban a hagyomány ereje annál töretlenebb maradt, minél több szerepe volt az ellátmánynak. Ugyanez fordítva is érvényes: annál szabadabb, kötetlenebb

volt életük, minél inkább érvényesült a teljesítmény szerinti bérezés, első-sorban a pénzber. A korábbi rokonság szerinti és lokális csoportosulás végeredményben a falu vagy mezőváros meglehetősen homogén agrárszegénységén belül ment végbe, később a banda kialakulása szétfeszítette ugyan a családi, rokonsági kereteket, de lokális maradt. Az ilyenfajta egyöntetűség részben még feudális színezetű és nagy konzerváló ereje is van. Ekkor még a munkásszolidaritás is rendszerint csak a banda tagjaira korlátozódik, de jóval fejlettebbek a teljesítménybér szerint dolgozó csoportokban kialakult viszonyok. A munkások csoportosulása, szülőfalujuktól, szülőhelyüktől távol csoportos munkavállalása, – bármilyen fejlett formában is, meglehetősen elmaradott gazdasági körülményekről, a gépesítés, iparosodás hiányáról tanuskodott.

A fejlődés általános tendenciája mellett a főleg kézi erővel végzett csoportos munka korszerűtlensége egyre szemmel láthatóbb. A korszerűbb bérezési formák és a gépek fokozatos térhódítása segítette elő a hagyományos csoportos munkavállalások eltűnését és a modern bér munkásság kialakítását.

Rezime

Radne organizacije sezonskih radnika i privremene zajednice na sezonskom radu

Prije provođenja industrijalizacije ljudi su masovno odlazili daleko od svojih domova, u potrazi za zaradom. Ogromna većina radnika u Srednjoj Evropi je živelo i radilo tako.

Autor ovog članka prikazuje način života i rada ovih radnika. Stvaranje, sastav i razvoj grupa, način njihova formiranja i međusobne odnose unutar grupa. Način stupanja u najamni rad, ulogu posrednika, koheziju i hierarhiju grupa, položaj radnika s obzirom na spol, uzrast i opštu prirodu posla, formiranje pravnih običaja koji su regulisali ove odnose.

Autor opisuje organizovanje života u radničkom naselju gdje je smeštaj, način snabdevanja i ishrane kao i sve ostalo podređeno radu.

Način isplate je bitan momenat u stvaranju i razvoju radnih odnosa u sezonskom radu, čak i u odnosu na običaje i tradicije. Pojavom industrijske proizvodnje kidaju se tradicionalni oblici udruživanja. Način isplate se bitno menja što neminovno vodi osavremenjivanju radnih odnosa.

Summary

The working organisations of seasonal workers and their provisional communities

The times preceeding the highly industrialised production were characterised by collective migration of workers, seeking temporary employment. Masses of workers were living and working away from home.

The author of this article is featuring the manner of life and work of those people. The structure and development of groups, the way they flocked together and the relations among the members, the relations between the employer and the employees, the uniting power and the hierarchy of the temporary community, the position of a worker with regard to his age, sex and general nature of his work. All these relations were regulated by legal habits.

Much space and attention is devoted to the arrangements at the temporary colonies of workers, provision of food and other necessities and the various activities in the camp. Everything was submitted to the daily work.

The way of payment had a decisive role in making and development of working relations among the seasonal workers. It was even more important than habits and tradition. With the modern ways of production the old ties were weakening. Money became the predominant way of payment. Every worker got his wages and this resulted in new working relations.

LENIN ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI HOZZÁJÁRULÁSA A SZOCIALIZMUS KIÉPÍTÉSÉHEZ

Lenin hozzájárulása az államra vonatkozó marxista elmélethez
és gyakorlathoz

ÁLLAMRÓL – ÁLTALÁBAN

Lenin bármikor is szólt az államról, úgy fogta azt fel, mint egy kérdést, amely „a legbonyolultabb, a legnehezebb és a polgári tudósok, írók és filozófusok által alighanem leginkább összekuszált kérdések egyike.”¹

Mi az állam lényege, mi a jelentősége és milyen a viszonya a pártnak az államhoz, hogyan keletkezett, és végül milyen legyen a munkásosztály új állama – olyan kérdések, amelyek döntően befolyásolják egy-egy párt forradalmiságát és tevékenységét.

Lenin sokszor volt kénytelen bíráló hangon felelni a polgári elméletekre, és védeni Marx és Engels tanításait az államról. Ezért cikkei és brossúrai nem egyszer éleshangú kritikák, hisz a burzsoá tudomány, filozófia, jog, politikai gazdaságtan és publicisztika képviselői – szándékosan és akaratlanul is – annyira összekúszták, vulgarizálták az állam kérdését, hogy azt Lenin nem győzte kibogozni. Így látott napvilágot népszerű műve az „Állam és forradalom” 1917 augusztusában, amelyben Lenin először is megvizsgálja Marx és Engels tanítását az államról, majd külön foglalkozik a „ferdítések” legfőbb képviselőivel, Karl Kautskyvel, Plehanovval, Potreszovval, Breskovszkájával, Rubanoviccsal stb. – az oroszországi opportunisták vezető egyéniségeivel.

Lenin szilárd meggyőződéssel fogadta el teljes egészében Marx állásfoglalásait az államról, de elmélyítette azokat. Nagy érdeme éppen az elmélet gyakorlati alkalmazásában van (miután az első sikeres forradalom meghozza a szovjethatalmat).

Az utókor számára legértékesebbek talán éppen azok az írások, amelyek az új szocialista állam megalapításáról, megvédéséről, a proletárhatalom megszilárdításáról szólnak. Például: „A proletárforradalom és renegát Kautsky”, vagy a „Baloldaliság-a kommunizmus gyermekbetegsége” mű-

vei és rengeteg cikk, előadás („Az államról” – előadás a Szverdlov egyetemen – 1919. július 11.), beszéd a szovjethatalom feladatairól, a nemzeti kérdésről stb.

AZ ÁLLAM KELETKEZÉSE ÉS OSZTÁLYJELLEGE

Annak idején nagyon gyakran összetévesztették ezt a kérdést a vallási kérdésekkel, nemcsak a vallási tanok képviselői, hanem azok is, akik filozófiai eszmékből kiindulva az államot valami isteni eredetű természetfölötti, vagyis kívülről jövő erő alkotásaként fogták föl. Annyi bizonyos, hogy ez a tan a kizsákmányoló osztályok érdekeivel fűződik össze, hisz eltakarja az állam valódi osztályjellegét. Még a mensevikek² és esszerek³ is hasonló elmélettel álltak elő, habár azt bizonygatták, hogy semilyen vallási előítéleteknek nem hódolnak be.

A marxistáknak az államról szóló tanítást éppen arra „kell felhasználni”, hogy általa igazolják és kimutassák a kizsákmányolás létezését az osztálytársadalomban. Az államelméletből minden munkásnak értenie kellene az osztályok egymásközt folyó harcát, és éreznie kell azoknak az államra vonatkozó nézeteknek a hazug voltát, amelyeknek a legfőbb célja az állam szerepének ferde magyarázata.

A kérdés tudományos taglalása végett futólagos történelmi visszapillantást végzünk arról, hogy hogyan keletkezett és fejlődött az állam. „Volt idő, amikor nem volt állam. Az állam ott és akkor jelenik meg, ahol és amikor a társadalom osztályokra tagozódik, amikor megjelennek a kizsákmányolók és kizsákmányoltak... tehát az embereknek csoportokra való tagozódása, akik közül egyesek állandóan elsajátíthatják mások munkáját, ahol az egyik kizsákmányolja a másikat... Rabszolgatartó és rabszolgák – ez az első nagy osztálytagozódás. Az előbbi csoport nemcsak valamennyi termelési eszközt, hanem még az embereket is birtokolja... egy másik forma – a hűbérség követte. A társadalom alapjában jobbágytartó földesurakra és jobbágyokra oszlott. A jobbágyot illetően megmaradt az osztályelnyomás, a függőség, a jobbágytartó földesúr azonban nem volt a parasztnak mint valami tárgynak a tulajdonosa, hanem csak a paraszt munkájára volt joga, és a parasztot bizonyos szolgáltatások teljesítésére kényszeríthette. A gyakorlatban, a hűbérség különösen Oroszországban, ahol a leg hosszabb ideig maradt fenn, és a legdurvább formákat öltötte, semmiben sem különbözött a rabszolgatartó rendtől. A kereskedelem fejlődésével, a világpiac kialakulásával, a pénzforgalom fejlődésével egy új osztály keletkezett: a kapitalisták osztálya. A tőke urai, a föld urai, a gyárak és üzemek urai minden kapitalista államban a lakosság elenyésző kisebbségét alkották, és alkotják, amely teljes egészében rendelkezik az egész nép

munkájával, s ennél fogva hatalmában tartja, elnyomja, kizsákmányolja a dolgozók egész tömegét, akiknek többsége proletár, bér munkás, és a termelési folyamatban a létfenntartáshoz szükséges javakat csakis kétéke munkájának, munkaerejének eladásával szerezheti meg... Ez a társadalom a szabadság jelszavával indult harcba,... de ez a szabadság azt illette meg, akinek tulajdona volt. Az állam továbbra is az a gépezet maradt, amely segíti a kapitalistákat, hogy a szegényparasztságot és a munkásosztályt alárendeljék maguknak... Kihirdeti az általános választójogot, védelmezői, szószólói, tudósai és filozófusai útján kijelenti, hogy ez az állam nem osztályállam. Még most is, amikor ez ellen az állam ellen megkezdődött a Szovjet Szocialista Köztársaságok harca, azzal vádolnak bennünket, hogy megsértjük a szabadságot, hogy olyan államot építünk, amely kényszeren, azon alapszik, hogy egyesek elnyomnak másokat, ők pedig az össznépi államot, a demokratikus államot képviselik.”⁴

Engels is így következtet: „Az állam – tehát egyáltalán nem a társadalomra kívülről rákényszerített hatalom; Az állam, ellenkezőleg, a társadalom terméke bizonyos fejlettségi fokon; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek a leküzdésére képtelen. Hogy az ellentétes gazdasági érdekű osztályok ne semmisítsék meg egymást és a társadalmat meddő küzdelemben, olyan hatalom vált szükségessé, amely látszólag a társadalom fölött áll, az összeütközést tompítja és a „rend” korlátain belül tartja; és ez a hatalom, amely a társadalomból keletkezett, de fölébe helyezkedett, s mindjobban elidegenedik tőle: az állam.”⁵

És Lenin levonja a végkövetkeztetést: „Az állam az osztályellentétek kibékíthetetlenségének terméke és megnyilvánulása, Állam ott, akkor és annyiban jön létre, ahol, amikor és amennyiben objektíve lehetetlen az osztályellentétek kibékítése. És fordítva: az állam léte bizonyítja, hogy az osztályellentétek kibékíthetetlenek.”⁶

A MARXIZMUS BURZSOA ELFERDÍTÉSE

Éppen az államelmélet alapvető pontjánál kezdődik a marxizmus elferdítése is, amely Lenin elemzése szerint két fő irányban halad: „Egyfelől, a polgári és főleg a kispolgári ideológusok – úgy „helyesbítik” Marxot, hogy az állam az osztályok kibékítésének szerve.”⁷ Marx szerint az állam az osztályuralom szerve; a kispolgári politikusok szerint a „rend” éppen az osztályok összeütközésének mérséklése. Ehhez az elmélethez sülyedtek le az 1917-es forradalomban az esszerek és a mensevikek is. Ők sohasem tudták megérteni, hogy az állam maga az uralkodó osztály szerve és vele nem lehet kibékíteni a szemben álló osztályokat sem. T. k. ezzel bizonyított-

ták ők be, hogy egyáltalán nem szocialisták, hanem frázisokat komponáló kispolgári demokraták. Vannak akik sokkal finomabb módon forgatják ki a marxizmust. Nem tagadják ugyan az állam osztályjellegét és a kibékíthetetlen ellentéteket benne, de elhallgatják az elidegenedett államtól való megszabadulás módját: az erőszakos forradalom szükségességét, a régi államapparátus szétzúzását. Ezek a „kautskysták”. Tekintélyes teoretikusok, mint Plehanov és Kautsky foglalkoztak ily módon a marxizmus opportunistá megghamisításával. Plehanov külön ismert az anarchistákkal folytatott polemiájáról, Kautsky pedig az opportunistákkal és vezérükkel Bernsteinnel folytatott vitájáról. Az opportunizmus és a szociálsovinizmus talaján az említett teoretikusok megkerülve az állam kérdését, elvetik a proletárdiktatúra fontosságát, sőt a fegyveres forradalom szükségességét is. Az opportunistáknak éppen a burzsoá államapparátus szétrombolása jelentett akadályt. Sőt Kautsky a proletárhatalom elbürokratizálódásáig is eljutott, hiába magyarázta meg Marx a kommün példáján a munkás átlagbérért gürcölő „dolgozó testületek” lényegét. Ez mellett az anarchisták máról holnapra akarják az állam teljes megszüntetését, és elvetik az államhatalom felhasználását a szervezett proletárság részéről.

Mindezek a lényegbevágó kérdések elferdült, marxistaellenes céllal tomboltak Lenin idejében, amelyekre a leghitelesebb feleletet a nagy Októberi Szocialista Forradalom adott. Hogy megértsük azt is, hogyan sikerült Leninnek a munkások, parasztok széles tömegeinek segítségével megteremteni a sokat vitatott szocialista államot, foglalkoznunk kell a szocialista forradalom kérdésével is.

A SZOCIALISTA ÁLLAM

AZ ERŐSZAKOS FORRADALOM

„A proletariátus megragadja az államhatalmat és a termelési eszközöket először is állami tulajdonná változtatja. De ezzel megszünteti önmagát mint proletariátust, ezzel megszüntet minden osztálykülönbséget és osztályellentétet, ezzel megszünteti az államot is mint államot. Az eddigi, osztályellentétekben mozgó társadalomnak szüksége volt az államra, azaz egy szervezetére a mindenkori kizsákmányoló osztálynak a külső termelési feltételeinek fenntartásához,... de azzal, hogy végül ténylegesen az egész társadalom képviselőjévé lesz, feleslegessé teszi önmagát. Mihelyt nincs többé társadalmi osztály elnyomatásban tartandó... – küzdelemmel együtt az ebből fakadó összeütközések és túlkapások is kiküszöbölődnek, nincs többé mit elnyomni, ami... államot tenne szükségessé. Az első aktus, amelyben az állam valóban az egész társadalom képviselőjeként lép fel –

a termelési eszközök birtokbavétele a társadalom nevében –, egyszersmint utolsó önálló aktusa is mint államnak... Az államot nem „eltörlik”, az állam elhal.”⁸

Lenin ebből az idézetből kiindulva (Engels: „Anti-Dühring”), öt pontban foglalja össze a legfontosabb momentumokat az államról és a forradalomról:

1. A proletariátus az államhatalom megragadásával „megszünteti az államot mint államot”. A burzsoa államot tehát megszüntetik a szocialista forradalomban, a proletárállam azonban elhal.

2. Az állam „külön elnyomó hatalom”, amellyel a burzsoázia a proletariátust leigázza; ezt váltja fel egy olyan „elnyomó hatalom”, amellyel a proletariátus leigázza a burzsoáziát – a proletariátus diktatúrája.

3. „Az állam az egész társadalom nevében birtokba vette a termelési eszközöket.” Ebben az időben (már a forradalom után) az „állam” politikai formája a legteljesebb demokrácia.

4. „Az államot nem „eltörlik”, az állam elhal.”

5. Az erőszakos forradalom elkerülhetetlen. „Az erőszak az az eszköz, amelynek segítségével a társadalmi mozgalom utat tör magának, és a megmerevedett, elhalt politikai formákat szétöri”.

Eljutottunk tehát a proletár forradalom gondolatához, amelynek általános alapelveire már utalt Marx a kommün előtt is. („A filozófia nyomorúsága és” a „Kommunista Kiáltvány”) A proletariátusnak tehát szüksége van államra – osztálydiktatúrára –, „azaz az uralkodó osztályá szervezett proletariátusra”; de csak olyan államra mely berendezésénél fogva, azonnal kezd elhalni.

A kommün bebizonyította, hogy a „munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, és nem hozhatja azt működésbe saját céljaira.”⁹ A kérdés csak az volt: mivel kell helyettesíteni az összetört államgépezetet? Erre a kérdésre a kommün után már nemcsak elvont, de gyakorlati feleletet is adhatott Marx. A „Polgárháború Franciaországban” c. művében már világosan látja, melyek azok a forradalmi intézkedések, amelyek minőségi változásokat hoznak az új államban:

a) felfegyverzett nép, az állandó hadsereg helyett,

b) általános választójog alapján megválasztott városi tanácsnokok – munkások,

c) dolgozó testületek megalakulása – végrehajtó és törvényhozó szerv egyszerre,

d) a rendőrség, hivatalnoki gárda és a papság politikai- és jogfosztottsága.

e) mindenki munka-órabéréért látja el a közszolgálatot.

Tehát: a legelső feladat, az egész népgazdaság átszervezése, úgyhogy mindenki munka-órabéréért dolgozik, a felfegyverzett proletariátus ellenőrzése és vezetése alatt, de a munkás-paraszt szövetség megvalósítása

mellett. A nemzeti egység megszervezése elősegíti az ilyen állam megvédését, majd az állam élősd szerepe is elhal, amint a munka gazdasági felszabadulása lehetővé válik, és a munkásnép politikailag, de erkölcsileg is éretté válik az államvezetésre.

AZ OROSZ FORRADALOM TAPASZTALATAI

A marxista elmélet kidolgozása a forradalommal és a proletárdiktatúrával kapcsolatban történelmi jelentőségű – de Leninre ettől még nagyobb feladat várt: gyakorlati példát mutatni a szovjethatalom kiharcolásával!

Az orosz szociáldemokrácia története

Lenin három időszakra osztotta fel az orosz szociáldemokrácia történetét¹⁰:

Az első mintegy tíz évig tart: 1884—1894-ig.

Ebben az időszakban jött létre és szilárdult meg a szociáldemokrácia elmélete és programja. Egyelőre még munkásmozgalom nélkül létezett, mint politikai párt; kezdeti fejlődési szakaszban volt.

A második három-négy esztendőt ölel fel: 1894—1898-ig.

Már társadalmi mozgalomként, a néptömegek bekapcsolódásával, politikai pártként jelentkezik. Ez a gyermek és serdülőkor időszaka. A munkások öntudatra ébresztésének a sztrájkok szervezésének és az általános lelkesedés terjedésének ideje, amikor a narodnjiksággal¹¹ is kellett küzdeni. A vezetők még fiatalok, tapasztalatlanok – rajongva csodálják a terror hőseit – és gyorsan lebuknak. A harc tanulásra készíti őket, és el is jutnak 1898-ban a párt megalapításáig.

A harmadik időszak 1898-ban kezdődik, a zűrzavar, a bomlás, az ingadozás időszaka. „Az orosz szociáldemokrácia hangja is mutálni kezdett... De csak a vezetők széledtek szét, és mentek visszafelé, maga a mozgalom tovább növekedett és haladt előre.” A proletárharc kiterjedt egész Oroszországra. A vezetők tudatossága viszont kapitulált az erős spontán fellendülés előtt. „A vezetők elmaradtak elméleti („a kritika szabadsága”) és gyakorlati tekintetben („kisipari módszerek”), egyaránt, sőt elmaradottságukat mindenféle, fellengős frázisokkal próbálták védelmezni. A szociáldemokratizmust trade-unionizmussá fokozták le.” Kezdett megvalósulni a „Credo”¹² programja, sokan az ökonomizmusba¹³ fulladtak. A tudományos szocializmust, forradalmiatlan elméletekkel hígították, az osztályharc eltűnt a gazdasági erőlködések mögött, a párt „forradalmi bürokráciára” hasonlított.

Lenin széles körű hadjáratot indított személyes tevékenységében ennek

az időszaknak a „betegsége” ellen. Már tudta, hogy ha az orosz szociáldemokrácia hamarosan túllépi ezt az elferdülést és helyébe a harcoss marxizmus megszilárdulása lép, akkor egy igazi élcsapat képes lesz a szocialista forradalom elkezdésére. „Mi a teendő?” c. könyvében éppen a harmadik időszak felszámolásával kapcsolatos teendőket összegezi és elemzi mélyrehatóan.¹⁴ Így rámutat a tömegek spontaneitására, és a tudatos harc fontosságára. A spontán elem – szerinte – nem más, mint a tudatosság kezdeti formája, és a rendszeres sztrájkok már az osztályharc csírái. A forradalmi pártnak azonban nem volt szabad megelégedni ennyivel (trade-unionista harc, amire a proletár egymaga is képes), hanem a munkásokat öntudatra kellett ébreszteni agitátorok és propagandisták által. Fel kellett világosítani az elkeseredett népet az osztályharcról; a forradalmi eszmét kívülről kellett bevinni a proletariátus soraiba. Hosszú harcra volt szükség, hogy az ökonomista jellegű, ösztönös munkásmozgalmat a szociáldemokraták kiszélesíthessék forradalmi, tudatosan osztályjellegű és politikai-elméleti harcra is. „Forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem”¹⁵ – írja Lenin, miután kihangsúlyozza, miért van ennek nagy jelentősége az orosz szociáldemokráciában:

- a) amikor a párt kialakulóban van;
- b) a szociáldemokrata mozgalom nemzetközi jellegű és ezért kell bíráló szemmel követni a tapasztalatokat;
- c) „élenjáró harcoss szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet.”¹⁶

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom

Az első sikeres szocialista forradalom lényegében úgy zajlott le, ahogy azt Marx és Engels előre látták. Van azonban néhány eltérés is, helyesebben Oroszországra nézve specifikus momentum, amelyre Lenin figyelt fel, és magyarázta meg az utókor számára. Így például Marx elképzelése szerint a fejlett kapitalista országokban várható legelőször is a szocialista forradalom kitörése, mert ott a legkiéleződöttebb az osztályharc, és legtudatosabb az ipari proletariátus is. Példának Angliát vette. A XX. század elején azonban a nemzetközi események (az 1. imperialista világháború) és az Oroszországra jellemző események mégis, Európa egyik legelmaradottabb országában hozták meg a győztes proletár forradalmat. A társadalmi fejlődés újabb feltételei alapján Lenin arra a következtetésre jutott, hogy az imperializmus időszakában, a szocialista forradalom elsősorban néhány, vagy akármelyik kapitalista országban győzhetett volna, hisz az imperialista háborúból kiutat jelenthetett volna a munkás számára (ha már fegyver van a kezében, ne más ország munkásosztálya ellen használja azt, hanem

saját burzsoáziáját verje szét). Lenin tudta, hogy szocialista forradalom nem jöhet létre „rendelésre”, sem egyesek akarására, hanem megérett helyzetre van szükség, ami különböző országokban és időpontban, sajátos feltételek idézik elő, különböző formákban és ütemben.

Az Októberi Forradalom tehát nem egyszerűen orosz forradalom volt: a világtörténelem egész menetéből következett. A kibékíthetetlen ellentétektől gazdag imperializmus a társadalmi fejlődés akadályává lett. Az imperializmus hozta pusztító háborúk minden téren a reakciót jutatták előtérbe és szenvedést zúdítottak a népre. Az emberiséget ettől az elnyomástól csak a proletariátus szabadíthatta meg, korunk társadalmának legforradalmibb, legszervezettebb osztálya, az összes többi elnyomottak képviselőivel. Lenin látta már, hogy az imperializmus leggyengébb láncszeme Oroszországban van. Ott éleződtek ki legjobban az ellentétek, a proletariátus pedig a bolsevik párttal elég erős ahhoz, hogy győzedelmeskedjék.

Az oroszországi polgári demokratikus forradalom szocialista forradalomként fejlődésében két fő szakaszt különböztetünk meg: a júliusi változást megelőző időszak és az utána következő időszak, amelyben a bolsevikoknak a fegyveres felkelést kellett előkészíteniük a burzsoázia és a nagybirtokosok hatalmának megdöntésére. Az 1917. februári forradalom tehát, csak kezdő fázisa volt a mozgalomnak. Lenin figyelmeztette a szovjeteket: az Ideiglenes Kormány, csak burzsoa kormány; nincs megállás! A burzsoa pártok a kadetok,¹⁷ az esszer és mensevik párt a nép egyetlen követelését sem elégítette ki, sem békét, sem földet, sem pedig kenyeret nem adott. Gazdaságpolitikájuk a monopoltőke érdekeit védte. A bankok hatalmas jövedelemre tettek szert, míg az ipar és az összes népgazdaság katasztrofális helyzetben állt. A munkásosztály maga mellé állítva a parasztok sokmilliós tömegét, megnyerve a hadsereget, Lenin következő felhívására: „A válság megérett – Minden hatalmat a szovjeteknek!” – megkezdte a forradalmat. Lenin konkrét javaslatokat tett: a vezérkari helyőrség, hírközlő központok elfoglalása, letartóztatások szervezése stb. A győzelem után pedig: a Szovjet kormány megalakítása, dekrétumok kiadása a békéről és a földről.

A forradalom fő feladata a *proletár államhatalom* kiépítése volt. Az új állam gyökeresen különbözött minden korábbi államtípustól, hisz hivatása, a nép óriási többségének érdekeit védeni, a valódi demokrácia felé haladni. A régi államapparátus romjaira, új proletárdiktatórikus állami szervet kellett felépíteni. Lenin hitt abban, hogy ha a szovjethatalom a munkások és a parasztok öntudatára támaszkodik, győztek: „Eltársak! Dolgozók! Ne feledjétek, hogy most ti magatok kormányozzátok az államot. Senki sem segít nektek, ha ti magatok nem egyesültök, és nem veszitek az állam minden ügyét saját kezetekbe. A ti szovjetjeitek mostantól fogva az államhatalom szervei, teljhatalmú, döntő szervek.”¹⁸

A bolsevik párt irányítása alatt népbizottságok alakultak. Rendezni kellett a külpolitikát, leleplezve az imperialista kormányok titkos okmányait; a belpolitikát, megalakítva a Nemzeti Ügyek Népbizottságát is. Dekrétummal megszűntek a régi bírói szervek, hatályon kívül került a törvények nagy része, és létrejöttek a munkás-paraszt törvényszékek a helyi népbizottságok. Megszüntették a rendeket, kiváltságokat, méltóságokat, címeket, rangokat, kimondták a nők egyenjogúságát. Az egyház elvált az iskolától, új, reguláris munkás-paraszt hadsereg alakult (Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg – 1918. jan. 15-én /28-án/).

Egyik legfontosabb alkotmányos aktus „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása” volt, amelyet Lenin dolgozott ki, és az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság fogadott el 1918. jan. 3-án (16-án). Ez a deklaráció Oroszországot a munkás-, katonai-, és parasztküldöttek szovjeteinek köztársaságává nyilvánította. Így az Oroszági Köztársaságot Szovjet Szocialista szövetségnek kiáltották ki, amely a népek egyenjogúságán épült fel.

A föderatív köztársaság kérdésében úgy tűnik, nem volt ugyanazon véleményen Marx, Engels és Lenin. Ugyanis: „Nézetem szerint, – írta Engels – a proletariátus csak az egységes és oszthatatlan köztársaság formáját használhatja”.¹⁹ Sőt, Lenin is Sz. G. Saumjanhoz írt levelében (1913. dec. 6-án) elveti az ország szövetségi berendezésének lehetőségeit: „Az önrendelkezési jog nem jelenti a föderációra való jogot. A föderáció egyenlők szövetsége, olyan szövetség, amely közös megegyezést feltételez. Hogyan volna lehetséges, hogy az egyik félnek joga legyen arra, hogy a másik fél megegyezésre lépjen vele? Ez abszurdum. Mi elvben a föderáció ellen vagyunk – a föderáció gyengíti a gazdasági kapcsolatot, nem megfelelő típus egységes állam számára.”²⁰ De 1917-ben a felmerült problémák már megváltoztatták a bolsevikok véleményét. A szovjetek I. összoroszkongresszusán Lenin már a szövetségi államberendezés lehetőségéről beszélt: „Legyen Oroszország szabad köztársaságok szövetsége.” Hivatalosan, az említett okmányban („A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása”) a 2. pont alapján: „Az összoroszági szovjet köztársaság szabad nemzetek szabad szövetsége alapján, mint a nemzeti szovjet köztársaságok föderációja alakul meg.”

Ha tovább kutatunk, beláthatjuk, hogy Lenin gyakorlatilag valóban, soha nem vetette el a föderáció lehetőségét a proletariátus számára. Az „állam és forradalom”-ban, amikor Engels szavait elemzi az államforma (köztársaság), nemzeti kérdés és a helyi önkormányzat kérdésében, (96-old.) írja: „Engels, éppen úgy mint Marx, a proletariátus és a proletárforradalom szempontjából a demokratikus centralizmus, az egységes és oszthatatlan köztársaság mellett száll síkra. A föderatív köztársaságot vagy kivételnek és a fejlődés kerékkötőjének, vagy pedig a monarchiától a cent-

ralisztikus köztársasághoz való átmenetnek, „haladásnak” tekinti, de csak bizonyos különleges feltételek mellett. És e különleges feltételek között a nemzeti kérdés előtérbe nyomul.”²¹

Éppen ezért, még mielőtt rátérnék a szovjethatalom gazdasági intézkedéseire, benhatóbban szándékozom foglalkozni egyes, igen fontos, társadalmi-politikai kérdésekkel, amelyek jellegzetesek Oroszországra, a forradalom időszakában: nemzeti kérdés, gyarmatok felszabadulása, jogi kérdések, internacionalizmus stb.

A nemzeti kérdés

A nemzeti kérdés konkrét történelmi felvetése után (nemzeti mozgalmak felébredése a kapitalizmus elején, majd a nemzeti kérdés elárulása a burzsoázia részéről, valamint a nemzetközi alapon összefogott tőke és a nemzetközi munkásmozgalom közti antagonizmus előtérbe tolása), Lenin az oroszországi sajátosságokkal foglalkozik, Kelet-Európa és Ázsia keretein belül.²² Ezen a vidéken a polgári demokratikus forradalmak korszaka csak 1905-ben kezdődött. Nemzeti viszonyai már ezért is sajátosak a Nyugat-Európai vagy az Ausztria-i helyzethez viszonyítva. „Oroszország olyan állam, melynek egységes – nagyorosz – nemzeti központja van. A nagyoroszok óriási összefüggő területet foglalnak el, s számuk körülbelül 70 millió. Ennek a nemzeti államnak az az első sajátossága, hogy a „más fajtájúak” éppen az ország határterületeit lakják; a második az, hogy a más fajtájúak sokkal erősebb elnyomás alatt élnek, mind a szomszédos államok kisebbségei, a harmadik az, hogy sok esetben a határterületeken élő elnyomott népeknek a határon túl testvéreik vannak, akik nagyobb nemzeti függetlenséget élveznek) a finnek, svédek, lengyelek, ukránok, románok); a negyedik az, hogy a kapitalizmus fejlettségi foka és a kultúra általános színvonala a „más fajtájúak lakta határterületeken gyakran magasabb, mint az állam központjában. Végül, éppen a szomszédos ázsiai államokban kezdődik most a polgári forradalmak és a nemzeti mozgalmak időszaka, amelyek az Oroszországon belül élő rokon népek egy részét is magukkal ragadják.”²³

És éppen ezek a sajátosságok tették szükségessé Oroszországban a nemzetek önrendelkezési jogának elismerését...

Minden félreértés elkerülése végett rögtön feltüntetjük, mit is értenek a marxisták önrendelkezési jog alatt: „a nemzetek önrendelkezésén az idegen nemzeti közösségektől való állami különválásukat, önálló nemzeti állam alakítását értjük.”²⁴ De: „Az a tény, hogy a szociáldemokrácia elismeri az összes nemzetek önrendelkezési jogát, koránsem jelenti azt, hogy a szociáldemokraták lemondanak arról, hogy minden egyes esetben önál-

lóan döntsék el azt a kérdést, célszerű-e valamely nemzeti állami különválása. Ellenkezőleg, a szociáldemokratáknak ezt önállóan kell eldönteniök, és figyelembe kell venniök egyrészt a kapitalizmus fejlettségi fokát, s azt, hogy valamennyi nemzet egyesült burzsoáziája mennyire nyomja el az egyes nemzetek proletárjait, másrészt pedig a demokrácia általános feladatait, de elsősorban és mindenekelőtt azt, hogy melyek az érdekei annak az osztályharcnak, amelyet a proletariátus a szocializmusért vív.”²⁵

Ennek az egész fejtegetésnek forradalmi jelentősége van, hisz: „A munkásosztály érdekei megkövetelik, hogy egy állam valamennyi nemzetiségének munkásai egységes proletár szervezetekben, politikai, szakmai, szövetkezeti és művelődési stb. szervezetekben egyesüljenek. Csakis a különböző nemzetiségű munkásoknak egységes szervezetekben való egyesülése teszi lehetővé, hogy a proletariátus győzelmes harcot vívjon a nemzetközi tőke és reakció ellen, továbbá a földesurak, a papok és valamennyi nemzet burzsoa nacionalistáinak propagandája és törekvései ellen, akik proletárellenes törekvéseikkel rendszerint a „nemzeti kultúra” zászlaja alatt igyekeznek megvalósítani. A világ munkásmozgalma megteremti és napról napra egyre jobban fejleszti a proletariátus internacionális (nemzetközi) kultúráját.”²⁶ „Minden nemzeti kultúrában megvannak – a demokratikus és a szocialista kultúra elemei, mert minden nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek az életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szülnek. De minden nemzetben van burzsoa kultúra is – mégpedig nem csupán „elemek”, hanem uralkodó kultúra formájában. Ezért a „nemzeti kultúra” általában a földbirtokosok a papok, a burzsoázia kultúrája.”²⁷ Ezért, amikor a marxisták a „demokratikus és a nemzetközi munkásmozgalom internacionális kultúrájáról” beszélnek, minden nemzet kultúrájának csupán demokratikus és szocialista elemeit veszik át, mégpedig... a burzsoa nacionalizmus ellensúlyozására. A nemzeti kultúra jelszava pedig burzsoa csalás – ezért nem fogadja el a nagyorosz marxista, sem a nagyorosz nemzeti kultúra jelszavát sem, hisz nem szabad keverni a „nemzeti” és „nemzetközi” szellemet. „Burzsoa nacionalizmus és proletár internacionalizmus – ez két kibékíthetetlenül ellenséges jelszó, amelyek megfelelnek az egész tőkés világ két nagy osztálytáborának, és két politikát fejeznek ki a nemzeti kérdésben.”²⁸

Amint látjuk, rengeteg munkája akadt Leninnek abban az igyekezetében, hogy megőrizze a proletárokat a burzsoa nacionalisták fertőző hatásától. Ebben a küzdelemben mégis mindvégig „megmarad a kapitalizmusnak az a világtörténelmi tendenciája, hogy ledöntse a nemzeti válaszfalakat, eltörölje a nemzeti különbségeket, asszimilálja a nemzeteket, s ez a tendencia évtizedről évtizedre erőteljesebben jelentkezik, és most egyike azoknak a hatalmas hajtóerőknek, amelyek a kapitalizmust szocializmussá változtatják. Nem marxista, sőt, még csak nem is demokrata az, aki nem is-

meri el és nem védelmezi a nemzetek és a nyelvek egyenjogúságát, aki nem harcol mindennemű nemzeti elnyomás vagy jogegyenlőtlenség ellen.”²⁹

Az említett hazug polgári elméleten kívül egy másik, vele ellentétes felfogással is küzdenie kellett: „A nacionalizmus megszilárdítása bizonyos „igazságosan” elhatárolt körben, a nacionalizmus „konstituálása”, az összes nemzetek szilárd és tartós elhatárolása egy külön állami intézmény segítségével – ez a kulturális nemzeti autonómia eszmei alapja és tartalma. Ez a gondolat velejéig burzsoa és velejéig hazug. A proletariátus nem támogathatja a nacionalizmus megerősítését, ellenkezőleg, a proletariátus azt támogatja, ami elősegíti a nemzeti különbségek elmosódását, a nemzeti válaszfalak leomlását, ami egyre szorosabbra fűzi a nemzetek közti kapcsolatokat, ami a nemzetek egybeolvadását eredményezi.”³⁰

Már említettük, hogy a föderáció kérdését Oroszországban főleg a nemzeti kérdés döntötte el. Miután megismerkedtünk nagyjából mi volt a helyzet e téren, megnézzük hogyan vélekedett Lenin a centralizáció és autonómia viszonyáról, amikor az államberendezés került szóba:

„A marxisták természetesen ellenzik a föderációt és a decentralizációt, mégpedig abból az egyszerű okból, hogy a kapitalizmusnak minél nagyobb és minél centralizáltabb államokra van szüksége a fejlődéshez. Egyébként egyenlő feltételek esetén az öntudatos proletariátus mindig a nagyobb állam mellett fog síkra szállni. Mindig harcolni fog a középkori partikularizmus ellen, mindig üdvözölni fogja az olyan nagy területek minél szorosabb gazdasági összefogását, amelyeken nagy arányban bontakozhat ki a proletariátus harca a burzsoázia ellen.

... De amíg és amennyiben a különböző nemzetek egységes államot alkotnak, a marxisták semmi esetre sem fogják hirdetni sem a föderatív elvet sem a decentralizációt. A centralizált, nagy kiterjedésű állam hatalmas történelmi lépés a középkori szétforgácsoltságtól az egész világ jövő szocialista egysége felé, s nincs és nem is lehet más út a szocializmus felé, mint ilyen... államon keresztül.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy amikor a centralizmust védelmezzük, csakis a demokratikus centralizmust védelmezzük... A demokratikus centralizmus nem zárja ki a helyi önkormányzatot, s azoknak a területeknek az autonómiáját, ahol sajátosak a gazdasági feltételek és életkörülmények, ahol sajátos a lakosság nemzeti összetétele stb., sőt, feltétlenül megköveteli az egyiket is, a másikat is. Nálunk mindig összekeverik a centralizmust az önkénnyel és a bürokratizmussal.”³¹

A Lenin által magyarázott különválási jogot azonban nem szabad összekeverni az összes részek különválásával. Az autonómia valóban terv az állam felépítésére, de a marxisták egyáltalán a különválás ellen vannak. Az önrendelkezési jogot tehát nem szabad összekeverni a különválással.

Az önrendelkezési jog megértése különösen fontos az elnyomó nemzetek

proletariátusa számára. Az osztályharc szempontjából rendkívül fontos az elnyomó és az elnyomott nemzetek munkásságának egybeolvadása. Ebből kiindulva teszi fel a kérdést: „Lehet-e szabad az olyan nép, amely más népet elnyom? Nem lehet. A nagyorosz lakosság csak akkor lehet szabad, ha harcol ez ellen az elnyomás ellen... A nagyorosz nép nem valószínű, hogy saját céljait, nem tisztíthatja meg maga előtt a szabadsághoz vezető utat, ha nem harcol következetesen... az előítéletek ellen.”³²

Annak idején a Kommunista Internacionálé is a nemzeti és gyarmati politikában, az egységes nemzeti és osztályharc mellett szállt síkra, az elnyomó és elnyomott proletariátus tömegének közös forradalmi mozgalmában.

A jog, a jogi intézmények lényege a szocializmusban

Lenin nem egyszer hangsúlyozta, hogy a szocializmusban a „polgári jog” nem szűnik meg teljesen, csupán csak részben, az elért gazdasági átalakulás arányában, vagyis csupán a termelési eszközök tekintetében. Amíg a polgári jog a magántulajdont szentesíti, addig a szocializmus közös tulajdont ismer el. Csak ennyiben szűnik meg a polgári jog. Ami pedig új: „Egyenlő mennyiségű munkáért, egyenlő mennyiségű termék.” A jogra, ill. az államra pedig szükség van mindaddig, amíg a termelési eszközök köztulajdonát védeni kell, a munka és a termékek egyenlőségével együtt – tehát mindaddig, amíg osztályok léteznek. Az egyenlőséget azonban nem szabad formálisan felfognunk. Ezzel kapcsolatban, Marx a Gothai-program kritikájában említést tesz az „egyenlő jog” fogalmáról, ami a polgári jog korlátaiban belül marad és gyakorlatilag „egyenlőtlen jogot jelent egyenlő munkáért.” A szocializmusban ... „tartalom szerint tehát, mint minden jog, az egyenlőtlenség joga” van jelen, éppen munkateljesítmény, fogyasztási különbségek miatt, amit még a kapitalizmusból örököltünk.

A szovjet proletár-paraszt alkotmány éppen az ilyen jog megtestesítője: „megmondja a parasztnak: mivel te dolgozó paraszt vagy, minden joggal rendelkezel, de egy olyan társadalomban, ahol a munkások éheznek, ahol harc folyik a burzsoázia ellen, nem lehet egyenlő joga mindenkinek. A „munkásnak pedig azt mondja: egyenlő vagy azzal a paraszttal, aki segít a burzsoázia elleni harcban, de ne általánosítsunk! Ez nehéz harc.”³³

A női egyenjogúságról

„A mi törvényünk a történelemben először szüntette meg mindazt, ami jogfosztottá tette a nőt...”³⁴

Lenin szükségszerűen mélyrehatóan foglalkozott ezzel a problémával, és történelmi szempontból a szovjethatalom rendkívül forradalmian is

oldotta meg: „... igazibb demokráciát valósított meg azzal, hogy törvényeiben a legkisebb nyomát sem hagyta a nő egyenlőtlen jogi helyzetének.”³⁵ „... a világ első és egyetlen hatalma, amely eltörölte a férfinak a magántulajdonnal összefüggő összes kiváltságait, amelyek minden burzsoá köztársaság, még a legdemokratikusabb burzsoá köztársaság családjogában is fennmaradtak.”³⁶

Jogilag tehát gyorsan megoldották a női egyenjogúságot, gyakorlatilag azonban, „a nők igazi felszabadítása, az igazi kommunizmus csak ott kezdődik – a tömegharc a kis háztartás ellen, vagy helyesebben, – amikor kezdetét veszi a kis háztartás tömeges átépítése nagy szocialista háztartássá.”³⁷ A munkásnőknek egyre fokozottabban kell résztvenni a társadalmi termelésben, az intézmények igazgatásában, az államkormányzásban. Ha a nő gazdasági szempontból nem lesz már elnyomva, megvalósul egyenjogúsága minden más téren is, a társadalomban.

A szovjethatalom gazdasági intézkedései

Rögtön a forradalom első napjaiban a munkásosztály hozzáfogott az új társadalom gazdasági alapjainak lerakásához. A fő cél, a régi, kizsákmányoláson alapuló termelési viszonyokat, új, szocialista termelési viszonyokkal felváltani. Fontos volt, a bankok államosítása (Állami Bank – 1917. okt. 26. /nov. 8.), szem előtt tartva a társadalmi termelés rendszerében betöltött szerepét és okulva a párizsi kommün hibájából, amikor a bankokat a burzsoázia kezében hagyta. Államosították a közlekedést, a külkereskedelmet; szigorú munkásellenőrzést vezettek be a termelési eszközök társadalmasításának folyamatában. A dolgozók részt vettek a termelés irányításában, tervezésében, nyilvántartásában, számvitelében stb. Az egész népgazdaság irányítása 1917. dec. 2-i (15-i) dekrétum értelmében, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsot illette meg. A gazdasági életben azonban még sokáig különféle társadalmi-gazdasági formák elemei léteztek: „1. a patriárhális, naturális paraszti gazdaság; 2. a kisárutermelés, ... piaccal kapcsolatban álló paraszti és kisipari termelés; 3. a kapitalizmus, ... falun a kulákság, a városban nem államosított vállalatok tulajdonosai, kereskedők, 4. az államkapitalizmus, ... időlegesen megtűrt, a proletár állam által ellenőrzött kapitalista vállalatok; 5. a szocialista, tehát az államosított ipar, bankok és közlekedés, falun pedig a szovhozok és a mezőgazdasági artyelek”.³⁸ Lenin így fontos és sürgős feladatul tűzte ki a szocialista termelési forma elterjedését az egész országban. A munkatermelékenység, a munkafegyelem fokozása, a kispolgári ösztönösségek elleni harc még sokáig aktuális volt. Mindenesetre az iparban, a nehéziparra (elektro-, energia-, gép-, hadi iparra) fektették a hangsúlyt).

A mezőgazdaságban lassúbb ütemű volt a szocialista átalakulás, mint

az iparban. Az országban 15—16 millió kis- és középparaszt élt, akiket meg kellett győzni a szocializmus útjának helyességéről. Kiindulópont a föld államosítása a nagybirtokok elkobzása volt, valamint a közös gazdaságok (szovhozok, kolhozok) megalakítása. Az élelmiszerellátás nagy probléma volt az országban. A kulákok megtagadták a gabonabeszállítást, és az éhínséget fokozva akarták segíteni az ellenforradalmi akciót. Ilyen körülmények között mind jobban bebizonyosodott a munkás-paraszt szövetség lenini elvének fontossága, forradalmi jelentősége. A forradalom menete is igazolta ezt: kezdetben, a parasztsággal a monarchia ellen, a középkoriság ellen indultak, azután a szegényparasztsággal és a félproletariátussal együtt, a kapitalizmussal, kulákokkal szálltak szembe. A parasztság követte a forradalmi proletárságot, mert az életből tanulta meg, hogy érdekei összeegyeztethetetlenek a kulákok, a gazdag falusi burzsoázia érdekeivel. A dolog lényege az, hogy a szovjet állam nyíltan és egyenesen megmondja a népnek az igazat, hisz kijelenti, hogy a proletariátus és szegényparasztság diktatúrájáról van szó. Ezzel, az új állam a polgárok tízmillióit vonzza magához, bevonva a politikába, a demokráciába, az állam igazgatásába. Fegyveres munkásosztagot küld a fővárosokból falura, akik elviszik oda a szocializmust, szervezik és felvilágosítják, öntudatra ébresztik az elnyomottakat. Oroszországban 1918. nyarán és őszén jut el az „októberi” forradalom a falvakba. Ekkor növekszik meg a bolsevizmus hatása és csatlakozik többmillió szegényparaszt, néhány száz baloldali esszer, intellektuel és kulák helyébe. Lenin saját bevallása szerint: „Ha a... proletariátus nem tudta volna maga köré tömöríteni a falusi szegényeket..., ez annak bizonyítása lett volna, hogy Oroszország „nem érett meg” a szocialista forradalomra...”³⁹

Mindebből pedig logikus és szükséges aktusként jelenik meg 1918 januárjában, az alkotmánygyűlés határozata, az első alkotmány alapját lefektetve:

- „1. A föld magántulajdona megszűnik... az egész dolgozó nép tulajdona.
2. ... A munkásellenőrzésről és a Legfőbb Népgazdasági Tanácsról szóló szovjet törvény...
3. ... bank átmenete a munkás-paraszt állam tulajdonába...
4. ... bevezeti az általános munkakötelezettséget.
5. ... elrendeli a dolgozók felfegyverzését,... a Vörös Hadsereg megalakítását és a vagyonos osztályok teljes lefegyverzését.”⁴⁰

A SZOCIALISTA ÁLLAM ELHALÁSA

Lenin nagy érdeme, hogy elmélyítve a marxista elméletet, előrelátóan megmagyarázta a proletariátusnak, hogyan kell az államot, mint intézményt funkcióival „kezelni”, hogy az mindvégig a haladó eszme, a forradalmi

proletariátus szolgálatában álljon. Észrevételeit, tapasztalatait számos könyvben, cikkben, előadáson adta át az utókor számára: „... az oroszországi proletariátus győzelmes diktatúrájának tapasztalatai szempontjából. ma már tudjuk, hogy a proletariátus feltétlen centralizálása és legszigorúbb fegyelme a burzsoázia legyőzésének egyik alapvető feltétele... Mindezeknél az okoknál fogva a proletárdiktatúra feltétlenül szükséges, és a burzsoázia legyőzése lehetetlen hosszú, szívós, elkeseredett, életre-halálra menő háború nélkül, amely kitartást, fegyelmezettséget, szilárdságot, hajthatatlanságot és egységes akaratot követel meg.”⁴¹

A vasfegyelem és diktatúra azonban, sose takarja a szocialista demokrácia jelenlétét. Ha feltesszük a kérdést, mi ennek a diktatúrának a viszonya a demokráciához, akkor elsősorban alkalmazkodnunk kell a fejlődéstudáselmélet (amit elfelejtettek az utópisták és az opportunisták), vagyis a történelmiség törvényeihez (a kapitalizmus és a kommunizmus között van egy időszak, a proletariátus forradalmi diktatúrája.).

Kautsky, például semmi esetre se tartotta mindezt be, hisz szerinte: „a demokratikus és a diktatórikus módszer ellentéte... A diktatúra betű szerint a demokrácia megsemmisítését jelenti.”⁴² De, elfelejti megkérdezni: melyik osztály számára? Az ilyen elekticizmust és szofizmust megtestesítő magyarázatot Lenin súlyos hibának vélt és kritikájában újból és újból magyarázta, a marxista elméletet: „a diktatúra nem jelenti feltétlenül a demokrácia megsemmisítését annak az osztálynak a számára, amely ezt a diktatúrát más osztályok felett gyakorolja, de feltétlenül a demokrácia megsemmisítését jelenti... azon osztály számára, amely felett vagy amely ellen a diktatúrát gyakorolják.”⁴³ Ez pedig már nagy előrehaladás, hisz a kapitalizmusban, a sokat emlegetett demokrácia csak formális és a kisebbség, a gazdagok részére érvényes. A választójog is t. k. csak a szegénység „kiszorítására szolgál” a politikából, a demokráciában való aktív részvételből. Marx a lényegre érinti, amikor a kommün tapasztalatait elemezve, a burzsoázia demokráciájáról beszél: „az elnyomottaknak néhány évenként megengedik annak eldöntését, hogy az elnyomó osztály melyik képviselője képviselje és tiporja el őket a parlamentben!”⁴⁴ A kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet idején a demokrácia módosul – kiszélesedik, először lesz demokrácia a szegények, a nép számára – de, világos, hogy ahol elnyomás, erőszak van, nincs szabadság, nincs demokrácia sem. Csakis a kommunista társadalomban szűnik meg az állam és lehet szó szabadságról, amikor nincsenek osztályok, csak akkor valósul meg igazán a teljes, de egyben elhaló demokrácia is. Erőszak, alárendeltség, kényszerítő apparátus nélkül, egyszerűen a fegyveres tömegek jelenlétében az állam elhal. Tehát minél teljesebb lesz a demokrácia, annál hamarabb válik majd feleslegessé, hal el önmagától. A szovjethatalom pedig, az első a világon, amely a tömegeket szervezeteken keresztül tömöríti a proletariátus körül, és

bevonja őket a kormányzásba; így a „szovjethatalom milliószor demokratikusabb a legdemokratikusabb burzsoá köztársaságnál.”

És itt, Kautsky ismét felteszi a kérdést: minek a diktatúra, ha egyszer a többség uralkodik? A marxisták pedig megmagyarázzák: – hogy meg-törjük a burzsoázia ellenállását,

- hogy megfélemlítsük a reakciókat,

- hogy fenntartsuk a felfegyverzett nép tekintélyét a burzsoáziával szemben,

- hogy a proletariátus erőszakkal elnyomhassa ellenségeit.

Egyszóval, amíg állam van, nincs szabadság. Amikor pedig szabadság lesz, nem lesz állam.

Azt sem kell elfeledni, hogy az állam teljes elhalásának több feltétele van: a gazdasági alap olyan fejlettségi foka, amelynél eltűnik a szellemi és fizikai munka közötti ellentét, a termelési eszközök társadalmi tulajdona mellett; amikor a munka már maga a létszükséglet; amikor mindenki képességei szerint ad, és szükségletei szerint kap; amikor mindenki megtanulta az önálló igazgatást a társadalomban. Ezen legfontosabb és még sok más feltétel dialektikus kapcsolódása hozza meg a minőségi változást, a kommunizmust, az állam elhalását.

ÖSSZEFOGLALÓ

A forradalmi marxista elméletet felbecsülhetetlen értékkel gazdagították Lenin művei, amelyek megmutatták minden munkásnak, hogyan kell harcolni új feltételek között, alkalmazva a szocialista forradalom általános, valamint az első szovjet állam sajátos tapasztalatait: bármely formában is, de megteremteni a munkásosztály élcsapata által vezetett proletárdiktatúrát, a munkásosztály szövetségeit, a parasztsággal; a szocialista tervgazdálkodás fejlesztéseit, a társadalmi tulajdon bevezetésével, a nemzeti elnyomás felszámolását az egyenjogúság és testvériség megteremtésével, a proletár internacionalizmust.

Lenin részletesen kidolgozta és konkretizálta Marx és Engels megállapításait a proletárdiktatúráról, s a burzsoa államgépezet összetöréséről, az új, szocialista forradalom szervének létrehozásáról, a kommunizmus két szakaszáról, és ezzel rámutatott a szocialista forradalom gyakorlati vezetésére, felépítésére. A Lenin által kidolgozott terv a szocializmus építésének kimeríthetetlen forrása lett az utókor számára is. Azzal, hogy kidolgozta a szovjet állam külpolitikájának alapjait, minden nép számára megvilágította a békeharc útját, meghírdette a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvét. Lenin a Kommunista Inter-

nacionálé vezetőjeként nevelte a nemzetközi proletariátus forradalmi élharcosait, fejlesztette a nemzetközi munkásmozgalom elméletét. Tevékenysége, írásai és beszédei ma is lelkesítik a világ haladó erőit.

Jegyzetek

1. Olvasókönyv a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus tanulmányozásához – Kossuth könyvkiadó, 1972—1973. 312. old.
2. mensevizmus – az orosz munkásmozgalom marxista-leninista (bolsevik) irányvonalával szemben álló opportunisták irányzat.
3. esszerek – a cári Oroszországban az 1900-as évek elején létrejött kispolgári pártmozgalmak egyikének hívei.
4. Olvasókönyv a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus tanulmányozásához – Kossuth könyvkiadó, 1972—1973. 315., 317., 318. old.
5. Engels: Család, magántulajdon és az állam eredete, Marx-Engels: Válogatott művek, II. kötet, Budapest, 1963. 287. old.
6. Lenin: Állam és forradalom, Kossuth könyvkiadó, 1973. 11. old.
7. Ugyanott: 12. old.
8. Engels: Anti-Dühring, A természet dialektikája; Kossuth könyvkiadó, 1963. 275. old.
9. Lenin: Állam és forradalom, ... 52. old.
10. Lenin: Mi a teendő? – Kossuth könyvkiadó, 1968. (Befejezés: 259—263. old.)
11. narodnyikok – népiesek; kezdetben forradalmi értelmiségi-kispolgári párt a cári Oroszországban a 19. század második felében, amely a parasztságban látta a legfőbb forradalmi osztályt, és nem tudta felismerni a munkásosztálynak, mint a forradalom vezető erejének szerepét.
12. Credo – egy tipikus, Lenin által ökonomizmussal és trade-unionizmussal vádolt orosz folyóirat. A munkásoknak gazdasági és értelmiségieknek a liberálisokkal összeolvadva pedig politikai „harcot” írt elő.
13. ökonomizmus – opportunisták áramlata az orosz szociáldemokrata mozgalomban a XIX. sz. és a XX. sz. elején.
14. Lenin: Mi a teendő?... 279. old.
15. Ugyanott: 37. old.
16. Ugyanott: 38. old.
17. kadetok – alkotmányos demokrata párt, az oroszországi liberális monarchista burzsoázia vezető pártjának a tagjai.
18. Lenin felhívása az ország lakosságához, 1917. nov. 5-én (18-án); (Lenin: A lakosság-hoz – Lenin művei 26. kötet – 304. old.)
19. Marx-Engels művei, 22. kötet – Budapest, 1970 (219. old.)
20. V. I. Lenin a nemzeti kérdésről – válogatta és a jegyzeteket összeállította: dr. Rehák László és dr. Várady Tibor – Fórum könyvkiadó, 1970 (106. old.)
21. Lenin: Állam és forradalom, ... 101. old.
22. V. I. Lenin a nemzeti kérdésről... 111—164. old. (A nemzetek önrendelkezési jogáról, 1914. feb.-május; megjelent: „Proszvescsenije” – 1914. 4—5. szám.)
23. Ugyanott: 122. old.
24. Ugyanott: 113. old.
25. Ugyanott: 43. old. (Tézisek a nemzeti kérdésről)
26. Ugyanott: 51. old. (Határozat a nemzeti kérdésről)

27. Ugyanott: 70. old. (Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban – 1913. okt-dec. Megjelent: „Proszvescsenije” 1913 – 10—12. szám.)
28. Ugyanott: 72. old.
29. Ugyanott: 74. old.
30. Ugyanott: 80. old.
31. Ugyanott: 89. old.
32. Ugyanott: 126. old. (A nemzetek önrendelkezési jogáról)
33. Lenin: Zárzó az ÖKUB és a népbiztosok tanácsának beszámolójához a VII oroszországi szovjetkongresszuson, 1919. dec. 6. (Marx-Engels-Lenin: A történelmi materializmusról – Kossuth könyvkiadó, 1967 – 248. old.)
34. Lenin: Beszéd a munkások I oroszországi kongresszusán, 1919. nov. 19. (Ugyanott: 249. old.)
35. Lenin: A nőmunkásmozgalom feladatairól a szovjet köztársaságban, 1919 (Ugyanott: 249. old.)
36. Lenin: A munkásokhoz, 1920. (Ugyanott: 249—250. old.)
37. Lenin: A nagy kezdeményezés, 1919 (Ugyanott: 398. old.)
38. Világtörténet – VIII kötet; 72—73. old.
39. Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky – Kossuth könyvkiadó, 1970. 118. old.
40. A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása – 1918. jan. eleje, megjelent: 1918. jan. 17-én a „Pravda” 2. számában (V. I. Lenin a nemzeti kérdésről... – 267. old.)
41. Lenin: „Baloldaliság” a kommunizmus gyermekbetegsége – (Részlet: Olvasókönyv a dialektikus materializmus és a... 347—350. old.)
42. Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky... – 9. és 13. old.
43. Ugyanott: 15. old.
44. Lenin: Állam és forradalom – 124. old.

Használt irodalom:

1. Lenin: Állam és forradalom – Kossuth könyvkiadó, 1973.
2. Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky, Kossuth könyvkiadó, 1970.
3. Lenin: Mi a teendő? Kossuth könyvkiadó, 1968.
4. V. I. Lenin a nemzeti kérdésről – válogatta és jegyzeteket összeállította: dr. Rehák László és dr. Várady Tibor – Fórum könyvkiadó, 1970.
5. Marx: A gothai program kritikája – Kossuth könyvkiadó, 1964.
6. Olvasókönyv a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus tanulmányozásához, Kossuth könyvkiadó, 1972—1973.
(Lenin: Az államról. Előadás a Szverdlov Egyetemen.)
7. Marx-Engels-Lenin: A történelmi materializmusról, Kossuth könyvkiadó, 1967.
8. Világtörténet, VIII. kötet, Kossuth könyvkiadó, 1965.
9. Marx-Engels: A Kommunista kiáltvány, Kossuth könyvkiadó, 1973.
10. Lenin: „Baloldaliság” a kommunizmus gyermekbetegsége (Részletek: Olvasókönyv a dialektikus... – 349. old.)
11. Engels: Család, magántulajdon és az állam eredete, Magyar Helikon, 1970.
12. Engels: Levél A. Bebelhez – 1875. márc. 18—28 (Marx-Engels: Válogatott levelek; Budapest, 1950 – 348. old.)
13. Lenin: A szovjethatalom során levő feladatai – 1918. ápr. 28-án megjelent cikk

a „Pravda” és „Izvesztijja” VCIK” lapokban. (Lenin Válogatott Művei, Budapest – 1967, II k.)

14. Marx: A polgárháború Franciaországban (Marx-Engels Művei, 17. kötet, Budapest – 1968.)

15. Engels: Anti-Dühring, A természet dialektikája – Kossuth könyvkiadó, 1963.

Rezime

Teoretski i konkretan doprinos Lenjinova u izgradnji socijalizma

U uvodnom delu autor piše o državi uopšte i o tome kako je tretirao Lenjin pitanje države shodno Marxovim i Engelsovim tezama. Posle sa raspravlja pitanjima nastanka države, daje kratak istorijat države i dolazi do Lenjinovog zaključka da „je država produkt nepomirljivih klasnih suprotnosti.”

Autor navodi da kod tretiranja pitanja države dolazi do pokušaja krivotvorenja marksizma, naročito od strane građanskih filozofa.

U glavnom delu rada autor piše o socijalističkoj državi. Najpre razrađuje, na osnovu Engelsovih stavova, pojavu nasilne revolucije i citira Lenjinove teze u vezi sa državom i revolucijom. Reč je takođe i o zadacima za stvaranje socijalističke države (reforme privrede, naoružani proletarijat, stvaranje saveza radnika i seljaka) stvaranje nacionalnog jedinstva. U daljem delu rada daje se prikaz Lenjinovog zadatka za stvaranje jedne nove države, tj. ostvariti u delu ono što su dali u teoriji Marx i Engels. Autor ovde pokušava da prikaže istorijat ruske socijaldemokratije, kako je to Lenjin podelio i ukazuje na razna strujanja u periodu iza 1898 godine, te ukazuje na nužnost Lenjinovog stava, da bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta.

U poglavlju „Oktobarska revolucija” reč je u Lenjinovoj ulozi u toj revoluciji. Lenjin ukazuje na specifičnu situaciju koja je vladala u jednoj najnerazvijenijoj zemlji u Evropi i objašnjava da socijalistička revolucija ne može da nastane po „narudžbi”, nego je za to potrebna društveno sazrena situacija.

U daljem delu teksta autor ukazuje na stavove Marxa i Engelsa i Lenjina u odnosu federativne države. Iz ovog proističe i sledeće pitanje, nacionalno pitanje. Prilazeći ovom pitanju autor daje kratak presek nacionalnog sastava ruske države, prikaže Lenjinov rad na tom polju. Reč je o Lenjinovim zadacima, koje je morao da obavi da bi rešio ovo pitanje.

U poglavlju „Suština prava i pravnih institucija u socijalizmu” ističe se Lenjinov stav da građansko pravo ne iščežava potpuno, ono se menja u pogledu proizvodnih sredstava. Dok građansko pravo u prvoj liniji štiti privatnu svojinu, dotle socijalizam štiti zajedničku svojinu. Ravnopravnost žena je pravno brzo rešena, ali Lenjin ističe da žena-radnica treba sve više da se uključi u društvenu proizvodnju, u upravljanju institucijama i u upravljanje.

U zadnjim poglavljima daje autor prikaz privredne reforme sovjetskih vlasti, Lenjin je smatrao potrebnim da se što prije raširi u celoj državi socijalistički način proizvodnje, povećavanje produktivnosti i radne discipline. U poljoprivredi taj preobražaj je bio sporiji, u državi je živio 15-16 miliona seljaka, kojima su morali dokazati ispravnost socijalizma. Autor na kraju razrađuje Marxove i Engelsove teze o odumiranju države i ukazuje na Lenjinovu zaslugu, koji je dalje razradio tu temu i konkretizirao Marxove i Engelsove teze o diktaturi proletarijata, o slomu buržoaskog državnog aparata.

Theoretischer und konkreter Beitrag Lenins zum Aufbau des Sozialismus

In der Einführung schreibt der Autor in allgemeinem von dem Staat und davon, wie Lenin die Frage des Staates, nach den Thesen von Marx und Engels, betrachtete. Nachher wird das Entstehen des Staates bearbeitet, wobei man zu der Lenins Schlußfolgerung kommt: „Der Staat ist ein Produkt der unversöhnlichen Klassengegensätzen.“

Hier führt der Autor an, daß gerade bei der Interpretation des Staates zu der Verfälschung des Marxismus kommt, besonders von der Seite der bürgerlichen Philosophen.

In dem Hauptteil seiner Arbeit schreibt der Autor über den sozialistischen Staat. Zuerst wird, nach Engels, die Erscheinung der Gewalt-Revolution betrachtet, wobei Lenins Thesen von dem Staat und von der Revolution zitiert werden. Es wird auch von den Aufgaben fürs Schaffen eines sozialistischen Staates gesprochen (Wirtschaftsreform, bewaffneter Proletariat, das Schaffen eines Bundes von Arbeitern und Bauern, das Schaffen der Nationalen Einheit). In dem weiteren Teil der Arbeit werden die Aufgaben Lenins für das Schaffen eines neuen Staates abgezählt, d. h. das zu verwirklichen was Marx und Engels theoretisch gegeben haben. Hier beschreibt der Autor die Geschichte der russischen Sozialdemokratie, wie sie Lenin eingeteilt hat. Es wird auf die verschiedenen Strömungen in der Periode nach 1898 hingedeutet, wobei die Nötigkeit der Ansicht Lenins betont wird, daß ohne revolutionäre Theorie keine revolutionäre Bewegung gibt.

In dem Kapitel „Die Oktober-Revolution“ ist die Rede von Lenins Rolle in dieser Revolution. Lenin deutet, nach dem Autor, auf die spezifische Situation hin, die in dem unentwickeltesten Lande Europas damals herrschte. Lenin stellt es fest, daß die sozialistische Revolution nicht „nach Bestellung“ entstehen kann, sondern daß dazu eine reife gesellschaftliche Situation nötig ist.

In dem weiteren Text weist der Autor auf die Stellungnahmen von Marx und Engels zu der Frage der Föderation hin. Die Bearbeitung dieser Frage beginnt der Autor mit einem kurzen Überblick der Nationalstruktur des russischen Staates, es wird auch die auf diesem Gebiet geleistete Arbeit Lenins geschildert. Die Aufgaben Lenins werden hier erwähnt, die er hatte, um diese Frage lösen zu können.

In dem Kapitel „Das Rechtswesen und Rechtinstitutionen im Sozialismus“ wird jene Ansicht Lenins hervorgehoben in welchem er sagt, daß das Bürgerrecht nicht vollkommen verschwindet, es ändert sich im Bezug auf die Produktionsmittel. Während das Bürgerrecht das Privateigentum verteidigt, wird im Sozialismus das gemeinsame Eigentum verteidigt. Die Gleichberechtigung der Frauen ist rechtlich schnell geregelt, stellt Lenin fest und fügt hinzu, daß Frauen sich immer mehr an der gesellschaftlichen Produktion, an der Verwaltung der Institutionen und überhaupt in der Verwaltung beteiligen sollten.

In den letzten Abschnitten seiner Arbeit gibt der Autor einen Überblick von den Wirtschaftsreformen der Sowjetverwaltung. Lenin hielt es für nötig, daß die Sozialistische Produktionsweise in dem ganzen Staat verbreitet, daß sowohl die Produktion als auch die Arbeitsdisziplin erhöht wird. Diese Umwandlung ging in der Landwirtschaft langsamer, im Lande lebten 15—16 Millionen Bauern, denen man die Richtigkeit des Sozialismus beweisen mußte.

Der Autor befaßt sich am Ende mit den Thesen von Marx und Engels über das Absterben des Staates und deutet auf Lenins Verdienst hin, der dieses Thema weiter ausarbeitete und die Thesen über die Proletardiktatur und über den Verfall des bürgerlichen Staatsapparates verwirklichte.

Dokumentum

A SZOCIALISTA SZÖVETSÉG HATÁSA A TÁRSADALOM ALAPJAIBAN*

A szövetségi konferencia mai ülésén meg kell tárgyalnunk a Szocialista Szövetség feladatait az alapszervezetekben és közösségekben a dolgozók közvetlen tevékenységének szempontjából. Erős érvek szólnak egy ilyen vita megtartása mellett. Nagy jelentőségű változások mennek végbe társadalmunkban, amelyek csak akkor járnak sikerrel, ha a dolgozók tömegei szervezett, céltudatos akcióval támogatják, gyorsítják azokat. A szocialista társadalom építésének egy új szakaszába értünk, ahol a fejlődés fő mozgatóereje a munka eredményeivel szemben a dolgozók közvetlen érdekeltsége és felelőssége. Jelentős eredményeket értünk el a munkásosztály új társadalmi helyzetéért, sorainkban a teljes egységért, az öngazgatásért vívott harcban, az öngazgatási szocialista erők általános frontjának további kiszélesítésében, a népek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának megvalósításában, fejlődésünk alapvető irányának megszilárdításában, hazánk biztonságának, helyzetének és tekintélyének erősítésében és függetlenségi politikánk érvényesítésében. Mindez a politikai viszonyok általános stabilizációjához vezetett és feltételeket teremtett a szocializmus további építéséhez, a gyorsabb ütemű, következetes fejlődéséhez.

Nagy lépéseket tettünk az új társadalmi viszonyok kialakításában, a közvetlen termelésben, a mindennapi gazdálkodásban a munka feltételeinek és eredményeinek birtokában. Habár még nem értük el azt, hogy a társadalmi jövedelemről a döntéshozatal összes formája azok kezében legyen, akik ezt megteremtik. Öngazgatási alapokon és a jövedelmi viszonyokon keresztül határozottabban kell megoldani a bővített újratermelés és a holt munkával való rendelkezés kérdését. Ezen kívül rendezni kell az öngazgatási döntéshozatal kérdését és a társadalmi élet azon területeinek társadalmia-

* Dušan Petrović Šane bevezetője a JDNSZSZ szövetségi konferenciájának 1976. május 14-én megtartott ülésén.

sítását is, amelyek a klasszikus állam feladatkörébe tartoznak. A komoly politikai problémák, amelyekkel a közelmúltban szembetaláltuk magunkat, amikor is erőre kezdtek kapni a dogmatikus, technokrata, liberalista és más öngazgatás ellenes erők, figyelmeztettek bennünket azokra a komoly nehézségekre, ha maga a munkásosztályunk nem lesz képes, saját erejéből és határozataival megoldásokat találni, ezekre az objektív ellentmondásokra fejlődésünkben.

Ezek az ember és a társadalom legfontosabb kérdései, amelyek ilyen vagy olyan módon, de felmerülnek más országok politikai viszonyaiban is. Tulajdonképpen a mai világ új törvényszerűségeiből következnek. A termelő erők a fejlődés egy olyan fokát érték el, amikor az emberiség tovább haladása elképzelhetetlen az ember helyzetének a termelésben és a társadalomban való gyökeres megváltoztatása nélkül. A társadalmi folyamatok mindinkább ezen problémák lényegére utalnak. Az anyagi fejlődés nem csupán a gépek és a gépsorok számbeli megsokszorozódásától függ, amelyekhez az ember passzív munkaerőként kapcsolódott. A termelés legfontosabb tényezője maga a termelő, aki közvetlenül érdekelt és felelős azért, amit csinál és megvalósít. Manapság tanúi vagyunk egyes fejlett kapitalista országokban lejátszódó próbálkozásoknak, a munkások nyomására, akik az elidegenítés ellen harcolnak, vagy más okból, bevezetik a közös határozathozatalt, hogy kifejezésre juthasson az ember természetes törekvése, hogy minden téren fejlessze kezdeményező képességét és alkotóerejét. Természetesen, a tulajdon és az igazgatás közötti régi viszonyok mellett nem lehet igazi és tartós megoldásokat találni. Pontosan ez mutat arra, hogy ezek a viszonyok tarthatatlanok és a változás mind aktuálisabb a világban.

A mi válaszuk ezekre a kérdésekre közismert. Hazánk dolgozói az öngazgatásért lendületes harcot vívnak. Minden társadalmi elhatározottságunk kiinduló alapja és célja az, hogy a munkásosztály igazgassa önmagát és a társadalom egészét. Elengedhetetlen a sokoldalú aktivitása mindenütt, ahol társadalmi határozatokat hoznak, végrehajtják vagy ellenőrzik azokat. Mindenesetre nem egy olyan munkásosztályra gondolunk, amely elszigetelődik és bezárkózik a gyárakba, hanem ellenkezőleg, vezetőszerpet vállal az összes többi dolgozóval. Ezzel új feltételek között fejlődnek és mélyülnek forradalmi vívmányaink – szocialis vonatkozásban és következetes osztály meghatározottságban, más szóval, kiterjed az összes dolgozók frontja a szocialista öngazgatásért vívott harcban.

Mindezek a problémák ma a Szocialista Szövetség szervezésében és hatására oldódnak fel. Itt kell, hogy teljes mértékben kifejezésre jusson a dolgozók akcióegysége. A Szocialista Szövetség munkája az emberek közötti tevékenység. Ott nem működik a Szocialista Szövetség, ahol nem indítanak akciókat, ahol nem érezni az élet lüktetését. Ebben a tekintetben

jelentős eredményeket értünk el az utóbbi időben. De mindez még nem elegendő. Nagyon sok akadály és nehézség lassítja az emberek bevonását az öngazgatási döntéshozatalba. Nem arról van szó, hogy az embereket nem érdekli eléggé az öngazgatás és politikai munka, mint ahogy azt itt-ott hallani. A probléma mindenekelőtt abban van, hogy nem léteznek mindenütt igazi lehetőségek, hogy hassanak az összes társadalmi határozatokra saját alapszervezetükből vagy helyi közösségükből. Tény az, hogy a jövedelem jó része nincs a munkások hatáskörébe, ide tartoznak a beruházások, közös fogyasztás, nem gazdasági tevékenységek, banküggyvitel, kereskedelem stb. Mindemellett, hogy egyértelműen hangoztatjuk a munkások jogait az összjövedelem felhasználásának irányításában, léteznek még olyan csatornák, amelyeken a társult munkától függetlenül, vagy éppen érdekeivel ellentétben elfolyik ez a jövedelem. Világos, hogy senki sem fogadja el, hogy formálisan vegyen részt a politikai életben, és hogy a fontos határozatokat nélküle hozzák meg. Az okokat mindenesetre a részleges politikai zárkózottságunkban és az élet konkrét kérdéseiben a tagság elégtelen mozgósításában kell keresni.

Ezen az ülésen a társult munka alapszervezeteinek, a helyi- és érdekközösségeknek valamint a Szocialista Szövetség alapszervezeteinek a munkáját vitatjuk meg. Az anyagot, amelyet erről megkaptak a Szocialista Szövetség szervezetei készítették elő, kezdve a helyi és községi konferenciától egészen a tartományi és a köztársasági konferenciáig, de a munkában részt vettek a Szövetségi konferencia szervei és szervezetei is. Úgy gondolom, hogy igen körültekintő és részletes, munkát végeztek. Az anyagok sok problémát ölelnek fel, és nincs szükség arra, hogy részletekbe bocsátkozzam, elegendő, ha csak néhány alapfeladattal és politikai akciónk irányvonalával foglalkozom. A vitánkban legfontosabb az, hogy a társult munkában történő öngazgatási aktivitásból induljunk ki, idecsatolva az általános területi kérdéseket – és az érdekközösségek problémáit is. Ily módon áttekintést nyerünk a dolgozók egész társadalmi helyzetéről a jövedelem irányításában, és a döntéshozatalról minden közügyben. Bizonyos tapasztalattal és eredményekkel már rendelkezünk. A megalakult társult munka alapszervezetei alapul szolgálnak az öngazgatási társulások további folyamatához. Ez minden kollektívánk számára kimagaslóan fontos politikai esemény volt. A munka és az öngazgatás alapsejtjeinek megalakítása a munkások a társadalmi-politikai szervezetek és a Szakszervezet nagyfokú mozgósításával történt. Különleges fontosságúak a társadalmi-gazdasági elemzések, amelyek magukba foglalták a munkaszervezetek ügyvitelét és életét. Ez elengedhetetlen volt, hogy megállapítsák az alkotmánnyal előírt ismérveket a társult munka alapszervezeteinek megalapításával kapcsolatban, és a normális ügyvitel feltételeinek megteremtéséhez. Ez egyben alkalom volt arra, hogy a dolgozók alapjában áttekinthessék munka-

szervezetük valódi helyzetét, viszonyait és problémáit, és egyben alkotó tevékenységükkel kivegyék részüket az új feladatok megoldásában.

Nem születtek mindenütt kielégítő eredmények. Nem mindenki találta fel magát ebben a munkában, és volt példa ellenállásra is. A társult munka sok részében még mindig rosszul állnak a dolgok, nem találták meg a saját helyüket. Az alapszervezetek tulajdonképpen megalakultak, formálisan rögzítették a dolgozók jogait, és meghirdették mindazt, amit az alkotmány megkövetel. – Mégis, az öngazgatási társadalmi viszonyokban nem érték el a megfelelő szintet. Nagyon sok társult munkaszervezetben még mindig megmaradt a technokrata és hierarchikus szerkezet, nem hallani eléggé a munkások szavát, és főleg nem eléggé hallgatják meg azt, a jövedelemről pedig egy egészen szűk körben döntenek. Továbbra is nagy súlyt kell fektetnünk arra, hogy a formális jogi határozatokat a társult munka viszonyairól, öngazgatási jogi tartalommal telítsék. Törekedni kell, hogy a dolgozók széles és konkrét politikai aktivitásával új viszonyok jöjjenek létre, és ezáltal meggyorsítsák a régi pozíciók és privilégiumok szétrombolását. Nagyon sok kollektívában még mindig újratermelődik az öngazgatás-ellenes gyakorlat, megmarad a bürokratikus munkamódszer, telis-tele van procedurával és formalizmussal, megmarad a „kapcsolatokon” keresztüli érvényesülés, mindez elriasztja a dolgozókat, az aktív magatartástól, és a tehetetlenség érzését kelti bennük.

A siker ebben az összetett harcban a szocialista erők szervezett mozgósításától függ. Bármennyire is sok volt az objektív nehézség, ami fejlődésünket kísérte, az ezekre való hivatkozást nem tekinthetjük igazolásnak, mert ezek a nehézségek most is fennállnak, és a későbbiek folyamán is számolni kell velük. Mindig azokat a munkaszervezeteket kell példaként magunk előtt látni, amelyek valóban tovább tudtak haladni az alkotmányos átszervezés útján, az új társadalmi viszonyok építésében. Nagyon sok ilyen szervezet van, ezek ma a teljes anyagi és társadalmi fejlődés hordozói.

A társult munka alapjaiban az új termelési viszonyok fejlesztése ma számunkra a központi kérdés. Reális változtatások nélkül ezekben a viszonyokban nem tudnánk sokat elérni a további feladatok végrehajtásában; mindenekelőtt az öngazgatási társulás területén, a fejlesztési politikában, a tervezés rendszerében, ugyanúgy a küldöttrendszer fejlesztésében sem. Az egész rendszer amelyet az új alkotmány alapján építünk ki annyira lehet sikeres, amennyire kifejlődik az öngazgatás a termelés bázisában. A rendszer építésében az eredmények tehát nagyban függnek attól, hogy mennyire jut kifejezésre az emberek érdekeltsége, felelőssége és kezdeményezőképesége a jövedelem megteremtésében és elosztásában a társult munka alapszervezetein belül. A társult munkáról szóló törvény új utakat nyit az öngazgatásban és erős fegyvert jelent a munkások kezében ezeknek a viszonyoknak a további fejlesztésében.

Az új alkotmány feltételeket biztosít a helyi közösségek erősítésére. Ezáltal lehetőség nyílik arra, hogy lokális kereteken belül és azokon kívül is a dolgozók ténylegesen határozzanak azokról a kérdésekről, amelyek közös érdekeiket érintik. Különösen ki kell hangsúlyozni a munkások mind tömegesebb részvételét a helyi közösségek öngazgatásában. Ennek a ténynek nagy jelentősége van. A munkásosztálynak ezzel objektíve meg vannak a feltételei, hogy rendelkezzen az összjövedelemmel, amit megteremtett. A munkásokat ma nemcsak a személyi jövedelmük, a beruházások és más, a munkaszervezetüket érintő pénzügyek érdeklik. Érdekeltségük sokkal szélesebb körű, minden tevékenységre kiterjed, ahol a társadalmi jövedelem értékesül. Ez az érdek tehát magába foglalja azt a dinárt is, amelyet az egészségügyben és az oktatásban költenek el, és azt is, amelyet a lakásgazdálkodásban, a kommunális tevékenységekben, a kulturális és szociális szolgálatokban költenek el. Csakis így tudjuk elérni, hogy demokratikusan és racionálisan gazdálkodjanak a társadalmi eszközökkel, és hogy biztosítva legyen a szilárd anyagi és társadalmi fejlődés. Csaknem az egész társadalmi jövedelem az öngazgatási érdekközösségeken keresztül van elosztva. A munkásoknak viszont közel sincs akkora befolyásuk, mint amekkora ennek a jövedelemnek a fontossága és a nagysága. A gyakorlat világosan megmutatta, hogy milyen tévedéseket és zavart, sőt szociális és politikai problémákat idéz elő az adminisztratív rendszer, és az eszközök állami költségvetésen keresztüli elosztása. Az ilyen rendszerből fejlődnek ki azután újra a bürokrata és technokrata erők, akik nemcsak az általános és közös fogyasztásra szánt eszközök elosztását bitorolják, hanem még a munkaszervezetben megmaradt jövedelmet is veszélyeztetik. A gazdaság nagy megterhelésének okát a különböző járulékokkal és adókkal pont az adminisztratív rendszerben kell keresni, amelynek a fejletlen öngazgatás ad teret.

Nagyon nehéz és összetett feladat egy olyan rendszer kiépítése, amely minden határozatban szavazolni tudja a munkások befolyását. És még ennél is nehezebb feladat összehangolni a különböző és néha még ellentétes érdekeket és ellentétes emberi szükségleteket, majd ennek alapján kiépíteni a helyi közösségekben élő és dolgozó munkások egységét. Vegyük csak alapul a különböző érdekközösségek pénzelésének és fejlődésének programját, amelyek iránt a dolgozók leginkább érdeklődnek. Ilyenek a lakásépítési és kommunális kérdések, az oktatás, az egészségügy, a szociális- és gyermekvédelem stb. Ezért támogatni kell minden olyan kezdeményezést, amely azt szorgalmazza, hogy a munkások mind közvetlenebbül részt vegyenek az ilyen kérdések megoldásában.

Sokszor lehet hallani azt, hogy a helyi közösségekre mind nagyobb feladatok hárulnak, és hogy ezeknek nincsenek eszközeik a feladatokat végrehajtani. Az igaz, hogy anyagi alapok nélkül nincs öngazgatás. De itt most

szó sincs arról, hogy a helyi közösségek egyes szerveinek kezében közvetlenül van-e pénz vagy nincs. Az eszközök az általános és közös szükségletek fedezésére, a helyi közösségekben, a társult munka alapszervezeteiben és az érdekközösségekben vannak, tehát elérhető távolságban az öngazgatókhoz. Csak arról van szó, hogy úgy szervezzék meg a helyi közösség életét, hogy valóban dönteni tudjanak az eszközökről és teljes mértékben ellenőrizzék azok használatát. A politikai élet problémái a helyi közösségekben, tulajdonképpen az öngazgatói döntéshozatalból eredő problémák, magáról a jövedelemről.

Két alapvető akadályt kell leküzdenünk ezen az úton. Az egyik: elengedhetetlenül szükséges az, hogy a társult munka szervezetei szervesen beépüljenek a helyi közösségek életébe. Erre azért van szükség, hogy a kollektíva összes dolgozója aktivitásával hozzájáruljon ahhoz, hogy jövedelme egyes eszközeinek segítségével minél jobban megoldódjanak a dolgozók és családjaik életszínvonala emelésének kérdései. Indokoltak azok a követelések, amelyek arra irányulnak, hogy a munkaszervezetek tevékenyebben vegyenek részt a helyi közösségek munkájában és aktivitásában. Sokat tehet ennek érdekében a szakszervezet, de csak széles keretek között. Ez mind előfeltételezi azt, hogy a munkaszervezetek közvetlenül hassanak a helyi közösség minden határozat hozatalára. Ezért fontos intézkedések történnek azért, hogy a munkaszervezetek küldötteket delegáljanak a helyi közösségek szerveibe, ahol másokkal együtt részt vesznek a határozatok meghozatalában. A másik alapvető probléma abból ered, hogy nincs kivizsgálva az, hogy a helyi közösségek lakosságuk számának és területük nagyságának arányában végrehajtják-e a rájuk bízott feladatokat. Tény az, hogy egyes helyi közösségek túl nagyok ahhoz, hogy megfelelő öngazgatói viszonyokat építsenek ki. A helyi közösségeknek valóban társadalmi, emberi közösségeknek kell lenni, nem pedig adminisztratív-politikai létesítményeknek. Nem szabad megengedni, hogy a közösségek olyan nagyok legyenek, hogy a dolgozók kezéből kicsússzon a döntéshozatal joga, és ne legyenek képesek megismertetni egymással problémáikat és nehézségeiket. Nem szabad megengedni, hogy újra eluralkodjon a képviselőhatalom.

Természetesen a megfelelő környezetnek kell kivizsgálni, hogy számára megfelel-e a helyi közösségük nagysága, de szem előtt kell tartaniuk, hogy lehetőségük van-e az embereknek betekintést nyerni minden fontos problémáról, amelyről döntenek.

Mindezek a kérdések teszik aktuálissá a helyi közösségek konkrét formáinak öngazgatói megszervezését. Egyidejűleg lehetővé kell tenni, az érdekek szerinti szervezés területén: a munkaszervezetek közvetlen befolyását a társadalmi tevékenységnek és a közszolgálatok munkájába, és maguk a dolgozók közvetlenebb befolyását a helyi és érdekközösségek munkájába. A gyakorlat már megmutatta, hogy tarthatatlanok a mindent

átfogó érdekközösségek, amelyek egész sor tevékenységet foglalnak magukba. Ezek pont a sokoldalúságuk miatt bújnak ki a társult munkaszervezetek és a helyi közösségek ellenőrzése alól. Hasznosak azok a javaslatok, hogy alakuljanak az érdekközösségeknek egységei az egyik vagy másik helyi közösség keretében, vagy egyes intézményeken belül, amelyeknek munkája leginkább érinti a dolgozókat, pl.: egy iskola, egy egészségház, egy napközi, stb. Arra is van példa, hogy az érdekközösségek képviselőt küldenek a helyi közösségekbe. Az érdekgyűlések, amelyek egybegyűjtik a polgárokat és hozzáférhetővé teszik számukra a különböző szolgálatok egyes részlegeinek munkáját, megmutatják, hogy a dolgok megoldhatóak széles demokratikus alapokon, mert így közvetlenül át lehet tekinteni az igazi problémákat és az aktuális érdekeket. Nagy az érdeklődés az ilyen gyűlések iránt, és éppen ezért igen látogatottak. Az öngazgatás formáinak az alapja az, hogy az emberek számára lehetővé tegye a legközvetlenebb betekintést jövedelem felhasználásának abban a részébe, amelyet a különböző tevékenységekben és szolgáltatásokban használnak fel, és közvetlen behatásuk legyen arra, hogy ezek kielégítsék szükségleteiket, s ezáltal méginkább gazdálkodhassanak a társadalmi eszközökkel.

Elengedhetetlen azoknak az öngazgatási formáknak a fejlesztése is, amelyek segítségével a dolgozók közvetlenebbül hatnának a kereskedelemre és az ellátásra. Úgy gondolom, hogy a fogyasztók tanácsai, amelyek iránt régebben nagy volt az érdeklődés nem voltak életképesek, mert nem a dolgozók közvetlen gazdasági érdekein alapultak. E helyett inkább az általános ellenőrzés szerepét töltötték be, nem törekedtek arra, hogy valamilyen változásokat vezessenek be. A fogyasztók tanácsának alapfeladata lenne, hogy a polgárok rajtuk keresztül, a helyi közösség és a kereskedelem segítségével lépéseket tegyenek az ellátás modernizálásáért, racionálisabbá és olcsóbbá tételéért. Elégge ismertek előttünk azok a nehézségek, amelyekkel az utóbbi időben szembetaláltuk magunkat a mezőgazdasági cikkekkel való ellátás területén, csak azért, mert kereskedelmünk elavult, régimódi, a lakosság szükségletei viszont nagyon megnövekedtek. Ezért elengedhetetlenül szükséges a dolgozók közvetlen bekapcsolása a kereskedelem problémáinak rendezésébe. A legjobb megoldás az volna, ha a dolgozók közvetlen érdekelve lennének a kereskedelmi szervezet ügyviteli sikereiben az által, hogy részesülnének jövedelmének egy részéből, úgy hogy állandó fogyasztóiknak ezek a szervezetek vásárlási kedvezményeket adnának. Fontos, hogy a kereskedelem és a fogyasztók közös érdekeikből kiindulva belássák, hogy az egyik és a másik félnek is csak haszna van a forgalom fejlesztéséből és az ellátás javításából. Biztos vagyok abban, hogy egy ilyen program segítségével sokkal szélesebb körű aktivitást érhetünk el a helyi közösségekben.

Elengedhetetlenül szükséges a házi tanácsok munkájának felújítása.

A különböző technokrata irányzatok a lakásgazdálkodás modernizálásának jelszava alatt a házi tanácsok munkáját teljesen háttérbe szorították. Senki sem vonja kétségbe annak szükségét, hogy az eszközöket tisztán technikai értelemben összevonják, és a szolgáltatásokat jól megszervezzék. De alapvető dolog az, hogy a hatalom az eszközök felett mindig a házi tanács, vagyis a lakó kezében maradjon. Ma azonban a házi tanácsok gyakorlatilag pénz és befolyás nélkül maradtak. A házi tanács feladata nálunk nem csak az, hogy a lakásgazdálkodási alap eszközei felett rendelkezzenek és ellenőrizze azt, hanem egyúttal a társadalmi-politikai élet fontos központja is a helyi közösségben. Most, ahogy a gazdasági és politikai befolyás a helyi közösségbe a társult munka szervezeteiből, az érdek szerinti szervezetek alapegységeiből, a fogyasztói és más tanácsokból ered, ugyanúgy a házi tanácsból kell hogy kiinduljanak azok a kezdeményezések, amelyek az adott terület lakosainak érdekeit érintik.

Ezért mind gazdasági mind politikai okokból meg kell határozni a házi tanácsok valódi feladatait, és lehetővé kell tenni politikai és gazdasági affirmálódásukat.

Mindehhez minél gyorsabban hozzá kell idomítani a Szocialista Szövetség munkáját a helyi közösségekben. Külön jelentőségűek az emberek együttműködésének formái. Ez az együttműködés megvalósítható különböző szekciókban, koordinációs (egyeztető) bizottságokban, érdek- és más demokratikus összejöveleteken, amelyeket maguk a lakosok hoznak létre és fejlesztenek. Így lehetővé válik, hogy szervezeten hassanak a társadalmi érdekű döntésekre.

Különös fontosságú az alapegységek tevékenysége (podružnice). Ezeket az emberek számára hozzáférhetővé kell tenni, ezért a településeken, lakó tömbökben és még nagyobb lakóépületekben is meg kell szervezni azokat. Ki kell szélesíteni a Szocialista Szövetség helyi szervezetei szekcióinak tevékenységét. Ezekben kifejezésre kell hogy jusson a dolgozók autentikus véleménye és érdeke, ugyanakkor a határozatok politikai alapjául az egybehangolt álláspontoknak kell szolgálni. Ma a helyi szervezetekben igen kevés számú szekció van, holott épp ott van szükség ezek aktívítására és tömegességére, ahol az emberek élnek és dolgoznak, ahol szembetalálkoznak hétköznapi problémáikkal és nehézségeikkel.

E feladatok megvalósításával a dolgozók részvétele a Szocialista Szövetség munkájában mind szélesebb körűvé és erősebbé válik. Mindannyiunk számára fontos e kérdés osztályjellege, ezért nagy figyelmet érdemel. Mindezek mellett fejleszteni kell a kapcsolatot a szakszervezeti alapszervezetek és a Szocialista Szövetség szervezetei között a helyi közösségekben. Ez vonatkozik a Harcosok szervezete, az ifjúsági szervezet és a polgárok különböző egyesületei közös aktivitásának megszervezésére is.

A helyi közösség jellegénél fogva az a hely, ahol a nők érdekei teljes

mértékben megnyilvánulnak. A helyi közösség az egy nagy „család”, ugyanis az emberek mindennapi szükségletei: az életszínvonal, a lakás-körülmények, az iskoláztatás, a gyermekek elhelyezése stb. megoldásának színhelye. Egyelőre azonban elenyészően kevés az aktív nők száma a helyi közösségekben. Egyes adatok szerint az érdekközösségek tanácsában a nők részaránya mindössze 3,4%, a küldöttségekben pedig kb. 9%.

Mi ennek az oka?

Az embereknek általában, s elsősorban a nők befolyása azokra a határozatokra, amelyek a társadalmi életszínvonalra vonatkoznak, aránylag kicsiny, éppen azért, mert a jövedelemnek az a része, mely ezen szükségletek kielégítésére szolgál, még mindig el van idegenítve a közvetlen termelők-től.

Elvárható, hogy a dolgozó nő, s az a nő is aki nincs munkaviszonyban, aktívan fog tevékenykedni a helyi közösségben, amint belátja, hogy hatással lehet minden dinárra, amit a parkok rendezésére, napközik, iskolák, társadalmi éttermek és különböző intézmények létesítésére különítenek el. Társadalmi-politikai szervezeteink legfontosabb feladata, hogy munkájukban állandóan alkalmazkodjanak a társadalmi változásokból eredő új viszonyokhoz. Tevékenykedésükkel kell elérni, hogy a társadalomban egységes és demokratikus lehetőségeket teremtsenek mindazok számára, akik dolgoznak és élnek, hogy erőfeszítéseik a társadalmi kérdések megoldásában mind szorosabban összefonódjanak, hogy állandóan erősödjön és elterjedjen az alaphoz eredő kezdeményezés, egyszóval, hogy megvalósuljon a dolgozók és a polgárok egységes tevékenysége a társadalmi jövedelem és a közügyek igazgatásában.

Végeredményben a helyi közösség az az igazi hely, ahol a szocialista öngazgatásért, az ember valódi öngazgatási helyzetéért folyik a harc. Ebből látszik meddig jutottunk el az új társadalom építésében. A küldöttrendszer sem működhet, ha nem épül be szorosan ezekbe a viszonyokba, s ha nem foglalja magába társadalmi-politikai szervezeteinek egybehangolt tevékenységét.

Politikai fejtegetéseinkben mindig ebből kell kiindulnunk, akár az ország helyzetének megszilárdításáról és fejlesztési politikájáról, akár képviseleti testületeink, végrehajtó és igazgatási szerveink munkájáról vagy bármi másról van szó. Sok politikai probléma gyökere mely a különböző szinten jelentkező érdekek aránytalanságának és összehangolatlanságának leküzdésével kapcsolatos, a még nem eléggé bejáródott küldöttrendszerbe nyúlik. Kétségtelen, hogy a politikai rendszerünk fejlesztésére irányuló erőfeszítések elsősorban a képviselő-testület munkája és a küldöttségek kapcsolatai, pozitív hatást gyakorolnak alapszervezeteink és közösségeink ténykedésére. Döntő tényező, hogy milyen hatékonyan és eredményesen fejlődnek öngazgatási viszonyaink magában a társadalom alapjában. Ez elsősorban

a társadalmi-politikai szervezetektől, a Kommunista Szövetségtől, a Szakszervezettől, a Szocialista Szövetségtől függ, melyek arra hivatottak, hogy lehetővé tegyék az állandó hatás, kezdeményezés, ellenőrzés és információ áramlatát mindkét irányba, az alapszervezetek és közösségektől a képviselő-testületek felé és fordítva. Lehetővé kell tenni a dolgozók érdekeinek eredeti és közvetlen megnyilvánulását, hogy ezek demokratikus összeegyeztetésével és megbeszéléssel közös állásfoglalást és irányvonalakat alakíthassanak ki amely a küldötteket kötelezi.

A társult munka alapszervezeteiben és a helyi közösségekben elért öngazgatási viszonyok fejlesztésének eredményétől függ, milyen lesz községünk. A társult munkában jelentkező változásokkal és a küldöttrendszer bevezetésével erőteljesen meggyorsult községeinknek alkotmányos elveken való építésének folyamata.

A dolgozók és a polgárok közvetlenebbül kapcsolódnak be a község döntéshozatalának rendszerébe, mivel egy új gyakorlatot fejlesztenek ki, amely a szűkebb közösségnek és az egész társadalomnak problémáit megbeszélések és megegyezések alapján oldja meg. A szervezett szocialista erők állandó foglalkoztatásával állandóan serkenteni kell ezeket a folyamatokat.

Figyelmünket néhány fontos feladatra kell kiterjeszteni. Véleményem szerint elsősorban a régi gyakorlat maradványaitól kell megszabadulni, melyet a valamikori képviselői döntéshozatalból valamint a hatalomnak és az eszközöknek a községi tényezők szűk körében, való központosítási rendszeréből örököltünk, s melyek megtartására törekszenek még ma is sok helyen. Ugyanígy határozottan le kell mondani a községi képviselő-testület végrehajtó szerveinek és a községi közigazgatási szervek önállósulási törekvéseiről is. A küldöttrendszernek köszönhetően a községi képviselő-testület már úgy hat, mint a társult munkások és az öngazgatásilag szervezett polgárok valódi szerve. Munkájában viszont sok nehézséggel találja magát szemben, elsősorban azért, mert a többi tényező a községben nem alkalmazkodnak eléggé gyorsan az új feltételekhez. Ugyanis, magában a képviselő-testületi döntéshozatalban a küldöttrendszer már eléggé eredményesen hat, de még a döntés előkészítésének folyamatában nem érezhető eléggé. Emiatt sok helyen a községi végrehajtó és közigazgatási szervek önállósulására kerül sor, a képviselő-testület mellett, melyet gyakran olyan helyzetbe hoznak, hogy csak formálisan el kell fogadnia a már előre elkészített határozatokat. Nyilvánvaló, hogy az elkövetkező időszakban nagyobb erőfeszítést kell tenni, hogy a dolgozók és polgárok, valamint küldöttségeik és küldötteik hatása állandóan jelen legyen a község öngazgatási életében, a kezdeményezésektől egészen a döntéshozatalig.

Véleményem szerint hasznos lenne felélnékiíteni a tanácsok munkáját a községi igazgatási szervek hatásköreiben. Valamikor ezek a tanácsok je-

lentos szerepet játszottak a polgárok közvetlen hatásaként a községi szervezetek és maga a képviselő-testület munkájára. Ma ezt méginkább fejleszteni kell a küldöttrendszer feltételei között. Elsősorban ezek járulnak hozzá az egyes községi hivatalok munkájának javításához. Tény az, hogy ezek a hivatalok nem mindenütt dolgoznak jól, gyakran bürokrataként viszonyulnak a polgárokhoz, töméredek adminisztrációval terhelik őket. Ez a viszony nem sokkal jobb a munkaszervezetekkel szemben sem. Valójában ezekre a kérdésekre kell a kommuna összes társadalmi tényezőjének a legtöbb figyelmet fordítania. Az ilyen jelenségek komoly károkat okoznak községeink politikai életében. Mi magunk romboljuk politikai rendszerünk tekintélyét, ha könnyen belenyugszunk, hogy dolgozóink ügyesbajos dolgaikat nem tudják gyorsan és könnyen elintézni a községi közigazgatási szervek, a szociális biztosítás vagy más közhivatal tolóablaka előtt. Nyilvánvaló, hogy a községben a társadalmi-politikai viszonyok kérdéseire a Szocialista Szövetség teljes szervezetének nagy figyelmet kell fordítania, mert ezeknek a viszonyoknak a fejlettségétől függ, hogy milyen sikeresen oldjuk meg fejlődésünk sok más problémáját is.

A téma melyről ma tárgyalunk kötelezővé teszi, hogy külön foglalkozzunk a Szocialista Szövetség falun gyakorolt ténykedésének problémáival. Folyamatban van a falu dolgozóinak széles körű bekapcsolása a szocialista öngazgatási viszonyokba. A földművesek képezik ma a munkaképes lakosság egyharmadát, s az ő kezükben van a megművelhető terület több mint négy ötöde. Dolgozóinknak e nagy része hivatott a munkásosztállyal együtt az új társadalmi viszonyok építésére, de ugyanakkor nagy erőforrás is, amely lényegesen meghatározza gazdasági helyzetünket és a teljes további anyagi fejlődésünket.

A földműveseknek szövetkezetekbe és kooperációs alapszervezetekbe való társulása ma a falu alapvető politikai kérdése. A falusi emberek ebben látják a termelékenység és a jövedelmük növelésének, személyi és társadalmi életszínvonaluk emelésének fő esélyét. A falu gazdasági, társadalmi kulturális, szociális és egyéb fejlődésének minden kérdése összekapcsolódik a társulással. Ez a társulás azonban megköveteli azoknak a viszonyoknak gyorsabb változását, amelyektől függ a földművesek társadalmi-gazdasági helyzete. Számukra lehetőséget kell nyújtani, hogy az alkotmánnyal összhangban a társadalmi szektor munkásaival együtt a megvalósított jövedelmükről döntsenek, s így ténylegesen uralkodjanak munkájuk eredménye felett. A szövetkezet vagy a kooperációs alapszervezetek által társulva össze kell kapcsolódnuk egyenrangú alapon, a kombinátusok, a feldolgozóipar, a kereskedelem munkásaival és a fogyasztókkal. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban a gyakorlatban még sok ellenállással és opportunistá felfogással találkozunk.

Minden társadalmi tényezőnknek a földművesek ilyen társadalmi-gazda-

sági helyzetéért vívott harca alkotmányos kötelezettség, mely a társult munkáról szóló törvénytervezetben van egyértelműen feldolgozva részletesen.

Nem szabad szemet húnynunk olyan viselkedések és lépések felett, melyek továbbra is a mezőgazdaságban uralkodó régi viszonyok fenntartására irányulnak. Sok mezőgazdasági birtok és kombinátus a földművesek szervezéséhez gyakran a vállalkozói, illetve csoportostulajdoni és technobürokratikus álláspontból közeledik. Vannak környezetek, ahol a szövetkezeteket meg sem említik, mert „nívón alulinak” tartják a szocialista viszonyokhoz és a korszerű mezőgazdasághoz. Mintha elfelejtenék, hogy sok szövetkezet rendkívül előrehaladott a termelésben, noha egyes mezőgazdasági birtokról nem mondható el ugyanez. Figyelmen kívül hagyják azt is, hogy sok szövetkezet az utóbbi években a velük szemben folytatott helytelen politika következtében objektíve nem tudta megmutatni mindazt, amit bír. Még ma is sok esetben, minden politikai álláspontjainkkal ellentétben, háttérbe szorítják a szövetkezetet, és kieszelik kényszerintegrációjukat a kombinátusokkal. Néhol a földművesek társulására „szövetkezeti vállalatok” is léteznek, a társulás feletti monopóliummal, úgyhogy a szövetkezés és minden más kezdeményezés már eleve lehetetlen, a földművest pedig alárendelt helyzetbe hozzák. Ilyenkor, nyilvánvalóan valami technokrata logika szerint, a társuláshoz valamiféle rövid lejáratú üzleti eredmények szemszögéből közelednek, de elfeledkeznek a termelési viszonyokról. Mindezek mögött gyakran a földműves jövedelmének további átömlesztési érdeke is áll a feldolgozók vagy a kereskedők kezébe.

További tevékenységünkre a legnagyobb jelentőségű, hogy a Szocialista Szövetség szervezetei a falun a mezőgazdaság szocialista átszervezése feladataiért vívott harcukban mindig a földművesek a közvetlen társulási érdekéből induljanak ki. Az ezzel kapcsolatos feladatokat rajtuk kívül senki sem végezheti el. Semmi ok sincs arra, hogy a földművesekre bárki is rákényszerítse a társulás ilyen vagy olyan formáját. Ők maguk találják meg a legjobb megoldást. Természetesen, mindez szervezett politikai és öngazgatási tevékenységet, valamint világos politikai irányvonalat feltételez az agrárpolitikánk célkitűzéseivel és a JK SZ X. kongresszusa határozataival összhangban. Jelenleg a legfontosabb a társult munkáról szóló törvénytervezet megvitatásával kapcsolatos tevékenység, melyet az öngazgatású alapokon történő társulás széles körű kezdeményezése szellemében kell lefolytatni. A Szocialista Szövetség helyi szervezeteiben a falusi embereket össze kell gyűjteni, és meg kell tárgyalni a társulással kapcsolatos minden további tennivalót.

Előttünk ma sok időszerű feladat áll. Folyamatban van a társult munkáról szóló törvénytervezet, nyilvános megvitatása amely az alkotmány után a legjelentősebb politikai-jogi okmány. El kell érni, hogy ez a vita minél

szélesebb körben minden dolgozó, minden öngazgatási szervezet és közösség alkotó közreműködésével folyjon a legszélesebb demokratikus véleménycsere mellett. Folyamatban van a társadalmi-gazdasági rendszer további kidolgozása, az egyéni és társadalmi életszínvonal, a foglalkoztatás és a fejlesztési politika kérdéseinek megoldása. Mindezekkel szoros kapcsolatban állnak azon törekvések, hogy a gazdasági politika új intézkedéseivel összhangban, mindenütt megszigorítsák a felelősséget a gazdálkodás minden szubjektuma közötti tiszta elszámolásban, a szoros pénzügyi fegyelem megvalósításában és a folyamatos kifizetések és a társadalmi eszközökkel való rendelkezés minden kötelezettségének következetes végrehajtásában, mindenkinek csak a munkájával és ügyviteli eredményeiben megvalósított jövedelem feletti rendelkezés elve következetes tiszteletbentartásában.

Mindez és sok más kérdés dolgozóink és szervezeteik, meg közösségeik figyelmének középpontjában áll. Ez megköveteli, hogy a szervezett szocialista erők tevékenysége is minnél konkrétabb legyen, az igazi kérdésekre és a helyes megoldásokra irányuljon. A társadalmi-politikai szervezeteket gyorsabban fel kell készíteni az ilyen konkrét munkára. A politikai munkánkban továbbra is túlzottan megterheljük magunkat elvi álláspontokkal és deklarációkkal. Én mindannyiunkról beszélek. Valójában gyakran elvi képletek és általánosságok mögé rejtőzünk, de nem vagyunk eléggé aktívak ott, ahol a tényleges társadalmi és politikai élet folyik, ahol a döntéseket hozzák, ahol konkrétan rá kell mutatni a gyengeségekre és azok hordozóira, különböző ingadozásokra s meg nem értésre, ahol élesen szembe kell szegülni és megütközni az idegen felfogásokkal. A gyakorlat meggyőzően bebizonyította, ahol a problémákat konkrétan felmerülnek és megoldásukért következetes harcot folytatnak, ott az emberek tevékenysége az öngazgatásban és a társadalmi életben erőteljes.

Az utóbbi időben szemtanúi vagyunk az ilyen közvetlen tevékenységek jelentős felélénkülésének a társadalmi-politikai szervezetekben. Bebizonyosodott, hogy az emberek annál inkább készek résztvenni az akcióban, minél inkább munkájukat és életüket érintő, öngazgatási jogaik, életszínvonaluk és szociális biztonságuk javítására irányuló törekvésük tényleges problémáiról van szó. Csak ez a konkrét tevékenység helyezi a társadalmi politikai szervezetek működését a figyelem központjába. Az emberek közötti széles körű politikai munkát semmivel sem lehet helyettesíteni, semmiféle adminisztrálással. Mindinkább szükséges megkezdeni a problémák szabad és bátor megvitatását, feltételt kell teremteni a különféle álláspontok elleni politika konfrontációjára. Nem szabad megfutamodni a tényleges problémáktól és az idegen nézetekkel történő szembeszegüléstől.

Ma a szocialista erők szilárdan tartják a társadalom kulcspozícióit, minden vezető szervezetét és intézményét. Világos, hogy senkinek sem fogjuk megengedni hogy demokráciánkat és intézményeinket ellenünk használják

fel. A belső és a külső ellenséges elemeket ez természetesen felháborítja. Azonban nem is engedhetjük meg magunknak, hogy ilyen álláspontról szűkítsük demokráciánkat és társadalmi ténykedésünk átfogóságát. Sok helyen fellelhető a szólás-szabadság elfojtásának jelei, megakadályozzák a jószándékú bírálatokat, elkendőzik a tényleges problémákat, és elhallgatják ezek gyors megoldásának követelését. Az öntudatos szocialista erők nem hunyhatnak szemet ilyen jelenségek felett. Hiábavalók lesznek akkor erőfeszítéseink, hogy a dolgozók mind jobban bekapcsolódjanak az öngazgatási és társadalmi életbe. Álláspontjaink az ellenséges jelenségekkel szemben világosak. Itt nincs és nem is lesz demokrácia. Ezzel azonban nem szabad összetéveszteni az alkotójellegű bírálat egyre növekvő szükségét és a szocialista álláspontról eredő szabad eszmecserét. Minél szélesebb körű az önkezdemenyezés, annál nagyobb mértékben közvetlenül tevékenykednek dolgozóink a vívmányainkat és biztonságunkat veszélyeztető erők ellen.

Egyébként már magáért beszél az a tény is, hogy a helyi közösségek munkájában a legjobb eredményeket éppen az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem területén érték el. Ha tehát a nyílt veszélyeztetés esetére való felkészülésben el tudtuk érni az emberek ilyen méretű mozgósítását, miért lenne kisebb készségük arra, hogy a mindennapi tevékenységükben fellépjenek a szocialista ellenes erőkkel szemben. Alapjában a demokratizmus állandó fejlesztésének és mindenkinek a véleménynyilvánításra való jogának megbecsülése szükségéről van szó, hogy mindenhol felélénkítsük az öngazgatási tevékenységet, ahol bármilyen okból legyengült, vagy elégtelenül fejlődött, hogy külön erőfeszítést fejtünk ki a nyilvános viták politikai és kulturális szintjének növelésére ott, ahol még elégtelenül fejlettek a demokratikus szokások, ahol még jelentkezik a türelmetlenség és egyhelyben topogás, de demagógia és rosszindulatú bírálgatás is. Az új társadalomért vívott harc nehéz és összetett, állandóan szembekerül az öngazgatásellenes nyílt és burkolt támadásokkal. Különféle erők törek-szenek arra, hogy a felmerülő nehézségeinkért rendszerünket vádolják, és a kiutat idegen, történelmileg túlhaladott megoldásokban keresik. Munkásosztályunk eléggé erős, hogy sikeresen szembeszálljon a kívülről és belülről jelentkező öngazgatás-ellenes nyomásokkal, és hogy határozot-tan haladjon a választott úton. Amikor ezt mondom, arra a munkásosz-tályra gondolok, amely a többi dolgozóval együtt öntudatos és szervezett társadalmi erőként lép fel. Ezért a társadalmi-politikai szervezetek, élükön a Kommunista Szövetséggel és a munkások mindig az elavult ellen harcol-nak az új társadalom kiépítésében. A munkások kezében ezek a szervezetek döntő fegyverül szolgálnak az osztályegységért vívott harcban. Túlhal-aadtak azok a felfogások, hogy ezek a szervezetek a fejlettebb öngazgatás-ban elveszítik értelmüket. A gyakorlat bebizonyította, hogy az ilyen felfo-

gások mögött magának a munkásosztálynak vezető szerepét kétségbevonó erők állnak. Ha figyelembe vesszük az új társadalom építésének útján felmerülő kérdések összetettségét, a felmerülő ellenállásokat és ingadozásokat, valamint azt a sok tudatlanságot, amely még mindig akadályozza erőfeszítéseinket, akkor nyilvánvalóvá válik a szervezett szocialista erők erőteljes akciójának szüksége.

Külön jelentőségű a Kommunista Szövetség szerepe teljes társadalmi tevékenységünkben. Ez a vezető eszmei-politikai erő fejlődésünk hajtóereje. Éppen a mindennapi öngazgatási életben végzett tevékenységével igazolja önmagát, tehát ily módon a Szocialista Szövetségben is.

„... A Kommunista Szövetségnek vezető erőnek kell lennie a Szocialista Szövetség fejlődésében és működésében”, mondotta Tito elvtárs a JKSZ X. kongresszusán elhangzott beszámolójában. „Erélyesen szembe kell szállni a Szocialista Szövetség szerepének mindennemű szektás felfogásával, mert ez voltaképpen dolgozóink és polgáraink egyenrangú és demokratikus jogainak leértékelését jelentené. Ilyen szektáság elkerülhetetlenül elszigetelné a Kommunista Szövetséget a legszélesebb néptömegektől. A Kommunista Szövetség csak úgy tudja a népek legszélesebb tömegeit mozgósítani a tevékenységre, ha saját ténykedésével is részt vesz minden öngazgatási társadalmi-politikai szervezetben, ahol a dolgozók és a polgárok érdekeiket megvalósítják. A Szocialista Szövetség pedig a legszélesebb ilyen jellegű politikai szervezet.

Megtettük már az első jelentős lépéseket a Szocialista Szövetség és a Kommunista Szövetség szerepének megvalósításáért, amelyről Tito elvtárs beszél. Ezen az úton még kitartóbbnak és következetesebbnek kell lennünk.

Véleményem szerint a Szocialista Szövetség szervezeteinek most a széles körű politikai akció a legfontosabb. Széles körű ténykedés az emberek között, hogy azok saját meggyőződésük és tudásuk alapján a haladót, a szocialista elképzelést kövessék. Történelmünk minden bonyolult helyzetében éppen az ilyen munkamódszer képezte a leghatékonyabb fegyvert. Ez ma is így van. A Szocialista Szövetség a szervezett erők élenjárójaként, a szakszervezetekkel, az ifjúsággal, a harcosokkal együtt harcol, mindenütt az öngazgatás széles körű és demokratikus térhódításáért. Minden dolgozónak ma ebben a demokratikus erőket összefogó élvonalban a küldöttrendszerben, az igazgatási és döntéshozatali szervekben van a helye. Határozottan harcolnunk kell minden korlátozottság és bezárkózódás ellen a politikai munkában. Például, a Szocialista Szövetség, a szakszervezetek és más társadalmi-politikai szervezet vezetőségében miért nem kerülhetnek olyanok, akik nem tagjai a Kommunista Szövetségnek, noha a szocializmus és öngazgatáshoz elkötelezett és az öngazgatási életben aktív emberekről van szó? Vagy, miért ne legyen több paraszt és magániparos

a különböző szervezetekben? S miért ne tehetnénk meg mindent, hogy a társadalmi-politikai és öngazgatási életben bekapcsoljuk mindazokat, akik elfogadják a szocialista öngazgatást? Meg kell mondanom, hogy közvetlenül a forradalom után sokkal átfogóbban közelítettük meg ezeket a kérdéseket, noha egyébként gyengébbek voltunk anyagi, társadalmi és minden más tekintetben.

Valódi erejüket és osztályhovatartozásukat a munkáspártok és mozgalmak mindig a dolgozók közötti aktivitásukkal bizonyították. Csak a bürokratikus pártoknak volt az a célja, hogy erős fórumokat alkítsanak ki. Érdektelenek maradtak az emberekkel szemben, sőt még a tagság passzivitására és beleegyezésére is számítottak. A mi munkásmozgalmunk erőteljes volt, annak köszönve, hogy az emberek közötti együttműködésre támaszkodott. Az akció egységéért és terjedéséért folytatott állandó harc a társadalom új alapokon való stabil fejlődését szavatolja. Ez az igazi út a társadalom legszélesebb demokratizálódása felé, az emberi jogok és a szabadság teljes igazolására, az ember egyéniségének teljes felszabadulására, minden ember alkotóképességének kibontakozására.

A haladó erők erősödése a szocializmusért folytatott harcban, amelyet mi ma folytatunk a Szocialista Szövetségen keresztül, nem csak a mi problémánk. Sajátos módon, szükségleteikkel és feltételeikkel összhangban, felteszi és megoldja ma ezeket a kérdéseket sok mozgalom és nemzet. Különböző, e tekintetben jelentős tapasztalattal rendelkezünk még abból az időből, amikor hazánkban és máshol is Európában megalakult a Népfront széles mozgalma. Ez a mozgalom hazánkban a háború előtti időszakban, a népfelszabadító háborúban és a szocializmus építésében állandóan jelentős szerepet játszott a tömegek mozgósításában, a nemzetiségi és szociális felszabadulás történelmi feladatai megoldásakor.

Mindez ma is időszerű. Sok nemzet felszabadult már a gyarmati kizsákmányolás és leigázás alól, sokak számára azonban még tart a harc. Mindenütt egyazon célért harcolnak – felszabadítani az embereket és a népeket, kialakítani egy új világot, mely mentes a kizsákmányolástól és az elnyomástól. E cél érdekében széles körű népi mozgalmak alakulnak. Olyan erőt képeznek, mely mind jelentősebb befolyást gyakorol a világ erőviszonyaira ma és a jövőben is. Szemtanúi vagyunk a ténynek, hogy különböző országokban ezen az alapon történik a haladó erők széles körű összekapcsolása. A kommunista és a munkásmozgalmak mindinkább saját harcuk arcvonalának kiszélesítésére törekednek. Olyan mozgalmakról van szó, melyek kiszabadulnak a zárt és szűk korlátokból, melyek mind erőteljesebbek lesznek, mivel azok az országok és nemzetek valódi érdekeit fejezik ki, melyből kinőttek; s ezzel együtt megnyitják az öngazgatásért folytatott harc sajátos útjait, a nemzetközi munkásmozgalom új egysége érdekében.

A Jugoszláv Dolgozó Népek Szocialista Szövetségébe ma, a Kommu-

nista Szövetség eszmei vezetése alatt a harcosok milliói küzdenek a szocialista öngazgatásért hazánkban, de ugyanakkor a sokoldalú együttműködést és segítséget is szorgalmazzák a világ haladó és felszabadító mozgalmainak soraiban. Az igazi hozzájárulást a proletárinternacionalizmus és a nemzetközi szolidaritás erősítéséhez éppen ez igazolja. Ilyen feltételek között a nemzetközi szolidaritás széles távlatokat kap. A nemzetközi szolidaritás azonban az adott ország forradalmi harcának következetes fejlesztésével valamint, feltétel nélküli politikával és a leigázott és kizsákmányolt népek anyagi és erkölcsi támogatásával erősíthető. Abból kell kiindulni, hogy minden haladó forradalmi mozgalom az adott ország munkásosztályának és népének felel meg. Az el nem kötelezettség és egyenjogúság elvét minden esetben tiszteletben kell tartani, hogy a forradalmi erők és mozgalmak külső beavatkozás nélkül kialakíthassák azt a rendszert, amely megfelel az adott feltételeknek. Éppen emiatt el kell vetni azokat az elképzeléseket és próbálkozásokat, hogy a nemzetközi szolidaritás területén megsértsék az egyenjogúság elvét, azaz hogy egyesek jogait korlátozzák mások érdekében.

Az el nem kötelezettség politikája, melyért hazánk Tito elvtárrsal az élen olyan következetesen harcol, egy új történelmi törvényszerűséget fejez ki, mely mögött az emberek és a nemzetek állandó törekvése áll, hogy minden nemzet maga ura legyen, hogy egyedül döntsene saját sorsukról. Ebben nyilvánul meg a mély, igazán emberi és nemzetközi szolidaritás.

Szövetségi értekezletünk ülésének mai napirendi pontjaként a Szocialista Szövetségnek a társadalom alapjára gyakorolt hatását tűztük ki, mert úgy tartjuk, hogy ezek a problémák a legjelentősebbek.

Mindaz amiről ma tárgyalunk, ehhez a kérdéshez kell hogy kapcsolódjon. Mint az alkotmány mondja: mindennek a kiindulópontja maga a dolgozó.

Mindez az újítás, ami hazánkban történik, s mely mindinkább világi méreteket ölt, a Szocialista Szövetségen keresztül történik. Mai tanácskozásunkon mindezeket az irányzatokat és távlatokat szem előtt kell tartanunk.

Fordította *Csula Mária és Borza Gyöngyi*

Jelen és múlt

A KOMMUNISTA SZÖVETSÉG SZEREPE A TÁRSULT MUNKÁBAN

A társult munkában történő változások osztályjellege és történelmi jelentősége

Az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény alapján történő eszmei-politikai akció igen jelentős a társult munkában az öngazgatási viszonyok fejlesztése szempontjából.

A JKSZ a társult munkában – Stevan Doronjski a JKSZ KB elnökségi tagjának vitaindítója:

A szocialista öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésének a társult munkában nagy társadalmi, történelmi és osztályjelentősége van. A társadalmi termelőerők állandó fejlődése a társadalmi és műszaki munkamegosztás és a munkatermelékenység fokozásának eredményeként egyre kifejezettebb az emberi munka társadalmazása, ill. az egész társadalmi munka és társadalmi újratermelés közötti függőviszony. Ezek a folyamatok az emberi társadalom fejlődésének jelenlegi korszakában nagy lendületet vettek. Egyszerűen korunk követelményévé váltak. A munka társítása tehát a társadalom termelőerőinek fejlettségi fokából következik. Ez olyan állandó folyamat, amely nem lehet valakinek az akarata vagy óhaja, nem lehet megállítani, sem pedig megszakítani, de hatást lehet gyakorolni e folyamat ütemére és irányára, valamint társadalmi tartalmára.

A munkáosztály hatalma

A haladó társadalmi erők akciójának és céljainak szempontjából fontos, hogy milyen társadalmi-gazdasági alapon történik a munka társítása. Nekünk, jugoszláv kommunistáknak e tekintetben világos és félreérthetetlen törekvéseink vannak. Még 1950-ben jelöltük ki törekvéseinket, amikor megindítottuk a munkásonigazgatás folyamatait. Akkor is, és társadalmunk további fejlődési szakaszaiban is a Jugoszláv Kommunista Szövetség volt

az az élcsoporth, amely mozgósította a munkásosztályt és az összes dolgozókat a társadalmi viszonyok gyökeres forradalmi változásainak lebonyolítására. Mindig az volt a célunk, hogy az öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fokozatos, rendszeres fejlesztésével és bővítésével erősödjön a reális társadalmi és anyagi alap, és megszilárduljanak azok a feltételek és előfeltételek, amelyek olyan társadalmi hatalmat és a társadalmi-, valamint gazdasági befolyás olyan eszközeit fogják a munkásosztály kezébe adni, melyek lehetővé teszik hogy igazán irányíthassa az egész újratermelés folyamatait. Nálunk csakis ily módon juthat kifejezésre a munkásosztály hatalmának reális társadalmi-gazdasági tartalma és alapja.

Most, amikor eszmei-politikai akciót indítottunk az alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és a többi rendszerbeli törvény alapján a társult munkában uralkodó öngazgatási viszonyok további tökéletesítése érdekében, a Jugoszláv Kommunista Szövetség élvonal szerepének a korábbiakkal azonos osztályjellege, értelme és célja van. A jelenlegi időszak feladatainak az a lényege, hogy az alkotmányban és a társult munkáról szóló törvényben foglalt megoldások alapján a dolgozók megteremtsék, megszilárdítsák és tökéletesítsék a gazdálkodás öngazgatási viszonyait, intézményeit és hatóeszközeit, amelyek a jövedelmezésben és elosztásban uralkodó függőviszony alapján, az öngazgatásnak megfelelően egyesítik a társult munka egyes szervezeteit az öngazgatási társult munka egységes rendszerében, miközben a jövedelemmel való gazdálkodás és jövedelemelosztás viszonyai a társultmunka alapszervezetei dolgozóinak elidegeníthetetlen öngazgatási jogain alapszik.

Az öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése, amelyen az öngazgatási társult munka rendszere is alapszik, a társult munka minden egyes alkotó egységének építését követeli. Ez azt jelenti, hogy amilyen fontos az alkotmányos viszonyok megteremtése a gyakorlatban, a társultmunka alapszervezetében és azok között, olyan fontos az öngazgatási viszonyok és kapcsolatok fejlesztése a munka és eszközök társításának minden formájában, a társult munka egyes területein belül és a társadalmi újratermelés minden fázisában. Végül, mindez szükségessé teszi, hogy a gazdasági rendszer globális kiépítésében, és annak minden egyes részében fejlődjenek az öngazgatási viszonyok és következetesen megvalósuljanak az alkotmányos alapelvek. Csupán ily módon alakulnak ki azok a reális feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy az öngazgatás és társadalmi újratermelés egészében hatékony társadalmi gazdasági rendszerként alakuljon és igazolódjék, és amely saját társadalmi-gazdasági összetevői és feltételei alapján képes önállóan újratermelődni és fejlődni.

Az állam és a társultmunka fejlődésének mai időszakára vonatkozó ellentmondások

A gazdasági-szociális, műszaki-technológiai, kulturális és más fejlettség jelenlegi fokán azok a feltételek és viszonyok, amelyeken a munka és a munka társítása alapszik, jellegüknél és lényegüknél fogva még mindig számos ellentmondással terhesek. Mindez mellett, ezeket a folyamatokat még a munka és eszközök öngazgatási társításával is megterheljük.

A társultmunka ellentmondásai különböző módon jutnak kifejezésre. Még ma is fennmaradtak az osztálymegoszlások maradványai, mint a társadalmi és személyi tulajdon. Kifejezettek még a társultmunka egyes részei és rétegei között levő ellentmondások is. Nem eshetünk tévhitbe, és nem várhatjuk, hogy majd az integrációs folyamatokkal, megegyezésekkel és megállapodásokkal a társult munkán belül minden ellentmondást feloldunk vagy kiküszöbölünk. Ha már bevezettük és alkalmazzuk a munka értékelésének piaci és értékbeli kritériumait, akkor a különbségek elkerülhetetlenek és objektíve feltételezettek. A források és lehetőségek korlátozott feltételei között, bizonyos, hogy léteznek majd és állandóan felmerülnek az érdekek közti különbségek a társultmunka egyes részei között, a megvalósított értékek elosztásában, a felhalmozott közös eszközök irányításában. A jelenlegi technológiai fejlődés feltételei között, amikor a munkatermelékenység mind határozottabban függ a műszaki tényezőktől és mind kevésbé az emberi munkától, bizonyos, hogy a termelésben alkalmazott modern technikai eszközök és technológia biztosításának egyenlőtlen lehetősége miatt ellentmondások fognak jelentkezni, mert a nagyobb termelékenység nagyobb jövedelmet ad, a nagyobb jövedelem rendszerint nagyobb személyi jövedelmet és nagyobb felhalmozást von maga után, amely egyben a fejlődés nagyobb lehetőségeit is jelenti. Mindez egyenlőtlen helyzetet teremt, nemcsak a termelésben, hanem a társadalomban is általában.

Rendszerünk hosszú távú építésének időszakában, akciónk és sikere szempontjából rendkívül fontos, hogy tárgyilagosan felmérjük és megkülönböztessük a fennálló és lehetséges társadalmi ellentmondásokat, és hogy a körülményekhez idomítsuk az említett ellentmondások leküzdésének módját és formáit.

Az ellentmondások áthidalása

Egyes ellentmondások olyan természetűek, hogy hosszabb ideig kell majd velük foglalkoznunk, és hogy hosszabb időt vesz igénybe leküzdésük is. Ezek elkerülhetetlenül követik a társadalom anyagi termelő erőinek fejlődését, állandóan megújulnak és újratermelődnek. Az egész társadalom fejlődésének elért szintje feltételezi keletkezésüket és megújulásukat. Lé-

nyeges, hogy társadalmi indokait és következményeit tisztán megfigyeljük. Áthidalásuk alkalmával nem állíthatunk fel magunknak valótlán célokat, nem oldhatjuk meg őket végleg egy húzással. Ezért nem szabad szem elől téveszteni őket és számolni velük a hosszú távú, és mindennapi társadalmi-politikai akcióban. Világos, reálishan felépített programra van szükségünk fokozatos társadalmi áthidalásukkor.

Ilyen jellegűek például azok az ellentmondások, amelyeket az árutermelés és az értéktörvény hatása kelt. Jólehet a szocialista árutermelésben a társadalom tudatos akcióival arra törekszik, hogy felülkerekedjen az értéktörvény elemi hatásán, mindezzel nem szűnnek meg azok az ellentmondások, amelyeket az árutermelés objektíve magában hordoz. Ezek mindenekelőtt azok az ellentmondások és összehangolatlanságok az egész társadalmi munkának az egyes tevékenységekre való megoszlásában, amelyek a piaci törvények hatására következnek be. Az öngazgatási tervezéssel, megegyezési és megállapodási rendszer kialakításával utat nyitottunk a hatások csökkentésére és e tárgyilagos ellentmondások ellenőrzésére, amelyek objektíve a munka szerinti javadalmazás alapelvéből következnek – amelyet Marx „burzsoa jognak” nevezett, – vagyis az egyenlő munkamennyiség szerinti elosztásból, az objektív feltételek és lehetőségek alapján, egyenlőtlen személyek között. Mindez elsősorban az elsődleges elosztásban jut kifejezésre, amikor az egyes termelési területek és ágak különböző gazdasági helyzettel és fejlődési lehetőségekkel rendelkeznek. A másodlagos és belső elosztáson keresztül ezek az egyenlőtlenségek kiterjednek a társult munka alapszervezetnek és munkások helyzetére. Ez az ellentmondás, az elsődleges elosztásnak a társult munkától való elidegenedésének elkerülésével csökkenthető, illetve a társadalmi újratermelés minden területének öngazgatási társulásával, a társadalmi szolidaritás alapelvének alkalmazásával, stb.

Az öröklött és a fejlődés folyamatában bekövetkezett gazdasági-szociális struktúra objektíve ellentmondásos, sokszor a munkásosztály egyes részeinek versengéséhez vezet a jövedelemszerzésben és elosztásban, a reális társadalmi helyzet, a társadalmi újratermelés feladatainak és céljainak megvalósításában. Ezek az ellentmondások területi alapon is felmerülnek a községben, a tartományban, köztársaságban, vagy a szövetségben de az újratermelés egyes ágazatai és területei között is, illetve azok keretén belül is.

A szabad munkacsere

Az egyszerű és összetett munkamegosztás, a kétkezi és szellemi munka, a hierarchikus munkaszervezet ellentmondásai, a munka folyamatban levő feladatából kifolyólag még sokáig maga után vonja a végrehajtók

és irányítók, szervezők és mások megoszlását. A modern technika és technológiai fejlődése egyrészt elősegíti ezekből a megoszlásokból következő ellentmondások elhatalmasodását. Ezek az ellentmondások nem hidalhatók át önmaguktól. Az öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése olyan feltételeket teremt, hogy a tudomány és a technológia vívmányai ezen különbségek áthidalását és a dolgozók minden kategóriája társadalmi helyzetének kiegyenlítődéset szolgálják. Például, a szabad munkacsere elvének megvalósításánál kialakulnak azok a feltételek, amelyek biztosítják a társadalmi tevékenységben foglalkoztatott dolgozók mind közvetlenebb bekapcsolódását az öngazgatási társult munka teljes rendszerébe.

Az előbbiektől eltérően, olyan ellentmondások is léteznek, amelyeket társadalmunk minél hamarabb ki kell hogy küszöböljön, mert az öngazgatási viszonyokat közvetlenül zavarják és akadályozzák. Természetüknél fogva lehetnek objektíven és szubjektíven feltételezettek.

Ezen ellentmondások áthidalása, elhárítása megszüntetése, igen időszzerű, összetett feladat. Ez ugyanakkor a társult munkában levő öngazgatási viszonyokért folyó harc szerves része. Hogy ezen a téren mennyi eredményt érünk el, attól függ az öngazgatásért folyó harc eredménye is.

Ilyenek azok az ellentmondások, amelyek a jelen társadalmi-gazdasági viszonyok részben igen jelentős elemeiből szivárognak, és amelyek a társadalmi újratermelésnek a munkásoktól való elidegenedésének eredményei. Ezek, elsősorban, az államtulajdoni viszonyoknak igen erős maradványai, visszatartásának törekvései és lassú áthidalásai, amelyek most a társadalmi tevékenységek újratermelésének jellegében és módjában és a társultmunkában levő viszonyokban jutnak legszembetűnőbben kifejezésre. A gazdasági rendszer egyes részeiben jelenlevő fejletlen jövedelmi viszonyok és a még mindig nem eléggé fejlett öngazgatási viszonyok lehetővé teszik a tőkeviszonyok fennmaradását és újratermelését. Ezek legfőképpen a termelési és kereskedelmi szféra közötti anyagi viszonyokban, a pénzügyi intézmények jellegében nyilvánulnak meg, ahol az anyagi viszonyokat nem a munka alapján rendezik, hanem a monopolista társadalmi hatalom újratermelésében szerzett kiváltságok alapján.

Itt jelentkeznek a csoporttulajdoni viszonyok felállítására irányuló törekvések. Mindezek az öngazgatással ellenes viszonyok elemei, amelyek reális alapot nyújtanak a technokratikus és bürokratikus összefogásra, a monopolok számára, és a munkások öngazgatási jogainak bitorlására. Ezen ellentmondások felszámolása az öngazgatási viszonyok fejlődésének elengedhetetlen előfeltétele. Ez igen összetett feladat, amely egyben eszmei-politikai harcot követel, az anyagi viszonyok megváltoztatását, a jövedelmi kapcsolatok és viszonyok kiépítését, a munka és eszközök öngazgatási társulását, a rendszerek és intézmények további öngazgatású kiépítését teszi szükségessé.

A meglevő felaprózottság, a gazdaság és a társult munka elégtelen funkcionális kapcsolata igen megnehezíti, akadályozza és eltorzítja a társultmunkában levő viszonyokat, meggátolja az újratermelésben a termelő és ügyviteli szempontból összekapcsolt részlegeknek jövedelmi kapcsolatát. Mindez mai gazdaságunk realitása, amelyet tárgyilagosan kell áttekintenünk és szisztematikusan változtatnunk. Gyakran a különböző öngazgatóellenes törekvések és jelenségek éppen ilyen helyzetben találunk reális táptalajra. Erre épülnek a szubjektív fogyatékoságok, melléfogások és torzulások. Az ilyen reális viszonyokban, az érdekek közötti különbségek sokkal erőteljesebben jutnak kifejezésre és megnehezítik az öngazgatási megegyezéseket. Az ilyen helyzet átvészélése nemcsak intézményes megoldásokkal és változásokkal valósítható meg, ehhez elengedhetetlen még a társulás jövedelmen alapuló anyagi bázisának az erősödése.

A jövedelmi viszonyok feltételeinek megteremtése

Ahhoz, hogy a kijelölt jövedelmi viszonyok fennálljanak, és hogy azok hatékonyak legyenek, a társult munkában levő fogyatékoságokat minél hamarabb ki kell küszöbölnünk. Nem létezhetnek való jövedelmi viszonyok, ha a társultmunkában alacsony munkatermelékenység uralkodik, az eszközgazdálkodás nem gazdaságos és pazarló, felelőtlen és hanyag magatartást tanúsítanak a dolgozók a munka és eszközök iránt, hanyatlás, fegyelmetlenség és más hátán élőködés mentalitása érvényesül. Továbbra is elejét kell vennünk a vállalati szellemen alapuló termelési módnak és szervezésnek, valamint a centralizálásnak, a jövedelemmel való tényleges rendelkezés és irányítás elidegenítésének a munkásoktól. Ilyen törekvéseknek kedvez az öngazgatási intézmények építésének és a társultmunka megszervezésének formális megközelítése. Valójában ily módon a reális társadalmi erő és döntés továbbra is a technokrata-igazgatói körök kezében marad.

Ezek, és más ellentmondások túlnyomórészt az átmeneti időszak kísérő jelenségei egy gazdasági és kulturális szempontból nem eléggé fejlett, s emellett több nemzetiségű országban. Nem tehetjük fel a kérdést, hogy vajon ezek az ellentmondások léteznek-e vagy se, hanem, hogy milyen úton módon, a társadalmi akció mely eszközeivel kell azokat legyőzni és túlhaladni. Az ilyen akcióra reális anyagi feltételeket teremtettünk, és ezeken alapszik a Kommunista Szövetség általános politikai irányvonala.

Minden társadalomnak meg kell oldania, és meg is oldja a maga belső ellentmondásait, mert az a fejlődésnek nélkülözhetetlen feltétele. A lényeg azonban abban rejlik, hogy ki oldja meg ezeket az ellentéteket, vajon az ellentétes érdekek közvetlen hordozói, az állam, vagy más közvetítők. A munka öngazgatási társításával társadalmunkban olyan feltételeket

teremtünk, amely lehetővé teszi, hogy maga a munkásosztály oldja meg ezeket az ellentmondásokat, mégpedig öngazgatási megegyezésekkel, megállapodásokkal, az érdekek összeegyeztetésével, és nem valaki más, az ő nevében. Öngazgatási rendszerünk kiépítésével nélkülözhetetlen feltételeket valósítunk meg, ahhoz hogy a munkásosztály közvetlenül érvényesíthesse saját érdekeit, irányítsa az eszközöket, amely feladatokat majd sikeresen megvalósít.

A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VISZONYOK VÁLTOZÁSAI A TÁRSULT MUNKÁBAN

Az öngazgatási viszonyok helyes kialakításának jelentősége a tmasz-ban.

Forradalmi avangard

A jelenlegi feltételek közepette, csak a társadalmi akció forradalmi, amely közvetlenül változtat a társadalomban levő viszonyokon a társult munka és a társult termelő javára. Az eszmei-politikai avangardnak gyorsabban kell forradalmasiasodnia mint magának a társadalomnak, hogy így vezető erőként képviselhesse a forradalmi változásokat, hogy összes tevékenységét és politikai erejét alkalmazhassa, hogy kezdeményezője legyen a dolgozók millióinak összefogásának, hogy így elindíthassa akcióikat, hogy így a társadalmat változtatva, önmagát is változtassa. A forradalmi avangard éppen azért társadalom vezető ereje, mert az összes társadalmi ellentmondások és a társadalmi viszonyok megoldására összpontosul.

Ilyen ellentmondásokban élnek és dolgoznak tagjai, alapszervezetei és vezetősége. Ezért, át kell vészelnie a társadalmi ellentmondások zürzavarát, és pedig:

- a társultmunka öngazgatási társulásnak harcában, stratégiai-politikai orientációjának konkrét, akcióbeli feldolgozásával;

- szervezettséggel, és a forradalmi tevékenység olyan módszereivel, amelyek magukat a munkásokat ösztönzik és irányítják társadalmi akciójukban, közvetlen és hosszú távú érdekeik gyakorlati megvalósításáért folytatott harcukban;

- a tagságnak és az egész munkásosztálynak az öngazgatási akcióra való marxista oktatásával és eszmei-politikai felkészítésével, valamint a termelékenységre a dolgozók legszélesebb rétegeinek szervezett bevonásával.

A JKSZ forradalmi szerepének megvalósításában a fő akadályt szer-

vezés és a munka elavult módszerei, a liberalista passzivizmus és az emberi érdektelenség, a szektaság és dogmatikus etatista vulgarizmus különböző fajtája, a tudatlanság és tájékoztatatlanság az önállóság és tervezés hiánya képviselik. E szerep megvalósítása feltételezi az eszmei-politikai harc eredményességét minden öngazgatásellenes törekvéssel és erővel szemben.

A JKSZ eszmei-politikai akciójában, a tmszokban jelentkező viszonyok gyakorlati értékelésének a társult munkában, az öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztése terén világosan megfogalmazott, általános politikai irányvonala van. Mindezt a X. kongresszuson határozták meg. A társult munkáról szóló törvény meghozatalával ez az akció még jogi alapot, nyer amelyet most a gyakorlatban intézményesített formában kell megvalósítani. Olyan intézményesített és szervezett keretet kell létesíteni, amely lehetővé teszi, hogy a társult munkáról szóló törvényben meghatározott, a társadalmi-gazdasági viszonyokra vonatkozó rendelkezések hatékonyságát és eredményességét. Ez igen fontos, összetett, közvetlen feladat. Ez viszont csak egy része, illetve feltétele a sokkal fontosabb és összetettebb feladatok megvalósításának. E feltétel megteremtésével párhuzamosan a JKSZ-nek azonnal el kell kezdenie a harcot a konkrét viszonyok gyakorlati átalakításáért a társult munka minden egyes szervezetében és általában. Ezért a célért nehéz kitartó harcot kell vívni, és állandóan küzdeni kell. Hogy a harcot egészében megnyerhessük, meg kell azért küzdeni, a társult munka minden egyes szervezetében, a társadalom legszélesebb területén is. Ez, az összekapcsolt társadalmi akciók egy láncszeme, amelynek folyamatosan és széles fronton kell megvalósulnia. Mindez nem lehet kampány, hanem szervezett, rendszeresen akció készenlétben a hibák kiküszöbölésére, alkalmazkodva a feltételekhez és szükségletekhez, mindig szem előtt tartva a fő irányvonalat és célokat. Tudatában kell lennünk annak, hogy a kitűzött célokat nem valósíthatjuk meg azonnal és egyszerre. A mi akciónknak rendszeresnek, tervezettnek és fokozatosnak kell lenni, a közvetlen feladatokra kell irányulni, amelyek nélkül nem valósulhatnak meg a végső fejlődési célok sem.

A célok elérése érdekében fontos, hogy az adott környezetben a reálisan áttekintett helyzetből, egy elemző és bíráló felmérés alapján a viszonyok értékeléséből induljunk ki. Ez azt jelenti, hogy a társult munka leendő konkrét viszonyaiban túl kell haladni, el kell tüntetni minden objektív ellentmondást, zavart, szubjektív akadályt és ellenállást. De, fel kell figyelni azokra is, akik az újnak, az öngazgatás reális alapját és mozgatóerejét képviselik, azokat támogatni és továbbfejlesztteni kell, a társadalom legszélesebb támogatását kell nekik nyújtani, mert már most figyelemre méltóak az új feladatok hordozói – mondotta Stevan Doronjski.

Hogy a JKSZ konkrétabban és célszerűbben irányíthassa és vezethesse akcióit, a rendelkezésünkre álló, a társultmunkában az alkotmányos elvek

megvalósítására vonatkozó adatokat bírálva kell elemeznünk. Ez nem régi gyakorlat ugyan, de mégis lehetővé teszi azoknak a kifejtett problémáknak és tevékenységeknek áttekintését, amelyekre az eszmei-politikai és gyakorlati akciónak összpontosulni kell, a társult munkáról szóló törvény legjobb megoldásainak és végrehajtása módjainak keresésében.

Rendkívül fontos, hogy hogyan végeztük és hogyan fogjuk végrehajtani a tmsz-ok kialakítását. Tevékenységünknek itt kell a legértékesebbnek lennie, mert éppen itt folyik a fő harc az öngazgatási viszonyok megteremtéséért a társult munkában. E kérdés körül forognak a fő, nemcsak gyakorlati, de eszmei-politikai problémák is.

Nem ritkák az olyan jelenségek sem, hogy az átszervezést csak formálisan végezték el, valójában pedig a tmsz alapításának alkotmányos elveit sértették meg. Ez olyan munkaszervezetek kialakításánál merül fel, ahol nincsenek alapszervezetek, jöllehet azok kialakítására megvannak a megfelelő feltételek. Munkaügyviteli, gazdasági, elszámolási és hasonló egységeket alakítanak, amelyek valójában a társultmunka alapszervezetét váltják fel. Az ilyen egységeknek lehet saját feladatuk a munkafolyamatban, az öngazgatási szervezésben, de a társult munka alapszervezeteit nem válthatják fel, ami által gyakorlatilag lehetetlenné teszik a munkás elidegeníthetetlen jogainak megvalósítását, amelyeket ő csakis a tmsz-ban tud gyakorolni.

Ezzel ellentétben, néhol „törpe” alapszervezetek alakulnak, habár, megvalósításukra nincs meg minden feltétel. Ilyen esetben kifejezésre jutnak a csoport-tulajdoni viszonyok és a társadalmi vagyoni privatizációjának jelenségei, néha a helyiközösségi, községi és területi érdekek hatnak, ami miatt megmutatkoznak e keretekben a zárkózás jelei.

Természetes, hogy ilyen jelenségek okai nemcsak az ellenállásokban és az öngazgatóellenes törekvésekben rejlenek. Igen sokszor ügyetlenségről, tévelygésről, tudatlanságról van szó, és nem eléggé világosan megállapított mércékről. A társult munkáról szóló törvény, a tmszok megalapítása tekintetében világosan kidolgozott elveket és mércéket, szükséges feltételeket ad meg ezen jelenségek okainak elhárítására, a megfelelő gyakorlati megoldásokra; az öngazgatás ellenes törekvéssel szembeni harcra.

A központosítás ellen

Az előbbihez szorosan kapcsolódik a második nagy eszmei-politikai probléma, amelyre a jelenlegi gyakorlat rámutat. Abban a törekvésben nyilvánul meg, hogy továbbra is az eszközök öngazgatóellenes összpontosítását, a jövedelem központosítását, támogatja a társult munka szervezetén kívül, amely a technokrata hatalom és az olyan körök megradására ad anyagi alapot, amelyek elkülönültek a munkásosztálytól, s amelyek állandósítják

a tőkés viszonyt. Ezért, a munkafolyamatban és ügyvezetésben, „objektív feltételekre” hivatkozva különböző indokokat hoznak fel. A szervezkedés, igazgatás olyan formáját keresik, amely lehetővé teszi az ilyen viszonyokat, fuziókat és a szervezetek egyszerű összezsugorolását, amivel tulajdonképpen a munkaszervezetek továbbra is megtartják a vállalati jelleget. Mindennek az eredménye az, hogy a társult munka alapszervezetei olyan egyszerű szervezeti részként szerepelnek, amelyek sem formálisan, sem pedig valójában nem rendelkeznek jövedelemmel, s sem a saját, sem pedig a társadalmi újratermelésnek nem igazi hordozói.

Az ilyen viszonyok tükröződnek abban hogy, számos alapszervezetben a jövedelem csak a könyvelésben mutatkozik; azt az elavult gyakorlatot tartják meg, hogy előre meghatározzák a kötelező lekülönítésre szánt eszközöket, a megvalósított, amortizációs vagy jövedelmi alapból kiválasztott százalékot; a döntésjogot a társult eszközökről átviszik a munkaszervezet közös szerveire; az újratermelést továbbra is a beruházásokra szánt közös alapokból végzik stb. Mindezt, a régi kötelezettségek, vagy az alapszervezetek között levő elhatároltság nehézségei, a munkaszervezet egyes részeinek különböző szintű műszaki felszerelése, a termelés struktúrájában bevezetett változások, a vevő keresletének valamint az átvett rövid lejáratú kölcsönök és előlegek azonosításának lehetetlensége, szakemberek hiánya stb kibeszélés leple alatt végzik.

Az a szervezeti forma, amelyeken keresztül megvalósítják ezeket a törekvéseket, abban nyilvánul meg, hogy a közös szolgálatok megtartják régi helyzetüket és szerepüket, mind a vezetőség s mind a vállalati igazgató. Ilyen veszély főleg akkor áll fenn, ha a közös szolgálatok számára a munkaeszközök „szükségletként” alakulnak, nem pedig a hozam, az eredmény alapján, amelyet a társult munka alapszervezetek közös szolgálatainak tevékenységében értek el, ha az alapokat a munkaszervezet szintjén egyesítik, az eszközök használata viszont az alapszervezetek beleegyezése, ellenőrzése és hatása nélkül történik. Az ilyen megoldásokat leggyakrabban hatékonyabb ügykezeléssel, vagy „gyakorlati tapasztalattal” indokolják.

A jövedelemről csak a munkások döntenek

Ezek a törekvések a gyakorlatban igen szívósak. A JK SZ eddig is harcolt ellenük, főleg az új alkotmány meghozatala óta. De most, a társult munkáról szóló törvény rendeleteiben és mércéiben is sokkal világosabb és kidolgozottabb jogi alapokkal és eszközökkel rendelkezünk ahhoz, hogy olyan gyakorlati megoldásokat harcoljunk ki, amely szavatolja a munkások helyzetét az alapszervezetekben. A törvény rendelkezései alapján a társult munka jövedelmét csak az alapszervezet jövedelmeként lehet megszerezni és kötelezően az ő jövedelmeként is kell kimutatni, függetlenül attól, hogy

a munka- és eszköztársítás milyen formájában valósult meg. Az alapszeri vezet munkásainak beleegyezése nélkül, a megvalósított jövedelmet senk sem használja, senki sem rendelkezhet vele.

Ezen elvek sikeres megvalósítása érdekében, igen lényeges megsemmisíteni, főleg a közös szolgálatok és vezetőségek kezében összpontosuló információs kiváltságot. Hogy a munkás valóban is, s ne csak formálisan öngazgató lehessen, időben kell rendelkeznie a döntés meghozatalához minden nélkülözhetetlen információval. Mindez azt jelenti, hogy az alapszervezet munkásai nem lehetnek azok akik utolsóként ismerik fel a munkaszervezet esetleges veszteségeit, a munkástól elvont szolgálat nem határozhatja meg, hogy mely információ tartozik a munkásra, s melyik nem. Sűrűn találkozunk olyan gyakorlattal, hogy amikor a munkás megtudja a munkaszervezet valódi helyzetét, már kész helyzet előtt áll. Az ilyen gyakorlattal feltétlenül szakítanunk kell, mert ilyen esetekben a munkás vagy az alapszervezet arra kényszerül, hogy a kiutat a munka megszakításban vagy a külső erők beavatkozásában keresse, nem pedig az öngazgatás mechanizmusában, öngazgatási tevékenységében, szolidaritás és kölcsönös kapcsolat útján.

A munkások által ténylegesen uralt társadalmi újratermelés elérésében igen fontos, hogy a munka és eszközök társításának folyamata milyen irányban és milyen alapokon bonyolódik le.

A gyakorlatban ezek a folyamatok igen gyakran ágazatok vagy területek szerint korlátozódnak. Eszerint igen összetett feladatok előtt állunk, az olyan valódi jövedelmi viszonyok fejlesztésének szempontjából, amelyek átszövik a társadalmi újratermelés minden területét, minden folyamatát és egymás közti kapcsolatát.

„Ki kit tart el?”

Vajdaságban például az élelmiszeripar területén az öngazgatási szervezkedésben és kombinátusok fejlesztésében jelentkező nehézségek és problémák többek között a központosított szervezés, a belső piac nem gazdaságos szervezése, illetve a belső viszonyok elégtelen szabályozása voltak. Így például, a Zrenjanini Szervó Mihály kombinátusban – de nem csak az náluk az elmúlt időszakban mindkét helytelen jellegzetesség jelentkezett. A jövedelem központosított irányítása miatt csökkent az egyes vállalatok érdekeltége a fejlődés iránt, és az összeütközést, a „ki kit tart el” vonalon táplálta. A második szakaszban olyan szervezettséget állítottak fel ebben a kombinátusban, amelyben a belső viszonyok a szervezetlen piac és a piaci zűrzavar alapján alakultak ki, amely megsokszorozította a gazdaságiatlanságot.

Ezenkívül a társulások folyamatában olyan veszélyek is fenyegetnek, hogy a társulásban átmentik a technokraták kiváltságait. Ezért egyes kör-

nyezetben az ágazatok között kapcsolatokra törekszenek, újratermelési és jövedelmi egységek, vagy pedig a társult munka összetett szervezeteinek megteremtésével. Abban a törekvésben, hogy előnyeiket vagy a piacon szerzett kiváltságos helyzetüket megőrizték, egyes társult munka szervezetek ellenállást gyakorolnak a jövedelmi egységek megalapításában, vagy a társult munka összetett szervezeteibe való bekapcsolódásban, amelyek azonban a termelés, technológia és a jövedelemszerzés szempontjából feltételezettek. Az ilyen szervezetekből indul el rendszerint a kérelem az állami szervek intézkedéseiért, mert azt ugyanakkor fontosabbnak tartják az azo n társult munkaszervezetekkel kötött öngazgatási megegyezéseknél, amelyekkel jövedelmi egységet képeznek.

Érthető tehát, hogy ezen esetek felmérésénél szemünk előtt kell tartanunk azt is, hogy sem rendszerbeli megoldások, sem eddigi törvények nem adtak elegendő lendületet és nem írtak elő kötelezettséget arra, hogy a jövedelmi viszonyok gyorsabban fejlődjenek, a közös felelősség, a közös kockázat és szolidaritás alapján. Egyszóval, a jövedelmi társulások jogi és társadalmi-gazdasági viszonyainak alapja eddig túl szűk körű volt.

Ez, a belső termelési viszonyaiban de a termelés és a kereskedelem viszonyaiban is visszatükröződik, sőt a társult munka és a bankok viszonyaiban is. A társult munkáról szóló törvény lehetőséget ad, de egyben megköveteli, hogy az öngazgatási megegyezésekkel teljesen kidolgozzák a társadalmi-gazdasági viszonyokat, a jövedelmi feltételezettségeket és függőséget, valamint a közös fejlődés politikai tervezését, az eszközök forgását, a közösen megteremtett jövedelem elosztását, a közös kockázatot, hogy túlhaladják a termelő és a kereskedelmi szféra megcsontosodott viszonyait, a napi piaci viszonyok és a konjunkturális ingadozások, kereskedelmi haszon, az áruforgalom költségei stb. alapján.

A törvény konkrét megoldásokat tartalmaz

A társult munkáról szóló törvény a jövedelmi viszonyok fejlődését és megszilárdítását szolgálja. A törvény megfelelő térséget nyújt, keretet, mechanizmust és eszközöket az említett viszonyok teljes fejlesztésére, a társult munka egészében, az egymással kapcsolatban álló újratermelési területek szűk körökbe zárkózásának és elkülönülésének túlhaladására.

A törvény konkrét megoldásokat is tartalmaz az olyan viszonyok rendezésére, amelyek a közös jövedelemforráshoz kapcsolódnak, és lehetővé teszik a munkások egyéni és közös érdekeinek megvalósítását, miközben kifejezésre jut az a törekvés, hogy a saját alapszervezetük jövedelméből kiválasztott eszközöket olyan társítási formákba irányítsák, amelyek a közös jövedelemszerzés és az összes, valamint saját munkatermelékenységük szempontjából a legmegfelelőbb eredményeket adja. Ezzel a társult munka

alapszervezet dolgozóinak mint a társadalmi újratermelés aktív tényezőjének társadalmi felelősségét hangsúlyoztuk ki.

Ezekon az alapokon kapcsolódnak a társult munka egyes, de egymás között összefüggő részei előfeltételként ahhoz, hogy a jövedelem valódi alap, forrás és motívum legyen a társult munka öngazgatási összekapcsolásánál. Ilyen öngazgatási viszonyok között kell megvalósulni az újratermelés társadalmi eszközei gazdaságilag szükséges koncentrációjának.

A közös jövedelem, és a holt munka elve egyike azon fontos társadalmi és anyagi alapoknak, amelyeken a társult munka öngazgatási megszervezése szélesebb formáinak a társadalmi tervezési rendszer alkotmányos átalakításának, a pénz- és bankrendszernek, az öngazgatási megegyezésnek és társadalmi megállapodásnak s a társult munka öngazgatási szervezése más viszonyainak kell alapulni és kiépülni.

A JKSZ szerepe és hatása a társult munkában

A társult munkáról szóló törvény olyan forradalmi változás, amely lehetővé teszi a dolgozók számára, hogy teljesebben uralkodjanak a társadalmi újratermelés egészében vett folyamatán.

Az alapszervezetben a munkás ellenőrzi és hat a társulás minden folyamatára az újratermelés minden fázisára, amelyben a jövedelem alakul és hat arra. A dolgozó alapítja meg a bankot és a társult munka szolgálatába állítja, meghatározza annak funkcióit és feladatait. Tehát, ő formálja a pénzügyi szolgálatot, határoz róla és azért felelős, hogy ezen funkciója sikeresen kövesse a jövedelmi viszonyokat, hogy lehetővé tegye a termelés társulásait és a műszaki fejlődést, az újratermelési folyamat normális felújítását és bővítését. Csak így fogjuk túlhaladni azt a meglévő gyakorlatot, amelyben a társulás és az eszközök körforgása nincsenek eléggé összekapcsolva az öngazgatási munka fejlődésének reális újratermelési folyamatával, és nem követik eléggé a közös munkatervek megvalósítását, a társult munka folyó tevékenységéről szóló tervet a termelő-kereskedelmi egységek keretein belül.

Az alapszervezet dolgozója kezében tartja a tervezés funkcióját, áttekinti és tervezi saját fejlődését, anyagilag és társadalmilag felelős az így meghatározott fejlődés megvalósításáért. Csak e funkció megvalósításán keresztül végezhetjük el gyakorlatilag a munka, az eszközök és az érdekek társítását. Az alapszervezet dolgozójának feltétlenül hatnia kell az árak rendszerére, és azokat a belső gazdasági viszonyokat, amelyek az árrendszerre kihatnak önállóan megállapítja és szabályozza. A jövedelmi viszonyok megoldása az árrendszer nélkül nem adja meg a jövedelmi viszonyok egészét.

Az öngazgatási átalakulás összetett folyamata

Az eddigi gyakorlatunkban kimutatott problémáknak és tendencióknak forrása a meglevő társadalmi gazdasági viszonyok. Egyes problémák élesége beszél arról, hogy a társadalom- és gazdaság öngazgatási átalakulása milyen összetett folyamat, s hogy ehhez a feladathoz mennyire sokoldalúan, szervezeten, rendszeresen, minden társadalmi tényező és rendelkezésünkre álló erő maximális eszmei-politikai alkalmazásával kell hozzáállni. Gyakorlatunkban bírálón felmérve, tudatában vagyunk annak, hogy ez csak a kezdet volt, amikor az alkotmányos elvek feldolgozásának minden aspektusát és elemét nem tekintettük át eléggé. Az ilyen feltételek között elkerülhetetlenek voltak a tévelygések és a hibák, de pozitív az, hogy erőfeszítéseket tettünk a viszonyok gyakorlati megváltoztatására. Most jobbak a feltételeink és feltevéseink az akcióra, mert a társult munkáról szóló törvénytervezetben és a többi rendszerbeli törvényben világosabban kidolgoztuk a változások irányait, a társadalmi-politikai viszonyokban nélkülözhetetlen megoldásokat, hogy így biztosítsuk a viszonyok fejlődését.

A felsorolt megoldások közül néhány már jogilag véglegesen meg van határozva, mint például: A tervezésről szóló törvény, a társult munkáról szóló törvény nyilvános vitán van; a többi rendszerbeli törvénynek pedig módosítása és elfogadása van folyamatban. Igen lényeges, hogy ezekben a törvényekben a megoldások ugyanazon alapokon alapuljanak ki, ahogy a társadalmi újratermelés, a társult munka valóban eleget tehessen alkotmányos feladatának.

A forradalmi átalakulás, – amivel a dolgozók urrá lesznek a társadalmi újratermelés egésze fölött, és amelynek során a munkás nevében való igazgatásnak helyébe a munkások öngazgatása lép – nem szavatolható az elszigetelt munkások, öngazgatók spontán akciójával. A munkáosztály társadalmi-politikai szervezettsége és tevékenysége szükségszerű előfeltétele az öngazgatás érvényesülésének és további fejlődésének. Ez pedig teljes egészében a társult munkában jut kifejezésre, nem pedig az egyéni, elszigetelt munkában. Ez a szervezettség a jelenlegi körülmények között elengedhetetlen és pótolhatatlan előfeltétele a társadalmi-gazdasági viszonyok átalakítását szolgáló sikeres akciónak. Az egymás közötti viszonyok problémáit a társult munkában nem lehet megoldani sem pusztán az öngazgatói szubjektumok akciójával, sem pedig magával a törvénnyel, vagyis állami beavatkozással. Csakis valamennyi szocialista erő és tényező összehangolt tevékenységével lehet elérni és kell végrehajtani az egyéni, a közös és általános társadalmi érdekek demokratikus egybehangolását.

Konkrétan és előnyösen

Az öngazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok gyakorlati funkcionálása és érvényesítése a társult munkában konkrét ügyeket és feladatokat ró nemcsak a társult munkában dolgozókra, hanem a társadalom mindazon szervezett szocialista erőire, amelyek felelősek a fejlődés kitűzött céljainak eléréséért. A jelenlegi szakaszban fontos, hogy helyesen határozzuk meg a feladatok fontossági sorrendjét, és hogy a társadalmi akciót azokra a kulcsfeladatokra összpontosítsuk, amelyeknek idejében való és helyes teljesítésétől függ minden többi társadalmi feladat és cél elérése.

Felvetődik a kérdés hogy hogyan határozzuk meg a JKSZ szerepét és tevékenységének módját a társult munkában a jelenlegi időszakban? Melyek azok a lényeges kérdéskomplexumok, amelyekre a JKSZ-nek legaktívabban hatnia kell. A társult munka rendszerének kialakulásával, és lényeges társadalmi gazdasági szerepének átvételével (elsősorban a bővített újratermelés és elosztás terén) – a JKSZ tevékenysége a társult munka keretén belül történő döntéshozatalra és akcióra összpontosul. Mert ide kerül át a legfontosabb döntéshozatal, és a társult munka keretén belül történetektől függ majd az egész társadalmi és gazdasági fejlődés iránya, és a társadalmi viszonyok egészének fejlődése.

Ezért fokozódik a Kommunista Szövetség és valamennyi szervezett szocialista erő felelőssége, és az még közvetlenebbül jut majd kifejezésre a napi politikában és az akciókban. A Kommunista Szövetség számára nem mindegy és nem is lehet mindegy, hogy gyorsabban, vagy lassabban haladnak-e a munka öngazgatási társításának és fejlődésének folyamatai. Külön felelős azért, hogy – a munkásosztály közvetlen és távlati érdekeinek érvényesülését szem előtt tartva – milyen társadalmi-gazdasági alapokon történik ez a társítás. Ezért a Kommunista Szövetség ténykedésének ezekben a folyamatokban a legközvetlenebbül jelenlevőnek és érezhetőnek kell lennie.

Az öngazgatási bázisban folyó akció

A Kommunista Szövetségnek kötelessége tehát alkotó tényezőként állandóan részt venni az öngazgatási bázisban folyó akciókban. Az öngazgatási viszonyok lényegbe vágó és tényleges fejlődéséről szó sem lehet a Kommunista Szövetség állandóan hatékony élcsapata szerepének érvényesítése nélkül, ami a forradalmi öntudaton, a munkásosztály történelmi és közvetlen érdekeinek felismerésén alapszik. A Kommunista Szövetségnek közvetlen és konkrét akcióval ki kell harcolnia, hogy ezek az érdekek legyenek minden öngazgatási döntés eszmei-politikai alapjai és értékmérői. Ha nem így lesz, akkor elkerülhetetlenül jelentkezik az öngazgatási viszo-

nyok különféle deformációi, vagyis a társadalmi tulajdonnak az öngazgatás leple alatt történő technokrata kisajátítása és monopóliuma a csoporttulajdoni viszonyok, vagy pedig – a különféle parciális érdekek éles összeütközése miatt – az öngazgatás egyéb nehezen megoldható ellentmondások szövevényébe gabajodik.

A társadalmi-gazdasági viszonyok átalakítása a társult munkában megköveteli azonban az egész társadalmi struktúra megfelelő átalakítását, azt, hogy maga a struktúra is a társult munkában érvényesülő öngazgatási viszonyok függvénye legyen. Nem lehet megváltoztatni a viszonyokat a társult munkában, ha ugyanakkor megőrizzük az állami közigazgatás klasszikus felépítését és munkamódszereit, mert elavultak a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületének képviselői, klasszikus parlamenti elemei, munkamódszere és túlhaladtak a társadalmi – politikai szervezetek fórumszerű munkaformái.

Ezek alapján a képviselő-testületek, a közigazgatási szervek és a politikai rendszer többi intézményének olyan formáit és munkamódszereit kell megtalálnunk és kiépítenünk, amelyek szavatolják a Kommunista Szövetség, a többi társadalmi-politikai szervezet közvetlen jelenlétét és érvényesülését a mindennapi munkában és a mindennapos feladatok végrehajtásában.

E. Kardeljnek nemrégiben a JKSZ KB-nak ülésén elhangzott felszólalása szerint: (1976. április 17-én): „A demokratikus rendszer kialakításában számunkra a kiindulópont nem lehet a burzsoá politikai állam parlamentarizmusa, sem pedig annak egypártrendszerű változata, hanem a társult munka öngazgatási demokráciája, amelyben a Kommunista Szövetség és a szocialista, társadalmi, tudományos, kulturális és egyéb tudat és akció más szervezett tényezői úgy jönnek létre, és úgy szervezkednek, mint a társult munka ezen öngazgatási demokráciájának kreatív alkotórészei vagyis, mint a termelő szabad közösségének kreatív alkotórészei, nem pedig mint elidegenült politikai tényezők a társadalom, a társadalmi munka, valamint jövedelme és terméke feletti hatalomért vívott harcban. A mi feltételeink között csakis ilyen demokratikus rendszer szavatolhatja a munkásosztály hatalmát, szövetségben valamennyi többi dolgozóval csak így biztosíthatja a munkásosztály történelmi érdekeinek elvitathatatlan társadalmi vezető szerepét. És a Kommunista Szövetség meg a többi szocialista erő csak ilyen demokratikus rendszerben érvényesítheti eszmei és politikai vezető szerepét, a munkásosztály és az egész dolgozó nép hatalmának rendszerében, vagyis, mint ennek a rendszernek az alkotó része, nem pedig mint olyan erő, amely a rendszer fölött vagy a rendszeren kívül létezik, mint ahogy részben így volt közelmúltunkban.”

A munkamódszer lényegbeli változása

Azzal, hogy a Kommunista Szövetség ténykedésének súlypontja a társult munka egész strukturájába kerül, azzal, hogy közvetlen akcióival bekapcsolódik az öngazgatási megegyezés és döntéshozatal folyamatába, létrejön annak előfeltétele, hogy a Kommunista Szövetség reális társadalmi erőként hasson az egész társadalmi-politikai rendszerben, mert így a legközvetlenebbül bekapcsolódik a társadalmi alap létfontosságú folyamataiba, tartalmilag a tényleges létproblémák felé fordul. Ez ugyanakkor megköveteli, – de egyben ehhez megteremti az előfeltételeket is, – hogy a Kommunista Szövetségnek, szervezetei és szervei munkamódszerének lényeges megváltoztatását.

Ezért a Kommunista Szövetség munkamódszere abban áll, hogy a legközvetlenebbül bekapcsolódik, de ugyanakkor kritikusan is viszonyul mindahhoz, ami valamennyi öngazgatási testületben, az öngazgatási döntéshozatal valamennyi pontján történik, méghozzá mindig szem előtt tartva a létrejövő viszonyok társadalmi tartalmát. Ez nem jelenti azt, hogy a Kommunista Szövetségnek kell döntenie a munkások nevében, hanem azt, hogy eszmei és politikai eszközökkel harcol azért, és oda hat, hogy a munkások döntései előmozdítsák a szocialista öngazgatási viszonyokat, s ezen az alapon az egész társadalom fejlődését.

Nem „vakvágányra”

Ha a Kommunista Szövetség így tevékenykedik a társadalmi bázisban, akkor értelmét veszíti (nem hozhat megfelelő eredményt) a fórumszerű munka, a kívülről jövő általánosságokban mozgó határozatokkal, leiratokkal történő verbalisztikus hatás stb. Ha a Kommunista Szövetség nem kapcsolódik közvetlenül be ily módon az időszerű kérdések mindennapos megoldásába, akkor gyakorlati ténykedésében vagy vakvágányra siklik, vagy pedig arra kényszerül, hogy eszmei-politikai céljait az öngazgatási struktúrára kívülről gyakorolt nyomással érje el.

Az előző időszakhoz viszonyítva a Kommunista Szövetség e tekintetben jelentős előrehaladást ért el. Szerveinek és szervezeteinek munkája és akciója azonban még nem kapcsolódik mindig szorosan a közvetlen környezet élő, időszerű társadalmi-politikai kérdéseihöz. Ezért nemegyszer előfordul, hogy ma összeül a Kommunista Szövetség szervezete és tárgyal politikai tevékenységük és hatásuk valamelyik kérdéséről, és már másnap beszüntetik a munkát a munkaszervezetben a dolgozók közösségét érintő akut probléma miatt, az érdekek összeütközése miatt, vagy azért, mert nem tájékozódtak a helyzetről és a helyzet konkrét okairól, vagy azért, mert a dolgozók összeütközésbe kerültek az öngazgatási viszonyok fejlődésével.

désével szembeszegülő technokrata igazgatói struktúrákkal, vagy valami más miatt. Ha utólag elemzik az ilyen visszasságok bekövetkezésének okait, akkor azt állapíthatják meg, hogy a visszasság az öngazgatási viszonyok megsértéséből ered, azokból a problémákból, amelyek megoldhatók voltak, amelyekkel a Kommunista Szövetség tagságának az a része, amely tegnap általánosságokban tárgyalt a politikai helyzetről, ma a valóságban szembe találja magát a számára meglepő, konfliktusos helyzettel.

A Kommunista Szövetség vezetőségeinek és szervezeteinek munkásságában még mindig előfordul, hogy környezetükben kedvezőtlen politikai helyzet parázslík, és itt-ott, a munkaszervezetekben ellentétek halmozódnak fel, ők viszont mindenről csak akkor tárgyalnak már, amikor a válság kirobban, az elégedetlenség nyilvánosan felszínre tör és a viszály kiütöközik.

Az élet nem tűr kaptafát

Ezekről a kérdésekről tárgyalni kell a Kommunista Szövetségben, a Szakszervezetben, a Szocialista Szövetségben, ami azt jelenti, hogy nem szabad mereven ragaszkodnunk az előre elfogadott munkaprogramhoz. Az életben gyakran történnek dolgok, amelyeket nem lehet előre tervezni. Ezért idejekorán reagálnunk kell rájuk, meg kell őket vitatnunk, és állást kell foglalnunk velük kapcsolatban, hogy sikeresen befolyásolhassuk környezetünkben a helyzet alakulását és a megoldások megtalálását.

Ez az irányvétel a Kommunista Szövetség munkájában másfajta munkamódszert igényel, megköveteli a nagyobb fokú alkotói erőfeszítést, szükségessé teszi, hogy állandóan érzékenyen reagáljunk mindarra, ami a társult munka alapszervezetében, a munkaszervezetben, a kommunában történik. Ez nemcsak nagyobb fokú aktivitást sürget, hanem megköveteli, hogy nagyobb készséget tanúsítsunk a problémák elemzésére, a gyakorlati megoldások felkutatására stb. Ezek gyakran bonyolult helyzetek, amelyek az érdekek összekuszáltságából, más objektív és szubjektív feltételekből és tényezők hatásából fakadnak.

Felelősségteljes állásfoglalás

Tudnunk kell, hogy a Kommunista Szövetség hatásának ez a módja sokkal nehezebb. A kommunistáknak a dolgozók előtt mindennap felelősségteljesen állást kell foglalniuk, harcolniuk kell, és nekik maguknak is, meg politikai álláspontjaiknak is szakadatlanul a nyilvánosság ítélőszéke előtt kell állniuk. Ilyen körülmények között a Kommunista Szövetség sokkal jobban ki van téve az állandó és közvetlen bírálatnak, alá van vetve munkássága nyilvános társadalmi értékelésének. Az új körülmények és az új viszonyok között azonban csupán ez a módszer lehetséges.

A társult munkában fejlődő öngazgatási viszonyok feltételeket teremtenek a tömeges tevékenységre és az öngazgatási gyakorlat építő jellegű fejlesztésében tevékenykedő munkások kialakítására. Ezért a JKSZ-nek széles körű, hatékony szerepet kell vállalnia a gyakorlatban, az akciókban a további eszmei-politikai irányvonalát kell képviseltetni, de egyben össze kell hangolni azokat a gyakorlattal is.

A küldöttrendszer politikai bázis

A Kommunista Szövetség csak akkor valósíthatja meg feladatait a társult munkában, ha politikai bázist teremt a küldöttrendszerben. Csak ilyen módon, a küldöttrendszerben kifejtett gyakorlati akciókban befolyásolhatja hatékonyan öngazgatási szervezeteikben és küldöttségeikben a munkások öngazgatási döntéshozatalát.

Tisztázni kell a küldöttrendszer egy meglehetősen leegyszerűsített értelmezését. A küldöttrendszerről szólva egyesek gyakran az egésznek csak arra a részére gondolnak, amely a társadalmi-politikai közösségek és a társadalmi tevékenységek felé irányul. Szemük elől tévesztik a küldöttrendszert a társult munka kereteiben. Pedig ez a küldöttrendszer leglényegesebb része, ez szolgálja közvetlenül az öngazgatási viszonyokat a társult munkában és normális működése nélkül nem létezhet igazi öngazgatási döntés, megegyezés, az érdekek egyeztetése. Másrészt, a küldöttrendszer a társadalmi-politikai közösségekben lényegében nem valósulhat meg, ha nem alapszik a rendszernek a bázisban való tényleges funkcionálásán. Ha ez hiányzik, akkor csak új névvel illetjük a régi képviselői rendszer viszonyait a képviselő-testületek működésében.

Szocialista Szövetség-széles körű gyülekezési hely

A Kommunista Szövetségnek közvetlenül részt kell vennie a küldöttrendszerben az álláspontok kialakításának, összehangolásának minden szakaszában a társult munkában. Itt már világos álláspontokkal kell fellépnie minden napirenden szereplő kérdésben. Hogy társadalmi-politikai befolyását gyakorolhassa, minden kérdésben meg kell fontolnia akcióját és biztosítania kell, hogy minden dolgozó számára vagy többségük számára világos és elfogadható legyen az akció alapgondolata és lényege. Ilyen értelemben kell kifejezésre jutnia a Szocialista Szövetség szerepének is, mint a társadalmi-politikai tényezők széles körű gyülekezetének, ahol kialakulnak az eszmei-politikai álláspontok, melyeknek alapján minden szocialista erő kifejti hatását a küldöttek döntésének folyamataira.

Ha a Kommunista Szövetségnek sikerül kiharcolnia, hogy álláspontját a legszélesebb bázis elfogadja, akkor jelentősen megkönnyebbül a küldöt-

tek testületeiben történő álláspont egyeztetésre és álláspont kialakítására irányuló tevékenysége. Akkor ezzel akcióban erőteljes és reális alapot teremt a legszélesebb tömegek mozgósítására.

Az öngazgatási formák, gazdasága, és sokrétűsége a jövedelemhez fűződő kapcsolata, mutatta a Kommunista Szövetség előtt álló feladatok bonyolultságát a társult munkában az új öngazgatási viszonyokért folytatott harcában.

A társadalmi újratermelés a dolgozók kezében

A társult munka célkitűzései meghatározott szervezeti formákban valósulnak meg. Ezek a formák önmagukban nem jelentenek semmit. Az a lényeges, hogy lehetővé teszik-e az alapvető termelési viszonyok megvalósítását; hogy ugyanis a munkások rendelkezzenek a teljes társadalmi újratermeléssel.

A Kommunista Szövetség szerepe a legkézenfekvőbb a társult munka alapszervezeteiben, mert a tmasz a kiinduló pontja és alapja a társult munkának. Itt jön létre a jövedelem, itt társul a munka, az eszközök és a jövedelem a dolgozók gazdasági érdekének megfelelően.

A társult munka alapszervezeteiben a kommunistáknak, kell lenni a kezdeményezés hordozóinak a munka és az újratermelés folyamatának minden fázisában, a tevékenység elemzésében, a nagyobb termelékenységért és jövedelemért folyó harcban, az eszközök és az energia megtakarításában, a hosszú távú gazdasági érdekek alapján történő társulásokban. De mindenfajta elzárkózás és monopólium ellen, a nem gazdaságos magatartás, egyenlődsdi, a társadalmi eszközök elidegenítése ellen kell harcolniuk. Más szóval, azért kell harcolniuk, hogy a társult munka alapszervezet öngazgató dolgozója hatást gyakoroljon az újratermelés önmaga és a társadalom újratermelésében felelős tényezőjeként. Hogyan állítottuk fel és hogyan valósítjuk meg a tmasz-ban ezeket a viszonyokat, attól függ hatásuk és magatartásuk a munka eszközök társításának összetettebb formáiban.

A Kommunista Szövetség tevékenységének kifejezésre kell jutnia a társult munka minden formájában. Minél több kérdést oldanak meg az alapszervezetek, és minél több döntést hoznak meg a közvetlen termelőktől távol, annál kifejezettebbnek kell lenni a kommunisták, de különösen a Szocialista Szövetség hatásának, mert objektíve nagyobb szükség mutatkozik a célkitűzések, érdekek és akciók egyeztetésére.

A társult munkában a legnagyobb küzdelem a jövedelemért folyik majd. Mert a társult munka csak a jövedelemre alapuló kapcsolatok révén jöhet létre. Nekünk, a Kommunista Szövetségben változtatnunk kell beállítottságunkon, és tevékenységünket a társult munkában éppen ebben az irányban kell összpontosítanunk. Ezt a küzdelmet, sikerrel folytathatjuk

minden szervezetben, de csak új alapokon. Ez pedig azt jelenti, hogy; a társult munka alapszervezetének jövedelméért mindenekelőtt az alapszervezet dolgozói felelősek. Nem várhatják el, hogy a társadalom támogassa, hogy kedvezőbb termelési feltételeket teremtsen és előnyben részesítse az ésszerűtlen és nem eléggé termelékeny termelést. Az efféle gyakorlat a régi államtulajdoni és a tőkeviszonyok maradványa, de nem lehet magatartási szabály a társult munkában. Miközben azért harcolunk, hogy a jövedelemről teljes egészében a társult munka alapszervezeteiben döntsenek, a Kommunista Szövetség reális gazdasági viszonyok között csatát nyer abban a küzdelmében is, hogy a társult munka alapszervezeteiben döntsenek, hogy a társult munka alapszervezetén és a társulás más formáin kívül ne végezhesen senki újra elosztást – gazdasági mércék elkerülésével és a társult munkán kívül összpontosult eszközök, valamint különálló érdekek alapján.

A jövedelem állandó növekvése

A jövedelemről döntve, a munkások az alapszervezetekben felelős társadalmi funkciójukat végzik. Felelősek alapszervezetük jövedelmének állandó növekedéséért. Ezt csak akkor érhetik el, ha a termelékenység növelésére serkentő viszonyokat tudnak kialakítani, amelyek hozzájárulnak a társadalmi újratermelés eszközeinek ésszerűbb kihasználásához, ezeknek az eszközöknek állandó növekedéséhez, és biztosítják a termelésnek a piac-hoz való alkalmazkodását vagy az önigazgatásilag megállapított társadalmi munkamegosztást. Ezért a Kommunista Szövetség akciójának szempontjából jelentős politikai kérdés, hogy a társult munkában megdöntse a munkásoknak a jövedelemről alkotott felelőtlen felfogását vagy csoporttulajdonon alapuló magatartását. Erre sem az alkotmány, sem a társult munkáról szóló törvény nem jogosítja fel őket. Mert a jövedelem mindenekelőtt társadalmi kategória, tehát a társult munka más alapszervezetei és egyéb tevékenységek dolgozóinak munkájából ered. A Kommunista Szövetség feladata folytonosan és minden területen fejleszteni a munkások felelősségtudatát.

A tmsz-ok gazdasági és társadalmi érdekei

Nálunk a jövedelmen alapuló kapcsolatokról, a munka és az eszközök társításáról gyakran általánosságban beszélnek. Minden társulás mögött azonban a társult munka szervezeteinek meghatározott és konkrét gazdasági és társadalmi célkitűzései, érdekei kell hogy legyenek. A bezárkózottság, a monopóliumok és a tőkeviszonyok megszüntetéséért harcolva a Kommunista Szövetség egyben küzd a társulás szélesebb alapjainak megterem-

téséért, olyan társulatokért, amelyek az újratermelésben, az újratermelés részeiben és szakaszaiban, kölcsönös függőségen és kapcsolaton alapulnak. Ezzel egyben küzd az ésszerűbb termelésért, a munka termelékenységének fokozásáért és minden alapszervezet jövedelmének növeléséért.

A kommunisták kötelesek rámutatni a távlatokra, és küzdeni a célok meghatározásáért. Az eszközök társítása nem elvont kívánság, és nem végezhető véletlenszerűen. Ellenkezőleg, hosszas felméréseken alapuló tervszerű folyamatnak kell lennie, amely az öngazgatásilag társult egységek közös fejlesztési programjában nyer konkrét formát. A fejlesztési programokban nyer reális anyagi tartalmat a társulás és az integráció, s kizárólag így szüntethető meg az eszközök társításában, valamint a jövedelmezőségben alapuló kapcsolatok különféle formáiban meghonosodott és alkalmazott klasszikus hitelviszony.

Eközben a JKSZ tevékenységének fontos mércéje: a szervezés formái megengedik-e a munka és eszközök társítását, a jövedelem megnövekedése alapján lehetővé teszik-e a tmsz munkásainak számára azt, hogy ellenőrizzék a jövedelemszerzés és felhasználás folyamatát. Ha az öngazgatási munka és eszközök társításának motívuma a jövedelem növelése, akkor a társult munka alapszervezeteinek társulási kerete is az újratermelési folyamat függvénye, vagyis a jövedelem alakulásától függ.

A jövedelmi kapcsolat alapján történő társulás nem adhat társadalmi és gazdasági eredményt, ha csak a termelésre illetve a társult munkában a termelés megszervezésének formáira szorítkozik. A társulás formális eljárása egy meghatározott szervezeti formában még nem biztosítja automatikusan a megfelelő jövedelmi viszonyokat. Valójában a viszonyok csak akkor fognak fejlődni, ha a társult munka szervezete a nyersanyagellátókkal valamint a kereskedelmi szervezetekkel kialakuló viszonyukat a hazai és külföldi piacra való kilépés, a termelői társulás stb. terén öngazgatási meg egyezéssel rendezi, a jövedelem kialakításában és a jövedelemben való részesedésben az egyenlő érdekek alapján. Csakis ily módon és ilyen alapon léphet nagyobb társulási formákba a tmsz.

A vállalati rendszer és a monopólium ellen

A Kommunista Szövetség számára mindennél fontosabb, hogy a munka és az eszközök társításának minden folyamata öngazgatáson alapuljon. Az, hogy az alapszervezet dolgozói eszközeiket valóban saját érdekeik alapján társítsák, nem pedig, hogy azok tőlük függetlenül és befolyásuk nélkül koncentrálnak. Csak úgy szüntethető meg a szervezésről kialakult vállalkozói felfogás a techno-gazdasági monopólium szerkezet, amely társadalmi erejét éppen az így összevont eszközökkel való rendelkezésekre alapozta.

Rendkívül fontos kérdés, hogyan járjon el, és, milyen irányban hasson a Kommunista Szövetség a különböző, gyakran ellentétes érdekek összehangolásában? Hogyan lehet elejét venni annak, hogy a Kommunista Szövetség egyes részei a különböző részérdekek összeütközésének színhelyévé ne válják?

Érdek

Eleve nem tagadhatunk egyetlen reális érdeket sem, az egymással ellentétes érdekeket sem. Egyszerűen azért, mert mindegyik tárgyilagosan feltételezett és bármelyiknek az egyszerű tagadásával nem oldhatnánk meg az ellentéteket. Ugyanakkor, egyeztetése kizárja, hogy bármelyik és bárki a többiek fölé helyezze egyéni, gazdasági és más érdekeit. Nem nyilvánítható közös érdeknek a társadalmilag ésszerűtlen, rossz minőségű, nem termelékeny, önellátó termelés. Ezért a közös érdekeknek és a közös termelésnek társadalmi, és gazdasági hosszú távú tervre kell alapulni.

A közös érdek nem holmi kigondolt, elképzelt elvont kategória, hanem mindig mint konkrét gazdasági és társadalmi érdek valósul meg. Nem kötelező és a gyakorlatban legtöbbször nincs is úgy, hogy magába foglal minden egyéni érdeket. Mégis, az egyéni érdekeknek önigazgatású egyeztetése eredménye kell, hogy legyen. Ezért konkrétumaiban kell tekinteni rá, figyelembe véve minden rávonatkozó tényezőt, feltételeket és következményeket. A Kommunista Szövetség számára nem kétséges, hogy a tárgyilagosan feltételezett érdeket önigazgatási úton kell meghatározni és megvalósítani. Biztosítani kell a társult munka minden alapszervezetének egyenlő helyzetét, kölcsönös viszonyát, a közös érdekek és célkitűzések meghatározásával, a közös és konkrét felelősséget az így meghatározott célkitűzések megvalósításáért. A Kommunista Szövetség tevékeny részvétele nélkül azonban nem jöhet létre a közös érdekek önigazgatási egyeztetése, kötelessége ezekben a folyamatokba folytonosan beépíteni a munkásosztály közvetlen és történelmi érdekeire vonatkozó tudatot, mint a társult munkában és az egész társadalomban történő önigazgatási érdekegyeztetés politikai alapját.

A régi viszonyok lelassítják a fejlődést

Ebben azok a helyzetek a legjellemzőbbek, ahol különféle munkaszervezetek és községek különböző anyagi érdekei ütköznek. Ilyen példa már van Vajdaságban a középlejáratú terv kidolgozásának jelenlegi szakaszában is. Külön nehézségek állhatnak elő az agrárpari komplexusba és az élelmiszeriparban való társulás közben, minthogy egyesek nem hajlandók lemondani az átömlesztés egyes formáiról vagy a napi piaci viszonyokról. Ha ezt nem

tudjuk leküzdeni, nehezen teremtyük meg a jövedelmi viszonyokat. A közösségek közötti ellentétes érdekekről van itt szó, mert egyiknek feldolgozó ipara, a másiknak nyersanyagtermelése van. A régi viszonyok csak fékezhetik a fejlődést.

Az utóbbi időben bátorító példákkal is találkozunk. A Sirmium és a Szerbo Mihály társulására, a szabadkai Agros kombinát létrehozására stb. gondolok. Ezek a „területi” társulási rendszerek voltaképpen csak olyan nagyobb társadalmi-gazdasági területek, amelyekben a továbbiakban kell kifejezésre jutniuk a fokozottabb munkatermelékenységet szavatoló munka- és eszköztársítás megfelelő arányainak.

A társult munkának nem szabad elzárkóznia a társulás elől, a társult munka alapszervezetei tevékenységének minden tekintetben nyitnak kell lennie. Nem engedhetjük meg, hogy a közös érdekek leple alatt ágazati vagy területi keretek között monopóliumok jöjjenek létre. Ez mély ellentmondásban állna a társult munka lényegével és értelmével.

Egészében véve a Kommunista Szövetségnek a társult munkában megnyilvánuló feladatai rendkívül bonyolultak és felelősségteljesek. A párt tevékenységének igen intenzívnek, tartósnak és alaposnak kell lennie.

A fentiekkel kapcsolatban a Kommunista Szövetségnek nem lehet jelentősebb és kevésbé jelentősebb tevékenysége, funkciói és feladatai.

Valamennyiünknek hozzá kell járulnunk az öngazgtsági viszonyok és a társult munka anyagi alapjának gyorsabb és sikeresebb fejlődéséhez.

Ha csak egyetlen területen nem leszünk következetesek, az öngazgtsági viszonyok fejlesztésében, megbontjuk az alkotmányos elvet, semmibe vesszük az új viszony alapját és egészét, melyeket mostanában teremtyünk, és amelyek mellett félreérthetetlenül állást foglaltunk, – fejezte be vitaindítóját Stevan Doronjski elvtárs.

Fordította *Molnár Verona*

Megjegyzés: Stevan Doronjski elvtárs, a JKSZ KB elnökségi tagjának vitaindítója: „A JKSZ szerepe a társult munkában”, az 1976. május 18-án megtartott tanácskozáson hangzott el. A Vajdasági Kommunista Szövetség Tartományi Bizottsága Elnökségének Végrehajtó Bizottsága és a VKSZ Tartományi Bizottságának a politikai tudományok és marxista nevelés központjának szervezésében tartották meg az említett tanácskozást, ahol a jelenlevők hozzájárultak a társult munkáról szóló törvénytervezet legfontosabb politikai kérdéseinek megvitatásához a törvénytervezet nyilvános vitájának kötelékében.

A magyar fordítás a Dnevnik folyóirat 1976. május 19, 20, 21 és 22-i számában megjelent kivonatok alapján készült.

MUNKÁSÉLET ÍRÁSOK A SZERVEZETT MUNKÁSBÓL

A FÖLDMUNKÁSOK ÉLETÉBŐL

Bajmok

„Megkezdődött az attak a bajmoki földmunkáscsoport ellen.” a bajmoki Magyar Párt főkorifeusai: Kis Károly névre hallgató elnöke és a demokráciából vedlett Paor György névre hallgató nagy magyar aranyparasztok „denunciálása”.

A mult hó 26-án megjelent ez a két „nagy példájú, kevés dohányu” mákvirág, különben községi elöljárók a jegyzői hivatalban, és szóbelileg bizalmasan jelentették s kérték a községi jegyzőt, hogy az ujjáalakult földmunkáscsoportunkat, amit ők „kommunista bandának” neveznek, oszlassa fel, és a vezetőséget tartóztassák le azért, mert összejöveteleket tartunk és „kommunista ujságot”, értsd: a Szervezett Munkás és „kommunista könyveket”, értsd: a Szervezett Munkás naptárát olvassuk és terjesszük.

Látjátok, magyar ajku munkástársaim, hogy milyen szerepre vállalkozik az a Magyar Párt hivatalos alelnökével és társával, amely Magyar Párt évek óta, napról napra ígérgette nektek, kisebbségi magyaroknak a „soha el nem érhető hetedik mennyországot”, hogy a nagymagyar burzsuj és aranyparaszt párt aklába tömörítsenek benneteket, hogy szavazataitokkal megvédhessék a nagy magyar párti nagybirtokos urak a saját részükre azt az agrármaximumot és szupermaximumot, amelyhez a nincstelen magyar stb. nemzeti kisebbségi földmunkásoknak volna joguk, akiknek a szavazataival szerezzék is a mandátumaikat.

De ahelyett, hogy megmozdultatok volna, hogy az osztályharc terén szervezkedjetek, hogy a földmunkás szakszervezetek útján küldjétek ki a nagyobb darab kenyeret és emberségesebb elbánást, erre: a Magyar Párt főkorifeusai összedugták a fejüket és kisütötték a nálunk nem megvetett

szokást: a kommunista denunciaciót és nem átlották a „fajmagyar testvérek” kérni a községy jegyzőt arra, hogy oszlassa föl a földmunkások csoportját és a vezetőséget tartóztassa le, akiknek a legnagyobb része magyar nemzeti-ségű. Ez az a „fajszeretet”, amivel a kisebbségi nincstelen sorsban levő magyar munkásságot körülveszik a „burzsujpárti” nagy magyar arany-pasztok!!!

Vigyázzanak a főkorifeusok! Denunciálni nem nehéz: de igazolni igen! S hogy az ilyen miskulancián hamar átlátnak a munkásság azéles rétegei és otthagyják a Magyar Pártot.

A bajmoki földmunkásoknak csak annyit, hogy csakis az osztályharcos független szakszervezetek útján küzdhetik ki a gazdasági helyzetüknek a javulását, a munkaidő és a munkabérek megjavítását, és ha mennél többben szervezkedtek és tömörültek az osztályharcos földmunkás szakszervezetekbe, annál nagyobb az erőtök, és szervezett erővel könnyebben vissza tudjátok verni az ilyen: báránybőrbe bujtatott ordasok támadását és denunciacióját. Azért fel tehát munkára: be a földmunkás csoportba. Éljenek az osztályharcos független szakszervezetek.

Bajmoki földmunkás

Mali Idos

Van Mali Idoson egy hires gazda, aki a Szőke Mátyás névre hallgat, aki közismert nemcsak nálunk, de Moholon meg Topolyán is. Ez a diszmagyar gazda jó példával szolgált minden burzsujnak, hogyan lehet árvakon meg-gazdagodni. Örökbe fogadott 5 évvel ezelőtt egy boszniai leányt, úgy, hogy 7 évig szolgál nála és akkor úgy ki fogja stafirozni, mint a saját lányát. Dolgoztatta kimélet nélkül 5 évig, és most télvíz idején kitette az utcára ez az emberbőrbe bujt vadállat a szegény proletár nőt, aki most sírva ügye-leg az utcán, nem lévén senkije. Se apja, se anyja felől nem tud semmit, azt se tudja, hova való, hisz kicsiny korától fogva itt van a Vajdaságban. Ráfogta ez a szőke ur a lányra, hogy lopott, de persze ismerjük már ezt tudjuk miről van szó. Közeledett az idő, hogy kitölti a hét évet és fizetni kell, hát kínált neki az 5 évi szolgálataért 300 dinárt. Persze a lány ezt el-utasította, minden hónapért 150 dinárt követelt, és hogy adjon neki cseléd-könyvet. Felhorkant erre a gazda: hogy fizessenek olyan sokat, hiszen amióta nálam vagy, elloptál tőlem tizezer dinár értékűt. Azt hisszük, megfordítva van ez, mert visszatartotta a keservesen ledolgozott bérét az árvának. Hol keresse ez most az igazságát?

Eltársnők, ha mindnyájan beléptek az osztályharcos szervezetbe, a Ju-goszláviai Földmunkások, -nők Szövetségébe, megfogjátok tudni védeni

magatokat az ilyen vadállati lelketlenség ellen is és rászorítja az ilyen burzsujokat, hogy megtartsák a saját törvényeiket. Szervezettségben az erő. Bünt követ el önmagával szemben, bünt követ el családjával és proletár testvéreivel szemben az, aki a szervezettségben rejlő erőt kihasználni nem segíti.

2. szám (1929 január 13.)

IGÉRETEK A VALÓSÁGBAN

Többször el-el szoktam járni a gyűlésekre, meghallgatni, melyik párt mit akar, mit ígér.

Azt tapasztaltam, hogy minden pártnak az ígéret szekere roskadásig meg van rakva jobbnál jobb ígéretekkel, amit nemigen fukarkodik egy párt sem szétszórni a dolgozó nép közé.

1929. január 1-én volt az a nap, amelyben a gazda bérest fogad, a szegény éhező proli meg eladja magát 1930. január 1-ig potom áron. Én is elmentem, hogy két karom munkaerejét áruba bocsássam. Hát itt azt tapasztaltam, hogy ezek a gazda urak, amelyek a radikális, magyar, demokrata meg nem tudom én milyen pártok tagjai mennyire szívükön viselik a szegény dolgozóknak a sorsát. Hej, urak, itt volna rá alkalom, hogy megmutassátok, tettekké azt, amit a gyűléseken prédikáltok, hogy mennyire szíveteken viselitek a szegény ember sorsát. Hej, urak, itt volt alkalom arra, hogy a ti a gyűléseken tuláradozó nagy szíveteket megmutassátok. De meg is mutattátok igazából, amit az alábbi esetek a napnál is fényesebben bizonyítanak.

Dósa Ferenc felvett egy 21 éves földmunkást a következő bérért (értsd 1 évre):

4 mázsa buza á 250 din	1000 din
3 mázsa kukorica á 270 din	810 din
1 drb 6 hónapos malac	150 din
Készpénz	1000 din

értsd 365 napra 2960 dinárt, mert hát vasárnap is kell a jószágot etetni, itatni, nincs pihenés, nincs szabad idő egész éven át, és ezért napi 16 órát kell dolgozni 8 din-ért, óránként 0,50 din.

Udvari Péter: fogadott egy 18 éves fiatal földmunkást évi 3500 din-ért, napi 9,50, 16 órai munkaidő mellett, óránként 0,60 paráért.

Egy családós földmunkásnak ígért egy B. Topola-i gazda:

7 mázsa búzát á 250 din	1750 din
3 mázsa kukoricát á 270 din	810 din
1 dr. malacot á 100 din	100 din
1 kicsi tűzrevaló á 100 din	100 din
1 pár cipő á 150 din	150 din
Készpénz	1000 din

365 napra 3910 dinár, egy napra 10,50 din. 16 órai munkaidő mellett, egy órára 0,65 din.

Elvtársak! Ime, a példa előttetek van. Láthatjátok, milyen jót akarnak nektek a magyar gazdák. Jót akarnak. Nyolc dinár napszámért, vagyis 16—18 órai munkaidő mellett 50 paráért óránként dolgoztatni. Munkás-testvérek! láthatjátok, hogy a gazdák szívében nincs jóakarát, nincs szánalom, nincs belátás, nincs ki pártunkat fogja, csak a mi összetartásunk kényszeríthetik őket jobb belátásra, jobb bánásmódra, nagyobb munkadíjak fizetésére és az ugynevezett „jószívűsége”.

Ezekután mindenki láthatja, hogy a létért való küzdelemben nincs irgalom. A jóllakott nem érzi a nyomort, a szenvedést, a nélkülözést, az éhes gyermekek sirását, a beteges rongyos asszony és család vergődését, koplálását, és ha figyelembe vesszük a mai kapitalista rendszer őrlő racionalizálását, láthatjuk azt, hogy a tőkés, a kapitalista, a gyáros, a földbirtokos nem is akar más munkaerőt, mint fiataalt, erőset, egészségeset, hogy azt minél jobban ki tudta használni, mert neki fő az ő számítása, minél olcsóbban szerezni kizsákmányolható munkást, proletárt, hogy minél több legyen a haszon, a profit. A szegény dolgozó nincstelen, a föld robotosa az, az megdögölhet, mit törődik a földbirtokos a dolgozóval, illetve törődik, de csak akkor, amikor dolgozni kell, amikor a gazdagoknak rakásra hordja a kincseket, amelyet a gazdagok saját vagyonuk gyarapítására használnak fel. Amint láthatjuk, a földbirtokos csak fiatal, erős munkaerőt keres. Az idősebb munkás, aki felnevelte a gyermekeit, az már nem kell, és ha kell is, éreznie kell, hogy önála nélkül is van elég munkanélküli. A fiatal, erős, egészséges földmunkás napibére 8 és 15 din. Az urak vadászkutyája is többbe kerül naponta. A családís földmunkás keresete nem sokkal több, a legjobb esetben 20 din, de ő nemcsak maga van, az asszony, a gyerekek, hát hogy tudnak ezek megélni? Mennyit jut itt egy lélekre, és ha figyelembe vesszük, hogy a legjobb esetben csak egy fél évet dolgozik, akkor joggal mondhatjuk, hogy az urak vadászkutyájának jobb élete van, mint egy földmunkásnak.

Ma a Vajdaságban több mint 100 000 földmunkás van munka nélkül. Azonban ezekkel nem törődik senki. Igérni mindenki ígér, füt-fát, minsen jót, eget-földet, csak adni nem ad senki semmit. Nem bizony, nem is fog, mert a létért való küzdelemben annak van igaza, aki erősebb.

Elvtársak! A munkásosztály felszabadítója csakis maga a munkásosztály lehet.

Fogjunk össze, szervezkedjünk!

Be az osztályharcos földmunkások és nők szakszervezetébe!

2. szám (1929 január 13.)

Szimpozion

Petres Tibor

OPERÁCIÓKUTATÁS ÉS SZÁMÍTÁSTECHNIKA A MEZŐGAZDASÁGBAN

Tudományos konferencia, Gödöllő, 1976. április 8—9.

A kellemes, változatos Gödöllő rendezett, 1976 április 8—9-én megtartott szimpozionról szeretnék egy rövid áttekintést adni. Bevezetésként néhány szót a városról. Gödöllő, a róla elnevezett Gödöllő-i dombvidéken fekvő, szép környékű város keresett kirándulóvidék központja. Országos jelentőségű műemlékei vannak. Az Erzsébet-kert természetvédelmi terület, arborétum. A város legismertebb objektuma az Egyetem, ugyanis Gödöllő a mezőgazdaság tudománynak fontos központja. Itt működik az Agrártudományi Egyetem, amelynek két kara van: Mezőgazdaság-tudományi és Mezőgazdasági Gépészmérnöki Kar. A már meglevő épülettömbhöz egész sor új, további épül. A kialakuló egyetemi városnegyedben tanépületeket, laboratóriumokat, kísérleti telepeket, a hallgatók számára internátusokat, s tanszemélyzetnek lakásokat létesítenek. Botanikus kert, üdülőkert és sportterek egészítik ki a képet. A tudományt szolgálja a következő két intézet is: a Kisállattenyésztési Kutató Intézet a baromfi, méh, prémes állat és hal nemesítésének, tenyésztésének tudományos kérdéseivel és gyakorlati tanácsadással foglalkozik. Mellette van az Erdészeti Tudományos Intézet kísérleti telepe és arborétuma.

A táj közlekedése igen jó, a közvetlenül Budapesthez kapcsolódó miskolci vasúti fővonalon kívül itt van a gödöllői HÉV végállomása is. A terület fő közúti közlekedési vonala a Gödöllőn áthaladó 3. számú miskolci főútvonal.

A város bemutatása után ismerkedjünk meg a konferencia házigazdájával, rendezőivel.

A tanácskozás házigazdája a már ismertetett Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaság-tudományi Kara volt.

A konferencia rendező szervei:

– az Agrártudományi Egyetem, Gödöllő,

- a Magyar Közgazdasági Társaság Matematikai Közgazdasági Szakosztálya,
- a Neuman János Számítógéptudományi Társaság Operációkutatási Szakosztálya és
- a Magyar Agrártudományi Egyesület.

A konferencia célja a mezőgazdasági vállalatok tevékenységében, a tervezésben, a szervezésben, gazdasági elemzésben és a nyilvántartásban mindinkább előtérbe kerülő operációkutatás elméleti továbbfejlesztése, gyakorlati alkalmazása volt.

A téma nem volt véletlenszerű, hanem szorosan kapcsolódott Magyarország ötödik ötéves tervének céljaihoz, határozataihoz. Arról van szó, hogy Magyarország hosszú távon a mezőgazdasági termékeknek a nyugati piacokon való értékesítésére törekszik, s ennek értelmében gyorsított ütemben fejleszti majd egyes termékek gyártását. Ez a törekvés nem alaptalan: az elmúlt öt év alatt a magyarországi mezőgazdasági termékeknek a konvertibilis piacokra irányuló kivitele 67 százalékkal növekedett, kétszer gyorsabban, mint a KGST-országokba irányuló mezőgazdasági kivitel. A magyar közgazdászok véleménye szerint az elkövetkező öt évben is megmarad a fent említett két piacra irányuló kivitel aránya. Azonban ezeknek a terveknek a megvalósítása csak úgy lehetséges, ha az elkövetkező ötéves időszakban az élelmiszeripar fejlesztésére helyezik a hangsúlyt, s ez által jóval nagyobb mennyiségű mezőgazdasági termék feldolgozására nyílik lehetőség. A kivitel túlnyomó része ugyanis mindeddig feldolgozatlan mezőgazdasági termékekből, például húsból áll. A tervek szerint az elkövetkező öt év alatt az élelmiszeripar évi 10 százalékkal fogja növelni kapacitásait.

Ezeket a jelentős mezőgazdasági vonatkozású terveket matematikai apparátus nélkül megvalósítani szinte lehetetlen. A leghatékonyabb matematikai eszköz ennél a problémakörnél pedig az operációkutatás. Ezért tűzte ki tehát célul a konferencia a műveletkutatási módszerek alkalmazásának és lehetőségének bemutatását és elméleti továbbfejlesztését.

Ezekután, úgy érzem, érdemes lenne néhány szót szólni az értekezlet főszereplőjéről, az operációkutatásról.

„Az operációkutatás fiatal tudomány, sokan vitatják, hogy egyáltalán önálló tudománynak tekinthető-e, hiszen más tudományágak határán van. Kialakulását a II. világháborútól számíthatjuk, amikor először alkalmaztak Angliában matematikai módszereket hadműveletek megtervezésére. A rohamos ipari fejlődés hatására azonban előtérbe került az operációkutatás polgári, elsősorban gazdasági alkalmazása.” Ezt olvashatjuk a Számok Kiadó által kiadott Operációkutatás című könyv bevezetésében.

Hétköznapi nyelven szólva elmondhatjuk, hogy az operációkutatás

sokoldalúan felhasználható, szerteágazó matematikai módszer, az a tudomány, amely optimális döntések előkészítésében matematikai módszereket használ fel.

Szólnunk kell még a vezető és az operációkutatás kapcsolatáról is. Egy vezetőnek tájékozottnak kell lennie a rendelkezésre álló matematikai módszerekről, hogy ezek alapján képes legyen megítélni, mely problémákra célszerű operációkutatási módszereket alkalmazni. A gödöllői konferencia megrendezésének egyik indítéka éppen ez volt. Ezért áll a következő mondat is a meghívókon: „A konferencia lehetőséget kíván biztosítani a kutatóknak eredményeik széles körű demonstrálására, az irányító szerveknél és a mezőgazdasági vállalatoknál dolgozó szakemberek számára pedig a lehetőséget és az eredmények megismerésére.”

A szervezők a cél érdekében felkérték az ország különböző részén dolgozó szakembereket és tudósokat, hogy beszámolójukkal és vitájukkal járuljanak hozzá a kérdéskör sokoldalú lehetőségeinek felkutatásához és bemutatásához. Hogy a szervezők törekvése eredményes volt, az a résztvevők névsorából és a beszámolók listájából is látható.

A teljesség igénye nélkül felsorolnám, kik vettek részt munkájukkal a konferencián:

1. Kiss Albert egyetemi tanár, Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese: A tervezési munka színvonala emelésének követelményei az ötödik ötéves terv gazdasági célkitűzéseinek tükrében.
2. Tóth Mihály egyetemi tanár, tanszékvezető, Gödöllő ATE: A mezőgazdasági vállalati tervezés fejlesztésének kérdései.
3. Tóth József kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, Gödöllő ATE: Operációkutatás és számítástechnika helyzete és perspektívái a mezőgazdaságban.
4. Csete László igazgató, MÉM STAGEK: A korszerű tervezési és elemzési módszerek köre és sajátosságainak főbb vonásai a mezőgazdaságban.
5. Csehi Margit matematikus, Gödöllő ATE: A sztochasztikus szimuláció alkalmazásának problematikája az állattenyésztési ágazatokban.
6. Lukács János osztályvezető, Miskolc Agrober: A számítógéppel megalapozott fejlesztési tervek gyakorlati felhasználásának kérdései a hegyvidéki tsz-ekben.
7. Csáki Csaba egyetemi docens, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem: A mezőgazdasági vállalatok szimulációs modellje és annak gyakorlati alkalmazása.
8. Juhász Bálint osztályvezető, Gödöllő ATE: Betakarítás tervezése hálódigrammon.
9. Czár Menyhért egyetemi tanársegéd, Gödöllő ATE: Termelési függvények vizsgálata a lucerna ágazatban.

10. Oly Dezső igazgató, MÜSZI: Az anyag ügyvitel feldolgozási típusmodellje a mezőgazdaságban
11. Móró Károly osztályvezető, MÉM STAGEK: A számítógépes eszközgazdálkodás főbb kérdései.
12. Mitlasovszki Imre állattenyésztési főmérnök, Hajdunánási Állami Gazdaság: Lineáris programozással összeállított abrakarmányok etetési tapasztalatai a tehenészetben és a bikahizlalásban.
13. Guba Mária-Papp Zsolt, AKI: A műveltető kombájnok kapacitás tervezése lineáris programozással a szőlőtermelésben.
14. Kádár Béla egyetemi tanár, tanszékvezető, Debrecen ATE: A műszaki fejlesztés gazdasági megalapozásának néhány problémája.
15. Selley Ferenc tudományos munkatárs, Szeged Gabonatermelési Kutató Intézet: Hiperbolikus modell alkalmazása a termelés területi elhelyezésében.
16. Pfan Ernő egyetemi adjunktus, Debrecen ATE: Termékszerkezet és betakarító gépek együttes optimalizálása a lucernatermelésben.
17. Erneyi György egyetemi tanársegéd, Gödöllő ATE: Dinamikus programozás alkalmazása ültetvények újrateletipésénél.
18. Szelényi László aspiráns, Szarvas ATE: Meliorációs tevékenységek ütemezése matematikai programozással.

Még egyszer aláhuznám: ez a felsorolás csak a konferencián elhangzott teljes anyag egy részét tartalmazza, helyszűke miatt nem sorolhatom fel az összes beszámoló címét. Egyébként a szerzők 84 munkát mutattak be.

A szervezők a rendelkezésre álló két napot úgy osztották be, hogy mindenki felolvashatta beszámolóját. Ezt többek között úgy érték el, hogy öt szekcióra osztották a résztvevőket és minden szerzőnek 20 perc állt a rendelkezésére munkájának bemutatására. A beszámolókat vita követte, majd szünet. Természetesen a beszámolókat követő vita nem terjedt ki minden témára. Ez részben a rendelkezésre álló kevés idővel magyarázható, de nagyobb szerepe lehetett annak, hogy a hallgatóság nem kapta meg előre a beszámoló anyagát. Ezért viszont nem okolható a szervező bizottság: a rendelkezésre álló korlátozott anyagi keret és a sokszorosító kapacitás hiánya volt az objektív ok. Inkább dicséret illeti a szervező bizottságot és elnökét Tóth József kandidátust, tanszékvezető egyetemi tanárt a konferencia sikeres megszervezéséért.

Most pedig néhány beszámolót szeretnék bemutatni, idézni néhány alap gondolatot a felszólalók munkáiból.

A beszámoló címének felsorolásából is látható, hogy a gazdag témakör és különböző megközelítések miatt a tanácskozás teljes anyagáról szinte lehetetlen ilyen kis helyen áttekintést adni. Ezért a következő válogatással, a teljesség igénye nélkül, csak a legjellegzetesebbeket igyekszem bemutatni.

Ismertetőmet Kiss Albert egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesének beszámolójával kezdem. Teszem ezt azért, mert ebben a beszámolóban nagyon sok érdekes adat, tény hangzott el, és megtalálhatók benne a szimpozion összehívásának, megtartásának a motívumai is.

A szerző először az ötödik ötéves terv mezőgazdasági célkitűzéseiről szól. Megállapította, hogy a terv feszített mezőgazdasági célkitűzéseinek megvalósítása (korlátozott beruházási lehetőségek mellett a termelés 16—18 százalékos emelése) a mezőgazdasági irányítás és a vállalatvezetés magas-szintű közgazdasági megalapozását kívánja meg.

„Az ötéves terv célkitűzései a vállalatfejlesztési tervekben, az öt éves népgazdasági és vállalati tervekben konkretizálódnak. A tervezés, és a általában a gazdasági döntések magasszínvonalú megalapozása megfelelő információt és sokféle minőségi és mennyiségi tényező és összefüggés vizsgálatát, mérlegelését teszi szükségessé. E tényező és összefüggések nagyobbrészt kvantifikálhatók, azonban éppen sokirányú és bonyolult kölcsönhatásuknál fogva túlhaladják az egyszerű mennyiségi elemzések keretét, a korszerű gazdasági matematikai (operációkutatási) eljárások és a számítástechnika alkalmazását sürgetik. A számítástechnika egyidejűleg a hatékony informálódás és információfeldolgozás eszköze is.”

Végül a szerző arról szólt, hogy a gazdasági matematikai módszerek, az informatika, a rendszerszervezés és a számítástechnika a magyar mezőgazdaságban még nem foglalta el a megillető helyét. Beszámolóját azzal fejezte be, hogy: „Az előrelépés elősegítése a gazdasági irányítás és a vállalatvezetés közös ügye kell, hogy legyen.”

Tóth József tanszékvezető egyetemi tanár, kandidátus beszámolójának néhány fontosnak tekintett megállapítását idézném:

„Az operációkutatási számítástechnika mezőgazdasági alkalmazására irányuló kutatások hazánkban lényegében az 1950-es évek végén indultak fejlődésnek, s 1960-tól kezdődően egyre szélesebb kört ölelnek föl.”

A témával jelenleg – nem számítva ide a számítógépek programozóit, operátorokat, adatelőkészítőket, elektromérnököket és technikusokat – több mint százan foglalkoznak Magyarországon. „Eredményes munkájuk fémjelzi, hogy 1960—1975 között kilenc szakkönyvet, több könyvrészletet, és egyetemi jegyzetet, közel 250 folyóiratcikket és egyéb kiadványt, több mint 200 egyéb anyagot, tanulmányt és konkrét gyakorlati alkalmazás során készített anyagot készítettek, s mind a kutatásban, mind a gyakorlati alkalmazásban jelentős, nemzetközileg is elismert eredményt értek el.”

Az előadás – nem tartva igényt teljességre – áttekintést nyújtott a különböző operációkutatási módszerekről, alkalmazásuk területeiről, és felvetette a perspektivikus lehetőségeket a kutatást és különösen a gyakorlati alkalmazásokat illetően.

Most pedig egy szerzőpár, Felleg László és Tóth József, Gödöllő ATE,

munkáját szeretném bemutatni. Ez a beszámoló nagy érdeklődést keltett, hiszen mind elméletileg, mind gyakorlatilag újat adott vagy már az ismert módszereket új megfogalmazásban ismertette. A téma az integer programozás mezőgazdasági alkalmazása volt.

A mezőgazdasági vállalatok komplex terveinek készítésénél eddig nagyobb részt folytonos lineáris programozási modelleket használtak. Mindaddig, míg csak a termelés szerkezetét optimalizálták, adott erőforrásokat feltételezve, ez megfelelő és elegendő volt.

„A komplex fejlesztési tervek készítése során a termelési erőforrásokat és a termelés szerkezetét egyidejűleg, egymással összhangban kell optimalizálni. Az ilyen, úgynevezett célrealisztikus modell alkalmazása során felvetődik az egészértékű programozás alkalmazásának szükségessége, hiszen a termelési források nagyobb része (például gépek, épületek) olyan, amely csak egész értékben állhat rendelkezésre.

A mezőgazdaságban igen sok nem lineáris kapcsolat található, így felvetődik a nem lineáris programozás alkalmazásának lehetősége és szükségessége is, amely mellett a termelési forrásokra vonatkozó egészértékűség továbbra is követelmény.”

A szerzők bemutattak egy modellt, melyben az úgynevezett vegyes-egészértékű lineáris programozást alkalmazták egy mezőgazdasági vállalat tervének készítésében, a kapott eredményt ismertették és értékelték.

A továbbiakban ismertettek egy nem lineáris (hiperbolikus) modellt, amelyben az erőforrásokra az egészértékűséget írták elő, és megemlítették ezen modell megoldásának egyik lehetőségét is.

Végül bemutattak egy hozamszint optimalizálási modellt, amelyben szintén a nem lineáris (konvex) programozást alkalmazták, s az erőforrásokra szintén előírható volt az egészértékűség.

Egy másik szerző-Budavári Péter előadó, MÉM STAGEK – szintén eredeti matematikai módszereket mutatott be. Témája: A bizonytalanság figyelembevétele a mezőgazdasági vállalatok tervezésében. Mivel a bizonytalan hatások matematikai feldolgozása igen jelentős (a sztochasztikus rendszerek elemzése mind többször jelentkezik a gyakorlati alkalmazásoknál) ezért szólok néhány szót e beszámolóról is.

A mezőgazdaságban (és nemcsak ebben az ágazatban) a vállalati eredményt nagy mértékben meghatározó, kikerülhetetlen tényező a véletlen, ezért „hatékony döntésekhez okvetlenül szükséges a bizonytalan faktorok figyelembevétele, amire a modern matematikai tervezési módszerek alkalmazásával lehetőségünk is van.”

A bizonytalan hatások figyelembevételének az operációkutatásban két féle megközelítése szokásos: a sztochasztikus modell, amelyben a véletlen tényező eloszlása ismert, vagy meghatározható; s a (teljes) bizonytalanság

esete, amikor a valószínűségeloszlás nem határozható meg, információ tehát ennél kevesebb, vagy egyáltalán nincs.

Az előadás tárgya egy, a MÉM STAGEK-ben a szerző által kidolgozott módszer, amely a bizonytalansági programozási modell egy egyszerűbb esetének, az úgynevezett kétszemélyes zérusösszegű játék általánosítása volt. Ez az úgynevezett általános lineáris nyeregponttétel. Ez a módszer „lehetőséget nyújt a bizonytalan tényezőknek az optimális vállalati terveket meghatározó lineáris programozási modell célfüggvényében való, az eddigieknél teljesebb, sokoldalúbb, kevésbé pesszimista jellegű figyelembevételére, s az ismert döntési stratégiák legtöbbjét (mini-max, Savage-féle, Bayes-Laplace) speciális esetként tartalmazza. Az új módszer adatigénye nem nagyobb az említettekénél, s számítástechnikai nehézségeket sem okoz, mert lineáris programozási feladatra vezethető vissza.”

A módszer egy lehetséges alkalmazásaként, a szerző és munkatársai próbaszámításokat végeztek a szubjektív valószínűségek elvének általánosításával egy, Csáki Csaba (szintén fiatal kutató, egyetemi docens a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen) által közölt modellgazdaság adataiból. Ez lehetővé tette az új módszer eredményeinek a korábbi számításokkal való összehasonlítását.

Sajnos, helyszűke miatt több beszámolót nem ismertethetek, pedig a 84 elhangzott és publikált munka még nagyon sok érdekes, hasznos, tanulságos megállapítást tartalmaz. Részletesebb ismertetésre pedig ezen a helyen nincs is szükség, hiszen a célom az volt, hogy egy szimpozium színhelyét, célját, munkáját és eredményeit mutassam be.

Az említett beszámolók tartalmának rövid ismertetéséből, a munkák címének felsorolásából látható, hogy ez a kétnapi tudományos konferencia (külföldiek részvételével) elérte célját. Ugyanis az elhangzott munkák valóban elősegítették a korszerű gazdasági matematikai eljárások elméleti továbbfejlesztését, és a konferencián résztvevő nagyszámú vállalati vezetőnek, gyakorlatban dolgozó szakembernek az alkalmazások széles körére, sokoldalú lehetőségeire hívta fel a figyelmét.

A tudományos konferencia munkáját 1976. április 9-én délután fejezte be. Előtte azonban a nagyon szép gödöllői Agrártudományi Egyetem aulájában fórumot rendeztek, ahol a konferencia résztvevőinek írásban beadott vagy szóban feltett kérdéseire válaszoltak a konferencia előadói. Végül dr. Kovács Imre a Mezőgazdasági- és Élelmiszerügyi Minisztérium miniszterhelyettesének a záróbeszéde következett.

Szemle

HÁMORI MIKLÓS: ISMERKÉDÉS A KOMPUTERREL

Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1973.

Tartalom: I Információ – II Számok és gépek – III Számok és kapcsolók – IV Információ és gépek – V Algoritmusok – VI Ciklusszervezés – VII Program és vezérlés – VIII Vezérlés és logika – IX Gépesítjük a programozást – X Feladatmegoldások

Nálunk Jugoszláviában nagy hiány mutatkozik a számítástechnikával foglalkozó magyar nyelvű kiadványokban. Az eddigi könyvbehozatal ezt a témakört figyelmen kívül hagyta, pedig értékes és komoly művek jelentek meg ebből a tárgykörből. A megjelent címszavak – legyenek azok eredeti művek vagy éppen fordítások – száma nem elvetendő. Annyira változatos a kiadványok jegyzéke, hogy az igényes szakember, a csupán érdeklődő olvasó, vagy éppen az iskolások is megtalálhatják közte a nekik megfelelőt. Hátori Miklós könyve éppen az utóbbiaknak íródott.

Úgy látszik, nem véletlen, hogy a Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg ez a 180 oldalas könyv, mert ennek megszerkesztése, anyagának rendszerezése, nyelvezete, példatára, feladványai, egyszóval a benne foglaltak megütik a tankönyvkészítés minden mércéjét. Ez a könyv minden módosítás nélkül megfelelhette középiskoláinkban az informatika tanításához tankönyvnek is.

A szerző az információ meghatározásából indul ki, ami természetes is, hiszen „az információ üzemi méretekben történő feldolgozásához” ennek az alapfogalomnak a meghatározása lényeges.

A megkapó történeteknek, vagy a mindennapi élet egyes megnyilvánulásainak leírását ügyesen felhasználva – mely az egész könyvre jellemző – ismerkedünk meg fokozatosan olyan anyaggal, melyet csak most kezdenek iskoláinkban tanítani. Tehát az átlagembernek ismeretei ezen a téren eléggé hiányosak, felületesek.

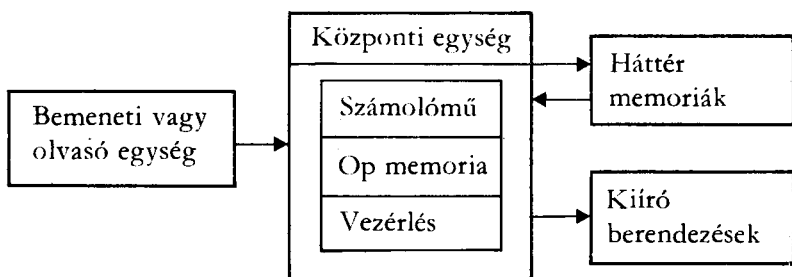
Az információ mennyisége mérésének egysége a *bit*, mely a két eset közül való választásnak felel meg. A két (2) eset közül való választás 1 bit információnak felel meg, a $4=2^2$ közül való választás 2 bit, a 2^n eset közül való választás n bit mennyiségű információ szükséges. Ha igen-nem válasz útján válaszolunk a kérdésre, akkor egy legfeljebb háromjegyű számot (2^9-1) kilenc kérdés útján találjuk ki, azaz 9 bit információ szükséges leírásához. Az információ kifejezésének módja a *kód*, a szám kettes helyértékes rendszerben felírt alakja a *bináris kódolt alak*, jelkészlete két elemet (0 és 1) tartalmaz.

Még gyermekkorunkból ismert iskolai számológép (abakusz) golyói jelek, amelyeknek helyi értékük és alaki értékük is van. Ha az első sorban levő golyók egyeseket, a másodikban tízeseket, a harmadikban százásokat stb. jelentenek, akkor a 371 jelölésére az egyes sorokban 1, 7 és 3 golyó szükséges. Az abakusz segítségével elvégezhetjük a négy számtani alapműveletet is. (Egyes európai országokban még ma is használatos az abakusz a felnőttek között is.) A fordulatszámoló is hasonló számtani elvek alapján mutatja a megtett utat, vagy az elfogyasztott árammennyiséget, de a mechanikus számológépek is ennek az elvnek alapján működnek.

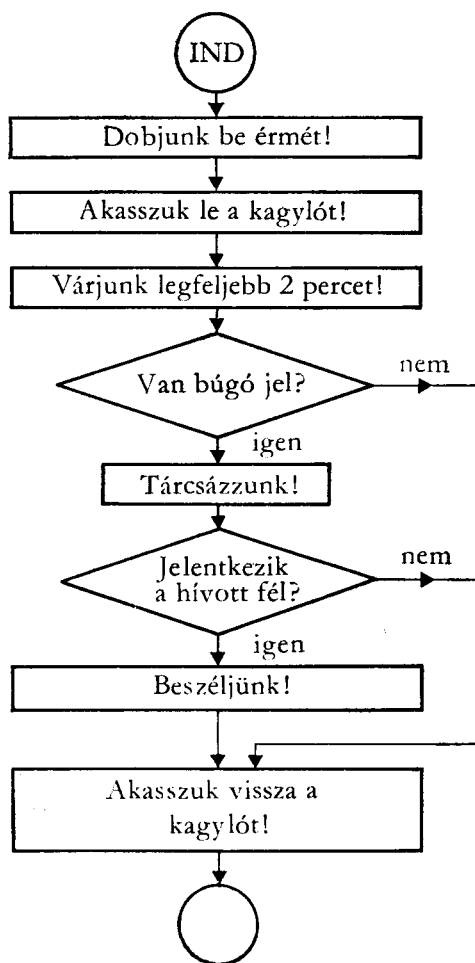
A csengőáramkör is két állapotban lehet: *zárt* (0) vagy *nyitott* (1). A kapcsolók soros elrendezése az ÉS kapcsolás ($A \wedge B$), a párhuzamos elrendezése a VAGY ($A \vee B$) kapcsolás. Az áramkör nyitásával vagy zárásával kódolt jelek közvetíthetők (csengő hangja, géptávíró, telex). Például, a telex kód 5 jel segítségével $2^5=32$ jelet közölhet.

Az információkat, ha véges számú jelkészletből válogatjuk ki (betűk, számok) és rögzítjük, akkor ezt *digitálisnak* nevezzük. Az EKG berendezés már *analóg* módon rögzíti a szív működéséről készült információkat. A legelterjedtebb rögzítési mód a lyukkártyás. A lyukszalag is használatos, de mivel már mind kevesebben használják az információ rögzítésére. Az így rögzített adatokat a számítógép beolvasó egysége impulzussorozattá alakítja át. Az impulzussorozat pedig kétféle mágneses állapotot kelthet. Ezek a jelek információtárolókba vagy *memóriákba* kerülnek. Ilyenek lehetnek ferittáblák, mágnesdobok, de már korszerűbbek is használatosak.

A tárolóegységek neve *központi memória*. Mivel egy bit egy kettes helyiértéknek megfelelő számot jelöl, így egy nagyobb számot csak úgy rögzíthetünk, ha a számítógép berendezése egyszerre több bitből álló sorozatot képes befogadni. Általában 8–12 bitből álló egység – *byt* (bájt) – befogadására képesek a számítógépek. A nagyobb mennyiségű (tömegű) adatok tárolására a *mágneslemez* és a *mágnesszalag* szolgál. Ezek a háttértárolók. A számolást a *számológép* (aritmetikai egység) végzi. A számítási műveleteket és azok sorrendjét előre szükséges meghatározni – ez a *program* – és azt betáplálni a gépbe. A kapott eredményt a kiíró berendezés papírra rögzíti. A számítógép működésének elvét az alábbi blokkdiagram híven szemlélteti:

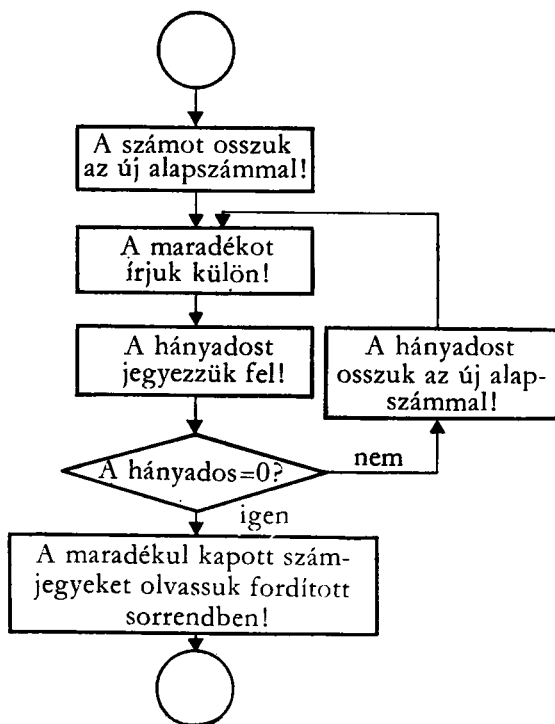

Sokszor problémát jelent az algoritmus megmagyarázása, megértése. A szerző nagyon egyszerűen, fokozatosan és símán teszi közérthetővé és tudatja az olvasóval, hogy „algoritmusnak nevezzük valamilyen műveletek, utasítások egyértelműen meghatározott sorozatát, melynek végrehajtása elvezet az adott feladat megoldásához.” Az előbbieik állítására ime a folyamatábrán bemutatott „telefonálási feladat” algoritmus:

Szinte észrevétlenül – akár az előbbi fejezetben a számítógép elvével – ismerkedünk meg a programozás alapelveivel is.

A ciklus már többször ismétlődő műveletekből, utasításokból álló műveletcsoport. A könyvből kiragadott példával mutatjuk be egy tetszőleges szám más alapúvá való átszámításának algoritmusát – folyamatábrán:

A következő fejezetek már a számítógép működésével foglalkoznak. Megismerkedünk – ismét lépésről-lépésre – miként tárolják a programot a gépbe, milyen elvek alapján történik mindez és mit eredményez. Megtudjuk, hogy algoritmusokat azért kell kis lépésekre felbontani, mert a gép is ilyen ütemben végzi feladatát.

Természetesen a szerzőnek nem célja, hogy az olvasót – emlékezzünk rá, iskolásoknak íródott a könyv – megtanítsa a programozásra, de abból is nyújt izelítőt. Így válik a könyv mondanivalója egy egésszé, teljessé.

A bemutatott könyv külön értéke a már megemlített nagy számú feladvány, melynek megoldása az utolsó fejezetben megtalálható.

Az informatika tanításához még nem készültek el a tankönyvek. Szerzőik, Hámori Miklós Ismerkedés a komputerrel bemutatott munkáját példaképpül használhatják fel.

Szabadka, 1976. június

DR LAZO ANTIĆ: ÉRDEKKÖZÖSSÉGEK

DR LAZO ANTIĆ: INTERESNE ZAJEDNICE

Biblioteka samoupravljanje u praksi „Globus” Zagreb, 1974. 201 old.

Tartalom:

Predgovor I. Predgovor II. Uvod, 1. ZADOVOLJAVANJE ZAJEDNIČKIH I OPĆEDRUŠTVENIH POTREBA Grupiranje društvenih djelatnosti, Utjecaj društvenih djelatnosti, Lociranje zajedničkih potreba, Zakonsko reguliranje općedruštvenih potreba, 2. NAČIN ZADOVOLJAVANJA ZAJEDNIČKIH I OPĆEDRUŠTVENIH POTREBA Slabosti postojećeg sistema financiranja, Razvojne i funkcionalne pretpostavke novog sistema financiranja, Moderna i efikasna uprava – privredna i društvena nužnost, 3. DOSADAŠNJA AKTIVNOST U FORMIRANJU SAMOUPRAVNIH INTERESNIH ZAJEDNICA Osnivanje samoupravnih interesnih zajednica, Interes za osnivanje samoupravnih interesnih zajednica, Subjekti samoupravnog udruživanja, Teritorijalni obuhvat prema društvenim djelatnostima, Način financiranja samoupravnih interesnih zajednica, Položaj interesnih zajednica u samoupravnom društvu 4. REGULIRANJE MATERIJE U SAMOUPRAVNIM INTERESNIM ZAJEDNICAMA Platforma za X kongres SKJ o društvenim djelatnostima i institucijama društvenog standarda, Samoupravne interesne zajednice u Ustavu, Razlike u reguliranju materije o samoupravnim interesnim zajednicama po republikama i pokrajinama, 5. SAMOUPRAVNE INTERESNE ZAJEDNICE KAO SREDSTVO ZA DOGOVARANJE INTERESANATA Usklađivanje zajedničkih i općedruštvenih interesa u samoupravnim interesnim zajednicama, Međusobni odnosi interesanata u samoupravnim interesnim zajednicama, Definiranje područja djelovanja samoupravnih interesnih zajednica, Delegiranje interesanata u skupštinu samoupravnih interesnih zajednica, Utvrđivanje visine i načina izdvajanja sredstava za potrebe samoupravnih interesnih zajednica, 6. DRUŠTVENO-EKONOMSKI OKVIRI ZA FORMIRANJE SAMOUPRAVNIH INTERESNIH ZAJEDNICA Slobodna razmena rada među zainteresiranima, – Obrazovanje, -Kultura, -Zdravstvena zaštita, -Socijalna zaštita, -Društvena briga o djeci i omladini, Solidarnost i uzajamnost radnih ljudi, -Mirovinsko i invalidsko osiguranje, Stanovanje i stambena izgradnja, -Izgradnja i eksploatacija stambenih naselja, Materijalna proizvodnja, -Komunalna djelatnost, Ostale aktivnosti, 7. USKLAĐIVANJE PODRUČJA DJELOVANJA Komplementarnost društvenih djelatnosti, Koncentracija društvenih aktivnosti.

Az „Önigazgatás a gyakorlatban” sorozatban a zágrábi „Globus” könyvkiadó kiadványa a bemutatásra kerülő könyv. A bevezető részben, pontosabban az első fejezetben a társadalmi közszükségletek kielégítésének marxista elméleti magyarázatát találhatjuk.

A szerző a társadalmi ágazatoknak a személy egyénisége kialakulására gyakorolt hatásának elemzése után, a társadalmi ágazatok csoportosításával kapcsolatban a következőket állapítja meg:

„A jellegzetes szükségletek kielégítése és a társadalmi-gazdasági fejlettség közötti viszony szemszögéből minden társadalmi tevékenységet három alapszempontba lehet sorolni, és pedig: 1. *A vezető tevékenységek csoportja*, illetve a társadalmi-gazdasági fejlődést előmozdító tevékenységeké, amelyekbe a tudományos kutató- és fejlesztőmunka, az oktatás és a szakképzés tartozik. 2. *A kísérő tevékenységek csoportja*, vagyis a társadalmi-gazdasági fejlődés következményeként jelentkező tevékenységeké, mint például: a művelődési, kulturális és művészi, szórakoztató munka, egészségügyi- és szociális védelem, a gyermekek és fiatalok társadalmi gondozása, testi és műszaki kultúra stb. 3. *Az általános tevékenységek csoportja*, illetve az összehangolt és zavartalan társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeit megteremtő ágazatoké, amibe az általános honvédelem és a Jugoszláv Néphadsereg, a képviselői és állami szervek és a társadalmi szervezetek tartoznak.”¹

A továbbiakban a szerző felsorolja a társadalmi tevékenységek különféle szerepét a társadalmi és gazdasági életben. Elsőként a gazdaság fejlődésének ütemére gyakorolt hatásukat tárgyalja, a foglalkoztatottak összetételének változásait előidéző és a különféle szociális és egyéb különbségek megszüntetésére irányuló tevékenységüket taglalja.

A közös szükségletek megjelenési területüket tekintve két nagy jellegzetes csoportba sorolhatók. Egyik részük a társult munka kereteiben, másik részük pedig a helyi közösségekben jelentkezik. Azonban feladatkörük és megjelenési helyük különbözőségétől eltekintve a finanszírozásuk szinte teljesen azonos formában történik, mégpedig a termelésben dolgozók által megvalósított jövedelem másodlagos (szekundáris) elosztása útján. Ebből a megoldásból viszont néha helytelen következmények születnek. Példaként a szerző elmondja hogy: „A finanszírozási rendszerben, ahol a biztosítás alapjául a foglalkoztatott munkások és a polgárság jövedelme szolgál, a társult munka munkaintenzív szervezeteit viszonylag nagy eszközmennyiség leválasztására készítetik. Ezzel szemben a társult munka tőkeintenzív szervezetei viszonylag kevés eszközt választanak ki a közös és általános társadalmi szükségletek fedezésére. Ennek az lesz a következménye, hogy a társadalmi kötelezettségek egyenlőtlenül oszlanak meg, az alapokban és személyi jövedelemben a viszonylag szegények kárára.”²

Ezért az öngazgatás egyre erőteljesebb előrehaladásával a társadalmi és közszükségletek pénzelését is olyan alapokra kell helyezni, hogy a közvetlen termelőtől ne idegenüljön el jövedelmének az a része, amely ilyen célokat szolgál. E helyzet megváltoztatására szolgálnak azok az alkotmányos rendelkezések, melyek előíranyozzák az öngazgatási érdekközösségek létrehozását. Az érdekközösségekben az öngazgatás elveinek tiszteletben tartása mellett megvalósítható a munka szabad cseréjének elve is, ami azt jelenti, hogy a termelő és nemtermelő ágazatokban dolgozók egyforma helyzetbe kerülnek a jövedelemszerzés és elosztás, valamint minden egyéb öngazgatási jog és kötelezettség tekintetében. Ilyen érdekközösségek azonban csak a közvetlen érdekelt dolgozói közösségek öngazgatási megállapodásai útján jöhetnek létre. Ily módon megszűnhet a társadalmi tevékenység költségvetési pénzelése és meglesznek a feltételek ahhoz, hogy az érdekelt dolgozók és polgárok a meghatározott tevékenységeket céleszközökből pénzeljék.

Külön kérdés, hogy az öngazgatási érdekközösségek tevékenységükkel milyen területet ölelnek fel. Erre vonatkozóan törvényes megoldásokkal is találkozunk, de az öngazgatás hordozói, a dolgozók és polgárok megegyéseikben is rendezik e kérdést. A könyv erről többek között így ír: „A község, mint univerzális és alapvető öngazgatási közösség, az a terület ahol a dolgozók és polgárok érdekei találkoznak, mind a társult munka szervezeteiben és a helyi közösségekben, mind az öngazgatási érdek- és más közösségekben. Ezek az érdekek öngazgatási megegyezésekkel és társadalmi megállapodásokkal összeegyeztethetők, de a politikai hatalom formáival is, ha az egymásközötti viszonyokat nem lehet öngazgatási módon megoldani.”³

Az öngazgatási érdekközösségek helyzetét elemezve a szerző hangsúlyozza, hogy e kérdést többféle vetületben kell vizsgálni, mert más az érdekközösségek viszonya a gazdasági társult munka szervezeteivel és más a társadalmi intézményekkel. Ezenkívül külön helyet kell szentelni az érdekközösségek és a helyi közösség meg a község viszonyának tárgyalására, hiszen ezek a területi öngazgatási egységek különleges szerepet játszanak a lakosságnak az érdekközösségek ügyintézésében az öngazgatási döntéshozatal folyamatába való bekapcsolásában.

Az öngazgatási érdekközösségek megalakítása nálunk közös társadalmi érdek, hiszen e formában valósulhat meg legteljesebben a munka szabad cseréjének öngazgatáson alapuló elve a közoktatásban, egészségügyben, művelődésben, a szociális gondoskodásban stb. Ezért e koncepció megteremtésével már a JKSZ X. kongresszusát előkészítő dokumentumok is foglalkoznak – elsősorban a Platform – de végleges formáját az 1974-es alkotmány határozza meg és irányozza elő.

„Az öngazgatási érdekközösség a társult munka szervezeteiben társult

dolgozók és a helyi közösségekbe tömörült polgárok érdekei összeegyeztetésének egyik alapvető tényezője. Ilyen értelemben az öngazgatási érdekközösségeket a társulási alapformák szerint a következő csoportokba sorolhatnánk:

- a munka szabad cseréjét lebonyolító öngazgatási érdekközösségek: tudomány, oktatás, művelődés, egészségvédelem, szociális védelem, a gyermekek és az ifjúság társadalmi gondozása stb.,
- a szolidaritás és kölcsönösség alapján összekapcsolt öngazgatási érdekközösségek: családipótlék-, munkaközvetítői ügyek, nyudíj- és rokkantbiztosítás stb.,
- a lakásfeltételeket és a lakásépítés viszonyait rendező öngazgatási érdekközösségek,
- anyagi termelés viszonyait intéző öngazgatási érdekközösségek: kommunális szolgáltatások, közlekedés, villanyáram-gazdálkodás, vízművek stb.”⁴

E felsorolásból is kitűnik, hogy az öngazgatási érdekközösségek tevékenységi területe rendkívül szerteágazó, és a társadalmilag hasznos tevékenység különböző területére terjed ki, ami egyben a pénzelés különféle módjait is megköveteli.

A könyv utolsó 70 oldala a különböző öngazgatási érdekközösségek sajátosságait taglalja, külön figyelmet szentelve az igazgatási és egyéb viszonyok shematikus ábrázolására, ami a fejtegetést, szemléltetővé teszi.

*

A könyv elméleti-tudományos értékét elemezve elmondhatjuk, hogy a kiadás éve kettős jelentőséget eredményez. A mű megírásának idejében igen nagyjelentőségű volt egy átfogó képet adni az akkoriban megalakult és tevékenységének kezdeti időszakában lévő öngazgatási érdekközösségekről. Ez mindenképpen pozitív és jelentős kezdeményezés volt. Másrészt azonban – éppen ebből a korai megjelentetésből eredően – a könyv még sok feltételezést tartalmaz, és inkább az akkori állapotok bíráló bemutatására szorítkozik. Az öngazgatási érdekközösségek létrejöttének történelmi áttekintése a mű olyan elenyésző részét foglalja magában, hogy az szinte elveszik az akkori helyzet bíráló bemutatásában.

Mindezeket a hiányosságokat összevetve, azonban, elmondhatjuk, hogy öngazgatásunk fejlődésének egy jelentős korszakát mutatja be igen közvetlen módon. Éppen ezért ajánlható az érdeklődők figyelmébe.

Jegyzetek:

¹ Dr Lazo Antić: INTERESNE ZAJEDNICE, 20. old.

² Ibid. 43—4. old.

³ Ibid. 71. old.

⁴ Ibid. 112. old.

KÖRNYEZETPUSTULÁS ÉS KÖRNYEZETVÉDELEM

1.

Az alábbi feljegyzések célja és értelme, hogy néhány gondolatban feljegyzésben és széljegyzetben rögzítse azokat a gondolatokat és észrevételeket, amelyeket e probléma tanulmányozása hívott elő.

Kiindulópontunk és vizsgálódásunk alapja egy kiváló magyar szociológus és közgazdász két kitűnő könyve.

Jocsik Lajos két kitűnő könyvet szentelt e kérdésnek. Első könyvében összefoglalja és rendszerezi a kérdések mai helyzetét és a megoldásra váró feladatokat. Második könyvében pedig mindezt konkretizálni próbálja és napjaink lehetőségeit és első biztató eredményeit összegezi. E két könyv tehát harmonikusan kiegészíti egymást és így ad igen jó serkentést és ösztönzést e kérdések továbbgondolására.

Jocsik Lajos könyveinek az adatai:

1. Az öngyilkos civilizáció. A levegő és a víz szennyeződése, a talajerő pusztulása.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1971. 275. old.

2. Környezetünk védelmében. Hazai feladatok és nemzetközi együttműködés.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1976. 344. old.

Induljunk hát el mi is e két kiváló tudományos mű segítségével és próbáljunk egy vázlatos helyzetjelentést adni. A környezet pusztulásának a ténye és a környezet védelem egyre sürgetőbb volta ma olyan kérdés, amely egyformán érdekel mindenkit. Nem kell tudós szakembernek lenni ahhoz, hogy azonnal belássuk a kérdések égető és sürgős mivoltát.

Ez a föld a mi egyetlen otthonunk. És bár évszázadokig végtelennek és kimeríthetetlennek hittük és ismertük, ma egyre jobban csak azt látjuk, hogy e végtelennek és kimeríthetetlennek hitt föld egyre kisebb, egyre

szegényebb és fölöttebb szennyezetebb és a mi további életünk számára problematikusabb lesz.

Az emberiség romboló, pusztító és kíméletlenül kizsákmányoló ösztöne és rablógazdálkodása mindenütt érezteteti a maga végzetes hatását.

A termőföldek pusztulnak, a sivatagok terjednek. A végtelennek és kimeríthetetlennek hitt tenger is egyre fertőzöttebb és tragikusabb képet tár elénk. Második könyvében Jocsik idézi is a három ismert oceánkutató nyilatkozatait e kérdésről. Jacques Cousteau diagnózisa az hogy a tengerben kihal minden élet kb 30—40—50 év múlva. Picard diagnózisa tragikusabb és konkrétabb. Ő legfeljebb 25 évet ad a tengeri biológiai életének. (Környezetünk védelmében. 41. old.)

A tudósok világszerte egyre drámaibb hangon hívják fel az emberiséget a közelgő veszélyre. De vajon a veszélytudat nyílt és ilyen drámai hangú feltárása elegendő lesz-e ahhoz hogy, világméretű akció induljon meg a föld megmentéséért?

Erre a veszélyes helyzetre hívja fel figyelmünket is az ENSZ egykori főtitkára is. U Thant 1969-ben a következőképp foglalta össze az emberiség helyzetét és a legfontosabb feladatokat e téren.

„Nem szeretnék túlzottan drámai hangot megütni, de azon értesülések alapján, amellyel mint az ENSZ főtitkára rendelkezem arra a következtetésre jutok, hogy az Egyesült Nemzeteknek még tíz év áll a rendelkezésére, hogy alárendeljék régi veszekedéseiket és hogy elkezdjék általános megegyezésüket a fegyverkezési verseny befejezésére, az emberi környezet fejlesztésére, a demográfiai robbanás megfékezésére és a fejlődésre szükséges eszközök biztosítására. Ha ezt a megegyezést nem sikerül elérni a következő tíz évben akkor azok a problémák, amelyeket említettem olyan elrémítő méreteket fognak majd ölteni, hogy kisiklanak majd ellenőrzésünk lehetősége alól.”

(Granice Rasta. Zagreb, 1974 1. old.)

U Thant felhívását egyre nagyobb mértékben igazolják, bővítik és konkretizálják a világ tudományos fórumai. Az UNESCO szervezésében megtartott Stockholmi környezetvédelmi konferencia is ezt a drámai helyzetet elemezte és hívta fel a világ közvéleményét erre a helyzetre, és a katasztrofális jelenségek sorozatára.

2.

A probléma jelenlegi helyzete három kérdéscsoportot emel ki e helyzet elemzésénél.

Az első a túlnépesedés kérdése és az azzal szervesen összefüggő egyre nagyobb és gyorsabban kielégítendő igények kérdése.

A második az emberiség romboló, kizsákmányoló türelmetlen ösztöne jelzik.

A harmadik tényező az egyéni, a csoport és a regionális érdekek kizárólagos érvényesítése. A pillanatnyi haszon itt előtérbe kerül a későbbi rombolások és fokozatos pusztulások tényével szemben.

Vegyük sora a kérdéseket.

A túlnépesedés korunk növekvő veszélye és végzetessé válható problémája lesz. Az egykori szépen és jól hangzó szavak és fogalmak a boldog sokgyermekes család a gyermekáldás és boldog családi élet mint olyan kifejezések amelyek korunkban elvesztik régi hagyományos értelmüket és jelentésüket.

Európában e téren még nem oly végzetes a helyzet. De Afrikában Ázsiában és más fejletlen országokban csak azt látjuk, hogy ott a legtöbb gyerek ahol a legnagyobb a nyomor, inség és ahol a járványok és különféle betegségek ezrével pusztítják az embereket. A szárazságok járványok és katasztrofális helyzetből létrejövő tömeges éhhalál úgy látszik újra bevonul a történelembe mint a legszörnyűbb rémek és borzalmak egyike. És e jelenségek leírásánál szinte feleslegessé válnak a patetikus jelzők és drámai felhívások drámai helyzetjelentések.

De hogy mit jelent a túlnépesedés kérdése azt jól világítja meg Földünk három legnagyobb világvárosának helyzete is. New-York, Tokio és London a szemünk előtt jelzi és illusztrálja hogy mi lesz velünk ha mi is később, valamelyik hasonló nagyvárosban fogunk élni. És e milliós nagyvárosok lakossága rohamosan növekszik. Nemcsak a természetes népszaporulat révén, hanem azért is, mert még sehol sem sikerült megtalálni azt a biztos óvszert, amely meggátolja a vidéki lakosoknak a nagyvárosokba való özönlését. Ez a kettős méretű lakosságnövekedés kíméletlen logikával és határozottsággal készíti elő a nagyvárosok lassú pusztulását is.

Az embertelen élet és munkakörülmények, a mérgezett levegő és a mindent elborító szemet. A környező folyók és tengerek vizének a szennyeződése mind olyan tényezők, amelyek előkészítik e nagyvárosok lassú, kihalását, illetve tragikus összeomlását is. Ahol a néhány millió ember mellett néhánymillió autó is bőségesen gondoskodik a levegő mérgezéséről, ott nem rózsások a kilátások.

A másik tényező, amely jelentősen megnehezíti a kérdések megoldását az emberiség romboló, kizsákmányoló durván felhasználó ösztöneiben életmódjában munkastílusában rejlik.

Az emberiség még mindenütt rablógazdálkodást folytat a természettel szemben. A cél az, hogy minél gyorsabban nyersanyaghoz, fához, élelmiszerhez és egyéb termékekhez jussunk. Az a tény, hogy eközben a pillanatnyi haszon és a gyors eredmény évtizedekre kiható visszaesést hanyatlást eredményez, az mindig kivesz a köztudatból. Ahhoz hogy néhány négyzetkilo-

méternyi erdőt kiirtsunk, ahhoz bőven elég néhány nap vagy hét. De ha a kiirtott erdők helyén új erdőt akarunk telepíteni, akkor a hosszadalmas, facsemete telepítés után még vagy húsz évig kell várni amíg újból teljes és felhasználásra alkalmas fagazdaságot kapunk.

Rombolni, pusztítani gyorsan felhasználni tehát mindig könnyű. De ha mindezt csak részben is helyre akarjuk hozni akkor hosszú évek és évtizedek szervezett munkája és szívós türelmére van szükség. És hogy mindez tragikusabb legyen e rablógazdálkodást a természet gyors kizsákmányolását általában úgy hívják, hogy a természet felett aratott győzelem.

Engels pontosan száz év előtt 1876 -ban ezt írta erről!

„De azért ne kérkedjünk túlságosan a természetén aratott emberi győzelmeinkkel. A természet minden ilyen győzelemért bosszút áll rajtunk. Bár mindegyiknek a következményei elsősorban azok, amelyekre számítottunk, de másod- és harmadsorban egészen más, előre nem látott hatásai vannak, amelyek ezeket az első hatásokat nagyon is gyakran megszüntetik. Azok az emberek, akik Mezopotámiában, Görögországban, Kis-Ázsiában és egyebütt kiirtották az erdőket, hogy művelés alá vehető földhöz jussanak, nem is álmodták, hogy ezzel megvetették mostan pusztasággá válásának alapjait, mivel az erdőkkel együtt megfosztották őket a nedvesség gyűjtőközpontjaitól és tartályaitól.” (Marx-Engels Művei, 20. 457. old.)

Ennek a rablógazdálkodásnak az okait Engels a habzsoló és a pillanatnyi haszon hajhászásában látja.

„Ahol egyes tőkések a közvetlen profit kedvéért termelnek és cserélnek, ott elsősorban csak a legközelebbi, legközvetlenebb eredmények jöhetnek tekintetbe. Ha az egyes gyáros vagy kereskedő a gyártott vagy bevásárolt árut csak a szokásos profitcskával is eladja, meg van elégedve és nem törődik vele, hogy mi lesz az áruból és annak vásárlójából. Épp így nem törődik e cselekvések természeti hatásaival. A kubai spanyol ültetvényesek, akik a lejtőkön leégették az erdőket és a hamuban elég trágyát találtak, igen jövedelmező kávécserejék egy nemzedéke számára – mit bánták ők, hogy utóbb a tropikus záporok az immár védtelen televényt magukkal sodorták és csak csupasz sziklákat hagytak maguk után?”

(Marx-Engels Művei, 20. 459. old.)

Az egyéni, a csoport vagy a regionális érdekek a társadalmi életben mindig is döntő módon gátolták a környezetvédelmet. Az emberek autót vesznek, hogy ezzel minél gyorsabban és könnyebben közlekedjenek, ezt tehát egyéni érdekük és hasznuk. Mindennek azonban egyelőre az a következménye, hogy ezzel tömegesen mérgezik a levegőt. És ez őket nem is érdekli, mert fontosabb a számukra az a pillanatnyi haszon, hogy autójuk van.

Az autógyárosoknak éppen úgy nem okoz gondot a levegő szennyeződése, hiszen épp ez adja meg tevékenységük tartalmát és hasznát, hogy hatal-

mas hasznát húznak az autógyártásból és eladásból. Az a tény, hogy ezt másképp is lehet és hogy nemcsak szükséges, hanem lehetséges is a kevésbé ártalmas motorok előállítása az őket kevésbé nyugtalanítja. Az új motorok és új eljárások megtervezése és végül sorozat gyártása hosszadalmas folyamatot jelent, és egyelőre itt nagyobbak a költségek mint a később behozható haszon.

Az egykor gyarmati de nemrég felszabadult országok például a gyors haszon érdekében kíméletlen erdőirtásba kezdtek, hogy minél előbb és kifizetőbb módon hasznosítsák a növekvő nemzetközi butorba szükségletet. De az erdőirtással párhuzamosan nem folyik erdőtelepítés és talajmegújítás. Az egykori erdők helyén sivatag lesz és terméketlen holt vidék.

3.

A jelenlegi iparilag fejlett országok általános ipari tevékenységét úgy jellemezhetjük, hogy a tömeges szemétermelés és a szemétdombok szaporításának igen hatásos és gyors módját. Amerikában évente előállítanak 8—10 millió gépkocsit a kereslet és a kínálat ingadozó és hullámzó helyzete szerint. De ugyanakkor minden évben 7—8 millió gépkocsi kerül a városok közelében levő szemétdombokra, vagy a tulajdonosok egyszerűen csak otthagyják őket valamelyik országút szélén.

Hasonló sorsuk van az egyszer használatra vett és tovább már nem felhasználható csomagolásoknak dobozoknak üvegeknek. A gyártásnak az egyik elve az lett, hogy csupa olyan árut gyártsanak, amely a rövid és felhasználás után a szemétdombra kerül. A reklámozás nemzetközi stílusa és módszere is arra ösztönzi az embereket, hogy mindig az új a legmodernebb, a legdivatosabb autót rádiót Tv, házigépeteket vegyünk meg. És amikor megjelenik az új divat, az új stílus akkor az új megvételével a régit dobjuk és még akkor is ha az még néhány évig jól működne és hasznos volna a számunkra.

A hulladék, a félig felhasznált nyersanyag és az egyre több szemét lassan eltorlaszolja az egész életünket.

Ha pedig a felhalmozódó szemetet nem tudjuk okosan tárolni és újra felhasználni akkor ez szükségszerűen nemcsak az ember környezetének a szennyeződéséhez és mérgezéséhez járul hozzá, hanem szó szerint eltorlaszolja az utakat, utcákat és később az egész városi életet is.

Az újságok bőségesen megírták hogy a New-Yorki szemetesek sztrájkja alatt milyen apokaliptikus képet tárt fel az utcák és terek szemetekkel eltorlaszolt látványa. És ha egy néhány napi ilyen szemetessztrájk után rohamosan elszaporodnak az egerek, patkányok, különféle élősdik és bogarak ha ennek a következménye egyszer egy pusztító méretű járvány lesz, akkor

talán az emberek is észbekapnak és azt fogják mondani, hogy e téren gyökeres változásokra van szükség, mert egész emberi életünk fennmaradása forog veszélyben.

Amerikában működik már néhány szemétfeldolgozó gyár, amely a városi szemétdombok anyagát kiselejtezi, osztályozza és a nem fém és üvegtartalmú hulladékot és szemetet újból hasznosítható trágyává és talajtápláló vegyi anyagokká dolgozza fel.

Ez jó példa és hasznos kezdeményezés. De hány év és évtized múlik el amíg általános alkalmazást nyer mindez minden országban és helyen.

Így hát az úrrakéták és atomtelepek szomszédságában a hatalmas szemétdombok a mérgezett levegőjű városok, a mérgezett vizű folyók és a terméketlen sivataggá váló földek jelzik, hogy az emberi haladásnak és fejlődésnek még mindig vannak szomorú árnyfoltjai, és ezek az árnyfoltok egyre terjednek.

4.

A levegő szennyeződésének a legnagyobb forrása az autó. Az általános statisztikai adatok szerint a levegő szennyeződésének és mérgezésének fő forrása az autó. És csak ezután jönnek a gyári és ipari kémények és kisebb mértékben a magánházak kéményeiből felszálló füst és korom.

A levegő szennyeződése a nagyvárosokban nyeri el a maga szinte apokaliptikus méreteit. Az újságok nemrég hírt adtak arról, hogy Tokio legforgalmasabb utcáin és terein oxigénpalackos automatákat állítottak fel a fuldokló és a mérges levegőt nehezen lélegző emberek számára. Sok helyen már komolyan fontolgatják a gázálcok használatát a városi forgalomban.

(Mert ugyebár könnyebb feltenni a gázálcot, mint eltüntetni a városok légköréből a mérgező gázokat és a füstöt.)

A folyók a tavak és a tengerek szennyeződése nemcsak a halak és a vízinövények kipusztulását jelenti, hanem azt is, hogy egyre nehezebb lesz majd tiszta ivóvízhez jutni az ilyen folyók, tavak és tengerek közelében. És a mérgezett víz tovább fogja mérgezni a földet és a környező természet is. Európa egyik legnagyobb folyója a Rajna már régen úgy él a köztudatban mint halálfolyó, ahol már sem hal sem növény nem maradhat életben. A Rajnában veszélyes fürdeni is, a különféle mérges vegyianyagok állandó jelenléte miatt. A többi európai folyó is veszélyesen közeledik a rajnai példához és rémképhez.

A föld pusztulása a mi számunkra azt jelenti, hogy a föld terméketlen sivataggá üres és kopár területté válik. A közelben kiirtott erdők a hirtelen szárazságok és a zord telek ingadozásait hozzák létre. A föld nedvességtar-

talma egyre csökken e helyeken és így hát elkerülhetetlen az egykori termőföldek és erdők végzete, hogy terméktelen sivatagokká válnak.

A tömeges és szervezett erdőirtás Európában éppen úgy mint Afrikában és Ázsiában szükségszerűen csak a sivatagok terjedéséhez vezet. Az afrikai Szahara sivatagról már régen tudják, hogy minden évben néhány kilométert lép előre. És ha ez így folytatódik, akkor néhány évtized múlva Afrikában már nem lesznek sem erdők sem megművelésre alkalmas földek, hanem csak sivatagok.

Az erdők jelentik pedig a természetnek a tüdejét és állandó víztároló bázisát is. Ahol sok az erdő, ott folyók is bővízűek és tiszták és a levegő tisztasága is lehetővé teszi az állatok és növények elterjedését és termékeny életét.

A pusztuló erdők, folyók és a szennyezett levegőnek a tragikus velejárója, hogy egyre több olyan halat, madarat, állatot és növényt tartanak számon, amely kiveszőfélben van vagy teljesen kipusztúl. És ezt a pusztítási folyamatot az ember is igen hatékonyan elősegíti. A bálnákat majdnem teljesen kiirtották már. A fókák, rozmárok és jegesmedvék sorsa is meg van pecsételve. Afrikában az elefántok oroszlánok, és tigrisfajták is kiveszőfélben vannak.

A természetet meghódító ember lányomait a pusztulás kíséri.

5.

Ha felsoroljuk a bajokat, ha elmondjuk e helyzet okait és mély társadalmi elemzést végzünk e helyzetről vajon mit teszünk, mit is tehetünk **ezzel?**

És itt nemcsak sürgős és hathatós társadalmilag szervezett tevékenységre van szükségünk, hanem arra is, hogy ennek az akciónak nemcsak országos hanem világméretű és jól szervezett formája kell, hogy legyen.

Ez pedig csak úgy lehet igazán eredményes ha mindenütt egyforma szervezettséggel, meggyőződéssel és szenvedéllyel végzik. Mi értelme van például a folyóvíz tisztításának, ha a másik országban még mindig szennyezik és mérgezik a folyó vizét.

Ez a szervezett és az egész emberiséget átfogó akció csak úgy lehet eredményes ha a társadalmi akció, a törvények és az alkotmányok erejével kényszeríti az ellenálló erőket, hogy az egész emberiség érdekében cselekedjenek és mondjanak le a maguk pillanatnyi édekeiről és hasznáról. Rá kell kényszeríteni tehát a rablógazdálkodást a káros ipari termelést folytató embereket, csoportokat és regionális tényezőket, hogy gyökeresen változtassanak a maguk társadalmi gyakorlatán.

E munka nehézségei épp ott mutatkoznak meg ahol felismerjük azt, hogy a kapitalista társadalom keretein belül például nem lehet arra kény-

szeríteni a nagyipart és kereskedelmet, hogy másképp termeljenek, másképp kereskedjenek és használjanak fel mint ahogyan azt eddig tették.

És mindez csak egy hosszabb történelmi távlatban és csak a szocializmus gazdasági és társadalmi szervezetében valósítható meg. Vajon lesz-e az emberiségnek elég szervező ereje és elég erős kritikai öntudata ahhoz, hogy ezt világméretekben az ENSZ keretében meg is tudja valósítani?

Mi csak kérdéseket tettünk fel és növekvő aggodalmakat fejeztünk ki. A végső feleletet és választakat a jövő adja meg.

A PRAKSA FOLYÓIRAT 1976. ÁPRILISI 4. SZÁMÁNAK ISMERTETÉSE

Praksa – Jugoslovenska revija za AOD – teorija i praksa –

Kiadja: Upravni odbor Jugoslovenskog udruženja korisnika sredstava za automatsku obradu podataka. Fő és felelős szerkesztő: Šerčić Miloš Szerkesztő bizottság: Balabanov ing. Viktorija (Skopje) Badanjak Franjo (Zagreb) Đorđević Mutimir (Beograd) Kovačević Milenko (Beograd) Pakiž Odon (Ljubljana) Stojanović dr. Boško (Beograd) Megjelenik havonta. XI. évfolyam, 4. szám, 1976. április.

Tartalom: Ferenc Šoti: Iskustva i problemi nastave informatike u SAP Vojvodini – **HARDWARE I SOFTWARE**: Dr. Branislav Lazarević: Pregled metodologija projektovanja informacionih sistema Mr. Čedomir Milenković, dipl. ing.: Tehno-ekonomska analiza sistema za unošenje podataka – **INFORMACIONI SISTEM U JAVNOJ UPRAVI**: Josip Rajman: Informacioni sistemi javne uprave – **PRIMENA RAČUNARA U RADNOM ORGANIZACIJAMA**: Dipl. ing. Milan Šuša: Mogućnost razvoja kompjuterizacije Slavonije i Baranje u periodu od 1976—1980. godine.

– **RASPRAVE I MIŠLJENJA**: Ing. Borivoje Milovanović: Računari – moda ili potreba – **PRIKAZI I OBAVEŠTENJA**: Ing. Ivan Milter: Učesnik Olimpijade za koga ne uredi Olimpijska parola Josip Rajman: Novine sa Lajpciga '76 – **IZ INOSTRANE ŠTAMPE**: Primena elektronskog računara za gajenje povrća Zajednički razvoj kola visokog stepena integracije u Japanu Elektronski sistemi za izradu tekstilnih šara Korišćenje jonskih zrakova za izradni elemenata čipova Obolenja srca i elektronski računar Dalji porast interesa korisnika za miniračunare i male električne kalkulatore Optičke memorije velikog kapaciteta Veliki procesni računar firme Siemens »340« za potrebe rešavanja kompleksnih zadataka

A Praksa folyóirat a számítógépek és az elektromos adatfeldolgozás problémáival foglalkozik. Azok a folyóiratok közé tartozik, melyek nem csak szakértők hanem mindazok számára íródnak, kiket egy kicsit is érdekel a számítógép, melyről napról-napra beszélünk, anélkül, hogy alaposabban ismernénk felépítésüket, működésüket és alkalmazásukat.

Mint mindig, a folyóirat áprilisi száma is érdekes cikkeket tartalmaz és

átfogó képet nyújt az elektromos számítógépek fejlesztéséről és alkalmazásuk állandóan bővülő köréről.

Megragadó Ing. Borivoje Milanović: Számítógép – divat vagy szükséglet című cikke.

Ing. Milanovićot napjainkban mind jobban elterjedő jelenség készítette a cikk megírására. Tanúi vagyunk ugyanis az utóbbi években mind inkább erősödő érthetetlen törekvéseknek, hogy nem eléggé ellenőrzött adatokat közölve a jugoszláv közvéleményben azt a benyomást keltsék, hogy az elektromos számítógépek bevezetése a mi gyakorlatunkban nem eléggé ésszerű, hogy a már meglevő számítógépek kielégítik Jugoszlávia szükségletét, sőt több cikk arról értesített bennünket, hogy nálunk a számítógépek kihasználási foka mindössze 15–25%. Ezek az adatok forrásai azonban csak a cikk írói számára ismertek. Emellett soha sem volt szó arról, hogy ezek a számítógépek milyen adatokat dolgoznak fel, kik számára stb

Az ilyen és ehhez hasonló cikkek megjelenésének természetes következménye, hogy a közvéleményben felvetődik a kérdés: vajon a számítógép egyszerűen csak „divat-cikk” vagy pedig tényleges szükséglet?

Ing. Borivoje Milanović ezzel a cikkével reális képet kívánt nyújtani a számítógépek alkalmazásáról hazánkban. Nem törekedett arra, hogy ebben a cikkében mindent elmondjon, hiszen ez lehetetlen is lenne, de igyekezett elmondani mindazt ami megdöntheti a bennünk kialakult tévhitet.

Az író cikkének elején rövid ismertetőt nyújt a számítógépek megjelenéséről, fejlődéséről és elterjedéséről hazánkban. Innen megtudhatjuk, hogy az első számítógépek a harmincas évek végén jutottak el hazánkba, de elterjedésük és alkalmazásuk minimális volt a számítógépek III. generációjának megjelenéséig. Hazánkban az automatikus adatfeldolgozás jelentős fejlődést csak az utolsó 8 évben ért el. Ma már egészen más feladatok hárulnak rá mint azelőtt. Régen kizárólag statisztikai feladatok megoldására és könyvelői munkák elvégzésére használták. Ma azonban a számítógép jelentős, és azt is mondhatnánk, nélkülözhetetlen tényező a termelés tervezésénél, és kísérésénél, új projektumok és tervek elkészítésénél, valamint mindazok az adatok feldolgozásánál és előkészítésénél, amelyek szükségesek az öngazgatás és az öngazgatású tervezés megvalósításához.

Vajon a számítógép divat vagy szükséglet?

Ennek a kérdésnek a megválaszolásánál fontos kivizsgálni, hogy hol vannak elhelyezve számítógépeink és milyen problémák megoldásánál alkalmazzák ezeket.

Milanović cikkében 4 táblázaton keresztül szemlélteti a számítógépek szerepét hazánk legjelentősebb munkaszervezeteiben.

Az első táblázat szemlélteti köztársaságok szerint, a legnagyobb Jugoszláv termelővállalatokat és ezek felszerelését különböző gyártmányú és kapacitású számítógépekkel. (Ebből a táblázatból közlöm a Szerbiára vonatkozó

I. Táblázat

JUGOSZLÁVIA LEGNAGYOBB TERMELO VALLALATAIBA
BEÉPÍTETT SZÁMÍTÓGÉPEK ÁTTEKINTÉSE*

SZ. Köztársaság	Munkaszervezet	Helység	Számítógép Tipus	Beszerelés Nagyság	Éve
Szerb Sz. K.	RTB Bor Zavodi „CRVENA ZASTAVA”	Bor	ICL-4-50	131	1971
		Kragujevac	IBM-360-30	32	1968
			IBM-370-145	212	1974
			IBM 7	—	1974
	NAFTAGAS Poljoprivredni kombinat „Beograd”	Novi Sad	IBM 3-10	49	—
		Padin. skela	IBM 360-40	64	1972
			IBM 370-145	262	1975
	Industrija kablova „M. PIJADE”	Svetozarevo	IBM 1401	8	1966
	EI-Elektronska industr.	NIŠ	Honeywell G 120	32	1973
	Valja bakra „SLOBODAN PENEZIĆ-KRCUN”	Titovo Užice	IBM 360-20	24	1970
	TREPČA RHM Komb. olova i cinka	K. Mitrovica	IBM 1401	4	1965
	REIK „KOLUBARA”	Vreoci	UNIVAC 9300	32	1971
	HEMIJSKA INDUSTRIJA	Pančevo	Honeywell G-55	5	1972
	„PRVA PETOLETKA”	Trstenik	IBM 3-10	16	1974
	MAGNOHROM	Kraljevo	UNIVAC 90/30	65	1975

*Az adatok forrása: PRAKSA különkiadás 75.

adatokat.) A II., III., és IV. táblázatban közli ugyanezeket az adatokat Jugoszlávia legnagyobb forgalmi-, kereskedelmi- és vendéglátó munkaszervezetére, valamint hazánk legnagyobb bankjaira vonatkozóan.

Ezekben a munkaszervezetekben a beépített számítógépek előkészítik az irányítják a termelést, ellenőrzik a raktárakat, az eladást, megoldják é tudományos-technikai problémákat, új termékeket terveznek stb. Az

V. Táblázat

A SZÁMÍTÓGÉP BESZERZÉS NAGYSÁG/ÉV SZERINTI
STRUKTURÁJÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Beszerzés Éve	Memória nagysága									Össze- sen
	4-8	9-16	17-24	25-32	33-64	65-98	99-130	131-200	200-nál nagyobb	
1963—1966	12	1	1	2						16
1967—1968	4	8		4						16
1969—1970	15	22	8	12	8	1	2			68
1971—1972	14	30	24	35	15	6	8	4	3	139
1973—1975	1	38	21	29	26	37	19	18	24	213
Összesen	46	99	54	72	49	44	29	22	27	452

adatfeldolgozás eredményei rámutatnak a belső tartalékokra, csökkentik az önköltségi árak és mindazokat az információkat szolgáltatják, melyek nélkül elképzelhetetlen lenne a döntéshozatal.

Ma már lehetetlen eredményesen, hatékonyan dolgozni és megtartani a versenyképességet megfelelő és gyors adatfeldolgozás nélkül. Milovanović V. táblázatában bemutatja, hogy hogyan alakult a számítógépek vásárlása, szám és struktúra szerint, Jugoszláviában 1963. és 1975. között.

Szerinte még ma sem rendelkezünk megfelelő nagyságú és mennyiségű számítógéppel. Számítógépeink már csak nehezen bírják megoldani a rájuk bízott feladatokat, túl vannak terhelve, hiszen 2—3 műszakban dolgoznak, majdnem megállás nélkül. Szükséges lenne, hogy a hosszú és közép távú tervben előrelássuk szükségleteinket és további fejlődésünket az automatikus adatfeldolgozás terén.

Nagyon érdekes még Sóti Ferenc: Tapasztalatok és problémák a vajdasági informatika tanításában című cikke. Sóti cikkében röviden ismerteti az informatikában foglalkoztatott káder profilt, munkaterületeket és közli az előrelátott szükségleteket e tudományágban 1981-ig. Ismerteti mindazokat az informatikával kapcsolatos tantárgyakat, melyeket Vajdaság közép és főiskoláin, egyetemein és a harmadik fokozaton tanítanak. Itt részletesen kitér az újvidéki Munkaszervezési főiskola alkalmazott informatika ágazatának tantervére, tantárgyaira és a vizsgák tartalmára és menetére. E mellett ismerteti még az 1976/77. iskolaévre vonatkozó tantervet, amely már magában foglalja az informatika bizonyos területeinek ismertetését már az elemi iskolákban is.

Kiemelném még Ing. Ivan Milter: Az Olimpia résztvevője kire nem érvenyes az olimpiai jelszó című cikkét, amelyben részletesen ismerteti az Innsbruckban megtartott 1976. évi téli olimpián alkalmazott és a Montreálban 1976.-ban tartandó olimpiára tervezett számítógép felépítését, jelentőségét és működését.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Megadja Ida

Angolnyelvű összefoglalók: Jaszenovics József

Németnyelvű összefoglalók: Bagner István

SZÁMUNK SZERZŐI

Tomislav Bandin, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára

Dési Ábel, közíró, a 7 Nap munkatársa, Szabadka

Stevan Doronjski, a JSZSZK Elnökségének tagja

Kasza Bálint, középiskolai tanár, Szabadka

Katona Imre, tudományos kutató, Pécs

Kisimre István, a Szab. Közg. Kar Üzemszervezési Intézet munkatársa

Laki László, a Szab. Közg. Kar tanársegédje

Molnár Géza, a Szab. Közg. Kar Üzemszervezési Intézet osztályfőnöke

Molnár Irén, a Szab. Közg. Kar egyetemista munkatársa

Milodánovics Mária, a Szabadkai Városi Levéltár levéltárosa

Vlastimir Mrdaković, a Szabadkai Községi Szakszervezeti Szövetség elnöke

Milutin Perović, a Köztársasági Tanügyi Intézet tanügyi tanácsosa, Bgd

Petreš Tibor, a Szabadkai Közg. Kar Gazdasági Intézetének kutatója

Dušan Petrović-Šane, a JDNSZSZ szövetségi választmányának elnöke

Szórád György, a Szab. Közg. Kar Üzemszervezési Intézetének igazgatója

Szkenderovics Márta, a Szab. Közg. Kar egyetemista munkatársa

Vékony László, a József Attila Egyetem történész hallgatója

A LÉTÜNK 1976. 6. SZÁMÁNAK TARTALMÁBÓL

<i>Kanyó László, Bozsó István, Losonc Ernő</i>	A társult munkáról szóló törvény tervezete nyilvános vitájának megszervezése Kanizsa község területén
<i>Bajagić Veronika</i>	A szabad idő és a munka humanizációjának kérdése Marx alienációs elméletének megvilágításában
<i>Aleksandar Djurdjev</i>	A szocialista autonóm tartományok alkotmányos helyzete és annak gyakorlati megvalósulása
<i>Vékony László</i>	Folvóiratok repertóriuma — A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek jegyzéke a Századokban (1867—1973)
<i>Dietrich Gyula</i>	A nyomdaipar fejlődése és jövője Szabadkán
<i>Forró György</i>	Egy kultúra hagyatékáról — A „fekete Afrika” művészetéről a nyugat-európai vélemények és tévhitek tükrében, I. rész Sötét Afrika — fényes múltja
<i>Milutin Perović</i>	A szlovák nemzeti mozgalom a XIX. század második felében és a XX. század elején

Műhely

<i>Szofrán Tamás</i>	A helyi közösségek helye és feladata a művelődési élet megszervezésében
<i>Molnár Irén és Ružica Žnideršić</i>	A szlovén munkaszociológia dr. Bogdan Kavčič műveinek tükrében

Dokumentum

Tito elnök beszéde az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletén
Tito elnök beszéde a colombói csúcsértekezleten

Jelen és múlt

<i>Aleksandar Grlićkov</i>	A nemzeti kérdés, a kommunista és munkásmozgalom
----------------------------	--

Szemle

<i>Fejős I. István</i>	Zbornik radova, posvećen Nacrtu Zakona o udruženom radu
<i>Fehér Katalin</i>	Csató István A számítógép az ön szolgálatában című könyvéről
<i>Molnár Verona</i>	Gondolatok a művészetről és az esztétikáról, Dr. Milan Ranković könyvének bemutatása
<i>Sturc Béla</i>	Egy összefoglaló mű a környezetvédelemről

SZERKESZTŐSÉGI HÍREK

A szerkesztő bizottság 1976. május 21.-i, szabadkai ülésén, határozatot hozott több író-olvasó találkozó megvalósításáról. Ennek során került sor 1976. szeptember 29-én, Muzslyán, a Szervó Mihály Elemi Iskola könyvtártermében, a Létünk munkatársainak és a muzslyai olvasók találkozó-jára. A szervezést Karl Miklós, az iskola igazgatója és Molnár Irén, szerkesztőségünk tagja bonyolították le.

A jelenlevőknek (a helyi társadalmi-politikai szervezetek vezetőségi tagjai, tanügyi munkások, tanulók és más érdekeltek), dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő mutatta be a folyóiratot, majd ízelítő program következett. A Létünk munkatársai, Molnár Irén (Az „életmódszociológiában”, mint a fogyasztásszociológia átfogó formájában, elért újabb kutatási eredmények), mr. Bora Martin (Problematika odnosa između raznih sfera društvenog rada), dr. Rehák László (A marxista jogszociológia útke-resései) és Molnár Verona (Gondolatok a művészetről és az esztetikáról — dr. Milan Ranković könyvében), részleteket olvastak fel a folyóirat leadott írásaiból, majd Árokszállási-Borza Gyöngyi ismertette a következő számokat és előfizetési tájékoztatót adott.

A felolvasás után a szerzők elbeszélgettek az olvasókkal.

Á-B. Gy.

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 2/I. Szerkesztőségi óra minden pénteken 16-tól 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 5 dinár, kettős számoké 10 dinár. Előfizetés felfűvő évre belföldön 25, külföldi címzettre 50 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.

